

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

Süleyman ERŞAHİN

122 227
122227

BİR SİYASETNÂME ÖRNEĞİ

SARI ABDULLAH EFENDİ'NİN

“TEDBİRÜ'N-NEŞ'ETEYN FÎ ISLÂHI'N NÜSHATEYN”

ADLI ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU VE DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Yrd. Doç. Dr. Kayhan ATİK

KIRIKKALE-2002

ÖZET

İslam dünyasında yetişen düşünürler, zamanlarının hükümdarlarına nasihat yollu devlet idaresiyle ilgili tavsiyelerde bulunmuşlar ve bu hususta eserler yazmışlardır. Bu eserlerde genellikle ideal bir devlet başkanının nasıl olması gerektiği ve buna benzer meseleler gerçek hayattan örnekler verilerek anlatılmıştır.

Bu tip eserlerden biri olan ve XVII. Yüzyıl Osmanlısı için kaleme alınan bu eser “Tedbîr Ün-Neş’eteyn Fî Islâhı’n Nüshateyn” üzerindeki çalışmamın amacı: 1) Eseri gün yüzüne çıkarmak 2) Geri kalmışlıktan, duraklamadan kurtulabilmek için geçmişte alınmaya çalışılan önlemleri öğrenip o dönemin aydınlatılmasına katkıda bulunmak 3) Günümüz için de ilgili makamlarca önerilen tedbirlerin kullanılmasını sağlamaktır.

Çalışmamın neticesinde devlet adamlarının ve yöneticilerin; adil, ölçülü, akıllı, tevazu sahibi, cömert, zulmü önleyen ve danışarak karar veren kişiler olması gerektiği anlaşılmıştır.

ABSTRACT

Throughout the history, Muslim scholars made suggestions regarding with administration, to the state leaders and published their written proposals. In these proposals, in general, the ideal state head was described, giving examples from real life.

The purpose of studying “Tedbîr Ün-Neş’eteyn Fî Islâhı’n Nüşateyn”, an original literature belonging to XVII. Century, was 1) to translate it into Modern Turkish, 2) enlighten that part of the history, explaining the precautions taken to solve the problems behind underdevelopment, and 3) make use of these precautions by the today’s administrators.

In the material studied, the ideal state head was described as honest, fair, well-managed, smart, humble, generous, and wise. It was further suggested that a state head should be against oppressions of his/her people and should make decisions, consulting his/her executives.

AÇIKLAMA

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım "Bir Siyasetname Örneği Sarı Abdullah Efendi'nin "Tedbirü'n-Neş'eteyn Fî Islâhi'n-Nushateyn" Adlı Eserinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi" adlı çalışmamı; ilmî ve ahlâkî geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

..../..../2002

Süleyman ERŞAHİN

ÖNSÖZ

Tarihi yaşanan gerçeklik olarak anladığımız zaman köklü ve zengin bir tarihe mensup olduğumuz konusunda hem fikir oluruz. Ancak tarihi yaşanan gerçekliğin ilmî tetkiki sonucunda elde edilen bilgi olarak anladığımızda, son yüzyıl içerisinde gösterilen büyük gayretlere ve ortaya koyulan sayısız eserlere rağmen yaşadığımız tarih ölçüsünde tarih yazdığımızı söylememiz herhalde pek mümkün olmayacaktır. Beni bu düşünceye Osmanlı Tarihine dâir araştırılmamış kaynakların çokluğu götürdü. Bu güne kadar adını bile duymadığımız bir çok tarihi kaynak araştırıldığında geçmişimizin ilim alanında ne denli ilerlediğini gördüğümüz gibi, kütüphanelerin tozlu raflarında kalan bu eserlerden yeni nesillerin mahrum olduğunu, alınması gereken dersleri alamadığını görürüz.

Bu çalışmadaki amacım geri kalmışlıktan, duraklamadan kurtulabilmek için devlet büyüklerine öğüt niteliğinde yazılan siyaset-namelerden biri olan ve oldukça mühim bir boşluğu dolduracağına inandığım Sarı Abdullah Efendi'nin "Tedbir Ün-Neş'eteyn Fi İslâhı'n-Nüshateyn" adlı ahlakî ve siyasî nitelikteki eserini topluma kazandırmak ve alınması gereken öğütlerin ilgili makamlarca alınmasını sağlamaktır. Zira tarihin tekerrür etmemesi için geçmiş tecrübelerden faydalanmak zaruridir.

17. Yüzyılın aydınlatılmasına katkıda bulunacak bu eserin gün ışığına çıkarılmasında metodolojik açıdan ve kaynaklara ulaşmam için bana yardımcı olan Tarih Bölüm başkanı ve hocam Prof. Dr. Sayın İsmail ÖZÇELİK Bey'e, çalışmamın hemen her adımını büyük bir titizlikle izleyen ve yardımcı olan danışman hocam Yrd.Doç. Dr. Sayın Kayhan ATİK Bey'e, yine çalışmamda yardımlarını gördüğüm hocam Yrd.Doç. Dr. Sayın Esat SARICAOĞLU Bey'e teşekkür etmeyi bir borç bilir, ilim ve ilim adamına sonsuz saygı duyan merhum babam İsmail ERŞAHİN'e Allah'tan rahmet dilerim...

Süleyman ERŞAHİN

Kırıkkale, 2002

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
AÇIKLAMA.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR.....	VII

GİRİŞ

SİYASETNÂMELERİN TEŞEKKÜLÜ VE GELİŞİMİ.....	1
OSMANLI SİYASETNAMELERİ.....	2
ÖRNEK SİYASET-NAMELERİN ORTAK ZELLİKLERİ.....	6
BELLİ BAŞLI OSMANLI SİYASETNAMELERİ.....	8
ASAFNÂME.....	8
NUSHATÜ'S-SELATİN.....	9
HIRZÜ'L-MÜLÜK.....	9
USULÜ'L-HİKEM Fİ NİZAMİ'L-ALEM.....	10
KİTÂB-I MÜSTETAB.....	10
TELHİSÂT DER AHVÂL-I ALEM-İ SULTAN MURAD HAN VEYA KOÇI BEY RİSALESİ.....	10
KANUNNAME-İ SULTANİ'Lİ AZİZ EFENDİ.....	11
KİTABU MESALİHİ'L-MÜSLİMİN VE MENAFİ'İ'L- MÜ'MİNİN.....	11
DÜSTÜRÜ'L-AMEL Lİ-İSLAHİ'L-HALEL.....	12
NESÂYİH'UL-VÜZERA VE'L-ÜMERA (KİTÂB-I GÜLDESTE).....	12
NASİHATÜ'L-VÜZERA.....	13
USULÜ'L HİKEM Fİ NİZÂMİ'L – ÜMEM.....	13

I. BÖLÜM

SARI ABDULLAH EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1. 1. HAYATI	
1. 2. ESERLERİ	
1. 3. TEDBİR ÜN-NEŞ'ETEYN Fİ İSLÂHİ'N NUSHATEYN.....	16

II. BÖLÜM

ESERİN KARAKTERİSTİĞİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

2. 1. ESERİN KARAKTERİSTİĞİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ	
2. 2. SONUÇ.....	34

III. BÖLÜM

ESERİN TRANSKRİPSİYONU

3. 1. TEDBİR ÜN-NEŞ'ETEYN Fİ İSLÂHİ'N NUSHATEYN.....	36
3. 2. METİN.....	140
BİBLİYOGRAFYA.....	218
ÖZGEÇMİŞ.....	220

KISALTMALAR

- AGE : Adı Geçen Eser
AGM : Adı Geçen Mecmua
BİLİG : Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi
ÇEV. : Çeviren
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
s. : Sayfa
“.....” : Metin İçinde Okunamayan Yerler

GİRİŞ

SİYASETNÂMELERİN TEŞEKKÜLÜ VE GELİŞİMİ

Siyasî, ahlâkî ve idârî tavsiyeleri ihtiva eden siyasetnâmeler, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkiyi düzenlemek, adaletin hakimiyetini sağlamak, devlet adamlarına yol göstermek gayesiyle yazılmışlardır.¹

İlk ve Ortaçağda yöneten ile yönetilenler arasında çok büyük uçurum bulunmaktadır. İdareci, sarayında yaşar, etrafını ona hizmet eden çok fazla bir kalabalık sarardı. Bunlar halk ve idarecinin arasına, adeta bir perde oluştururdu. Halka sadece vergi ve harp zamanı gerek duyulurdu. Bu tabî ki her zaman böyle olmamış, âdil ve halkı düşünen pek çok idareci yetişmiş, idare edilenlerde onların zamanında rahat etmiştir. Halk, yönetenin kusursuz başkanlığını kabul etmiş onun yeryüzünde Allah'ın gölgesi olduğuna inanmış ve buyruklarına eksiksiz boyun eğmiştir. Buna karşılık, onların yönetenden istedikleri tek şey, adalettir. Ama bu adalet, ya kanunların tam tatbik edilmesidir veya halka haksızlık eden devlet memurlarının bu fena hareketlerinden tebayı korumaktır. Bunu da ancak ve ancak idareciden beklemektedir. Çünkü onun dediği hemen hemen her şey kanundur.

Devirlerinin gereği ve en iyi devlet idaresinin nasıl olması gerektiğini ve halkın ızdırabını dile getiren, başta hükümdar olmak üzere devletin diğer memurlarına âdaleti sağlık veren fikir adamları, hemen hemen her devirde yetişmiş ve bu gaye için devrin idarecilerini uyaran, nâsihat edici ve yol gösterici siyasetnâmeler yazmışlardır.²

Bu tür yazılar Doğuda çok eskiden beri mevcuttur. Sasanilerin son zamanlarında, hükümdarlara öğütler mahiyetinde ele alınan nâsihat kitapları Andarznâme, Pendnâme adı altında yaygın idi. Tansar'ın Mektubu, Buzur Mihr Risâlesi bunların başında gelir. İslamiyetten sonra, bu doğu (İran-Hint) kökenli eserler Arapça'ya aktarılmıştır. Bunların başında Abdullah İbn Mukaffa'nın 750'lerde çevirdiği Kelile ve Dimne gelmektedir. Sanskritce olan eserlerin adı

¹ Coşkun Yılmaz, "Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma" Osmanlı, Editör: Güler Eren, C. 4, Toplum, s. 69

² Ahmet Uğur, Osmanlı Siyaset-Nameleri, İstanbul 2001, s. 1

Pançatantra'dır. Pançatantra, bir politika ve devlet idaresi kitâbidir. Terkipçi fikirlerini bize masallar içinde sunmuştur.³

Köklü bir geleneğe sahip olan siyasetnâmelerin İslam dünyasında ortaya çıkışı Hz.Muhammet Mustafa(S.A.V) dönemine kadar uzanmaktadır. Hz.Muhammet Mustafa(S.A.V)'in yöneticilere tavsiyeleri, Hz.Ömer, Hz.Ali(R.A)'ın emirnameleri, devlet adamlarına öğütleri bu türün İslam dünyasındaki ilk örnekleridir.

İlk örnekleri, emirler, mektuplar ve direktifler tarzındaki siyasetnameler, devrin ilim ve kültür adamlarının, bürokratlarının müşahedelerini, tecrübelerini, sistemli bir şekilde yazmaya başlamalarıyla hususi bir tarza dönüşerek tekamülünü sürdürmüştür. Fârâbi, İbn Arabi, İbn Teymiye, Nasireddin el-Tusi, Maverdi ve Gazali bu türde eserler veren İslam dünyasının ünlü siyasetname yazarlarındandır.⁴

OSMANLI SİYASETNAMELERİ

Osmanlı İmparatorluğu XVII.yüzyıla kadar dünyanın en kuvvetli devletlerinden birisi idi. Şüphesiz bunu, sahip olduğu sağlam adli ve idari teşkilatı sayesinde sağlamıştır. Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren imparatorluk bunalımlı bir döneme girmiştir. Hatta bu dönem Kanunî(1520-1566)'den itibaren başlamıştır denilebilir. Bu devre, III. Murad (1574-1595) döneminde kendisini iyice belli etmiş, III. Mehmed (1595-1603) döneminde de devam etmiştir.

Bu bunalımlı döneme, buhran, dönüşüm veya değişim gibi tabirler kullanılmıştır. Ve gerilemeye yüz tutan bir imparatorluktaki, aksaklıklar devrin aydınları (devlet adamı-ulema)nın dikkatini çekmiş ve çareler aramaya başlamışlardır. Aydınlar hem teorik hem de pratik olarak sultanlara, vezirlere ve ilgili devlet adamlarına risâleler, layihalar, siyasetnameler ve nasihatnameler sunarak ikaz edilmeye çalışılmıştır. Genel olarak, III.Selim'e (1789-1807) kadar yazılan layihalar, herhangi bir sipariş üzerine yazılmamış olmaları ve kanun-i kadimin tavizsiz uygulanması gibi özelliklere sahip iken; III.Selimden sonra yazılanlar ise, bizzat sultanın isteği üzerine kaleme alınmıştır. Bu uygulamada Batı'yı örnek almak isteği daha ağır basmaktadır.⁵

³ Ahmet Uğur,a.g.e., İstanbul 2001, s. 1

⁴ Coşkun Yılmaz, "Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma" Osmanlı-Toplum, s. 70

⁵ Kayhan Atik,XVI.Yüzyıl Osmanlı Aydınlarına Göre İlmiye Teşkilatındaki Çözölmeye İlişkin Tesbit ve Teklifler, "Türkiye Günlüğü"63/Kasım-Aralık 2000, s. 101,102

Genel olarak Osmanlı Siyasetnameleriyle ilgili geniş araştırma Ahmet Uğur⁶ Osmanlı devlet adamları tarafından kaleme alınan layihalarla ilgili en derli toplu çalışma ise Mehmet Öz⁷ tarafından kaleme alınmıştır. Ayrıca birkaç siyasetnamenin incelendiği önemli bir ser de vardır.⁸

XVI., XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı devlet adamı ve aydınları, devletin içinde bulunduğu bunalımı ve çözüm yollarını arayan siyasetname, nasihatname, layıha türü eserler ile genel olarak siyasî, sosyal, iktisadî ve askerî problemleri ortaya koyarak ilgilileri uyarmaya ve problemlerin çözüm yollarını göstermeye çalışmıştır. Devlet yada milletlerin bunalımlarının aksaklıklarının sebeplerini sadece siyasî, iktisadî ve askerî sebepler dikkate alınarak bir değerlendirmeye gidilmesi bazı hatalara ve yanlış anlamlarla birlikte, eksik yorumlamaların yapılmasına gidilmesi kaçınılmazdır. Tabii olarak siyasî, iktisadî ve askerî boyutlar ihmal edilmeden, eğitim ve kültür yapılarının da ele alınarak yapılan araştırmalar ve ortaya çıkan sonuçlar daha gerçekçi olacaktır.⁹

Osmanlı Devlet teşkilatını oluşturan ilmiye, kalemîye ve seyfiyye denilen üçlü sacayağın belki de en önemli ayağını ilmiye teşkilatı teşkil etmektedir. Zira kadılar, müftüler, müderrisler, cami görevlileri, medreseden mezun olan ilmiye teşkilatına mensup idi. Ayrıca vezire denk bir mertebe olan Şeyhülislam ve divan üyelerinden kadıasker, defterdar ve nişancı da ilmiyye sınıfına ait olunca, ilmiyye teşkilatının Osmanlı İmparatorluğu'ndaki önemi açıkca ortaya çıkmaktadır. Hatta kalemîyenin de büyük bir kısmı medreseden mezun olduğuna göre, medresenin de önemi daha da artmaktadır.

İşte bu sebeplerle ilmiye teşkilatının bozulması, Osmanlı İmparatorluğu için büyük bir önem arz etmektedir. Dolayısıyla devletin bunalıma düşmesinin en önemli sebeplerinden birisi, bekli de en önemlisi ilmiye teşkilatının gerilemesi ve bozulmasıdır denilebilir.¹⁰

İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın böylesine önemli gördüğü ilmiyye Teşkilatı, devletin duraklama dönemine girmesiyle daha fazla önem kazanması gerekirken tam

⁶ Ahmet Uğur, Osmanlı Siyasetnameleri, Kayseri 1987

⁷ Mehmet Öz, Osmanlı'da Çözüm ve Gelenekçi Yorumcuları, İstanbul, 1997

⁸ Yaşar Yücel Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar, Ankara, 1998.

⁹ Kayhan Atık, XVI. Yüzyıl Osmanlı Aydınlarına Göre İlmîye Teşkilatındaki Çözümeye İlişkin Tesbit ve Teklifler, "Türkiye Günlüğü" 63/Kasım-Aralık 2000, s. 102

¹⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı Ankara, 1988, s. 241-260

tersi gelişme ile adeta gerileme sürecine girmiştir. XVII. Yüzyıldan bu yana, medreselerde yavaş yavaş aklî ve müsbet ilimler itibardan düşmüş ve dersler daha ziyâde fıkıh alanı içine kapanmıştır. Matematik, astronomi, felsefe gibi dersler her ne kadar tamamiyle ortadan kalkmış değilse de, herhalde ikinci planda kalmıştır. Hatta bu ilimlerde en ilkel bilgilere sahip olmayanların en büyük medreseler müderrisliğine ve en büyük makamlara geçtiği görülmüştür.¹¹ İlim ve fikir alimlerindeki bu gerilemeden, IV.Murat (1623-1640)'a verdiği layihasıyla ün kazanan, Koçi Bey şöyle acı acı şikayet etmektedir: “Halen tarık-ı ilim dahi fevkalhad mütegayyir olmuştur ve aralarında carı olan kanun-i kadim tenezzül bulmuştur. Mukaddema bir talib-i ilim danışment olmak murad eylese ulemadan birisi müteharrik olub evvela andan mahrac dersi okuyub istidad ve liyakatini müşahade ettikten sonra müderrisinden birisine gönderirdi. Andan birine böyle böyle haricde ve dahilde ve sahında nice müddet danışmend olub badehu murad ettiği yerde karar edüp yolu geldikde mülazim olup ruznamçe-i hümayuna nâmı yazılırdı. Hatta danışmendlerin eskileri ki muidlerdir, her birine tetimme tayın olunub anda sakin olan suhtegan tayfasına ifade-i ulûm ederlerdi. 1003 tarihine gelince sahnın muidlerinin şimdiki müderrisler kadar itibarı vardı. Tarık-ı ilim pek pak ve mazbut idi. Ol sebepten içlerinde cahil ve ecnebi olmayub eğer kuzat eğer müderrisînden cümlesi ilm-u dini mükemmel, ırz ve vekar sahibi adamlar olub müderrisliği halinde ilm-i şerife ve mansıbı halinde din ü devlete istikamet ile hizmet edüp ibadullaha nef'i mahz olurdu. Bu asırda da âlim ve cahil bir görülmeyüb erbab-ı ilm ü marifete imtiyaz verilse zaman-ı kalilde yine evvelki mertebeye varırdı. “Menasıb-ı ilmiyye şefaate verilmek murad değildir. Alim hangisi ise ana gerekdir.”¹²

Koçi Bey, Sultan Murad'ın vefatından sonra hükümdar olan Sultan İbrahim(1640-1648)'in de Musahib ve sır dostu olmuş, bu padişaha da Sultan Murat'a arz ettiği gibi risâleler sunmuştur. Koçi Bey, XVII. asırda yetişmiş Türklerin Monteskiyö'sü adını almaya hak kazanmış aydın bir şahsiyettir. Osmanlı İmparatorluğu'na uzun yıllar hizmet ettikten sonra, Sultan İbrahim'in son günlerinde emekliye ayrılmış, daha sonra da Görüce'ye gitmiştir. Görüce'nin Plamet köyünde gömülüdür. Koçi Bey'in risâleleri tetkik edilince, iyi bir tahsil gördüğü anlaşılmaktadır. Saray muhitinde, fırsatları değerlendirerek, görüşünü, bilgisini

¹¹ A.Adnan Adivar, Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul, 1991, s. 126

¹² A.Adnan Adivar, a.g.e., s. 126-127

arttırma imkanlarını kaçırmamıştır. Koçi Bey çok ciddi bir aydındır. IV. Murat ve Sultan İbrahim'e sarayın ve devlet idaresi düzeninin bozulduğunu, hükümdarın nasıl hareket etmesi gerektiğini, aksi takdirde memleketin felâkete gideceğini çekinmeden arz etmiştir. Bu hareketleri de onun düşünceli bir aydın olduğunu gösteren delildir. Koçi Bey'in risâlesi de diğer risâleler gibi devlet düzenindeki bozulmaları ve hal çarelerini on yedi bölüm halinde vermiştir.¹³

Siyaset-nâmeler esas konu olarak devlet yönetimini ele aldığına, bütün erk ve yetki de hükümdarlarda bulunduğuna göre, hükümdarlar için kaleme alınmış eserlerdir. Siyaset-nâmelerde, hükümdarlarda bulunması gereken vasıflar belirtilir; saltanatın esasları ve şartları sıralanır. Zamanın anlayışına ve inanışına göre en uygun örgütün nasıl olması gerektiği, bu amaca hangi yollardan ulaşılabileceği gösterilir. Halkın durumu, toplumun hali anlatılarak hükümdarlara öğütler verilir. Kötü yönetimin zararlı sonuçları açıklanır.

Vezirler ve emirler için yazılmış siyaset-nâmeler de vardır. Burada da vezirliğin şartları ve yetkileri gösterilir. Vezirlerin görevleri, hükümdarlara karşı tutumları, halkla olan temasları anlatılarak öğütler verilir. Devlet yönetiminin şerefli, fakat güç bir iş olduğu açıklanır.

Bu konuda yazılmış eserlerden, çağının sosyal ve toplumsal hayatını, askerî ve malî örgütlerini, yasa ve tüzüklerini, toplumun dayandığı gelenek ve görenekleri öğrenmek mümkündür.

Padişahlarla vezirler için ayrı eserler kaleme alındığı gibi, bunlar bir eserde toplanmış da olabilir. "Nasihatü'l-mülûki ve'l vüzera" gibi.¹⁴

Siyasetnamelerin içinde incelenebilen, fakat bazı önemli farkları dolayısıyla ayrı bir tür olarak da ele alına bilen "Nasihatnameler, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemeye başladığı, devlet işlerinin ve kurumlarının bozulduğu, sosyal değerlerin ve kuralların etkinliğini yitirdiği bir toplum yapısının yeniden düzenlenmesi için teşbit ve teklifler getiren öğüt kitaplarıdır. Devlet adamlarıyla bazı düşümler tarafından yazılan bu eserler belirli bir dönemde ve toplumda ortaya çıkan olaylara dayanırlar, ülkenin belli başlı problemleri ve çözüm yolları üzerinde

¹³ Kayhan Atik, XVII. Yüzyıl Osmanlı Aydınlarına Göre İlmiye Teşkilatındaki Çözölmeye İlişkin Tesbit ve Teklifler, "Bilig14/Yaz 2000, s. 37

¹⁴ Agah Sırrı Levend, Siyaset-Nameler, TDAY-Beleten(1962), s. 168-169

dururlar. Burada amaç, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve padişahın korunması, ülkenin kalkınması ve tekrar eski zafer günlerine dönülmesidir. Yer yer aynı özellikleri taşımalarına rağmen siyasetnamelerle nasihatnameler arasındaki temel fark; genellikle siyasetnamelerle zaman ve mekandan bağımsız olarak devletin işleyişi ve devlet adamlarının yapmaları gerekenlerle ilgili temel ve genel prensiplerin işlenmesi, nasihatnamelerde ise Osmanlı İmparatorluğu'nun belirli bir dönemdeki somut sosyal problemleriyle bunların çözüm yolları üzerinde durulmasıdır.¹⁵

ÖRNEK SİYASET-NAMELERİN ORTAK ÖZELLİKLERİ

Örnek bir siyaset-namede başlıca şu bahisler üzerinde durulur:

- 1) Hükümdarlar Tanrı'nın lûtfunu kazanmış sevgili ve mutlu kullarıdır.
- 2) Halk Tanrı'nın emaneti (vediatullah) dır.
- 3) Saltanatın temeli adalettir. Şecaat ve cömertlik de saltanata kuvvetlendiren iki dayanaktır (bu üç esas, daha sonraları bazı ahlâki ilkelerin eklenmesiyle dokuza çıkarılmıştır)
- 4) Hükümdar bu nimetin şükrünü, "tebea" ve "reaya"ya karşı göstereceği adaletle ödemelidir.
- 5) Hükümdarlık şartları, hükümdarlara yakışacak huylar.
- 6) Hükümdarda bulunması gereken başlıca artamlar ve erdemler (yukarıda işaret edilen adalet, şecaat, cömertlik..v.b)
- 7) Dinin ve ahlâkın emrettiği maddeler (rahmet, şefkat, mürüvvet, hakkı yerine getirmek, acele emir vermemek, çabuk öfkelenmemek..v.b.)
- 8) Kaçınılması gereken haller (zulüm, hasislik, kibir, gurur..v.b.)
- 9) Danışmanın faydaları
- 10) Hükümdarın nedimleri, musahipleri ve yakınları
- 11) Devlet işlerinin ehil adamlara verilmesi
- 12) Derecelerin gözetilmesi
- 13) Maliye ve hazine hakkında öğütler

¹⁵ Nevin Güngör Ergan, Siyasetnamelerimizde Çizilen "Devlet Adamı" Portresinin Temel Özellikleri. Bilig-8/Kış' 99, s. 29-30

- 14) Tebea ve reayanın hali.
- 15) Timar ve zeamet erbabının durumu
- 16) Hükümdarın vezirlere, kadılara, bilginlere karşı tutumu
- 17) Hükümdarın halkla münasebeti, halkın şikayetini dinlemesi
- 18) Hükümdarın askerlere karşı davranışı; ulûfenin zamanında verilmesi
- 19) İş başındakilerin halka zulmü
- 20) Halkın sitem ahının mülkü temelinden yıkabileceği
- 21) Memurların görev şartları
- 22) Şeriatın gerektirdiği cezalar
- 23) Başka memleketlerle olan münasebetler
- 24) Düşmana yapılacak işlem
- 25) Cenk, yasa ve töreye uyma
- 26) Yönetim işleri
- 27) Sarayın durumu
- 28) Hizmet sahipleri
- 29) Memleket yönetiminin dayandığı esaslar
- 30) Bir devletin çökmesi nedenleri

Vezirler ve emirler için kaleme alınmış eserlerde de başlıca şu konular üzerinde durulur:

- 1) Vezirlerde ve devlet adamlarında bulunması gereken vasıflar (sabır, sebat, azim, adalet, şecaat, cömertlik, alçak gönüllülük...v.b.)
- 2) Bulunmaması gereken haller (kıskançlık, kin, öç alma, zulüm, hasislik, iki yüzlülük, kişisel çıkar sağlama..v.b.)
- 3) Vezirlerin davranışları ve memleket yönetimindeki tutumları
- 4) Devlet adamlarının padişahlara karşı görevleri (bağlılık, iyi niyet, gerçeği saklamamak, doğruyu söylemek, halkın durumunu bildirmek..v.b.)
- 5) Devlet işlerinde herkese açılmamak

- 6) Büyük işlerde ve teşebbüslerde yetkili görevlilerle danışma.
- 7) Göreve dört elle sarılmak, fakat azilden korkmamak
- 8) Yetimlerin halini gözetmek
- 9) Şeraite uymak, onun emrettiğini yapmakta titiz davranmak
- 10) Memleketin ve sınırların durumunu izlemek, ilgililerden bilgi edinmek
- 11) Yeniçerilerin ve sipahilerin durumunu yakından bilmek
- 12) Timar ve zeamet sahiplerinin tutumunu izlemek
- 13) Askeri din uğrunda gazaya teşvik etmek
- 14) Halka el uzatmak, haklı dileklerini yerine getirmek
- 15) Tebeanın ve reayanın namusunu korumak
- 16) Rüşvetten kaçınmak
- 17) Beytûlmali, hazineyi korumak, masrafları kıstak, görevlileri teftiş etmek
- 18) Askerlerin ulûfelerine dikkat etmek
- 19) Türlü hizmet sahiplerinin görevlerini, yetkilerini ve hallerini denetlemek
- 20) İslahat için gerekli tedbirleri almak.¹⁶

Bütün siyaset-nameler şüphesiz aynı vasfı taşımaz. Bilgiye dayanan bir yetki ile kaleme alınmış eserler bulunduğu gibi, gelişi güzel yazılmış, dağınık ve basit olanlar da vardır.

BELLİ BAŞLI OSMANLI SİYASETNEMELERİ

ASAFNÂME

Lütfi Paşa'nın, haletlerine rehber kitâb bırakma arzusuyla yazdığı, Asafnâme, başlıksız bir giriş ve dört bölümdür. Sırasıyla veziriazamın yetki ve sorumlulukları, kara ve deniz seferleri, hazine ve maliye meseleleri reâyâ ve seyyid-i şerif gibi bazı ihtiyazlı zümrelerin durumu konulara vakıfane bir şekilde değerlendirilmiştir. Eser, kendisinden sonraki risâlelere de önemli ölçüde kaynak olmuştur. Müellifin, Kanûnî gibi güçlü bir hükümdarın veziriazamı, "en baş yardımcısı" olması, Asafnâme'yi

¹⁶ Agah Sırrı Levend, *Siyaset-Nameler*, TDAY-Belleten (1962), s. 169-170

benzerlerinden daha etkili kılmaktadır. Çünkü İcranın başı mevkiinde bulunmuş, aynı zamanda ilim sahibi bir şahıs tarafından, yönetim tecrübesiyle yazılmıştır. Kendisinden çok sonra sıkça gündeme getirilen bozulmanın ilk işaretlerini tesbit ederek, Kanûnî'yi uyarmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse, Asafnâme, “en yetkili kaleminden çıkmış muhtasa’, fakat gerçekçi bir ıslahat risâlesidir.¹⁷

NUSHATÜ’S-SELATİN

Devrin ünlü, “aydın ve bürokrat”ı Gelibolulu Mustafa Ali’nin Nushatü’s-selatin’i türünün iyi bir numûnesidir. Üslup ve muhtevasıyla, “Osmanlı edebiyat ve siyasal düşünce tarihinde de bir kilometre taşı temsil eder.” Sosyal konulara, toplumsal meselelere büyük önem veren müellifin eseri, uzunca bir mukaddime ve dört bölümden oluşuyor. Mukaddimesinde, Selatin-i Osmanî’nin hususiyetleri ve altı ‘mevhibe’ sine yer verilen eserde, sultanlara gerekli onyededi ‘levazime’, kanuna aykırı olarak ortaya çıkan konular, devlete zarar veren haller ele alınıyor.¹⁸

HIRZÜ’L-MÜLÛK

Anonim, müellifin ismi ve hayatı hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Fakat bu risâlenin III.Murad’a sunulduğu anlaşılmaktadır. Yazar bu eserde görüp yaşadığını, zamanında olup bitenleri, özellikle bazı devlet erkanının devlet düzeninin bozulmasına yol açan tutum ve davranışlarının, padişah tarafından bilinmesini sağlamak amacıyla kaleme alınmıştır. Müellif bu işi kendisine bir görev saymış ve mutlaka yapması gereken bir iş olduğunu kabul etmiştir. Eser sekiz bölüm olarak tasarlanmış olmakla beraber eldeki metin dört bölüm ihtiva etmektedir. Birinci bölüm, padişahın durumu; ikinci bölüm, vezirlerin durumu; üçüncü bölüm, beylerbeyinin; diğer bölümde ulema, şeyh ve seyyidlerin durumundan bahsedilmiştir.¹⁹

USULÛ’L-HİKEM Fİ NİZAMİ’L-ALEM

Hasan Kâfi Akhisarî’nin telif ettiği adı geçen eser Eğri seferi sırasında III.Mehmed’e takdim edilmiştir. Üslubu ve muhtevası itibariyle benzerlerinden farklıdır. Meseleler karşısında geleneksel teşhisin ötesinde gerçekçi yaklaşımlar

¹⁷ Coşkun Yılmaz, “Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma” Osmanlı-Toplum, s. 70

¹⁸ Coşkun Yılmaz, a.g.m., s. 70-71

¹⁹ Kayhan Atik, XVI.Yüzyıl Osmanlı Aydınlarına Göre İlimiye Teşkilatındaki Çözölmeye İlişkin Tesbit ve Teklifler, “Türkiye Günlüğü”63/Kasım-Aralık 2000, s. 106

sergilemiştir. Usulü'l-Hikem, başlıksız bir giriş, mukaddime, dört bölüm ve hatimeden oluşuyor. Devlet düzenini sağlayan esaslar, istişare, rey ve tedbîrin, harp aletlerinin kullanılmasının önemi zafer ve hezimetin sebepleri, sulh ve barış konusu sırasıyla ele alınmaktadır. Yozlaşmaya karşı da protestocu, tarihi-hukuki bir metin olan eser, siyaset-ahlak ilişkisi açısından da önemlidir.²⁰

KİTÂB-I MÜSTETAB

XVII. yüzyılın başlarında dönemin ihlal edilmiş nizamlarını ve bozukluklarının kökenlerini tesbit etmiş önemli bir kaynaktır. Eser 1620 yılında teklif olunarak II.Osman'a (1618-1622) sunulmuştur. Kitâb-ı Müstetab yazarı, III.Murad (1574-1595), III.Mehmed (1595-1603), I.Ahmet(1603-1617), II.Osman(1618-1622) devirlerinde yaşamıştır. (Yücel, 1988) Müellif, XVI. Yüzyılda yaşayıp, o dönemdeki aksaklıkları görmüş ve daha sonra XVII. yüzyılda olgunluk çağında bu aksaklıkları gidermenin yollarını düşünmüş ve fikir üretmiştir.

Eser, bir giriş ile on iki bölüm ve bir zeylden meydana gelmiştir. Yazar toplumdaki düzeni bozan, aksaklığa neden olan kanun-i kadim'in bozulmasına yol açan konuların neler olduğunu araştırarak, o zamanki devlet teşkilatı ve toplum düzenini ortaya koymuştur. Daha sonrada bu bozulmaların nasıl gideceğini araştırmıştır.²¹

TELHİSÂT DER AHVÂL-I ALEM-İ SULTAN MURAD HAN VEYA KOÇI BEY RİSÂLESİ

Dûrer-i tâbende-i hamd-i Hüdâ-yi müteal, diye başlar. 1632-1640 yıllarında yazılıp IV.Murad (1623-1640)'a veya Sultan İbrahim (1640-1648)'e kadar sunulmuştur. Müşahedelerinden ve okuduğu kaynaklardan aldığını yazmıştır. O devirde Osmanlı İmparatorluğu sarsılmış, kurumları laçkalaşmıştır. Celâlî isyanları, sarayın masrafı, düğünler ve cûlûs bahşişiyle masraflar alabildiğine yükselmiştir. Bu durum üzerine Koçi Bey saraya çağrıldı ve bunlara çözüm istendi. Bunu Türk Monteskiyösü olarak isimlendirenler olduğu gibi, eserini Ebunnecib Sührevendi'nin, Salahaddin Eyübi'ye sunduğu, Nehcü's-Sülûk'ün den üstün olduğunu söyleyenler de vardır. Bu da işe Kanûnî ile başlar. Eserinde saraydaki kadın entrikalarından

²⁰ Coşkun Yılmaz, "Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma" Osmanlı-Toplum, s. 71

²¹ Kayhan Atik, XVI.Yüzyıl Osmanlı Aydınlarına Göre İlimiye Teşkilatındaki Çözölmeye İlişkin Tesbit ve Teklifler, "bilig-14/ yaz 2000, s. 35

bahsetmez ve eserini sunarken, katledilmesi korkusu ile çok tedirgin davranır. Her konunun sonunda, “Baki ferman ve şevketlü padişah-ı kişversitan hazretlerindedir” der. Sultana yapılması gerekeni izâh ederken onun nabzına göre şerbet vermeyi de unutmaz. Meselâ, Sultan İbrahim afsuna ve nefese çok inandığından, ana, okunmuş ekmek, tavsiye eder. Eserin 1.bölümü 22, 2.bölümü 19 ayrı konuyu kapsar, en son elçilerin kabul suretini verir ve “bâki ferman devletlü ve mürûvetlü hünkarımındur” diye bitirir.²²

KANUNNAME-İ SULTANİ'Lİ AZİZ EFENDİ

Kalemiyye sınıfına mensup Aziz Efendi'nin eserini yazarken IV.Murad'ın muhasibi olduğu sanılmaktadır. Kanunnâme-i Sultanî, giriş, dört ana kısım ve hatîmeden oluşuyor. Eserde, vezirlerle ilgili eski kanunlar, ulufeli kapıkullarının durumu ve yapılması lâzım gelen ıslahatlar, Kürt beylerinin hizmetleri, sahte seyyidlerin artışının doğurduğu problemler ve ıslahatın faydaları ile sır saklamanın devlet işlerindeki önemini anlatıyor. Eseri kendi devrine kadarki risâlelerden ayıran en ilginç husus, yönetim hakkını ırsî olarak ellerinde bulunduran Kürt beylerine ait bölümleridir. Müellif, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Kürt beylerinin korunmasını, durumlarının düzeltilmesini istiyor. Kanunnâme-i Sultanî, tenkit ve teklifleriyle, Osmanlı Devlet politikalarını oluşturan mes'ele ve düşüncelere de ışık tutar niteliktedir.²³

KİTABU MESALİHİ'L-MÜSLİMİN VE MENAFİ'İ'L-MÜ'MİNİN

İlmiyeden olmakla beraber müellifinin kimliği bilinmeyen eser, şekil ve muhteva özellikleri itibariyle geleneksel ıslahat risâlelerinden ayrılır. Altmış bölüm olarak planlanmasına rağmen, eldeki metinde 52 bâb bulunmaktadır. Kitâbu Mesâlih'de İstanbul yangınlarından, muhtelif sosyal tabakaya mensup kimselerin nasıl giyineceklerine varıncaya kadar, devletin kurum ve kuruluşlarındaki yozlaşma gibi, ilmiyye, pek çok siyasî, iktîdadî, içtimaî, malî ve ahlakî konu ele alınıyor. Islahatlar hakkında ayrıntılı mâlûmat veriliyor. Islahatların uygulana bilmesi için idarî ve inzibatî tedbirler öneriliyor. Kitâbu Mesâlih'i kendi türü içerisindeki eserler arasında farklı kılan en önemli husus, müellifin, kanun-i kadim'e eleştiri getirmesi,

²² Ahmet Uğur, Osmanlı Siyaset-Nameleri, İstanbul 2001, s. 58-59

²³ Coşkun Yılmaz, “Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma” Osmanlı-Toplum, s. 72

gerektiğinde yeni düzenlemeler yapılmasını istemesidir. Muhtevası itibariyle arşiv belgeleriyle de doğrulanan eser dönemi için önemli bir kaynaktır.²⁴

DÜSÛRÛ'L-AMEL Lİ-İSLAHİ'L-HALEL

Eser, hamd-ü-sen'a ol mâlikü'l-mülk...ile başlar (1648-1650) yıllarında yazılmıştır. Bu devir IV.Mehmed'in başa geçtiği devirdir. Eser bir mukaddime ve üç fasıl ve bir neticeden ibarettir, ayrıca birde neticenin neticesi vardır. Mukaddimedede etvâr-ı devlet, 1.fasılda Reâyâ, 2.fasılda Asker, 3.fasılda Hazine, neticelerde de; karışıklıkların def'i ve çözüm yollarını sunar. Yazar cemiyeti insân vücuduna benzetir. Erkan-ı Erbaa, ulema, asker, tüccar sofraya benzer. Nefs-i nâtiha sultanı, kuvvet-i âkile veziri, müdrike müftiyi temsil eder. En çok gider fazlalığı ve rüşvet üzerinde durur. Saltanat kavgası, Timur şerri ve Celâlî belâsının devlet-i sarstığını söyler. "Hak Te'âlâ müyesser eylese, Amin" ibaresiyle biter. Yazarın ayrıca bu konu ile ilgili, Mizanu'l-hakk fi ihtiyâri'l-Ehakk adlı bir eseri daha vardır.²⁵

NESÂSİH'ÛL-VÛZERA VE'L-ÛMERA (KİTÂB-I GÛLDESTE)

Defterdar Sarı Mehmet Paşa (ölm.1717) Hamd-ı Bisyar ve şükr-i bî-şumâr ol Cenab-ı Rahim-üperver-digar...ibaresiyle başlayan kitâb, 1714-1717 yıllarında yazılmış olan Sultan Mustafa II(1695-1703) veya III.Ahmed(1703-1730)'e sunulmuştur. Ayet ve hadisi çokça kullanmış, kendisinden önce bu konuda yazılan eserlerden, özellikle Asâf-nâme'den yararlanması kuvvetli bir ihtimaldir. Onun için ideal devir Kanûnî(1520-1566) devridir. En çok memurlar üzerinde duran Paşa bize, iyi ve kötü politikanın ne olduğunu ve bunların neticelerini göstermektedir. Ona göre devlete vergi ödeyen halk, çok mühimdir. Eser, bir giriş, dokuz bölüm ve hatimeden ibarettir. Ayrıca sonunda iki ek (zeyl) vardır.²⁶

NASİHATÛ'L-VÛZERA

Nahifi Süleyman Efendi(ölm.1152/1738) Eser, ibtidâ-i umûr-i hasane.... İle başlar. Birkaç kitâb bir aradadır, varak 154a'da Nasihatü'l-Vüzerâ başlamaktadır. Vezirin birinci vazifesi olarak, Mekke ve Medine halkına her yıl Mısır'dan giden gülâlleri(erzakları) tam yerine varana kadar gidip gitmediğini denetlemek

²⁴ Coşkun Yılmaz, a.g.m., s. 72

²⁵ Ahmet Uğur, Osmanlı Siyaset-Nameleri, İstanbul 2001, s. 58

²⁶ Ahmet Uğur, a.g.e, s. 59

gelmektedir. Ayet, hadis terki b ve teşbihlerle dolu olan tambir siyaset kitâbıdır. Rüşvet, yol emniyeti, anarşi, bidat, narh, sikke, asker ve halkın dört sınıfı başta gelen konulardır. Lütfi paşa'dan faydalanmıştır.²⁷

USULÜ'L HİKEM Fİ NİZÂMÎ'L – ÜMEM

Ünlü matbaacı İbrahim Müteferrika'nın bu eseri, muhtevesıyla olduğu kadar, yazıldığı dönem itibariyle de ayrı bir öneme sahiptir. Gelenekçi veya kanûn-i kadimci ıslahat anlayışının yavaş yavaş terk edilip, gözlerin Batı'ya çevrildiği bir dönemde Lale Devri'nin, 1730 isyanının akabinde, 1731'de yazılmıştır. Birisi Hasan Kafi'nin, diğeri de, Hasan Beyzâde'nin olmak üzere aynı ismi taşıyan üç eserin sonuncusudur. Doğu ve Batı askeri teşkilatını inceleyen müellif, Avrupa'nın gelişmesinin ve galibiyetinin Osmanlı'nın da gerileme ve mağlubiyetinin sebeplerini inceler, Batı ile mukayeseler yapar. Coğrafya ilminin önemi üzerinde durur. Islahatların niteliğinde, kanûn-i kadimin terk edilmeye, gözlerin Batı'ya yönelmeye başladığı devirde yazılması itibariyle de, geçiş döneminin ilk sancıları, hususiyetleri hakkında ciddi bilgiler ihtiva etmektedir.

Sözü edilen asırlarda, Osmanlılar'daki siyasetname türü eserler şüphesiz bunlardan ibaret değildir. Bozulan devlet düzeninin ıslahı için irili ufaklı daha pek çok risâle vardır. Mehmet Bosnavî'nin, el-Vasfu'l-Kamil fi Ahval'i Vezir'l-Adil, Pertevi Ali Efendi'nin, Düsturü'l-Vüzera, Taib Ahmet Efendi'nin, Nasihatü'l-Mülûk Terğiben Li-Husnu's-Süluk, Şeyh bin Osman Ali'nin, Umuru'l-Ümera, Veysi'nin, Habname, Hazarfân Hüseyin Efendi'nin, Telbisü'l-Beyân fi Kavanin-i Al-i Osman, Süheyl Ünver'in neşrettiği müellifi bilinmeyen latıha, yine müellifi bilinmeyen, Kavanin-i Osmani ve Rabıta-i Asitane isimli eserleri bunlardan bazılarıdır.²⁸

²⁷ Ahmet Uğur, a.g.e., s. 60

²⁸ Coşkun Yılmaz, "Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma" Osmanlı-Toplum", s. 73

I. BÖLÜM

SARI ABDULLAH EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1. 1 HAYATI

Mağrib (Batı) şehzâdeleriden olan babası Seyyid Mehmet Efendi İstanbul'a geldiğinde gördüğü iyi muamele üzerine buraya yerleşti ve I. Ahmet devri (1603-1617) sadrâzamlarından Halil Paşa'nın kardeşi Mehmet Paşa'nın kızı ile evlendi. Bu izdivaccdan Sarı Abdullah Efendi dünyaya geldi.

Abdullah Üsküdar'daki meşhur Şeyh Mahmut Hudâ'i'nin müridi idi. Önce tezkireci, 12.09.1627'de reisülküttâb olmuştur. Ramazan(mayıs)'da azledilince dayısı Halil Paşa ile birlikte bir süre Üsküdar'daki Şeyh Mahmud Hudâ'i tekkesine sığınmıştı. Sonradan Sarı Abdullah daha bir hayli memuriyetlerde bulunmuş ve Bağdat seferine IV.Murat'ın maiyetinde katıldıktan sonra ikinci defa reisülküttâb olmuştur. En son mefsuf mukataacısı olmuş ve bir müddet sonra azledilmiştir.²⁹ Daha sonra münasib divaniyeden çekilerek ilim ve ibâdetle uğraşmaya başlamıştır.³⁰ Fetva emini olan Sarı Abdullah daha sonra Diyarbakır kadısı olduysada gidemeyerek 1021/2.03.1661'de ölmüştür.³¹ Topkapı yakınlarında Maltepe mezarlığına gömülmüştür.

1. 2. ESERLERİ

- 1) **Şerh-i Mesnevi:** En meşhur eserleridir. Beş cilt üzere tertib olunmuştur.
- 2) **Semerâtü'l-Fevâid Ff'l-Mebdei ve'l-Meâd:** Beş bab bir hatime üzere tertib olup Türkçe ve matbû'dur.
- 3) **Nasîhatü'l-Mülûk Terğiben Li Husnü's Sulûk:** Sultan IV.Mehmet'e takdim olunan bu eser Türkçe'dir ve matbû' değildir. Osman-zâde Ahmet Taib Efendi tarafından Telhis ül Nesâyih ismiyle hûlâsa edilerek Sultan III.Ahmet Han'a takdim olunmuştur ki matbû' ve iki bab üzere tertiptir. Nüsha Kütahya'da Reisülküttâb Mehmet Emin Vahit Efendi kütüphanesinde mevcuttur.

²⁹ Franz Babinger, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, Çeviren: Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yay.2000 Ank., s. 227

³⁰ Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, Cilt:1, s. 100, Ank.2000

³¹ Mehmet Süreyya, Sicil-i Osmanî, Cilt:III, s. 368

4) **Mirat'ül Asfiya Fi Sıfafi Melamiyyeti'l Akfiya:** Taife-i melâmiye hakkında futûhat-i mekkiyenin muhtelif bab ve fasıllarında mezkûr olan akvalin tevzihiyle Şeyh Ekber Hazretlerinin fezâil ve münâkıbından bahis olup, eser Arapça'dır ve matbû' değildir. Birer nüshası Bayezit camiî kütüphanesiyle Üsküdar'da Selim Ağa kütüphanesinde dir.

5) **Ricâl ül-Gayb:** Bu taife-i aliyenin ahfal ve aksamından bahis olup matbû' değildir.³²

6) **Tevkimat-ı Selâtn-i Osmaniye Düstür ÜL-İnsâ:** Bu esere Ahmet Ferîdûn Bey'in münşeât'ının bir devamı diye bakılabilir. Bunda Türkçe, Arapça ve Farsça yaklaşık yüz elli kadar ferman ve berat vardır. Ve bu yönden bu eser o zamana âit belgelerin değerli bir hazinesi sayılır.³³

7) **Meslek-ül-Uşşak:** Ahvâl-i sülûke dâir Türkçe manzum bir kaside olup ahfadından ati-ül terceme Lali-zâde Abdülbaki Efendi tarafından tezyil (ekleme) ve Türkçe şerh (açıklama) tefsir edilmiştir.

8) **Cevheret ül-Bedâyet ve Durret ül-Nihâyet:** Sultan IV.Murad'n ahvaliyle Bağdat fethinden ve esma-i Erbaa ile bâ'zı evliyâullahın menkıbelerinden bahis olup matbû' değildir. Yazma nüshası Halis Efendi kütüphanesinde dir.

9) **Terceme-i Makased-ül Ayniyye:** Bu eserin Abdülmecit Sivasî tarafında tercüme edildiği atîde muharrerdir.

10) **Tedbir Ün-Neş'eteyn Fî Islâhi'n-Nüshateyn:** Onbeş bab üzere tertiplenmiş siyasî ve ahlakî gayet mühim bir eserdir. Nüshaları Şehit Ali Paşa ile Halis Efendi kütüphanelerinde vardır.³⁴

Bu çalışmada İstanbul Süleymaniye Kütüphanesinde "Reisülküttap Mustafa Efendi Bölümü"nde mahfuz 445 no.lu nüshayı kullandık.

³² Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, Cilt: I, s. 101

³³ Franz Babinger Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, Çeviren: Coşkun Üçok, s. 228

³⁴ Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, Cilt:I, s. 102

1. 3. TEDBİRÜ'N-NEŞ'ETEYN FÎ İSLÂHİ'N NUSHATEYN

Siyasî ve ahlâkî ve idârî tavsiyeleri ihtiva eden siyasetnâmeler, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkiyi düzenlemek, adaletin hakimiyetini sağlamak, devlet adamlarına yol göstermek gayesiyle yazılmışlardır. Devirlerinin gereği ve en iyi devlet idaresinin nasıl olması gerektiğini ve halkın ızdırabını dile getiren, başta hükümdar olmak üzere devletin diğer memurlarına âdaleti sağlık veren fikir adamları, hemen hemen her devirde yetişmiş ve bu gaye için devrin idarecilerini uyaran, nâsihat edici ve yol gösterici siyasetnâmeler yazmışlardır.

Sarı Abdullah Efendi, Tedbirü'n-Neş'eteyn Fî Islâhi'n-Nushateyn³⁵ adlı siyaset-nâme'nin yazarı ve 17.Yüzyıl Osmanlı alimlerinden olup, fetva eminliği, reisülküttaplık gibi görevlerde bulunduktan sonra Diyarbakır kadılığına atandıysa da bu vazifeye başlayamadan vefat etmiştir.³⁶

Yazar bu eserini ahlakî ve siyasî nitelikte yazmış olup, halîfe ve imâmın (yönetici) nasıl olması gerektiği ve devlette görülen gerileme ve bozulmalara karşı nasıl önlem alınacağına dair on beş bab üzere kitâbını tertip etmiştir.

Eserin bölümlerinde kısaca şu konulardan bahsedilmektedir:

1. **Bab:** Padişahın ahvâli üzerine sekiz fasıldan oluşmaktadır;

1. Fasl: Halîfenin mertebesi beyânındadır.

2. Fasl: Halîfenin ahlakî ve sıfâtı beyânındadır.

3. Fasl: Halîfenin Hakk Te'âlâ ile mu'amelesi ve mülkün tedbir ve tasarrufu beyânındadır.

4. Fasl: Halîfenin tedbîri ve tasarrufu ve mülkün ikâmeti beyânındadır.

5. Fasl: Halîfe mülkün ruhu olup anın ita'atı beyânındadır.

6. Fasl: Halîfenin adaleti beyânındadır.

7. Fasl: Halîfenin ve hükmünün tek olması beyânındadır.

8. Fasl: Halîfenin tasarrufunda vakı' olan mülkte ibadet ve re'ayaya isabet iden fitne zulm ve taaddiden anın mes'ul olması beyânındadır.

2. **Bab:** İmâmetin ya'ni yöneticilerin şeraiti beyânındadır.

3. **Bab:** Adaletin tesisi beyânındadır.

4. **Bab:** Vezirin ma'rifeti, sıfâtı ve ahlaki beyânındadır.

³⁵ Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, Cilt.1, s. 102

³⁶ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 100

5. **Bab:** Anlayışının şeriata uygun olması beyânındadır.
6. **Bab:** Mülkün dahilinde yatki sahibi olan vezirler, emirler, kumandanlar ve askerlerin tedbir ve siyaseti beyânındadır.
7. **Bab:** Kalem ehlinin ahlak ve sıfâtı beyânındadır.
8. **Bab:** Harç ve vergilerin toplanması beyânındadır.
9. **Bab:** Vergilerin toplanması ve sultanla olan diyalog beyânındadır.
10. **Bab:** Mülkün etrafına gönderilen elçilerin beyânındadır.
11. **Bab:** Re'ayanın korunması ve iş hayatının gözetilmesi beyânındadır.
12. **Bab:** Askerin gözetilmesi beyânındadır.
13. **Bab:** Hazinesinin korunması beyânındadır.
14. **Bab:** Çıkacak savaşlar ve fitneler beyânındadır.
15. **Bab:** Savaş ve askerlerin tertibi beyânındadır.

İş bu on beş babdan oluşan eserlerin bablarının bir kısmında fasıllara ayrılarak yazılmıştır. Eserde bütünüyle bir devlet düzeni ele alınmaktadır. Yönetenlerin bu tavsiyelere uyduğu, devleti bu doğrultuda yönettiği takdirde devlet düzeninin düzeleceği vurgulanmaktadır.

II. BÖLÜM ESERİN KARAKTERİSTİĞİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

2. 1. ESERİN KARAKTERİSTİĞİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Sarı Abdullah Efendi'ye ait olan bu eserin nüshaları şehit Ali Paşa ile Halis Efendi kütüphanelerinde vardır. Bu nüsha 78 varaktır. Eser Allah'a hamd ile başlamaktadır. İlk sayfasında 18 satır bulunan eserin bazı sayfalarında satır sayısı 22'ye kadar çıkmaktadır.

“Neşve-i ‘Alemin Tedbîri” yani “Devleti Kuvvetli Tutmak İçin Alınması Gereken Önlemler” adlı bu eser onbeş bölümden meydana gelmektedir. Bölümler bâb olarak düzenlenmiş olup birinci bâb ayrıca sekiz fasıla ayrılarak yazılmıştır.

Şimdi halîfenin ahvalini (durumunu) anlatan birinci bâbın fasıllarını (bölümlerini) ayrı ayrı inceleyelim:

Fâsıl-ı Evvel: Halîfenin yani devleti ve dini en üst makamda temsil eden kişinin mertebesini anlatmaktadır. Sarı Abdullah Efendi eserinin hemen tamamında görüşlerini güçlü kılmak için ‘âyet-i kerime ve hâdis-i şeriflerden örnekler vermiştir. Bu bölümde de aynı yöntemi kullanan müellif halîfenin mertebesini anlatırken âyet-i kerimeler kullanmıştır. Halîfe “zıllullah”dır. Yani yeryüzünde Allah'ın gölgesidir. Allah nasıl tek ise, halîfe de tek olmalıdır. Bu teklik itilafın çıkmaması için gereklidir. Bu gerekliliğe o kadar inanılmaktadır ki bir halîfe varken biri daha halîfe olarak ortaya çıkarsa bu ikinci kişinin dinin ve devletin geleceği için öldürülmesi, ona biat edilmemesi şer’i bir gereklilik olarak görülmektedir. Halîfelik mertebesini kişi o makamda bulunduğu süre içinde kullanır. Bu mertebeki görevi sona eren kişi yine halîfeymiş gibi davranmamalıdır. Ancak halîfenin hilâfetten hal’i veya mevâtı yani ölmesi durumunda onun şerefi ve kerâmeti bâkidir.

İkinci Fâsıl: Halîfenin Ahlakı ve Sıfâtı Beyânındadır. Halîfe evvela nefesine hâdî olmalı. Yani öncelikle kendi nefesine uymamalı ve doğru yolu gösterici olmalıdır. Halîfenin ahlakı ile halkının ahlakının örtüşmesi gerekir. Halîfenin mertebesi halim selim olursa o makam tarafından temsil edilen her nokta dahi sessiz ve sakin olur. Halîfe kudretli olmalı ve halkı da onun kudretini tanımalıdır. Aksi halde kudretsiz sûret tarafından makam işgal edilmiş olur. İmâm olan kişinin ilmi ile

ameli uygun olmalı. Sadece iyi ilim, ameli iyi olmadıktan sonra yeterli değildir. Bu iki özellik birbirini tuttuğu sürece kişiler başarılı olur. Ki bu kişiler yönetici konumunda olduklarından dolayı halk dahi saadet içinde olur. Eğer imâm ilim ve amel sahibi olmayacak olursa hem kendi nefesine hemde halkına leim(alçak) olur. Bu imâm imâmete layık değildir. Eğer imâm ilim sahibi olup amel sahibi olmayacak olursa kendi nefesine sehî(doğru) halkı içinde leim(alçak) olur. Bu imâm gaflet ile imâmet sırrından mahcup olur. İmâm amel sahibi olup ilim sahibi olmayacak olursa kendi nefesine leim(alçak), halkı içinde sehî(doğru) olur. Bu imâmda cehâleti ile imâmetten mahcuptur. İlim ve amel bir kişide beraber bulunursa imâmet o kişiye teslim edilebilir.

Üçüncü Fâsıl: Halîfenin Hakk Te'âlâ ile Mu'amelesi Beyânındadır. Halîfe Allah Te'âlâ'nın yeryüzündeki gölgesidir. Her türlü eksik ve noksandan uzak olan Allah, halîfenin tedbir-i mülk yani devleti idare sanatı ile tecelli etmelidir. Halîfe alemde kendi nefsinde günah tasarrufundan istifâr Hakk'a yalvarmalıdır. Herşeyin sahibi olan Hakk kendisini (halîfe) yok iken var etmiştir ve o'na duyma, görme gibi nice ni'metler bahşetmiştir. Bu ni'metlerin bilincine halîfe varmalı ve bütün ra'yyetine bunu göstermelidir. Halkını ada ile yönetmeli, asıl mülkün sahibi Allah Te'âlâ'nın olduğunu unutmamalıdır. Güneş nasıl bütün insânları aydınlatır ve fark gözetmezse halîfede halkına aynı yaklaşmalıdır. Halîfe icraatlarında daima hakkı hatırlamalı ve bu dustür üzere hareket etmelidir.

Dördüncü Fâsıl: Halîfenin Tedbir ve Tasarrufu ve Mülkün İkâmeti Beyânındadır. İslamda hakimiyet Allah'a aittir. O, bunu kullarından istediğine verir ve o, bir emânetçi veya tevzi edici ve taksim edici gibi çalışır. Hükümdarın yani halîfenin her hükmü kanun mahiyetini taşır. Fakat esas bunu ona nasib eden Allah'tır. O, Allah'ın yeryüzünde gölgesi "zıllullâhî fi'l ard" ilâhî bir sığınak sayılır. Onun için ona itaat Allah'a itaat, ona isyan Allah'a isyan olarak kabul edilir. Halîfe böylesine ulvî bir değere kavuştuktan sonra mevkiinde halkının rahatını sağlamalıdır. Devlet başkanı halkının rahatı için kendisinin zahmet çekmesini yeğlemelidir. Halkının huzuru için gönlünü ihtiyar eylemelidir. Halîfe Allah'a hizmet edenlerin hizmetçisi olmalı, kendisine hizmet edenleri de hizmetçi tutmalıdır. Her zaman korku ve ümit içinde olunmalıdır. Mülkün tasarrufu gibi itinalı işlerin

yapılmasında cezadan emin olup celâlden korku duymak, havf içinde olmak lazımdır.

Beşinci Fâsıl: Halîfe Mülkün Ruhü Olup Anın İta'atı Beyânındadır. Her mülkde halîfe ve sultan insâniyyenin ruhî mesâbesindedir. Halîfenin adaletinin sukûnun daimi için memleketin her yanına sereyân etmesi, yayılması gerekir. Zîrâ halîfenin bir memleketden veyahut bir ra'iyetden hükûmetinin yüz çevirmesi yani i'râzı ve ona adem-i tevcihî sebebiyle o memleket helâk olur. Ra'iyet de pâ-y-mal olur.

Mülkde ve ra'iyetde zahire olan güzel ahlak ve sıfât-ı kemâlât halîfenin hükmü, siyaseti, hıfz ve himâyeti ile hâsıl olur. Ve bütün re'ayanın halîfeye ita'atı vâcibdir. Bu konuda Allah Te'âlâ'nın emrinden başka Peygamber Efendimizde, hilâfette istihlâf olunan emir ve sultana ita'at eylemeyi emir ider.

Altıncı Fâsıl: Halîfenin Adaleti Dünya ve Ahiret Mülkünün İmâretine Sebeb Olduğın Beyân ider. Halîfe re'aya için ilâhi himâye, koruma makamıdır. Halk ona emanettir. Onların faziletinin ne mükemmeliyetinin sâbit ve dâim olduğunca. Halîfe ilâhi emrî icra etmektedir. Bu emri icra ederkende adaleti elinden bırakmamalıdır. Halîfe devlet yönetiminde gaflet etse, hükûmetde ilâhî emre uymuş olmaz. Böylece onun emrinde olanların ahvali ihlal edilmiş, bozulmuş olur ve intizam bulmaz, ibâdet dahi noksan olur. Halîfe devamlı ve ebedî bir beylik istiyorsa, adaletten ayrılmamalı ve halk üzerinden zulmü kaldırmalıdır. Halîfe adaletle iş görmeli, buna gayret etmeli ve hiçbir zaman zulûm etmemeli. Halîfe Allah'a kulluk etmeli onun kapısına yüz sürmelidir. Bilgili, akıllı, adil, cesur ve tedbirli olmalıdır. Memleketin düzeni ve siyâset usûlleri iyi ve mazbut konulursa ra'iyetin işleri ve Müslümanlık, adalet doğru dürüst işler. Padişah insafı ve adil olursa halk daima huzur içinde bulunur. Padişah ki yeryüzünün halîfesi din ve devletin sığınağıdır. O padişah Allah'ın fazlını kazanmak için gücünü adalet tarafına sarfetmelidir. Hazinenin noksan, re'ayanında perişan olmaması için adaletle hükmetmek gerekir.

Yedinci Fâsıl: Halîfe Vâhid Olup Hükm ü Tasarruf Şahsı Vâhide Mahsus Olmasının Luzûmi Beyânındadır. Halîfenin bir olması gerekir. Zîrâ halîfe Allah'ın gölgesi nazar-ı noktasından gelmektedir. Dolayısıyla bir Rabb olduğu gibi halîfe de

bir olmalıdır. Zîrâ iki tedbir alan, müdebbir, ile mülkün ikâmeti sahih olmaz. Halife rububîyet mertebesindedir. Rubûbiyet ise mertebe-i vâhiddir. Zîrâ iki halife müte'ayyin olursa fitne hadise olur. Böyle durumlarda mülkün ve ra'îyyetin bekası için ikinci halife öldürülmeli, ona biat edilmemelidir. Ama iki mülkte birer halife olsa ve her bir halifenin hilâfetinde olan ra'îyyet halifeden razı ise onun mülkü civarında olan halifenin mülküne kendi mülkü haddinden tecâvuz etmeye. Yahud bu halifelerin mülkleri arasında kafirin mülkü varsa ve bu iki halife dahi mezkûr yerde adâlet ve koruyucu üzere olsalar o halifeler katl olunmıya. Ancak aynı mülkte iki halife olacak olursa evvelki halifeye biât olunurken sonraki yani halife-i ahâr hilâfetden hal' olunur.

Sekizinci Fâsıl: Halîfenin Tasarrufunda Vakı' Olan Mülkte İbâdât ve Tâ'atın Ücûr ve Semerâtı Emsâlî Ana Aid Olmasının Beyânındadır.

Mülk-ü hasda halife olan o mülkün cümle işinden sorumludur. Halifenin gafleti sebebi ile halk arasında çıkacak fitne ve adaletsizlikden bizzat tasarruf sahibi mes'uldur. Sevaplar ve faydalar da halifenin yönetimi ile elde edilir. Halife mülkünün dahilindeki bütün olanlardan sual olunur. Halife mertebesinde tasarruf ile cümleden büyük(ekber) olduğu gibi suâl ciheti ilede ra'îyyetin cümlesinden en sorumlu olan yani ahterdir. Halife halkına bir naks, eksiklik, gelmemesini gözetmeli ki halka gelecek bir noksanlık halifeye dahi gelir. Halife kendi rahatını istediği gibi halkının rahatını ve koruyuculuğunu talep etmelidir. Çünkü halkın salâhı yani rahatı o'nun salâhındandır, halkın fesâdıda anın fesadındandır. Zira mülk aynıdır.

Allah Te'âlâ hilâfet mertebesini halifeye haram kılmaması için halife kendi istek ve arzularını terk edip halkının durumuyla ilgilenmelidir, halkıyla yoldaş olmalıdır. Padişah halkının hayatı üzerine kendi hayatını tercih etmemeli, halkının helakından sonra kendi bekâsını istememeli, saltanatı nâsın bekâsında ve vücudunda görmelidir.

İkinci Bâb: İmâmetin Şerâti Beyânındadır.

İmâmetin yani halkın yönetim anlamında önünde bulunan kişinin bu mevkiye gelebilmesinin şartları vardır ve bu şartlar alîmlerin belirlediği üzere ondur. bu şartlardan altısı halk içinde kazanılmış, elde edilmiş haklardır. Dördü ise halife yada

imâm olabilmek için kişide bulunması gereken özelliklerdir. Bunlardan ilk şart halîfe olacak kişinin akl-i baliğ olmasıdır. İmâm olmak için kişi ergen olmalıdır. Zira imâmet sabi için kabul olunmuş değildir. Sabi şeriatı koruyucu olamaz, bu konudaki gereğine göre hareket etme de ondan beklenemez. Zaten sabi halkın meselelerini çözmeye mertebesinde sorumlu değildir. Bu dört şarttan ikincisi akıldır. İmâmet aklî yeterliliği olmayanlar için uygun, durulacak yer değildir. Mecnun yani aklî yeterliliği olmayan kişiler imâmetle mükellef değildirler. İmâmetde bulunan kişi akıllı ile hareket etmeli, acele karar vermemelidir. Zira acele karar kudretli kişilerin değil, zayıfların işidir. Kemâl sahibi ve akıllı insânlar öfkelerini gizlerler. Öfke akıla değil, akıl öfkeye galip gelmelidir. Devlet adamının akıllı olması bilgili olması kadar, hatta ondanda önemlidir. Çünkü dünyaya hakim olmak ve onu idare etmek için pek çok fazilet, akıl ve bilgi gerektirir. Bilgi ve fazilet sonradan öğrenilebilir, fakat akıl insân ile birlikte doğar. Bunlardandır ki imâmete gelebilmenin şartıdır akıl. Üçüncü şart ise hürriyettir. Hürriyetin şart olmasının sebebi birdir. İmâmete yoldaş olan bağlı olmamalı. İmam bütün zamanını halkın işlerine şart etmeli. İmam halkın emanetini gözetmelidir. Çünkü bunu yapmak onun asli görevlerindedir. Dördüncü şart zükûret yani imâmın erkek olmasıdır. Bu şartları başka halîfenin Kureyş neslinden olması da ileri sürülmüştür. Ancak ulema bu konuda tam birlik sağlayamamış, itilafa düşmüştür. Kureyş ırk-ı nesebîsinden olması evla kabul edilmekte beraber; mânevîyâtı, ahlakı ve kemâlâtı ile Muhammedîye üzere ise Kureyş ırk-ı nesebisinde olmasada halîfe olabileceği kabûl görmüştür. Burada yine yukarıda zikrettiğimiz aklın önemi vurgulanarak cahil için imâmetin adeta kapalı olduğu görülmektedir. Zira halîfe olacak kişi yukarıda saydığımız şartların hepsini taşımalıdır.

Üçüncü Bâb: Adaletin Te'sisi Beyânındadır. Allah adalet ile vasıflanmayan kimseyi zemm eyledi yani yerdi. Mülkte adalet bulunmazsa o mülk harab olur. İktidar ile adalet arasında karşılıklı bir bağımlılık, ilişkisi vardır. Halîfelerin mülkte adaleti kadılar vasıtasıyla sağladıkları için bu müessesenin ciddiyetini her zaman gözetmişlerdir. Mülkün devamlı ve ebedi olması ancak adaletle hükmetmek ve halkın üzerinden zulmü kaldırmakla mümkündür. Mülk adaletli olmalı ve zalimler ellerini mazlumların üzerinden çekmelidir. Adaletin bulunmadığı mülkte Allah Te'âlâ'nın gazab ve öfkesi olur ki, çok az bir zamanda mülk harabeye döner. Zira Peygamber efendimiz zulümden kaçınmamızı isterken mazlum kâfir dahi olsa onun

duası yerde kalmaz diyerek adaletle hükmetmemiz gerektiğini emretmiştir. Kadılar tuttukları yol itibariyle verâset-i nebevi hududundan ayrılmamalı mülk de adeta bir terazi gibi adaletin timsâli olmalıdırlar. Alçak gönüllülük, yardımseverlik, aşırı bağlılık güzel ecir olanlarda pek çok olmalıdır.

Dördüncü Bâb: Vezirin Zikri ve Anın Sıfâtı Beyânındadır. Vezîr akıl ve düstür-i kamil sahibi olmalıdır. Sabır, sebat, azîm, secaat, cömertlik gibi özellikler onda bulunmalı. Kıskançlık, kin, öç alma, zulüm, hasislik bulunmamalıdır. Vezîr cem'-i eşyada halîfenin lisanıdır. Allah Te'âlâ veziri imâmdan ikinci makamda icad etti. Vezir halife için muallim ve hâdî yani doğru yolu ilk gösterendir. Bu nedenle vezîr her nerede olursa olsun hak sözü söylemekten çekinmemelidir. Vezîrin padişahla olan ilişkilerinde ve sırlara ilişkin konularda başkaları bilgi sahibi olmamalıdır. Halîfeye hizmetin en büyüğü, sırrı açığa vurmamaktır. Yakınların sırlarını saklamak güzel ahlak örneklerindedir. Vezîr halîfeye muallim ve hâdilik yaparken, halîfede bir karar alacağı zaman vezîr ile müşavere etmelidir. Devlet işlerinin gereği gibi yerine getirilebilmesi için, halife bilgili vezîri ile tartışıp belirli aralıklarla önemli konuları ele almalıdır. İnsan işini kendisine candan bağlı olana danışacağı için vezîrler padişahlarına bağlılıkta kusur etmemelidir. Fitnenin cesaret bulmaması için doğrunun ortaya çıkması için vezirlerin halife ile meşveret halinde olması zorunluluktur. Halife ve vezîr Allah'a ait olan mülkü Allah'ın adına idare etmekle me'murdurlar. Onlar halkın her türlü işlerinde Allah adına vekil edildiler. Vezîr beyt-ül-mâldan tayin olunan ile kanaat etmelidir ve halkdan hiçbir şey almamalıdır. Bu rüşvete mahal vermemek için gereklidir. Rüşvetle ehliyetsizlere ve zâlimlere devlet hizmeti vermektен çok çekinmek lazımdır. Zira o gibi adamlara rüşvetle devlet hizmeti vermek re'âyâ mallarını yağmaya izin vermeye benzer. Vezîr kendisine verilenle yetindiği zaman bu gibi rüşvete dair şeyler mülkde zuhur etmez. Bütün kötü adetlerin ve zulümlerin başı ve başlangıcı ve türlü kötülüklerin büyüğü rüşvet dedikleri fesat islam topluluğu için ziyâde bela ve din ile devleti kökünden yıkıcı başka kötülük yoktur. Rüşvet kişinin dinini ve devletini yıkar. Halkın ve devletin geleceği dinin tesisi için halîfeye kendi nefsinin rahmetini terk etmek vâcib olduğu gibi bütün bunlar vezire dahi vâcibdir.

Beşinci Bâb: Ferâset-i Şer'iyye ve Hükmiyyenin Beyânındadır. Devleti yönetenlerin dah bu göreve gelmeden evvel kendilerinde bu işi yapabileceklerine

dair bir takım fiziki özelliklerin var olması lazımdır. Peygamberimiz Hz. Muhammet Mustafa(SAV) bu hilkatda halk olundu. Feraset-i şer'iyeye yani şeriat anlayışı hiçbir zaman kaide dışı yani şazze olmaz. Vakit olur ki feraset kaide dışı olur. Ancak bunun şeriata yansması kaideye uymaz. Feraset-i şeriyeyi tatbik edebilmek için her konuda "kurtuluş doğruluktur" kavramı ile iş gören kişiler lazımdır. Bir takım kötü huylara bezenmiş olan kişileri uygulama noktasına çıkarma din ve devlet işleri için iyi karşılanmaz. Hükümranlık makamındaki kimse kendini beğenmiş, yalnız kendi aklı ile iş gören olmamalıdır. Düzensizlik ve bozgunculuk çıkmaması için iyi amel ve iyi ilim sahibinin aynı zamanda hilkat olarak da istenilen ölçülerde olması gerekir. Hilkat olarak makama uygun olmayanlar türlü yanıltma ve aldatma ile vicdanlara aykırı iş yapıp mülkün harabına sebep olur. Saçma sapan söyleyici, yalaıcı, iftiracı, bayağı yaradılışlı, özü kötü ve baştan ayağa şerden yana ve iyiliği önleyici, yüze gülücü, zaman adamı, sır saklamaz, aşınası çok, dostu yok, vefadan uzak kişiler fiziki özellikleriyle metinde tarif edilmekte ve bu gilere devlet kapısının kapatılması tavsiye edilmektedir.

Altıncı Bâb: Mülkün Dahilinde Yetki Sahibi Olan Vezîrler, Emirler, Kumandanlar ve Askerlerin Tedbir ve Siyaseti Beyânındadır. Mülkün dahilinde yetki sahibi olanlar adalet ve insaftan ayrılmayıp Hakk'ı yerine getirmek ve eli altındakileri hoş tutmaktan geri kalmayı uygun görmeyenler ki re'âyâ buyruk sahiplerinin emirlerine uymaktan yüz çevirmeyip durumları bozulup, harap olmaya.

*" Zira sultanlık ancak devlet adamlarıyla(rical), devlet adamları ancak mal ile, mal bayındırlıkla, bayındırlık da adalet ve iyi yönetme ile olur. Yani devlet düzeni rical iledir ve askerinin ayakta durması hazine parasıyladır ve hazine toplamak ülkenin bayındırlığı ve iyi hal iledir ve ülkenin bayındırlığıda adalet, iyilik ve zalimlere karşı koyma siyaseti iledir."*³⁷

Memleketin dahilinde yetki sahibi olarak vezîrler, emirler ve kumandanlar lazım gelirse ömür hazinelerini din ve devlet hizmetine sarf etmiş, talihi açık, gün görmüş, sefer yapmış, devletin iyiliğini ister şecaât sahibi, yiğit ve tedbirli, akıllı ve fikirli kişilerin seçilmesi gerekir. Bu makamlara nazla ve bollukla yetişmiş gelip

³⁷ Nevin Güngör ERGAN; "Siyasetnamelerimde Çizilen Devlet Adamı Portresinin Temel Özellikleri" , Bilig-8/ Kış'99, S: 34

geçici hevesli şahıslar getirilmemelidir. Zira bu meretebe evvela gayretli.ileriye gören, acı tatlı geniş ve dar günler geçirmiş bir şeyin iyi veya kötü olup olmadığını bilir, iyi huylu ve geçimli, tutum ve davranışı beğenilir, büyük ve küçük halinden anlar kişilere uygundur. Bu makam-ı âlide bulunan kişiler, eksiksiz buyrukara uyarak kadir ve kıyamet bilir, ırzımızı ve vekarımızı korur devletli olmalıdır. Ol mertebede bulunan kişiler beyt-ül-mâldan kendilerine tayin edilen şey ile kanaat etmelidirler. Mülk böyle yapıldığı zaman kuvvet bulur. Bir mülkte vezîr-i kebirden başka hilâfette vezir olacak olursa onlarda hilâfetin ashabı ve erkanıdır. Halife onlar ile de meşveret etmelidir. Zira devlet işlerinin gereği gibi yerine getirilebilmesi için devlet adamlarının meseleleri ilgili kişilerle tartışıp onlara danışmaları, bu amaçla da belirli aralıklarla toplantılar düzenlemelidirler. Bilindiği gibi insân işini kendine candan bağlı olana danışacağından bu emirlerde halifelerine yakın davranmalıdırlar. Nitekim emiri ol mertebeye getirmekten murat mülk ve devletden a'danın defî ve ra'yyetin rahatıdır. Mezbur meselelere ytmazsa memleketde düşmanlık zuhur eder. Bu durumda re'âyâ da kuvvet olmayacağından düşmanlık galip gelir, memleketde zayıf olan ra'yyet de düşmana tavsiye verir. Vel hâsıl mülk bi'l-küllüye elden gider.

Yedinci Bâb: Kelam Ehlinin Ahlak ve Sıfâtı Beyânındadır. Halifeye bir katiplik gerekdir ki o kâtiplik mertebesine fizikî özellikleri ile uygun kişi olmakla beraber; lisanı fasih yani güzel açık, kelamı melik yani güzel ve şirin lafzı tamamen açık ve gönülden tasdik eden bir i'tikat sahibi olmalı. Kâtip daima uyanık olmalı ve halîfenin uzaktan işaretini fehm ederek gözden kayar gibi mülâhaza etmeli. Kâtibin lafzında ihtimale yer olmadan lafzı nefse te'sir etmelidir. Katip rubûbiyet yani teklik mertebesinde bulunan halîfenin me'muru olduğunu unutmadan halife tarafından ne iş ile görevlendirildi ise onu yapmalıdır. Kendi nefsinden ona bir şey zam etmemeli yani ekleme yapmamalıdır. Halîfenin emrinden hariç bir harfe kalem ve kendi nefsi garazından ötürü bir kimsenin hatırını gözeterek bir lafza rakam koymamalıdır. Halkın erzakına ve emvaline yani mülküne yüz çevirmeden korumalı ve düşünmelidir. Kâtip halîfenin ve vezirin tercümanı ve lisanıdır. Eğer katip emin olursa yani kendine güvenilirse halîfenin kelamından başka kitap derc etmez. Eğer bunun hilafına yani tersine hareket ederse onun yazdıkları memleketlerde yürüyücü(maşıyye) olur, memleketler (bilâd) harap olur. Bu durumda ra'yyet ile beraber halîfenin mülkü dahi fesada uğrar.

Bir mülkte imâmet halîfeye mahsus iken hitâbet kâtibe mahsustur. Mülkün tedbir ve aydınlanmasında saltanatın devam istikâmetinde vezirden sonra halîfeye evvel lazım olan katib-i mezkûrdür. Dolayısıyla halîfe ona muhabbet ve riayet edip onu kendi gibi mahrum ve müsahib eylemeli. Ve illa kendi mülkünün esasını katibin kalemi ile kazar ve saltanatın fesatve helakına onun rakamı ile name-i siyahi yazar.

Sekizinci Bâb: Harac ve Vergilerin Toplanması Beyânındadır. Allah Te'âlâ kıyamette adaletten ve reayanın halinden halîfeyi sual eyledi. Halkın malından sadakâtı, harâcı ve vergileri (cibâyât) toplayıp sorumlusu ve sahibi olduğu halkına (ashab) sarf etmek ile halîfe me'murdur. Halîfenin mülkü ve saltanatının devamı ve kuvveti beyt-ül-mâl ile. Halîfe beyt-ül-mâlın kuvveti için o gelirlere muhtaçtır. Halîfe riayetinden kuvvet kudreti yerinde olanlardan meşru' ve uygun bir tarz ile harac ve habâyâtı(gizli şeyler) adalet ve siyaset ile ortaya çıkarıp vergileri vacip olduğu kadar almalıdır. Kişilerin takatını aşacak derecede vergi toplanmayıp, toplanan gelirlere hiçbir şekilde az da olsa saklanmamalıdır. Halkın bir dirhemi dahi zulm ile alınmamalıdır. Vergi toplama esnasında geçmez yani kalb ve dagal akçeyi toplamamalıdır. Gelir getirmeyen, hünersiz şeylerdende bac almak doğru değildir.

Ra'iyet beyt-ül-mâlın imâretine çalışmalıdır. Zira onun harap olması halkın harap olmasına delâletdir. Beyt-ül-mâl uzun ömürlü olacağından onun devamını ra'iyet sağlamalıdır. Beyt-ül-mâlın imareti ra'iyetdir. Ra'iyet hünersiz, marifetsiz olursa beyt-ül-mâl dahi marifetsiz olur. Beyt-ül-mâl ve riayete güvenilir kimse yani emin gerektir. Zira din ve saltanat onunla sûret bulur.

Dokuzuncu Bâb: Vergilerin Toplanması ve Sultanın Huzurunda Durma ve Sultanın Onunla Haberli Kılınması Beyânındadır. Haraç ve gelir toplamakla şeyatçe görevlendirilen kimse(müvellâ) harac ve riayetten alıp halîfenin huzuruna getirerek orada bulunan vazirlerinde huzurunda bu falan nahiyenin, falan diyarın ve falan âmilin toplayıp getirdiği haracdır diye arz etmelidir. Bu arz; mukataacı, ruznameci, muhâsebeci ve defterdârdan oluşan dört kimseye yapılır. Bu gelirleri teslim olan dört kimse ise aldıkları malları gözden geçirip halas ederler ve riayeti âmillenden sual ederler ki onlardan ölçüde fazla aldılar mı? Raiyete bu iş esnasında zulm ettiler mi? Bu ortaya çıkartılarak fazla alınan herşey ashâba yani sahibine geri verilir. Daha

sonra bu dört kişi ânı hale getirdikleri bu hazineyi vezîr-i kebîre arz ederler. Vezîrde bu falan diyarın haracıdır ve falan âmilin tahsilidir diyerek halîfeye arz eder. Halîfede bu hazineyi beyt-ül-mâlî müslümin hazinesinde mahfûz yani saklı defter ile karşılaştırıp o hazinenin halis olup olmadığını o defter ile karşılaştırmalıdır. Eğer adalet üzere raiyyetden toplanıp eski deftere uygun ve halis ise onu kabul edip hazine-i beyt-ül-mâla teslim ederler. Son olarak da vergi toplamakla görevli âmilin mertebesi yaptığı doğru işten dolayı yükseltilerek padişah yada vezîr tarafından o kişiye hil'at(süslü elbise) giydirilir. Eğer âmil duygu ve ihmâl ile yahut israf ve telef etme ile haracı noksan yada raiyyetden zulm ve saldırma ile fazla getirirse buda deftere uygun gelmeyeceğinden o haracı alıp beyt-ül-mâla ve halîfenin hazinesine teslim etmeyeler. Bu durumda âmili(vergi tahsiline me'mûr olan kimse) çeşitli hareket ve işkence ile zindana hapsederler.

Onuncu Bâb: Mülkün Etrafına Gönderilen Elçilerin Beyânındadır. Ey halîfe eğer mülkün etrafındaki hükümdarlardan zalim ve düşman birisine elçi göndermek istersen senin elçin(resûl), fetânetli, zeki, yürekli, vefalı, doğru, dindar ve emânet sahibi olsun. Zira görevlendirilen elçi halîfenin yüksek mertebesine delâlet eder. Elçinin kelâmı nufûsun te'sirine dahi evka olur. Bi'l cümle böyle elçi yükselan deliller ile düşmanı kahr ederek gâlip gelir. Zaman olur ki o sayılan islama dahil olur. Ancak mürselin ilmi, aklı mâ'lûm olsa onun resûlü diğerlerinden daha fazla kendini gösteremez ve ona i'tibâr olunmaz. Bu durumda da düşmanın kelâmı, düşmanlıklar ve zorla hüküm sürmeler ziyâde olur. Resûl mânevîyât olarak üstün, her şeyi bilen, işinin ehli olun ki iki mülkün karşılıklı vuruşması sırasında araya nifak ve kabalık sokulmasın. Eger senin mülkünün helakına çabalayan düşmanın resûlü takdim edip sana gelirse onların üzerine kabalık etmeye. Zira resûla emânet etmek mülkün siyasetinden ve saltanatın himâyetinden değildir. Başlamadan onlardan nefret etmeye ve onlara kendi hükmünü yürütmeye ki gönülleri yahzûr olacak kelâmı söylemeye. Onlara güzel söz söyle. Tâ kim onların gönüllerini kabul edesin. Onlara ehl-i kerem ahlaki üzere ni'met hil'at(elbise) ve et, deve, sığır, koyun gibi hayvanlar verip kendi meclisi hasına alıp vezire emreyleye ki senden onlar tercümanlık eylesin. Zira vezîr-i emin ve sey'is bütün yaklaşmışların üzerine takdim edilendir. Sen o elçiye neden dolayı geldin diye sor: Sana dese ki beni gönderen falan padişah ki mülk-i meta'dır. Bizi sana yolladı tâ ki ona ita'at edesin, onun mezhebine giresin, ona çizye veresin ve

illa harba hazır olasin. Onun din ve mezhebi sizin şer'iatınız ki şer'i Muhammedîdir. Resûl der: senin mekanetin bizim katımızda âzime ve menzilet-i kerimedir. Bu kelâmı senden işitince meramına ermiş olur. Zira kendi sultanında bunun gibi takzimi görmüştür. Sen ona de ki: Ey resûl : kendi aklın ve fikrin ile insaf eyleki Allah Te'âlânın hakkında ne dersin, bizim rabbimiz değimlidir? Resûl der ki: Rabbimizdir. Ona de ki bu dar-ı dünyadan göç edermiyiz yoksa etmezmiyiz? O der ki: Ederiz. Sen dersin ki: Bizim göcümüz Allah Te'âlâya mıdır, yoksa gayra mıdır? O der ki: Allah Te'âlâ'yadır. Sen dersin ki: Allah Te'âlâ ne şey ile vasıflandırdı o kimseyi ki o'nun şer'ine ve dinine muhâlefet ider? O der ki: şekâ yani bedbahtlık, bahtı karalık ile. Sen de ki: bir kimse ona ita'at eylese o der ki: Sa'adet eyle. Sen ona de ki: Ey resûl sen o şer'a muhalif olan mülkün resulusun. Sen bilirsin ki ben seni dâvet ederim ki Allah rızası onda mevcuttur. Sana ne olduki dünyaya ve mala düşkün olanlara bekçisin. Allah Te'âlâ kitâbet ettiği şeyden başka sana kavuşan olur mu? Gel bu istekten vazgeç, ömrünü rabba sarf eyle in-şâ'-Allah sâ'yıd olursun. Dünya mülkü fanidir, dâr-ı ahret hayırlı ve ebkâdır. Resûl nâimdir ve İslâma dahil olur. Eger İslâma gelmezse onu yollanmış olan mülke erişince halîfeden gördüğü lûtu ve kerimi söyler. O mülkün kalbini barışa meylettirir. Zira melikler yolladıkları resûlün kelâmını en saf, en temiz bir şekilde algılar ve anunla amel ederler. Eğer bunun tersi muâmele ederse onu yollandığı mülke halîfenin âdem-i tedbîrini ve za'afını söyler. Evvelde ki gibi cenge ve vuruşmaya rağbet edip kararlı asker ile gelip fesâda sebep olur. Halîfe ahlak-ı şahâne o resûla yoldaşlık yumuşaklık ile mu'amele edip, onun kalbini halîfeye meylettirmek mülkte tedbir ve siyasettendir. Halîfenin ulû kadrına bundan noksanlık, eksiklik gelmez.

On Birinci Bâb: Reayatın ve Ziraatın Korunması ve Mülkün Tedbir ve Siyaseti Beyânındadır. Hilâfet Allah kulları arasında teklik mertebesidir ve o mertebe re'âyâyı ve ziraatı korur ve geliştirir. Hakk Te'âlâ re'âyâ üzerinde halîfeyi emin ve vekil tayin etti. Tâ ki insânlar arasında adlet ile hükmedip idaresi altında bulunan ve en güzel surette yaratılmış halkını koruya. Zira ra'iyet(halîfenin idâresi altında bulunan, vergi veren halk) güçlü, kuvvetli olursa halîfenin mülkü ve saltanatı güçlü, hazinesi ma'mûr, askeri beğenilmiş ve şüküre değer olur ve düşmanlardan hiç birisi karşı koymaya mecâl bulamaz. Ra'iyet zayıf olursa harac ve diğer gelirler noksan hazine-i beyt-ül-mâl hünersiz ve asker za'yıf olur. Zira raiyetin rûhi adalettir.

Halifenin kuvvet-i rûhi raiyetin kuvvetidir. Ra'iyet bir mülkte kök, sultan ağaç gibidir. Ra'iyet sultana sağlam kök ve zemin olmalıdır. Zira mülkün za'afı ve kuvveti onun kök ve aslındandır.

Halife raiyetinin halini her sene sormalı, düşkün olanın teklifi kabul edip bac ve haracını tenzil ederken güçlü olanın bac ve haracını teksir edip yani arttırmalıdır. Raiyeti koruma görevi halifeye nasıl lazım ise mülkün etrafında olan ümera ve hükemâya(emirler, hâkimler) dahi lazımdır. Adaletli halife ve tedbirli vezîr etraftaki memleketlere gönderdikleri emirler, hakimler ve hizmetçi adalet sahibi olalar. Zira onlar mülkün gözü, kulağı ve sâir a'zası gibidir. Zira mülk onların vucûdi erkânı ile daim, adalet ve insâfı ile sâbit ve daim olur. Ra'iyet halifenin himâyesinde olup Hakk Te'âlâ ibâdetiyle meşgul olmalıdır. Onun dünyevi ve uhrevî ve şerefli dâ'vetine muazebet ederler.

“Defterdar Sarı Mehmet Paşa da eserinde reayanın korunması için önemli tavsiyelerde bulunmaktadır. Şöyle ki: “Re'âyâ fukârasını her sene vergeldikleri belli vergiden başka; yeniden uydurulmuş vergi isteği ile incitmeye ve ona eziyet eylemeyeler ve onu itdirmeyeler.

İşleri yürütenlerin akılları önemli olmayan giderlerin karşılanması için re'âyâ fukarasından tehammüllerinden aşkın mal toplanmasını bir evin temelinden toprak alıp yüzeyine sarf eylemeye benzetmişlerdir. Zira temelden alınan toprak ile, temele zayıflık gelip, yüzeyin ise; o ağır yükü çekmeye kudreti kalmayıp, büsbütün yıkılmasına ve harap olmasına sebep olur.

Öyle olduğu halde re'âyâ fukarasını türlü kötü, uydurma adetlerle sıkıştırarak canından bezdirip, haksızlıkları kaldırmakla vilâyet ahalisi ve ülkede oturanlar korunup gözetilerek vergi veren halkın kalkınmasına pek fazla dikkat olunup durumlarının denge ve düzenleriyle ilgilenmek ve ülkenin şen ve esen olmasına, yolcuların malına ve kendisine bir bahaneyle zarar ve ziyan erıştirmemek üzere esirgeme ve korunmalarına eksiksiz dikkat olunmak her yönden ve her şeyden elzemdir.

İnsaf sahiplerince vergi veren halka (köylüye), velinimet efendimiz denilmesi doğru olur.

Mekânı cennet ola merhum ve mağfur Sultan Süleyman Han Hazretleri Allah'ın rahmetleri onun üzerine yağsın bir gün yüce meclislerinde has yakınlarına inciler saçar gibi hitap ederek "Alemin velinimet kimdir" diye buyurdıklarında, hepsi bir ağızdan "Besbelli ufukların padişahı ve her şeyin sahibi Sultanımız hazretleridir" deyince has yakınlarından çıkan bu sözü; insaf sahibi padişah kabûl etmeyip "velinimet filhakika re'âyâ dır ki: onlar ziraat ve çiftçilik emrinde huzûr ve istirahatı kendilerine haram ederek, edindikleri nimetler ile bizi doyururlar" diye buyurmuşlar.

*Haktan temiz ruhuna binlerce rahmet ola.Aslında bu yöndende re'âyânın korunması Osmanlı Devletinin en önemli ve gerekli olan işlerindedir. Re'âyânın, zalimlerin elinden zulüm görmeyeceğine inanması saldırılardan kurtulması ve meydana çıkan zulümlerin yok edilmesi, din bakımındanda gereklidir."*³⁸

On İkinci Bâb: Askerin Korunması ve Gözetilmesi Beyânındadır. Mülk beden gibidir.raiyyet onun kava-yı hayvâniyesi, asker onun eli, ayağı, gözü,kulağı ve sâir â'zâsı gibidir. Halîfenin anda tedbir ve siyaseti rûh gibidir. Bir bedendir ki rûhu ayakta tutar. O beden rûhun uyanması ile sâbit ve dâim olarak ayağa kalkar. Onun üzerinede insân ile hükm olunur. Bir beden ki rûh ondan yüz çevirir, zayıf düşerse ona insân ile hükm olunmaz. Kezâ rûh dahi bedeninin icrasının işlemesi ile sabit olur. Bedenin ihlâli ve bir şeyin yerinden ayrılması katında rûh onda sâbit olmaz. Mülk dahi halîfenin tedbir ve siyâseti rûhu ile ayakta olur. Mülkün yerinde sağlam ve kuvvetli durabilmesi için halife dahi onda sâbit, ayakta ve hazır olur. Halîfenin kuvveti ve devâmı halkı, askeri iledir. Askerin kuvveti ise iki şey iledir: Birisi raiyetin kuvveti, memleket ve hayru bereket ile dolup taşarak ilerlemesi; birisi dahi halîfenin lûtfu, ihsani ve askeriyenin her birisine beyt-ül-mâldan tâyin ettiğidir. Askerin zaafi dahi birkaç şeydendir. Birisi raiyetin zaafi, perişanlığı ve memleketin haraplığıdır. İkincisi hazineden tayin olunan sadakâtın onlara ulaşmamasıdır. Zira onlara maaşları tam ödenmezse seferleri sahte olur ve sefere gitme iktidarları kalmaz. Üçüncüsü hazineden tayin olunan maaşın mikdarından fazla askerlik işinin ona teklifidir. Zira fakir düşünce askerlik işini edâ etmeye kudreti olmaz.

³⁸ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, Nesâyih'ül-Vüzera v'el-Ümera, Ankara 2000. S:92,94,96

Halife kış vaktinde askere sefer emretmemelidir. Zira askerın ve mülkün helâk olmasına sebep olur. Halife askerinden her bir cinsini kendi organı gibi korumalıdır. Zira halife askeri korursa asker de o'nu korur. Çünkü ra'yyet ve askerlerinden halife mes'ûldür. halıfeye lazım olan ilâhî sıfât ile vasıflanmaktır. Zira mülk-i hilâfetin devamı ve düşmandan muhafazası askerın vücûdı iledir. Onları tehlikeye sokması kendi mülkünü helâk etmektir. Halıfeye devlet ve saltanat lazım ise askerın durumu ile ilgilenmeli onları zahiresiz ve hazinesiz bırakmamalıdır. Halife bir askerın kalbi ve rûhu olmalı, kendi nefsi ile o askeri aynı derecede görmezse o askerden sefere çıkmasını arzu etmemelidir. Zira onlara zarar isâbet edince halife dahi zararda olur. Onlar kuvvetli, varlıklı ve rızıkları bol olunca halifenin mülkü korunmuş, gözetilmiş ve vücûdu düşmandan emin ve korkusuz olur.

Halifenin askerlerini bütün â'zaları gibi koruyup kollamasından amaç mülkün felâhıdır. Halife öncelikle kendi mülküne yakın olan düşman ve küffar ile mücadele etmelidir. Ancak kendi mülkü dahilinde bir fesât, bozukluk var iken o fesâdı gidermeden yakın düşmanla dahi mücadele etmeyip küffara dost gibi görünmeli sefer düzenlememelidir. Halife kendi mülkünün yakınındaki düşmanı itaat altına almadan uzaktaki düşmana sefer düzenlememelidir. Zira iki ateş arasında kalarak hilâfet mülkünün harap olmasına sebep olur. Savaş sırasında da halife yada onun görevlendirdiği komutan(serdar) Allah Te'âlânın emrine göre hareket etmelidir ki asker hilâfet mülkü, din ve ra'yyet zarar görmesin.

On Üçüncü Bâb: Hazinenin Korunup Gözetilmesi Beyânındadır. Halife bilmelidir ki hilâfet mülkünün kuvveti ve İslam askerinin âzık ve kuvveti hazine iledir. Hazine güvenilir, sağlam ve güçlü oldukça mülk ve asker dahi güçlü ve güvenilir olur. Halife hazineye gelirlerin getirilişini titizlikle gözetip halktan adalet ile alınan her kuruşun buraya teslimini sağlamalıdır. Halife ve vezîr israftan sakınmalıdır. Zira onlar buldukları mevki itibariyle halka örnek olmak zorundadırlar. Hazine, fakirlere, ziyâdesiyle fâkir ve hastalara, vergi tahsiline me'mûr olan kimselere, kalpleri İslama ısındırılacak olanlara, hürriyetini almak isteyen kölelere, borçlulara, Allah yolunda savaşanlara ve yolculara sarf edilmelidir. Zira Allah Te'âlânın emridir. (K.K:9/60) Halife bu ilâhî emri yerine getirmekle görevlidir.

Hazineden sorumlu kişi; emânet vekarını üzerinde toplamı, doğruluk prensiplerini gözetip hazine gelirini artıran ve istekleri düzgün yola kaymakta eksiksiz çaba gösteren, kalem işlerini doğru yola koyup düzeltmeğe söz götürmez şekilde önem veren, askerın aylıklarını zamanında ödeyen, doğru ve dindar olmalıdır.

On Dördüncü Bâb: Savaşlar ve Fitneler Beyânındadır. Halîfeye ait olan bir mülkte kavga eden bir kişi ya âsi, ya münâfık nifak sokan yani iki yüzlü, ya mü'min, yada kâfirdir. Âsi; halîfeye karşı ayaklanarak muhârebe eden, sevaşan kişidir. Münâfık; tevhide, Hakk'a, Resûle, akâid-i islamiyeye gönülden bağı ve inancı olmayan fakat Müslüman sûretinde olup halife ile vuruşan kişidir. Mü'min mülkün ashabından yani sahibinden olan kişidir. Mü'min eğer bir evvelki halîfeye bir de sonraki halîfeye gerek başkanlık makamında bulunmak için gerekse de onunla birlik olmak için mülkte mukatele yani vuruşma çıkabilir. Bu durumda ikisinden birinin öldürülmesi gerekir. Zira hükümdarın iki sözünün birbirini tutmaması durumunda mülkün tedbîrini almağa hâiz değildir. Kâfirin ise kavga ve fitne çıkarmaktaki amacı açıktır. O ehl-i islama dahil bir hâlîfe ve İslamî kaideleri yıkmak isteyecektir. O şirk koşmayı ve küfrü yükseltmek ister.

On Beşinci Bâb: Askerin Savaşa Hazırlanması Beyânındadır. Halîfe baş kumandan olarak düşman ile savaşa başlamamalıdır. Zira halîfeye zarar gelmesi yada ölmesi durumunda hilâfet mülkü dahi zarar görür, düşmanın eline geçebilir. Halîfe hilâfet mevkiinde kalıp komutanlardan yada meliklerden birini baş kumandan, serdâr tayin edip düşman ile savaşa göndermelidir. Böyle olursa o kumandan emrindeki hilâfet ordusu düşmana mağlup olsa bile, halîfe ve mülk bâki kaldığı gibi halîfenin alacağı tedbirler doğrultusunda o hilâfet ordusuna arkadan yardım ulaştırılabileceği için o mağlubiyet dahi giderilebilir. Zira devlet bir cisimdir. Onun rûhu hâlîfedir. Ruh helâk olursa cisim dahi helâk olur. Cisimde bir fenâlık ve bozukluk olursa rûh dâimi olunca o bozukluk ıslâh edilebilir. Fi-l-hakika senin tedbîrin senin tâbibindir.

Halîfe cenkte olan askerın sözünü dinleyerek onların bütün isteklerine anında yetişmeli ve onların gönüllerini almalıdır. Halîfe askerlerin bazen gösterecekleri başarısızlıklar karşısında hemen serdâra kızmamalıdır. Onların hatırlarını kırmayarak teselli vermelidir. Hâlîfe vekili olan serdârın sözünü dinleyip onunla âmel etmelidir.

Halîfe savařan, cenk eden yiđit askerlerini her çeřit ni'met ve ihsân ile beslemelidir. Cenk sırasında canını feda etmekten çekinmeyen bu yiđitlerden her biri bin kiři yerine geçerli olur ve dūřmanın dađılmasına sebep olur. Ancak verdiđi sōzū tutmayan bir kiřide İslam toplumunun hezimete uđramasına sebep olur. Halîfe kendi askerinin miktarını, kuvvetini ve dūřman askerinin miktarını ve kuvvetini kavrayıp ona gōre dūřmana karřılık vermelidir. Askerin bir kısmını kendi yanında tutmalıdır ki bir dūřman gōrūnirse onun ūzerine gōndersin. Halîfe askerin hepsine muhtâ deđildir.

Hilâfet mūlkūn etrafında birkaç dūřman birden tūrerse halîfe bu dūřmanlardan en kuvvetli olanına karřı yūze gūlme ile ona barıř yūzūnū gōsterip, hududu muhafaza eyleyip o dūřmandan emin olmalıdır. Būtūn dūřmanlarına aynı zamanda saldırıya geçmemelidir. Zira mūlkūn etrafında onlar birleřecek olurlarsa dūřmanın cūmlesi ile aynı anda savař halîfe için zor olacaktır. Halîfe ūncelikle en zayıf olan dūřman ile savařmalı, galip geldikten sonra ondan daha kuvvetli ile savařmalıdır. Bu tedbirden sonra ondan daha kuvvetli ile savařmalıdır. Fakat birisinin hezimete uđramasından hemen sonra ūtekinin ūzerine varılmamalıdır ki asker bir mūddet dinlensin, rahat etsin. Bir dūřman kaldıktan sonra o halîfenin ūzerine gelecek olursa, halîfede onun ūzerine ordu tertip etmelidir. Lâkin dūřmanı çok olan onlara yūze gūlme ile sulh içinde gōrūnmeyi siyaset edip, dūřmanlarını bir bir ortadan kaldırmaya çalıřmalıdır.

2. 2. SONUÇ

Sarı Abdullah Efendi bu eserinde “Tedbir Ün-Neş’eteyn Fî İslâhi’n Nushateyn” kendisinden önce kaleme alınan eserlerde de vurgulandığı gibi hakimiyetin Allah’a ait olduğunu vurgulayarak yeryüzündeki halifenin Allah adına yönetme mertebesinde bulunduğunu yazar. Bundan dolayı halifenin her hükmü kanun mahiyetini taşır, ülkesinde yaşayan fertlere hükmümeder. Mertebe itibarı ile halife tek olma durumundadır. Nefsine uymadan iyi ilim ve iyi amel sahibi olacak halife ancak imâmet sırrına dahil olur.

Bu siyasetnamede adalet mefhumunun üzerinde fazlaca durulması dikkat çekicidir. Zira yazar bir mülkde sükunun daiminin o mülkün her yanına sereyan edecek halifenin yüksek adaleti ile sağlanacağını, aksi halde mülkün helak olmasının kaçınılmaz bir son olacağını yazar. Adalet dünya ile beraber ahiret mülkünün de imaretine sebeptir. Daimi ve ebedi beylik adaletten ayrılmadan halk üzerinden zulmü kaldırmakla olur. Filhakika Allah yeryüzünde adalet ile hükmetmeyen kimseyi yerd.

Müellif bu eserinde yönetim erkini elinde tutanları büyük mes’ûliyetlerle karşı karşıya bırakmıştır. Onlar ahirette öncelikle yönettikleri halkın durumundan dolayı hesaba çekileceklerini vurgulayarak bu göreve gelecekleri uyarır. Halifenin ülke yönetiminde yalnız olmadığını vurgular ve vezir ile katibin O’nun aklı ve lisanı olduğunu söyler. Onun için de bu mevkilere getirilecek kişilerin mertebelerine yaraşır insanlardan seçilmesi gerekir. Halife bu kişilerin dışındaki yetki sahiplerinin de adaletten ayrılmadan hakkı yerine getiren kişilerden seçmelidir. Bu insanlar ömür hazinelerini din ve devlet hizmetlerine sarf edecek kişiler olmalıdır.

Eser, yöneticiler hakkında yukarıda kısaca bahsedilen özelliklerden başka ideal bir devletin nasıl olması gereğine de değinmektedir. Ayet-i Kerime ve Hadis-i Şeriflerle kuvvetlendirilen metin adeta meşhur “Kutadgu - Bilig”i bize hatırlatmaktadır. Metin tam ve anlaşılır şekilde okunduğunda, insan eğer bu tedbirleri alır ve tavsiyeler doğrultusunda hareket ederse daimi ve ebedi mutluluğa bizleri götürecek engellerin bir anda yok olabileceğini düşünüyor. Bize bugün gerçekleşmesi çok zormuş gibi gelen böyle adil yönetim şekli aslında hayali olmamalıdır. Bu siyasetname, içerik bakımından tamamı ile iyi bir yönetimin nasıl

sergileneceğini bize detaylı olarak anlattığı için, Osmanlı Devleti'nin duraklamasına neden olan sebepleri bize anlattığı gibi, bu kötü gidişattan nasıl kurtulunacağına dair de bir takım bilgiler vermesinden dolayı tarih araştırmacıları için duraklamaların nedenlerini ararken baş vurulabilecek bir kaynak olmaktadır.

III. BÖLÜM

ESERİN TRANSKRİPSİYONU

3. 1. TEDBİR ÜN-NEŞ'ETEYN Fİ İSLÂHİ'N NUSHATEYN

[1B] Hamdolsun ol Allah'a ki mâğrifet ve şuhûd için hazreti imâresede müstehakkik olan a'yân-ı gaybiyyeyi zulmet ademeyyetden nefis-i rahmânı ve tecelli-i rabbani ile icâd idûb nûr-i vücûd ilmi ile anları tenvîr iyledi. Kemâl-ı celâ ve isticlâ içün medârı ilm-i ilâhîde mûnderice olan hurûf-i âliyât-ı gaybiyyeyi kalem-i irâdiyyet manzûr-i sâkilât-ı imkâniye sûretle tastîr mazâhiri âfâk-u enfûs suhûfiyetle tahrîr iyledi. Ve hilâfet-i uzmâ niyâbet-i kübrâ için insânı hazreti ilmiyeden sûret-i ilâhiye üzre ihrâc idûb anı hâmil-i kava'il esmâ-i ilâhiye ve kâbil-i kâvâbil suver-i imkâniye olduğu halde ahsen-i takvîm ve icmâ-i tersîmde nakş ve tasvîr iyledi. Ve mazhariyeti cem'iyet-i ilâhiye ve kâbiliyet-i zâfiye-i asliye hasebiyle anı sâir sûver-i mübedde'ât ve mahlûkât üzre rûtbet-i hilâfete takdîm ve mansûb-i imâmete tasdîr iyledi ve sâir âbâ-i semâvât-ı uluviyye ve umehât-ı arâzî sufliyye sadrını cemi'ân anâ cunûd-ı ve asâkir ve ra'iyet halk idûb anâ teshîr iyledi. Ve mülki hâsı insânide rûh-i kudsiyi halîfe ve imâm ve sultân-ı sâhib-i izz u ihtişâm idûb edeb u tevhîdi bâbında sahibü'l âdâb iki bevvâb ikâmet idûb akli anâ vezîr-i eshel tedbîr iyledi. Ve salâvat u ve-s-selâm ol hâmil-i livâ-i nübüvvet ve kâşif esrâr-ı vilâyet olan Muhammed'e sallallahu aleyhi ve's-sellâm ve dâhi âl u ashâbına vâsıl olsun ki nûr-i hidâyet anların vech-i münirinden tulû' idûb kulûb-ı ehl-i imân-ı tenvîr ve ashâb sıdk u vefâyı fevzu necât ile tebşîr iyledi. Ammâ ba'd şöyle ma'lûm ola ki vakta kim Hakk Te'âlânın kemâl-i ma'rifet [2A] ma'rifet ve zuhûrî ve gayet şuhûd ve vuzûhi mazahir. Cusûm insâniye-i kemâliyyeye ve mücellâyı tavrı cem'ie-i külliyyeye mütevakkıf oldu ise. Ve kemâl-i insâninin husûl-i neşvet âlemin i'tidâle karîb olan sûret-i nûriyesinden münbais oldu ise ve kemâl-i insâninin zuhûruna muzâdde olan kuvâ-yı hayvâniye ve sıfât-ı behmiyye ve su'biyye neşvet-i insâniyede mütehakkim oldu ise ol sıfâtın anda tahakkümî ve tagallubi haysiyetiyle insân cemi'i en'amda edâll ve hazreti ulûhiyetden cemi' mevcûdatdan eb'ad enzeldir. Olunan kel enâmı belhum edal. Pes Allah Te'âlâ enbiya ve rusûli mucizât-ı zâhire ve âyât-ı kâhire ile irsâl iyledi. Tâ kim neş'et-i insâniyede mevcûde olan sıfât-ı reddiye bi'l külliye za'ile ola ve âyât-ı

ilâhiye âfâk ve enfûsde meşhûde ve tecelliyât-ı esmâiye ve râyât-ı merfu`a ve zilâl-ı memdûde ola. Pes devr-i nübüvvetde ma`rifet rabbâniye ve ubudiyet abdâniyye emri ve zuhûr u izhâr-ı küllî ve şuhûd u işhâd-ı cümeli ve tafsili emri hâsıl oldu. Lâkin vaktâ kim nübüvvet teşrî`iyye bizim seyyîd ve senedimiz ile münkat`a oldu ise anın hûlefa ve vereseşi olan evliyâ-i kiram ve asfiyâ-i `izâm dahi hayru ümem olmağla üsvet-i hasene ve verâset-i nebeviye ile hak ve vaatdeti halk ve kesret üzre tercih ve enfâs rahmaniye ile diyk ve zulmet-i tabi`atdan anların kulubların tervik idüb bâb-ı rububiyetde âkifin ve sâcidîn ve cemâl-i vahdet-i mükâşifin ve müşâdidin olmağla umûmen nas beyninde hukûmet ve siyâset zebb men`i ve himâyet ile zâhir olmadılar. İlla nedret üzre. Pes hilâfet-i mânevîye[2B]egerçi kim makrûm-i kirâm ile ise yevmü`l-kiyâme kaimeden füyûz-i ilâhiye ve tecelliyât-ı rabbâniye anların ve sam`iti ile âfak-u enfûsde münteşire ve memdûde ve erzâk-ı hissiye ve mânevîye anların mazâhiri ile varda olub meşkûre ve mahmûdedir. Lâkin vechi hak müşâhadesinden anlar kulubını şeyh-i âhire işgâl itmezler ve avâm-ı nâs zecru ve`iddeden va`zu nasihatdan müteessir olmazlar. Selâtin ve mulûkun hükmü ve siyâsetlerinden müteessir oldukları gibi nitekim hadîsede innellahe-yurî bi`l sultân mâlâyur`i bi`l-Kur`an vârid oldu. Pes sıfât-ı hayvâniye ve kuvâ-yı sebuiyye ashâbı olan ba` zısı ba`zı üzre galebe ve zuhûr ittikden men` ve va`z itmeğe hükm ve siyâseti mütazammına olan hilâfet-i zâhire ashâbı olan selâtîn ve mulûk muhtass oldular. Ve selâtîn-i adîlin ve mulûk-i mu`tediline min indillâh bu mertebe-i âliye ve mekânet-i seniyye i`tâ olundu tâ eğer kim ânlar bu mertebenin kudreti ârif olub anın muktezası üzre sulûk iderlerse dâr-ı dünyâda sâr `âbîd üzre bu mertebe-i âliyyede ve menzilet-i refia da takdim ve tercih olundıkları gibi dâr-ı âhretde dâhi menâzil-i âliye ve menâsıb ve merâtibi samiye-i bakiye ve daimeye bâli` olub ibâdullâh-ı sâlihîn zümresine idhâl olunalar. İmdi şöyle ma`lum olaki Zulkarneyn selamullahı aleyki şehâdet-i Kur`aniyye ile müşerref u mukarreb beynini kabza-i tasarrufa götürmüşdür. Anın vüzerâsı ve ashâbı ve vulâtı ve devleti erbâbı cemi`ân hükemâ ve ukâlâ ve füzalâ ve evliyâ idiler. Anın zamanında hukûmeti tahakkukunda ne kadar [3A] ne kadar hukemâ ve ulemâ var ise cümlesini kendi huzûruna da`vet idüb getürmüşdi. Her birisini emr-i saltanatda vezîr ve müdir ve zahir itmişdi. Ve anların rây-ı cihân araları ve tedbiri isâbet nemâları ile mülk-i cihân âyine-i İskender gibi reng-i zulm ve fesâddan mücellâ ve câm-i cem gibi kedûrât tağallûb u zuhûrdan ve zumar ve fuşş u fucurdan müberra ve müsennâ` idi. Pes anın hukemâ ve fuzelâsından bir hâkim

feylesof ki cemi` h kem dan ziy de fazl u hikmet ile mevs f idi. Herem g lbesinden anın ile akt r-ı  lemede me  a itmekde z ait oldukda memleket-i d niyyenin tedbiri hakkında sırr-ı esr r n m bir kit bı te`lif ider t kim Zulkarneyn memleketi tedbirine anınla  mil ve v zer  ve ash b-ı cun d ve raiyyetden her bir ahd ile anınla mu`amele ola ve mülk dahi ahsen vech üzre karar bula. Ve h tem vel yet-i Muhammediye olan  eyh-a Muhyiddin-i `Arab  Medine-i M nvvvere`de  eyh Muhammed Murur `nin iltim s ve ric sı ile memleket-i ins niyenin siy seti hakkında tedbiratı il hiye ile musemm  olan kit bı te`lif iyledi. Memleket ve d nyeviyenin tedbiri hakkında h kim-i mezkurun te`lifi gibi mülk u d nyeviyenin tedbirine m teallika olan ba`zı esr r-ı anda ir ` iyledi ki h kim-i mezk r anların ir ` itmi di. Pes vakta kim sa`adet-i d reyn ve rif t-ı menziletteyn ne ve-i ` lem ile ne ve-i ins niyenin i`tid linde muhassıla olduysa ne ve-i ` lem s ret ile ne ve-i ins niye üzre mukaddem olduysa ve bu devirde ` lem-i kebirde emv c-ı fitne ve  ur r-ı m telatime ve nuf s-ı nasda zulm t-ı sıf t-ı nefs niyye ve kud r t-ı kuv yı behmiyye m tes aide ve m ter kime olduysa pes bu kit bda ne ve-i ` lemin tedbirine müteallik olan [3B] hikem u esr r evvelen ir d olundu. Ve ba`de ol üzre ne ve-i ins niyenin tedbirine ve s ret-i il hiye ruhunun nefhi içun anın tesviyesine müteallik olan hikem u esr r ir d olundu ki ne ve-i beni  dem anların iktiza ider. Pes bu kit b ile mul k ve sel tin ve anların hademesi olan mutasarrıfın dinen ve ahireten m ntefi` olurlar. Ve erb b-ı sul k olan hav s-ı m `minin ve evliye-i mukinin dahi m ntefi` olurlar ve anlardan her birisi kendi  urb-ı hassı üzre zevk hassını ve nas b-ı gayr-ı menkusını bundan zevk ider. Ve bu kit b Tedbir  n-Ne `eteyn ve Islahı`n-Nüshateyn ile tesmiye olundu. Pes ne ve-i ` lemin tedbiri on be  b b üzere bey n olundu. **Evvelki b b**; halife olan padişahın ahv li bey nındadır. Ve bu b b sekiz fasl  zereidir. Evvelki fasl halifenin mertebesi bey nındadır. İkinci fasl halifenin ahl k  ve sıf tı bey nındadır.  ç nci fasl halifenin Hakk Te` l  ile mu`amelesi bey nındadır. Ve mülkün tedbir u tasarrufundan tenezz hi bey nındadır. Dördüncü fasl halifenin tedbiri ve tasarrufu ve mülkün ik meti bey nındadır. Beşinci fasl halife mülkün ruhu olub anın it `atı bey nındadır. Altıncı fasl halifenin `ad leti dünya ve ahiret mülkünün im retine sebep olduğu ve d hi tedbirde anın gafleti ve ahv l-ı ra`iyyet ile adem-i takayyüd dünya ve ahiret mülkünün noksanına sebep olduğu bey n ider. Yedinci fasl halife v hid olub hükm   tasarruf  ahs-ı v hide mahsus olmasının luz mı bey nındadır. Sekizinci fasl halifenin tasarrufunda vakı` olan mülkde cemi` ib det ve t ` tın  c r ve semer tı

esmâlı [4A] ana 'â'ide olmasının beyânında ve halîfenin gafleti sebebi ile re'âyaya isâbet iden fitne zulm u taaddîden anın mes'ul olması beyânındadır. **İkinci Bâb:** imemetin şurutu beyânındadır. **Üçüncü Bâb:** kâdı-ı adlin beyânındadır. Ve bir şahs kangı sıfât ile muttasıf olmak gerekdir. Tâ kim hall u akd olan merteb-i kazaya sâirden takdim olunmağa vâcip ola. **Dördüncü Bâb:** vezîrin ma'rifeti ve sıfât u ahlakı beyânındadır. Ve bir kimesne ne keyfiyet üzere olmak gerekdür tâ kim emr-i vezâret için takdîm olunmağa layık ve ibadullâhın umuri beyninde hall ü akde müstehak ola. **Beşinci Bâb:** Feraset-i şeriyye ve hükmiyyenin beyânındadır. **Altıncı Bâb:** mülkün etraf-ı erba'asında mutasarrıfın olan vüzera u ûmeranın ve kuvvâd u ecnâdın tedbîr u siyâseti ve dört olmasının hikmeti beyânındadır. **Yedinci Bâb:** Katibinin beyânındadır. **Sekizinci Bâb:** Ashab-ı cibâyât ve harâc olan âmilinin beyânındadır. **Dokuzuncu Bâb:** Cibâyat ve haracın refî ve sultanın huzurunda vukûf'u sultânın anları ıtlâğı beyânındadır. **Onuncu Bâb:** Mülkün etrafına irsâl olunan elçilerin beyânındadır. **Onbirinci Bâb:** Re'ayanın hıfz u hirâseti ve mülkün tedbir u siyâseti beyânındadır. **Onikinci Bâb:** Askerin hıfz u mura'âtı beyânındadır. **Onüçüncü Bâb:** Beytü'l-mal-ı müsliminin hıfzı, beytü'l malden akl itmeye müstehak olan akvamın beyânındadır. **Ondördüncü Bâb:** Hurûb fitnenin beyânındadır. **Onbeşinci Bâb:** [4B]Hurûb u cuyûşun tertibi beyânındadır.

Evvelki Bâb: Halîfe olan padişahın ahvâlî beyânındadır. Ve bu bâb sekiz fasla müştemeldir. Fasl-ı evvel halîfenin mertebesi beyânındadır. İmdi şöyle ma'lum ola ki memâlikden bir mülkün padişahı olan halîfenin ol mülkün kavmine nisbet ile mertebesi es-sultân zıll-ullah hükmü üzere cemi' esmâ-ı ilâhiye ve sıfât-ı rabbani-ye yi cami'a olan mertebe-i ulviyyet ile mertebe-i rubûbiyyetin zilliyeti mertebesidir. Pes nitekim mertebe-i ulviyyet ve mertebe-i vâhidedir kezâlik ol mertebenin zill u mezâhiri olan halîfenin mertebesi dahi mertebe-i vâhidedir. Ve mertebe vâhid olduğu gibi halîfe dahi vâhiddir. Pes halîfenin vâhideti Rabb-ı müstahlif vahdetine delâlet ider ve mertebe-i hilâfetin vahdeti dahi anın aslı olan mertebe-i ulviyyetin vahdetine delâlet ider Pes halîfenin mertebesi mertebe-i ehâdiyyetdir. Bundan ötürü Allah Te'âlâ bir mülkde zamân-ı vâhidde hilâfeteynin vucûdun lisân-ı Resûl ile men' iyledi. İza buyı'a li-hilâfeteyni faktulu'l ahira minhuma kavli ile pes halîfenin rütbetine münâzı' olan halîfe-i aherin katlunu şeri' iyledi. Zîrâ iki müdebbir beyninde mülkün ikamesi sahih degildir. Ve egerçi kim aradıkları müttehede dahi olursa

“kâle’llahu teâla levkâne fihe alihetün illellahu lefsedetâ” (K.K:21/22) Pes hilâfetin vucûdundan mülkde i’tidal vucûda gelmez, hurûb u fitne hâdise olur zirâ vakt olur ki halifeteynin birisi bir şey ile emr ider ki âhir andan nehy ider. Ve hal bu ki ahd hemanın esmalından lâbuddur. [5A]lâbuddur. Zira emrînin imtisâli câiz değildir. Pes eger halk imtisâli terk iderlerse `ikâb olunurlar ve eger birisine itâ`at iderlerse âhir anlara `ikâb ider. Zirâ birisine ita`at itmekle ahara `âsi olurlar. Pes şol halîfe ki ânlar ana `âsi oldılar. Anlara `ikâb ider. Pes şol halîfe ki anlar ana itâ`at itdiler. Anın üzre anların tasarrufi vâcib olur. Pes bu fi`l şol hurûb u fitne müeddi olur ki mülkün tedbîrinden anları işgâl ider. Pes mülk harâb olur. Bundan ötürü bir halîfe üzre nasb olundu. Ve dahi ilâhiyenin vücudı tahayyül olunmasûn. Zirâ halîfe mahzarı ulûhiyettir. Ve halîfe sahib ül-seyfidir. Anın tasarrufunda olan halâik özre tahkim ana i`ta olundu. Ve beyt-ül-mâlda tasarruf ana muhnik oldı. Ve biz dahi zâhira halîfeye itâ`at ile emr olunduk. Gerek halîfe bizim üzerimizde câir gerek beynimizde `âdil olub kulûmuzı câir olsun. “Kavlühü Te`âlâ`ya eyyühellezîne âmenu etî`ullahe ve elî u`rrasûl” (K.K:4/59) ve-ulu`l-emri minküm ve ulü`l-emri hülefâdır. Ve dahi nevvabdan şol kimesnedir ki halîfe anı istihlâf iyledi. Zirâ Allah Te`âlâ ana istihlâf mertebesi i`tâ iyledi ki ol dahi şahsı aheri istihlâf iyleye. Pes halîfenin yedleri `itâ ve men ve ukubet `afv vâdır. Ve Lâkin mîzân-ı şer` üzre ve anlar içün tevliyettir ve azl vardır. “Kâlennebî Aleyhisselam etî`û emîriküm velevkâne `abden Habeşiyen” pes emr-i ilâhi ile ve emr-i Resûl ile [5B] halîfeye itâ`at lâzımdır. Ve halîfeye dahi lâbuddur ki hak müstahlîfin esmâsı ile mütehalli ola Tâkim ahlâk-ı ilâhiye ra`iyyetin ahlak ve ef`alinde zâhir ola. Pes halîfenin mertebesi esma-i ilâhiye asârının ve ahkâmının mazâhîriyyettir. Anın mahzarı olan ol mülkde asâr ve ef`al-i ilâhiye ve tasarrufât-ı rabbâniye zahir olur. Ve halâyık beyninde i`tidal suveri anın zabb u meni` ile hâsıl olur. Ve ibadullâh anın i`aneti ile hakla huzûr ve şuhûd mertebesine nâil olurlar. Pes halîfeye emr-i hilâfet ve saltanat olan menzilet-i azmi ve mekânet zülfi mevâhibe ilâhiye ve `atiye-i rabbâniyedir ki sâir `abîdi beyninde Hakk Te`âlâ anı ana muhtass iyledi. Pes halîfeye lâzım olan budur ki mülk u saltanat ile ra`iyyet üzere itminân itmiye belki bu ni`met-i celile ve fazilet-i cerîle mukâbelesinde Allah Te`âlâya hamd idüb cebhe-i ûbudiyet bâb-ı rubûbiyet ve vaz` ide. Zirâ mülk Allah Te`âlâya hazretlerine mahsûsdur. Bir kimesne ki kendi vücûdi ile mevcûd olmıya. Vucûdî gayrden müfâd ve müfâz olan anın içün mülk ne vechile tasavvur olunur hulefa-i zâhire ve bâtînenin ellerinde olan mülk mülk-i istihlâfdır ki Hakk Te`âlâ

anın üzre anları istihlâf iyledi. Ve yine anı ana redd itmekle emr iyledi. Ve "kavlihi ve enfiku mimma çağleküm müstahlifine fihi"(K.K:57/7) kavli ile pes halife olan sultân Hakk Te'âlânın bu ni'met-i uzmasına hamd itsûn ki Hakkın 'ibâdet ve ma'rifetine ve vuslat ve şuhûduna sebep olan halkın hıdmetini ana i'tâ iyledi ve anın vâsıtası ile din-i İslâm nizam ve intizâm ve emr-i ubûdiyet ve irfân [6A] irfân istihkâm üzeredir. Ve illâ eger halife mertebe-i hilâfetden hal' olursa mertebe-i hilâfetde olan şeref andan zâil olur ve sâir nâsın amelinden madûd olur. Zîrâ ol mertebe anın mülkü değildir. Ve halk beyninde anın şerefi ol mertebede anın zuhûrı ve taayyuni hasebiyladır. Pes halifenin hilâfetden in'izâli veyâhûd ferağı katında indillâh ve indinnâs anın şerefi salâh ve takvâsı ve Hakk üzere hükümeti hasebiyledir ve amma hilâfet-i ma'neviye pes bunun hilâfidir. Zîrâ halife-i ma'nevi ahsen-ı takvîm üzre olub sûret-i ilâhiye ile mütelebbis mütehakkık ve ahlâk-ı rabbâniye ve sıfât-ı ilâhiye ile zâhir ve mütehallikdir. Pes anın şerefi ve kerameti ve indillâh rif'at-ı menzileti bâkıdır. Pes halife-i hükm olan halife-i zâhir gerek hilâfet-i câriye ile halife olsûn selâfından her bir sultânın mülk-u hasda tasarruf ve hilâfeti gibi ve gerek hilâfet-i külliye ile olsûn Zü-l-karneyn ve Süleyman'ın rubı' meskunda tasarrufu ve hilâfeti gibi eger hilâfet-i zâhirenin katında vâkıf olmayûb hilâfet-i mânevîye ile mütehakkık olacak olursa Pes hilâfetden anın hal'ı kâtında veya mevti katında anın şerefi ve kerâmeti indillâh bâkidir. Ve sultân-ı âdile ve halife-i kâmile mevt isâbet itmekle nâsın katında anın şerefi ve tâzimi zâil olmaz. Pes mazhar-ı rubûbiyet olub mertebe-i hilâfetde müteâyyin olan halife ol mertebenin kadrini bilmek gerekdir. Ve anın hükmünü i'tâ itmek gerekdir. Ve nâs dahi hilâfetin ve halifenin kadrini bilmek gerekdir. Ve ana itâ'at itmek gerekdir. İkinci Faslı:[6B] halifenin ahlakı ve sıfât-ı beyânındadır. Şöyle ma'lum ola ki mertebe-i ulûhiyette müteâyyin olan vucûd-ı Hakk ellezi a'tâ-külle şeyin halaka sümme hedâ(K.K:20/50) kavli şerifi mefhûmi üzre ol mertebeden her şeyin istihkâkı ve erzâk-ı hissiye ve ma'neviyeden anın hakkı olan şey-i mingayr ziyâde vela noksân i'tâ itdiği gibi mertebe-i rububiyet zilliyetinde kâim olan sultân-ı adl ve halife-i mu'tedil ol mertebe-i câmi'anın mazhariyetinde müteâyyin olmağla anın hilâfet ve saltanatı tahtında olan nâsın hakkını i'tâ itmek ana lâbuddur. Pes halifeye akreb ve hakkını ana i'tâ itmek ana vâcib olan şeyin anın kendi nefsidir. Pes halifenin nefsi mertebe-i hilâfetde anın ta'yını ve sâir halâik üzere takdimi hasebiyle iktizâ itdiği şeyi ana i'tâ ide. Ve halifenin hakkı olan şeyi mertebe-i ulûhiyette olan esma-i rubûbiyyet ile mütehakkık

ve ahlâk ve sıfât-ı ilâhiye ile mütehallik olub ol mertebenin nu`ûd ve sıfâtı kendi vücûdunda zâhirde ve anın sıfât ve ahlâkını esmâ-ı ilâhiyenin ahkam u âsârı kâhir ola. Pes halîfe evvelâ kendi nefesine hâdî olub hakk-ı müstahlifin sûreti ile ve ol mertebe-i camî`anın sûret-i ile zâhir oldukda anın ahlakı ra`iyyetin ahlakında zâhire olur ve zevk u ma`rifet üzere her şeyin hakkını i`ta itmek ana eshel olur. Ve ba`de ol mertebenin hakkını i`tâ iylese ve illâ ol mertebeye zulm ider. Ve ol mertebenin hakkını i`tâ itmek budur ki mertebe-i rubûbiyyetin cemi` eşyâya ve ifâsına ve terbiyesi `ale`s seviyedir. Eşyâ beyninde isti`dâd ve kabiliyetde ziyâde ve noksan ve tefâvetinden gayri tefâvud yoktur. İsti`dâdı ekmele [7A] ekmele olan ve i`tidâla akreb olan şeyi isti`dâda enkas olan ve i`tidâldan ba`d olan şey gibi degildir. Pes mertebe-i rubûbiyyete her şeyin isti`dâdı ve kabiliyeti ve cem`iyet ve mazhariyeti hasebiyle olan hakkını anâ i`tâ ider. Pes mertebe-i rubûbiyyetin hakkı her şeyin hakkını i`tâ itmekdir. Pes mertebe-i rubûbiyyetin mahzarı olan rütbe mertebe-i hilâfetin dahi hakkı ol hilâfet tahtında olan eşyânın hakkını i`tâ itmekdir. Pes halîfe bir şahsa kendi nefisinden gadab itmekle ana hışm itmek ve şahs-ı aherden kendi nefsi ile râzı olub ana in`âm itmek muktezâ-ı hilâfet degildir. Pes şahsın hâlî gasb-ı iktizâ itdikde ol mertebeden ana cezâ ider. Ve şahs-ı aharın hâlî rızâ iktizâ itdikde ol mertebeden âtayı i`tâ ider. Ve kendisi ol mertebenin emâneti hasebiyle hâletinden mütenezzih ola. Pes mertebe-i rubûbiyyetin mahzarı olub mertebe-i hilâfetde müteâyyin olan halîfe bir şeyin hakkını i`tâ itmeyecek ol mertebenin hakkını i`tâ itmez. Zîrâ ol mertebenin hakkı her şeyin hakkını i`tâ itmekdir. Pes ol mertebeye zulm ider. Pes ol mertebe mazlûme oldukda cemi` eşyâ dahi mazlûme olur. Ve mülkden i`tidâl hükmü mürtefi olub hilâfet-i hakikatın âsârı ve ahkamı zâhire olmaz. Ve ol mertebenin hakkı ana i`tâ olundukda zîhak olan cemi` eşyânın hakkı anın i`tâ olunur. Pes i`tidâl suveri sûreti zâhirde olur. Ve i`tidâl sûveri miratında i`tidâl-i mânevî sûreti zâhirde olur ve kemâl-i insânî sûreti yüz bulur ve icâd-ı âlemden illet-i gaiyye olan kemâl-i ma`rifet ve zuhûr ve kemâl-i celâ ve isticlâ hâsıl olur. Pes vechi meşrûh üzre eger halîfe mertebe-i hilâfetin kadrine ârif olacak olursa ol mertebenin [7B] “.....” ol mertebeden anın için hazz kesir hâsıl olur ve eger mertebe-i hilâfetin kudreti ârif olmayacak olursa pes rûhsuz bir sûret olur ekl u şurb u lübs olan hazzı yesirden gayi anın için nesne hâsıl olmaz. Ve hilâfenin ahlakındandır ki hudud-i şer`î muhafaza ile. Ve mülk-ü şer`a hâdim ide şer`î mülke hâdim itmeye. Tâ kim anın üzre emr dahi aks üzre zâhir olunmıya. Ve her hinde halîfe ahkâm-ı zâhirenin ve esrâr-ı bâtinenin

mürââtında nazâr itmekden gâfil olma. Ve dahi halîfe-i ruhâniye olan zât-ı şerîfesinin hakkını muhâfız ola. Ve anın kadrine ârif ola. Ve ol neşiden ötürü mevcûde oldu. Ve andan murâdındır ârif ola. Ve dahi halîfe eger kâdir ise kendi zâtını isti'mâl itmeye, kıyâm-ı ku'ûdun ve hareket ve sukûnda ve cemî' ef alında illa emr-i ilâhiye ile nitekim Hızır aleyh-is-selâm vema'faalte an emri didi. Ve dahi halîfe üzere lâbuddur ki gayz-ı kazm ide. Ve şerif ve mertebe ile kebîre tevkîr ide. Ve safire merhamet ide. Ve muhsinin ihsânını göre. Ve müddet-i saltanat olan ammalinden bir âmilin ameli hayrin müşâhade itdikde anın makamından ana atâyı iczal ide vesâitinden gazzı basar ide. Bir husûsda bir nazar ile aynı sehv itdikde esâitinden tefâful ide. Zâ'ife şefik ve rahim ve fakir ve miskine cevâd ve kerim ola. Ve kendi hilâfeti tahtında olan fukarâ ve mesâkinin cümlesinden kendi nefsinin fakîr ve miskin göre ve ahyânın anlar ile mecalisetden ta'zım itmeye tekmile ve lâbuddur ki halîfe olan imâma bir eimme-i muhtass ola ki gayrı anınla [8A] anınla müteyimi olma hatta kaçan kim ol ismi zıkr olursa halîfe mütemeyyiz olub ma'rûf olâ ve mecrâmı âdet üzre ol ismin lafzı i'tâ itmez ki imâmdan gayrı bir kimesne andan fehm oluna. Halîfeyi istihlâf iden Allah Te'âlâya te'siyeden ötürü zirâ Allah ismi uluhiyyete muhtassdır. Hatta kaçan kim bir kimesne Allah dise bu itlâkdan Hakk sübhane ve Te'âlâdan gayrı fehm olunmaz. Görmezmisin ki Hazret-i Allah a'budu'llahe kûlunu inzâl iyledi. Müşrikîn dimediler Allah ne di vaktâ kim anlar a'budurrahman dinledi. Pes rahmân nedir dediler Pes bizim için vardır ki nazar ideriz kangî isme bu imâm muhtass ve kangî ism ana itlâk olunur. Pes biz bulmadık illâ şol ismi ki Allah Te'âlâ anı anınla tesmiye iyledi. Ve iz kâle rabbuke lil melâiketi innî câilun fi'l-ardı-halîfe(K.K:2/30) kavlinde pes halîfe ismi hilâfetden müteâyin olan kimesneye muhtâssdır. İtlâk olundukda andan gayrı bir kimesne fehm olunmâz. Zirâ zamân halîfede vücûdi i'tibariyle halîfe hilâfete müstehak. Ve sâirden ol mertebeye takdim olunmağa layık olur. Ve amma hilâfete istihkaka ve adem-i istihkâka adem-i nazar ile hilâfetde müteâyin olur. İmâm-i dörtden birisi olmakdan hâl degildir. Yâ kendi nefsinin ve ra'iyetine sehîdir. Veyâ kendi nefsinin ve ra'iyetine leîmdir. Veya kendi nefsinin sehî ra'iyetine leîmdir. Veya kendi nefsinin leîm ra'iyetine sehîdir. Ve mülk bu dört nev'a mahsurdur. Bunlar için beşinci nevi bu kadar pes eger imâm ilm ve amel sahibi [8B] olacak olursa pes kendi nefsinin ve kendi ra'iyetine sehî olur. Bu imâm imâmete müstehakdır. Ve eger, imâm ilm ve amel sahibi olmayacak olursa hem kendi nefsinin hem ra'iyetine leîm olur. Bu imâm

imâmete müstehak degildir. Ve eger imâm ilm sâhibi olub amel sâhibi olmayacak olursa kendi nefsine sehî ra'yyesi üzre leîm olur. Bu imâm gaflet ile sırr-ı imâmetden mahcub olur ve eger imâm amel sâhibi olub ilm sâhibi olmayacak olursa kendi nefsine leîm ra'yyeti üzre sehî olur. Bu imâm cehl ile sırr-ı imâmetden mahcub olur. Pes imâmet mahcub olur. Pes imâmete ahak ve ahra ve evla ve akva olan ilm ve amel sâhibi olan imâmdır. Üçüncü Fasl: halîfenin Hakk Te'âlâ ile muamelesi ve mülkün tedbir ve tasrifinden anın tenzihi beyânındadır. İmdi şöyle ma'lum ola ki halîfe kendi fitrat-ı ezeliyesin ki anın ayn-ı sâbitesi ilm-i ilâhîde tecelli-yi ilâhiye ve nefis-i rahmânî ile müteâyyine olduğu haysiyetle meftûrdur. Ve anın vucûd-ı tabîisi zaîf-ı tabîînin evvelki sûreti olan mâ-i mühîmden kalem-i tabî'î ile tevhi rahm ümemde mestûrdur. Müşâhede itdikde ve dahi Allah Te'âlânın ve enfiku mimma ca'aleküm müstahlîfine fihi(K.K:57/7) kavli şerifinle nufûs ve ervah ve sûr ve işbahın ve hulefa-i zâhire olan mülûk ve selâtînin ve hulefa-i bâtine olan selâtîn ve ârifinin yedlerinde olan mülk-i istihlafın infakı için anlara vârid olan hitâbını anlardan her birisi semi'can ile istima' itdikde ve dahi külli şeyin halin illâ veche nedâsını gûş-i hûş ile asafa itdikde kendi ubûdiyyet tashih ve cemi' cihâtdan ve cihat ve ahd olan ve cihet-ı ilâhiyeye vucûb-ı kalbiye ile tevcih ve rucû'un [9A] rucu'un tasrih idub mülk-i istihlafdan ve emânet-i ilâhiyyeden ve layık olan şeyi ol ve infâk ider. Ve Allah Te'âlânın fettehizuni vekila kavlinin fehvası üzre istihlaf-ı fih olan mülk üzre Hakk-ı vekîl ve halîfe icâz ider. Ve âlemde ve kendi nefsinde tasarrufdan müteberri olur ve mertebe-i hilâfetde zenb tasarrufundan istiffar olursa bu vech ile hakka nâliş ve hitâb ider.

Nazm:

Ey sâhib hükm ü âbid, ey mâlik mülk-ü kadim
Ey basit havân-ı kerem ey nâşır ğiş hikem
Ayn-ı vucûdum yoğiken lutûfun beni vâr iyledi.
Sensin şah-ı mülk-ü bekâ, ben bir gedâ-i ahkaram
Ne padişâh ve mâlikim ben ne emîn ve hâfızım
Ne sâhib-i tabl ve ilm ne amir ceşu hişem
Ben bir zâ'yıf ve âcizim. Tutdum yüzüm
Dergâhına fazlın ouub geldim sanâ ey sâhib-ı cûd-ı kerem
Aşkın beni mest ideli terk iyledim uz ve erliği
Derdin bana düş olalı fâni cihânı neylerim.

Pes sahib-i basiret ve ehl-i dirâyet ferâset olan halife vechi mekür üzre dergâh-i izzete ve bârgah-ı hazrete yüz sürüb mûnâcât üzre iken eger daiye-i ilâhiyye ve bârka-i rabbaniyye ve cezbe-i rahmaniyye ziyâde galebe idecek olursa [9B] Pes halîfe hilâfete zahireden mûnhali' olub uryan-ı gûryan rah-ı fakru tecerridi tarik-i uzlet ve tevahhidi tutub hıdmet-i meşâyih izâma râgıb sohbet-i evliyâ ve hulefa-i kirâma tâleb olub ayni basîretten keşf-i iza hâsıl olunca anlara mülâzimet ider. Belhi padişahı İbrahim Bin Edhem ve Telemsan sultânı Sultân Yahya gibi ve eger halîfe te'yîd ilâhi ile müeyyed ve tevfik-i rabbani ile meşid olâcak olursa pes Hakk Te'âlâ ana bir kuvvet-i kudsiye ve ünsiyye i'tâ ider. Pes hilâfet-i kesretinde ve hiddet hakkı müşâhede ider. Ve kesretin ru'iyetinden ve hiddet müşâhedesinden muhtecib olmaz. Ve imâmet-i ilâhiye hilâfet-i mânevîyye-i rabbaniyye ile hilâfet-i zâhirde ve saltanat kâhicesi cem' idub ikisi ile mâzahir olur. Hakk anın semi' ve basarî ve yedî ve ricli ve sair kavvası olduğu halde veyahûd ol hakkın semi' ve basarî ve yedî ve ricli ve sair nesebî ve idrâkâtı olduğu halde pes bu nev' halife hilâfet-i zâhirede Hızır Aleyh-is-selâm gibi katl-ı nefis ve seyf ve siyâset ile zâhir olur. Ve batinde emr-i hakla fâil olur veyahûd Hakk anın mazharî ile faîl olur. Ve bu halife bâtinî ile Hakka mukabildir. Ve kalbi hakla hâzırdır ve zâhirî ile halkla muâmelededir. Ve halkın umûru mühimmatına nâzırdır. Ma'rifet-i ilâhiye ve ibâdet-i zâtiye ile tahakkukdan sonra icâd-ı halkdan illet-i gaiye olan zuhûr u izhâr ve şuhûd ve işhâd emrini adl-i hakiki ile mümeddi ve mîzân-i şer' ile nâs sıfât-ı hayvâniye ve ahkâm-ı imkâniyeden tahlîs idub celâ ve isticlâ için muaddidir. Pes nâs beyninde hal u akd ile anın zuhûri ma'rifet-i ilâhiyenin husûl u ibâdet-i zatiye mertebesine [10A] halkın sarmı içündür ki Hakk Te'âlâ bu emrden ötürü anı serir-i hilâfetde ikâd eyledi yoksa mülk-i fâni saltanatı kendi nefsinde mahsûs olub anı hıfz itmek kibriyâ ve ceberrut ile halk üzre zuhûr itmek anın muradı degildir. Ve bu halife reîs-i melâmiyyedendir ki sûret-i zâhirde libâs-ı pâdişâhî ile zâhir olub batinde sıfât-ı ilâhiye ve ahlâk-ı rabbâniye ile zâhirdir. Ve ba'zısına mümkündür ki kutb u kıt anuş-ı vakt olub hilâfet-i kibrî ve niyâbet-i uzma mertebesinde zâhir olur. Meşâyih-ı mütekaddimin hilâfet-i zahirde ibâdullâh hidmeti ile mukayyed olan halîfenin saltanatdan fera'ın ve tarik fakru tecritle sulûkun tecviz iylediler ve amma mütecer pes ve ashâb hall u akd olan evliyâ-i ârifin pes anlar bu fi'li men' iylediler ve halîfenin saltanatdan ihlâ' ve fera'ın tecviz itmediler. Belki saltanat-i zahirde libâs saltanat ile ibkâ itdikleri halde anı irşâd iylediler. Zira sâlih ve mütteki olan pâdişâhın serîr-i saltanatda istikrârı nef'i ândır.

Kendi nefsine ve sâir ibadullaha rukunca uzletde münzevi oldukda nef'i kendi nefsine hâs olur. Adl-i sa'ate afdalu min ğibadeti senetin vallahu yehdi menyeşâu ilâ sıratım müstekim.(K.K:2/213) Dördüncü Fasl: Halifenin tedbîr ve tasarrufu ve mülkün ikâmâti beyânındadır. İmdi söyle ma'lum ola ki Hakk Te'âlâ âlem-i kebirin nâs yasadı ve esasın döşedi. Tâ kim ma'ruf ve meşhur ve ma'bud ve mescud ola. Ma'rifet-i ilâhiye ve ibadet-i rabbâniye tasavvur olunmaz. İllâ sûret ile âlem-i kebirin neticesi ve insân-ı kâmil ile ki hakâyık-i ilâhiye ve kevniiyen cem'iyâtına vası' ve şamil ve esma ve sıfât-ı vucûbiyye ve imkânîyye beyninde olan berzah-ı fâsıla cemi' ve ahadiyyete vâsıldır [10B] ve esfeli sâf'ilin'de vakı' olan "....." ve seb'iyye ile bu mertebe-i aliye ve mekânnet-i seniyyeden muhtecib ve her birisi sıfât-ı imkânîyeden bir sıfât ile muttasıf ve bir fi'l-i şeni' üzre mükibbû ve da'i-i hevaye mücîb mülibbidir. Pes âlemin zuhûr ve izhârın ve sûr-i nev'iyyeyi beşeriyyenin terbiye ve ikmalin mutazammın olan mertebe-i rubûbiyyetin zahiriyyeti olan mertebe-i hilâfetle müteâyyinîn olan selâtin-i âdilîn ve hulefa-i mu'tedilîn mizân-ı şer'-ı ilâhi miğyar-i dîn-i Muhammedî üzere nüfûs-ı beşeriyyeyi mertebe-i kemâliye-i insâniyyeye âika olan efâl ve sıfâta inhimalden mani'lerdir. Ve halâyık üzre müsallata olan cebabirenin rikabını ki kılub ibadî cenâb-ı Rabb-ı izzet tevcihden mani'lardır. Anlar seyf-i siyâset ile katı'lardır. Pes hilâfet mertebesinin muktezası hakkın ma'rifet ve şuhûdidir. Ve halîfenin hıdmeti ma'rifet-i zuhûr ve imtidadını mücîb olan o evamirin icrasıdır. Ve halîfenin tasarrufunda olan nüfûs ve emvâl ve edâd ve erzâk ve dimağ-ı ve ağraz-ı halîfenin yedinde emanet-i ilâhiyedir ki Hakk Te'âlâ anlar üzre anı emin ve hâfız ve murakıb ve mülâhız eyledi 'ale'l-husûs suret-i ilâhiyye üzere mahlûk olan neşve-i insâniyenin bi-ğayrı hakkın hedmden hıfzı Hakk Te'âlânın üzerinedir. Zîrâ insân anın sûreti üzeredir. Pes mertebe-i hilâfetde müteâyyin olub umur-i ibâdullâh ile mukayyed olan halîfe Kalehu Te'âlâ yâdavude inna caannake ve halîfeten fi'l arz fahküm beynen'-nas bi'l hakkı "vela tettebiğil heva feyuzilluke an sebilillah" kavline mahzar olub nâs beyninde ol emr ilâhiye ve ahkâm şer'îye ile hak u adl üzre hükm itmekle [11A] "....." nefis ve hevaya ittibâ' ile hükm itmekden nehy olundu. Pes halîfenin nâs beyninde Hakk u adl üzere hükm itmesi emr-i hilâfetde emr-i ilâhiye imtisâl itmesinin aynîdir. Pes halîfe adl-i ilâhi ile nâs beyninde hükm itmekde halîfe-i kâmil ve emr-i ilâhiye abd mümtesil olur. Ve ol emr-i ilâhiye imtisâl itdiği gibi nâs dahı anın emrine iylece imtisâl iderler. Ve her bir ferd şer' kavm ve sıratım müstekîm üzre cenâb-ı Rabb izzete sulûk ider. Ma'rifet-i

ilâhiye yüz tûtar ve ibadet-i ilâhiye el virir. Ve halife hevâya ittibâ` itmekle eger emr-i ilâhiye ve imtisâl itse ya'nî şer' ilâhisiz hükümde kalbine zuhûr iden şeyi teb'iyet ile hüküm iylese pes hevâ sebilillah'dan anı idlâl ider. Ve mülkün fesâdı iki vech üzere olur. Bir vech budur ki halife tarîk-ı Hakk'dan adûl idüb emr hakkıyla hüküm itmedi belki nefis hevâsı ile ve hâtır-ı nefsânı ile hüküm iyledi. Pes halife tarîk-ı hakdan dâl oldukda anın hükmü tahtında olan mülk dahi fesâd ve helakı kabul ider. Zîrâ mülkün ruhu olan adâlet ve mer-i ilâhiye imtisâl iden zâil oldu. Bir vech dahi budur ki halife hevâya itba' itmekle hüküm itdikde "ennâsu alâ dini mulûkihim" mefhumu üzere anın hükmünde olan nâsdan her birisi dahi kendi hevâsı ile kendi emr-i tahtında olan akvâma hüküm ider. Pes mülkde fesâd üzere zahir olub ashabı hilâfla ve mülk-ü helâk ve zevâle kârib olur. İmdi mehâmm cumhûr ile mukayyed olan halife hilâfetin kadrini ve kendi kadrini ârif ve ubûdiyyetin haddı kâtında vâkıf olub anın yedinde olan mülk [11B] mülk-ü istihlâf ve mülk-ü emânet olduğu âlim oldukdan sonra ana lazım olan budur ki tasarrufunda olan akvâmın küllisi ile â'ta külli şeyin halaka. Fehvâsı üzere her birisinin isti'dâdı hasebiyle anınla mu'âmele ide. Ve her ferdin ameli ve fi'li hasebiyle olan cezâ ile ana mukâbele ide. Ol fi'lin mukabelesinde emr-i şer' varid olduğu gibi fi'l-i şeni' mukabelesinde ahz ve intikâm içün nefsin azbın anın üzere teslît itmeye amel-i bed' mukabelesinde hazz-ı nefis için ihsân ve en'âm ile avz itmeye belki emr-i meşrû' ve hüküm-ü mevzûh üzere cezâ ide. Ve Hakk Te'âlâ halîfeye i'tâ itdiği mülk-ü müstahlif-i fihde çünki ana halife-i aharı eşrâk itmedi. Belki halife-i aharı zâhir olsa anın katlini şer' iyledi. Pes halîfeye lâbud olan dahi budur ki ana halîfetde ve halkın ahvâlî ve mühimmatında şahs-ı aharı eşrâk itmeye belki ashâb-ı güzîn ve hulefâ-i râşidîn gibi kendi nefsi ile ibâdullâhın umûruna müştagıl ola. Ve anın emânetinde olan fukaranın ahvâlını teftiş ide. İlla meger kim kendi nefsi ile mübaşeret mutaazzır ola. Ta kim emr-i ilâhi ile ibûdullâha anın hizmeti mukabelesinde ve gayrin havayıc hakkında kendi nefsi ile sağy mukabelesinde ecr-i cüziyle nâil ola. Ve min indillâh ki bir şeyin ityânı ile me'mûrdur. Anın adem-i ityânı katında vâkı'a olan gâileden emin ola. Zîrâ halife "fahküm beynennâs bi'l-hakk" kavlinde mertebe-i hilâfetde ve serîr-i saltanatda nâs beyninde kâim ve kâid olduğu halde bi-gayri vâsıt hüküm itmekle me'mûrdur. Ve emr-i ilâhiye imtisâl halîfeye vâcıbdır. Pes vâsıt ile hüküm itdikde emr-i ilâhiye anın imtisâli ile vâsıtanın kendi nefsi ile hüküm itdiği beyninde fark vazıhdır. Pes halîfeye lâbud olan budur ki [12A] budur ki kendi memuruna olduğu emrin icrâsındaki anın

sa'adet-i ebediyyesi ve hakkın andan rıdvânı anın ityanındadır. Ol emri gayri kimesneye havâle itmeye ve anın aharında gayri kimesneyi kendi nefesine eşrâk itmeye. Zîrâ şekk yokdur ki bir fakîrin emrine halîfenin kendi nefsiyle iştigâl ve ol emrin kazâsı emr-i halîfe ile anın havası senden âher kimesnenin iştigâli ve ol emrin kazâsı gibi degildir. Ve cezâ dahi kezalık anın gibidir. İmdi sultan-ı adl ve halîfe-i mukbil ol pâdişâhdır ki ra'iyetin râhatından ötürü kendi nefsinin zahmetin ihtiyâr ide. Zîrâ eimme-i adilînin hareketi gayrın hakkında vâkıa olur. Kendi nufûsları hakkında vakıa olmaz. Ve illâ eger halîfe kendi nefsi hakkında hareket iyelse ra'iyetine müştetil olmasa tahkîk ol halîfe hilâfetden mağzul ve mertebe-i hukûmetden münfasıl olur. Şeyh Muhyiddin-i Arabî "Fütûhat"ın üç yüz altmış altıncı bâbında buyurdu. Kaçına kim siz sultânı görseniz ki ra'iyetinden gayri ve dahi şol şeyden gayri ki anın ra'iyeti ana muhtâcdır. Müştetil olsa pes tahkîk şöyle bîl ki bu fi'l sebebiyle mertebe anı hilâfetden âzil iyledi. Ve anınla âmm beyinde fark yokdur. Vakta kim Ömer İbn Abdulaziz hilâfete vali olduğu günde nâs içün hukûmetde guûd itdikden sonra dilediki kendi nefsi içün bir mikdâr râhat kabûl ide. Pes oğlu içeruye girub didi: Yâ emîr-ül-müminin sen bunda müsterîhsin. Ashâb-ı hâcât bâbda vâkıflardır. Bir kimesne ki râhatı diler. Pes umur-ı müslimine vâli olmasûn dedikde Ömer İbn Abdülaziz ağladı ve didi "elhamdulillâh ellezî ahrece min zahri men yedguni ilel hakkı ve yağnini aleyhi" ya'ni hamd olsûn ol Allah'a ki benim zuhurumdan ihrâc iyledi. Şol kimesneyi ki beni Hakk'a da'vet ider ve Hakk üzre banâ i'ânet ider. Pes Ömer rahatı terk eyledi tekrar nasa çıkdı. Kezâlik Hızır aleyh-es-selâm ki ismi Belya bin Melkan bin Faliğ bin Amir bin Şalih bin Erfehişt bin Sâm bin Nuh [12B] bir ceş de mevcûd idi. Ol ceşin suyu kalmamışdı. Ceşin suyu yâdi kaldı. Pes emîr-i ceş suyu aramak içün hızıra irsâl iyledi. Pes Hızır ayn-ı mihyane râst geldi. Ve andan içdi ma'mur oldu, andan sonra Hızır aleyh-is-selâm ceş geldi, sudan anlara haber virdi. Pes nâs ol mevzu'a müsâra't itdiler, bulmadılar Hızırın suyu bulması gayrın hakkında vakı' olan sa'yı anın anı intâc iyledi. Kezâlik şol halîfe ki fillah vâli oldu. Ve Allah himmet itdi. Ve Allah buğz iyledi. Pes ol dahi bu bâbdandır. Kavluhû Te'âlâ "lâ tecîdu kavmen yu'minune bi'llahi ve'l yövmil ahiri yuvâdune men hadde'llâhe ve rasûlehû ve lev kânû âbauhum ev ebnaîhîm ev aha vâtihim ev aşireتهم ulâike ketebe fi kulûbihi ma'l îmâne ve eydihim" burûc mınhu pes hulefâ-i 'âdilîn içün indillâh menzileden olan şeyî bir ahd-ı fehm itmez. Zîrâ anlar hareket itmediler ve dahi sâkin olmadılar. İlla Hakk Te'âlâ'dan ötürü kendi

nufûsları içün itmediler belki kendi teb'aları iktizâ itdigi şey üzre cenâb-ı ilâhiyyi isârdar ötürü imdi bunun gibi halife zıllullâhıdır ki ibâdullâh anın hukûmeti ve hıfz u himâyeti tahtında müsterih olurlar ki ve bunun gibi halife yevm-i kıyâmetde ârşın zıllî tahtında meb'ûs olur Lâkin emr-i hilâfet şahs-ı vâhid ile kâim olmâmağla halîfeye bir vezir-i âkıl ve düstur sâlih ve kâmil gerekdir ki umûr-i mülk e vâkîf ve ahvâl-ı ra'iyete matla' ve müteşerrif olâ. Tâ kim halîfenin özrü anınla muhkem olâ. Ve emrinde ana meşârik ola. Ve ol vezîr halîfeye rahmet ola. Harun Aleyh-is-selâmın birâderi Musa kelimullah aleyh-is-selâma vezîr olub rahmet olduğu gibi pes vezîr sâhib-i tedbîr ve düstûr-u rûşen-i zamir halîfeye ruhsat olduğu gibi ra'iyete dâhi zahmetdir. Hilâfetin iskâl ve ihmali hâmil olduğu gibi ra'iyetin dahi umûruna kâfidir.[13A] kâfidir. Ve ol ferâset ile cemî' mühimmâtını muhît ve şâmildir. Pes mülk ü saltanatın tedbîrinde halîfe bir vezîr-ı âkıl ve ârife fakir ve anın hidâyet ve tesliminden muhteddî ve hayîrdır. Mülk-i adâlet sultân ile kâim ve tedbîr vezîr-i âkıl ve emîn ile sâbit ve dâimdir. Vasâle ey seyyid-i kerîm ve ey imâm-i şeffik ve rahim sana vasiyyet iderin ki mülkünde bir emr-i tenfiz itmeye. Tâ kim anın akîbetine nazar itmeyesin. Pes eger ol emr hayrı i'kâb idecek olursa anı imzâ ve illâ anı emsâl idersin. Umûrunda ya'ni tâ'atda tânı ile zirâ nefsin illî kesîrdir. Zirâ nefis ba'zı evkâtta bir emrin ta'atına emr ider ki ana ol emrde muhâlefet vâcibdir. Ve erbâb-ı nufûs katında bu bir bâb müttesi'-ı fiğdir ki nefis tâ'at ve Hakk sûretinde ma'siyet ve bâtlı murad ider. Ve dahi sanâ vasiyyet olsün ki re'âyaya zâhir olmıyasın. İllâ lemeha-i ve hayal-i târik gibi. Zîra ra'iyet kusûr-i fehimlerinden hilâfet kadrini bilmezler. Pes idâmet tecelli ile isâit-i edeb iderler. Kavluhu Te'âlâ ve lev besedallahu rızka neğbudihî le beğav fi'l arz-ı ve Lâkin yunezzilin bi kuderî mayâşâu. Pes bu ayeti kerimede makam-ı kabz-u tecelliye tenbih'yledi. Pes dâimâ kabz ile adem-i tecelli katında mülk harabâ müeddî olduğu gibi dâimâ tecelli ve zuhûr katında kezâlik harâba müeddî olur. Zirâ istidamet tecelli katında ayn-ı nâsdan halîfenin tâ'zimi mürtefi' olur. Ve hükm-ü siyâset ile zuhûr itmek halîfeye mümteni' olur. Ey padişah-i âdil ve ey imâm-ı mukbil sanâ refik ve senin üzerine şeffik olan kimesneyi medînenin siyâsetine hâvale ile ve sanâ lazım olan budur ki kaçan kim sen ehl-i memleketine zahir olmak dilesek pes vezir iki takdîm idub cemî' ehl-i memlekete ibrâz ile [13B] tâki anlarda senin makâmını takvîm ve anda senin tecelli ve zuhûrunu tarîf ve tefhîm ide. Ve dahi anların nufûsunda senin heybet ve celâlinden ve izzet ve satvetinden tevfir ide. Şol kadar ki anların nufûslarına senden tagyîz itmiye. Kezâlik

anların kulûbunda senin hanân ve lutfundan ve rahmet vucûdundan tekrar ide. Şol kadar ki anları senin üzerine idlâle müeddi olmya. Pes anlar sanâ hadd-i i'tidâl üzre mülâkı olalar. Senden kânıtın olmayalar ve senin üzerine müdellîn olmyalar. Belki mu'tedilîn olâlar. Eger senin üzerinde münbasit olmak dileseler anların nufüsünde senin ceberûtundan ve azm-ı satvetinden tevfir olunan şey anları kabz ide. Ve eger senden münkabız olmak dileseler anların nufüsünde senin hanân ve raifetinden takrîr olunan şey anları best ide. Pes anların senin şuhûdunda heybet ve ins makâmında havfle reca beyinde olalar. İnkâbdan emîn olalar. Ve celâlden havf ideler. Ey seyyid-i kerîm ve ey sultan-ı müstekîm nefsinin nâdan ve anın evzârından tenziye ile ve anı senin ve ra'iyetin hıdmetinde istihdâm ile dünya emrinde istihdâm itmeye ki Hakk Te'âlâ anı halk idelden beru ana makt iyledi. Ve ana nazar itmedi ve Resûl aleyh-is-selâm anı cıfaya ve mezbeleye teşbih iyledi. Ve dünya mel'ûnadır. Onda zikr Allah'dan gayri şey dahi mel'ûndur deyu ihbar iyledi. İndillâh dünya bir be'ûda cenâhına müsavî olmaz. Hiç tasavvur olunur mu? Senin gibi halîfeye ki Allah Te'âlâ anı nûr-ı mübînî ve cevheri yetmiye halk iyledi ki cıfe ve mezbelesi basarî ile mülâhaza ide. Taraf-ı ayn ile ana nazar ide, yahûd anın üzre mükib ola. Kale Te'âlâyâ dünya ahdimi men hedemeni ve heddimi men hedemeke pes dünya sana talibedir tâ kim sanâ îfâ iyleye senin câhından ve rızkından ve ra'iyetin erzakından şol şeyi ki seni istihlâf iden Allah anı senin içün takdîr iyledi. Pes dünyanın talebinde icmâl ile nefsin ve ra'iyetin tahlisinde sa'y ile evamir u nevâhiden ve hududdan şol şey-i iştigalin sebebi ile ki [14A] sebebi ile ki senin müstahlifin olan Hakk anınla seni mükellef iyledi. Pes dünyadan a'râz senin üzerine vâcibdir. Dünya sana râğibe ve hâdime olduğu halde gelir. Ve dünyadan şol şey ki sanâ vâsıl olur. Sen dünya üzre makbul olduğun halde ve ol şey ki sanâ vâsıl olur. Sen andan ma'ruf olduğun halde zikr-i ka'b-ül ahbâran Allah Te'âlâ “ketebe fi't tevâtı yâ ibn-âdem in radîte bimâ kasamte leke erhamte kalbin ve bedenin ve ente mahmûd ve enlem terdâ bimâ kasamte lek salâte ‘aleyked'dünya hattâ terakkuz fihâ rekz'ul vahşi fi'l beriye ve uzleti ve celâli lâ tenâlu minhâ illâ mukadderâ lek ve ente mezmum” Hakk Te'âlâ dünyayı senin için halk iyledi. Ve seni kendi zâtı için ve cemi' eşyayı dahi senin için icâd iyledi. Kavluhu Te'âlâ vemahalektül-cinni vel inse illa li ya'budûn vema üridu minhum min rızkı vema üridu enyadamûn ve Kale Te'âlâ “vemin rahmetin cea'le le kümül-leyle vennehâra liteskünü fihî vele tebtetu memfaddale”. Ve Kâle Te'âlâ “Allahüllezî cea'le lekümül en'amı literkebu”. Ey imâm-ı cevad ve ey halîfe-i

sahib-i reşâd. re`ayaya kendini sevdire ve anlardan her bir sınıfa sâlih olan itâ-ı cezîle ve eltâf ve lağmi anlara sebil ile yani her bir ferd ne şey'e müstehak ise anı anâ i`tâ iyle eger maasiye mürtekib ise anı men` iyle ve eger ehl-i salâh ve takva olub nevâhiden mectenib ise senin katında olan anın derecesini ref` iyle ve himmetin akrabın ıslâhına müteallika olsûn. Ta kim taab ve şuûlun akal ve halin ahaz ve amelin ecmel ola. Ve sâlihi fâsıd üzre teslîf ile olâ kim anı ıslâh ide. Fâsıdı sâlih üzre teslît itmeye ki senden ötürü sulahai müminîn ellerini Hüdâya merfu'a itmeye. Ve olmasûn ki sen havf-i şedîd sahibi olasın. Halk senden nefret ideler Kavluhu Te'âlâ fe bima rahmetun mınallahi linteahun ve levkûnte fazzen ğalızal kalbilen fazzu minhavlike ve fağfu 'anhum vestağfirlehum ve şavırhum fi'l emr **[14B]** Zîrâ nufûs-i muhassının hayyi üzre mecbuledir. Ve kulubu-i ahlâk-i hamide ashabının meyl u rağbetine meşguledir. Siyâset-i hükmiye ey seyyid-i kerîm ve ey halîfe-i fehîm senin üzerine lâbuddur ki bir şey'i vaz' itmeyesin. İlla mevzû'nda ve bir şey'i ibrâz itmeyesin illâ vakt-i ma'hûdunda ve in-şâ'-Allah dimeyince bir şey'i ben işlerin dime ve imân ve uhûdu naks itmiye ve kurenâi suîden hazer iyle. Zîrâ anlar senin dirhemini ve niğmetini ekl iderler. Ve senin lahminı ve demini nâre takribi derler ve mülkü tahrib iderler. Pes sen müsâhib olma. İllâ senin şol dostlar ki anın sohbeti sebebi ile dininde ziyâde bulursun. Ve eger anın sohbetinde bir naks bulâcak olursan pes ol kârîn sû- idir. Senin ekber aduvvündûr. Pes mülk u dininde andan ihtirâz iyle. Zîrâ kârîn sû-i dñnya mülkñnñn harâbına ve ahiret mülkñnñn noksânına sebep olur. Belki sol kimesneye kendu ki kârîn ile ki anın sohbeti sebebi ile mülkñn ma'mur ve kalbinin murûr ve âhretde makâmın mahmûd olub sa'yın meşkür olâ. Beşinci fasl halîfe mülkñn ruhu olub anın ita'atı beyânındadır. İmdi şöyle ma'lum ola ki her mülk-i hâsda halîfe ve sultan neş'et-i insâniyede ruh-i hayvanî mesâbesindedir. Pes nitekim neş'et-i insâniye ruh-i insâninin beden-i insânide sereyânı ve cemi' i'zâ ve cevahir ve kuvvasında ceryanı ile kâimedir. Kezâlik ol mülk-ü hâs'da halîfe hükümñn dahi cemi' memâlikde sereyânı ve memâlikin sükkanı olan ra'iyetdeki i'za ve cevahir-i mesabesindedir. Adâletinin ceryânı ile sâbit ve dâimdir. Kezâlik i'zâ-i insâniyeden bir ûzuvdan ruhun i'râz sebebi ile ol ûzuvda fek ve infikâk ve ihlâl târî olduğı gibi halifenin bir memleketden veyahûd bir ra'iyetden hükümetinin i'râzi ve ana adem-i tevehi sebebi ile ol memleket helâk olur. Ve ol ra'iyet pây-mâl olur. Pes ruh-i insâniyenin ba'zı i'zâdan i'râzi sebebi ile neş'et-i insâniye nâkis olduğı gibi **[15A]** olduğı gibi halifenin ba'zı memâlik ve ra'iyetden hükümü ruhaniyetinin i'râzi ve

andan gafleti sebebi ile ol mülk nâks olur. Ve ruh-i insânî beden-i insânîden nevm katında ba`zı i`râz ile i`râz itdikde meyyit olduğu gibi veyahûd mevt katında bi-l-küllîye i`râz itdikde beden-i insânî meyyit olduğu gibi mülkün tasarrufunda halîfenin gafleti veyahûd kendi havasına tabî`iyyeti ve nefsi muktezayâtına istigâyı sebebi ile mülkün tasarrufundan i`râz itmekle mülk beden-i nâim gibi veyahûd beden-i meyyit gibi olur ki ruh andan mefârikdir. İmdi kemâlât-i insâniyenin husulı beden-i insânide rûhun kıyamı ile ve anın imdâdı ile hâsıl olduğu gibi mülkde ve ra`iyetde zâhire olan ahlâk-ı hüsün sıfât ve kemâlât-i insâniye, pes halîfenin hükm ve siyaseti ve hıfz u himâyeti ile hâsıl olur. Ve cemi' re`âyânın halîfeye itâ`atı vâcibdir. İ`zâ ve kuvâ-i insâniyye rûhun itâ`atında olduğu gibi. Pes bu sırdan ötürü Allah Te`âlâ “etî`ullahe ve etî`ur-resûle ve ulü-l-emr-i” kavli-i şerifinle itâ`at-i hakla itâ at-i Resûlden sonra ulü-l-emr olan halîfeye itâ`at ile emr iyledin. Ve halîfe hilâfet-i zâhire ve hilâfet-i bâtine ile halîfe olmakdan eâmdır. Gerek ulü-l-emr olan halîfe zâhirdir. Hükm ü siyâset ashâb olan selâtından olsûn. Gerek bâtinde ulü-l-emr olan aktâb ve evliyâdan olunsun Resûl Aleyh-is-selâm dahi “etiğu emîriküm ve levkâne abden habeşiyen” kavli dürer bârında mahalli hilâfetde istihlâf olunan emîr ve sultâna itâ`at ile bundan ötürü emr ider. Zîrâ hall u akd sâhibi olan zıllullâhdır. Anın itâ`atı sebebi ile ra`iyetin ahvâlî müntezim olur. Ve maaşı dünyeviyeleri muhassıl ve kemâl-ı ahardı ve ruhânileri mükemmel olur. Pes ra`iyet üzre ulü-l-emr olan halîfenin şerefine matla` olub ana inkıyad u itâ`at itmek emr-i Hakk`la ve emr-i Resûl ile vâcib olduğu gibi halîfe üzre [15B] ra`iyyet beyninde Hakk u adl ile hükm itmek ve emânet-i ilâhiye olan re`âya hıfz itmek dahi vâcibdir. Kavluhu Te`âlâ ya Davudu İnna caannake halîfeten fi`l ardı fahküm beynennas bi`l hakkın vela tettebiğil heva fehvası üzre Altıncı fasl halîfenin adâleti dünya ve ahiret mülkünün imâretine sebep olduğun beyân ider. Ve dahi tedbir-i mülkde gafleti ve ahvâl-ı ra`iyyet ile adem-i taayyüdi dünya ve ahiret mülkünün noksânına sebep olduğun beyân ider. İmdi şöyle ma`lum olâki. Halîfe zıll-ullah da anın tahtında olan re`âya için himayi ilâhidir. Ve re`âya ana emânetdir. Tâ kim anın zıll-ı himâyetinde ve himâyetin zıllında anlar taallübi a`dadan emîn olub izhâr-i âlemden illeteğâiye olan ma`rifet ve ibâdet emri ile kâim olâlar. Ve anların efdal ve ekmelleri gibi makâm-ı şuhûdda sâbit ve dâim olâlar. Ve halîfenin bunlar üzre siyâseti ile ve bunların a`daları üzre seyf ile min indillâh tesliyeti bu emrden ötürüdür. Pes halîfe hilâfetin muktezâsı üzre anın himâyetinde olan ra`iyyetin her birisi iktizâ itdiği şey ile anınla muamil ve ef`âl ve i`mâl ile taleb

itdiği cezâ ile ana mukabil oldukda min indillâh adâlet için ana vârid olan emr-i ilâhiye icrâ ider. Ve ahvâl-ı ra'iyet anın adaleti rüknü ile kâim olub re'âya emr-i ma'rifet ve ibâdet üzere müstedim olurlar pes halife emr-i ilâhiye imtisâl idûb ve ahvâl-ı ra'iyet ile anın takayyudi sebebi ile emr-i ilâhiye abd-i mümtesil olub ahiret mülkü ma'mur ve ibadillâh beyninde say'-ı meşkûr ile mezkûr olur. Ve anın mülk-ü dünyevîsi ma'mûr olduğu zâhirdir. Ve halife tedbîr-i mülkde gaflet itse ahvâl-ı râ'iyet ile taayyüd iylemese pes emr-i hükûmetde vârid olan emr-i ilâhiye abd-i mümtesil olmaz. Ve dahi anın himâyetinde olan râ'iyetin ahvâl-ı muhtell olub intizâm bulmaz ve emr [16A] ve emr-i mârifet ve ibâdet dahi naksân üzere vâkı' olur. Pes halîfenin ahvâl-i memleketden gafleti sebebi ile dünyası mülkü naksân üzere olduğu zâhirdir. Ve ahiret mülkünün noksânı emr-i ilâhiye adem-i imtisâli sebebi ile vâkı' olur. Pes ma'rifet-i ilâhiyeden sonra halîfeye lâbud olan budur ki emr-i ilâhiyenin hasebi üzere anın emânet-i himâyetinde olan ibâdullâhın ahvâlî ile mukayyed olâ. Ve anlardan meni' ide. Ve anları şer' kavim ve sıratım müstekim üzere isbât ide. Ve dahi halife ihtirâz iylediki anın vucûdi katında anın himâyetinde olan ra'iyetin her birisi gayrın ta'addisinden veyâhûd anın tecâvuzundan mütezellim olmıya. Zîrâ "külüküm râ'in ve külüküm mes'ulun an ra'iyeti" mefhumı üzere herkes kendi ra'iyetinden mes'uldur. Ra'iyetin edna mertebesine varınca ki insânın kendi nefsine ra'iligidir. Pes halife mülk-ü hâsda anın tahtında olan cemi' re'âyanın ahvâlinden mes'uldur. "İnne hayran fe hayrun ve inna şeran fe şerrun" Pes halife için ol ve ihsan ve emr-i dîn için ahra-i ahsan ve ahkem-i etgan oldur ki emr-i ilâhî üzere ve emr-i Resûl üzere ahvâl-i ra'iyet ile mukayyed ola. Ve ibâdullâhın ahvâlî hakkında say' ide. Allah Te'âlânın emrine imtisalden ötürü ver şer' Muhammediyeyi ihyâdan ötürü kendi memleketi anın mülkü olduğu haysiyetiyle say' ide. Yedinci fasl halife vâhid olub hüküm ü tasarruf şahsı vâhide mahsûs olmâsının luzûmı beyânındadır. İmdi şöyle ma'lum ola ki. Hilâfetin zâhirde mütte'in olan halîfenin vâhid olmâsı lâzımdır. Tâ kim ilâhiyenin vucûdi tahlil olunmıya. Zîrâ halife mahzar-ı rubûbiyyetdir. Rubûbiyyet mertebe-i vâhidedir. Ve İlâh ve Rabb dahi vâhiddir. Pes mertebe-i hilâfetde müteâyyin olan halife dahi vâhid gerekdir. Kezâlik halîfenin vahdetinden lâbuddur zîrâ zıkr olunduğu [16B] gibi iki müdebbir ile mülkün ikâmeti sahih olmaz eger hüküm iradetleri müttehida dahi olursa "Kale Allahu Te'âlâ levkane fihima aliheten illelah le fesedeta"(K.K:21/22) zira iki halife müte'ayyin oldukda vakt olur ki bir halife bir emr ile emr ider ki halife-i ahar andan

nehy ider pes birisinin imtisâlinden lâbuddur pes ahar anâ ikâb ider şol halîfe ki anlar ana itâ`at itdiler anın üzre anların tasarrufu lâbuddur. Halîfeteyn ihtilâf ile zâhir olurlar pes hurûb ve fitne hâdise olur halîfeteyn beyninde vâkı`a olan mukâtele ve muhârebe mülkün tedbîrinden anları işgâl ider pes mülk harâb olur bu emrden ötürü halîfe-i vahîd üzre nas olundu. Ve aharin katline emr olundu. İmdi şöyle ma`lum ola ki katl sahîbet-ül seyyif olan hilâfet-i zâhirde vâkı`dır kezâlik hilâfet-i bâtinde ki neşve-i insâniyede vâkı`a olan hilâfetdir. Katl u vâkı`adır ki rûh ile havî neşve-i insâniye hilâfetinde mukâtele ve muhârebe iderler. Ve rûh ile havî hilâfetinde vâkı`a olan muhârebenin beyânı in-şâ`-Allah gelse gerekdir. Ve ammâ hilâfet-i ma`neviyye-i hakikiyye ki bi`l-istihkak mertebe-i uluhiyyete mahzar-ı şâmil ve beher ve cevab ile beher imkân beyninde bir zeh fâsıl olan `insân-i kâmil mahsûsadır. Pes anda katl yokdur. Zîrâ ol mertebe şahs-ı vâhîde mahsûsdur. Şahsının anda ta'yini mümkün değildir. Ve ol şahs katb u vaktıdır. Ve ol cemi' alemin ulvi ve suflinin ve kaviyi menzilesinde olan ammâr u mutasarrıfının ve ümera ve selâtinin ruhu mesabesinde. Ve mulûk-u selâtin dahi anın feyzinden müstefizlerdir. Ammâ şol hilâfet-i zâhir ki iki mülkde vâkı`a ola. Ve her mülke muhtas bir halîfe olâ. Ve her bir halîfenin hilâfetinde olan ra'iyet halîfeden râziyye olâ. Anın mülkü civârında olan halîfenin mülküne kendi mülkü haddinden tecâvüz itmeye yahûd halîfeteyn beyninde kâfirin mülki hâiz ola [17A] hâiz ola ve halîfeteyn dahi vech-i mezkûr üzre adâlet ve salâh olsalar. Pes ricâ olunur ki ol hilâfetle dahi katl olmya. Ve hilâfet-i zâhirde vâkı` olan katlin beyânı budur ki mülk-i hâsda iki halîfe zâhir olsa ve ikisine dahi bey`at olunsa. Pes halîfe-i evvel takdîm olunur. Ve halîfe-i ahar hilâfetden hal' olunur. Ve halîfenin emr-i azîzi tahtına duhûl ile teklif olunûr. Eger emr-i tahtına dâhil olunursa katl olunmaz. Zîrâ katl-i mûcib olan şey halîfeteynin bey`atıdır. Ol mevcûd degildir eger inâd iderse faktulu`l-ahar kavline mahzar olur. Hilâfetde takdîm zamânı degildir. Belki aslah ve âdel olub şerâit imâmeti ahzâ iden takdîm olunur. Zamâna iltifat olunmaz. Sekizinci fasl halîfenin tasarrufunda vâkı` olan mülkde ibâdât ve tâ`âtın ucır ve semerâtı emsâli ana âid olmâsının beyânındadır. Ve halîfenin gafleti sebebi ile re'âyâ beyninde vâkı`a olan fitne ve zaim ve ta'addiden anın mes'ul olmâsının beyânındadır. İmdi şöyle ma`lum ola ki ibâdullâhi ma`rifet-i rabbâniye ve ibâdet-i ilâhiyye içün mahlûkundur. Pes mülk-i hâsda vâkı`a olan bir cemâ`at hâs üzre bir halîfenin hilâfet ile takdîmi ol cemâ`at içün ma`rifet ve ibâdetin husûlu emri içündür. Ve ba`de-l-husûl emrin istimrârı içündür. Pes halîfe hilâfetin

kadrine ârif ve mahdumunun mersumu katında vâkîf olub ra'iyet anın adâleti zıllında asûde hâl olsalar ve ibâdât ve tâ'ât ve evkâtların sarf itseler ucür-ı ağmale derecât-ı ahirete nâil olduklarında anların zebb u def' iden halîfe dahi cemi' ra'iyetin ta'at ve ibadâtı ucüruna nâil olur ve anların ucürundan tenkıs olunmaz. Ve halîfenin gafleti ve umûr-i memleket ve ra'iyet ile adem-i ta'iyyeti sebebi ile mülkde ra'iyet beyninde zâhır olan şurur ve fitnelerden ve zulm u te'adi ve mihenden halîfe su'âl olunur. Pes herkes kendi mertebesi hasebiyle ol mertebenin [17B] hükm-i tahtında olan akvam-ı gayrsı tecâvüzden hâfız ra'î ve anların umurini has ve mürâ'ıdır. Ve hıfz u mürâ'in ol mertebesi zıkr olunduğu gibi insânın kendi âlem-i hâsına hıfzı ve mürâ'atıdır. Ya'ni insân kendi nefsi ve rûhu ve aklı ve kuva-yı nefsanîye ve kuva-i rûhânîyesi ve cevârih ve i'zâsı olan eşyâda müşt Emil olduğu şey'in çerbânıdır. Ve anlardan suâl olunur ki bunlardan her birisi ki bir kemâl içün mahlûkdur. Her birisine kendi kemâline bulûği içün müsa'id oldımı ve ol kemâl anın vusûlundan anı âik olan şey'in tagallübünden anı râi olduğu yahûd bunlardan her birisi ki kemâl içün mahlûkdur. Anın hilâfetinde anların istiğmal itdi mi ve kendi nefsinin arzı olan şeyî anın vusûlu içün anları alet-i ittihaz itdi mi tekellumna eydihim ve teşhedu erculuhum bimakanu yelbesun kavli şerifi fehm itmedimi bir mülkde hıfz u mürâ'âtın âla mertebesi ol mülkde hilâfet ve saltanat ile müteâyyin olan halîfeye mahsûsdur. Pes halîfe ol mertebede tasarruf ile cümleden ekberdir. Ve suâl ciheti ile ra'iyetin cümlesinden ahterdir. Egerçi kim cümlesinden ecir cihetiyle ekserdir. Pes halîfenin vucûduna nisbet ile ra'iyetin vucûdu anın i'zâ ve cevârih menzilesindedir. Pes neş'eyi insâniyede i'zâdan bir uzvâ naks geldiği sâir i'zâyâ ve neş'eyi insâniyeye dahi naks geldiği gibi ra'iyetden birisine naks gelse sâir re'âyâyâ ve halîfeye dahi naks gelir. Pes halîfe kendi vucûdunun salâhı taleb itdiği gibi ra'iyetin dahi salâhını taleb ide belki ra'iyetin salâhını anın salahındandır. Ve anın vucûdu salâhının aynıdır. Ve ra'iyetin fesâdı anın vucûdu fesâdındandır. Ve mülk aynıdır. "Kalen nebiyeyu aleyh-is-selâm İnne fi ceseddi ibn-i ademe la mazğatun iza salahat salaha sairu'l cesed ve iza fesedet fesede saîru'l cesedi. Ela vehiyel kalbi" Pes neş'et-i insâniyede kalbi sâlih oldukda sâir cesed sâlih olduğu gibi ve kalb-i fasid oldukda sâir cesed fâsid olduğu gibi ra'iyet [18A] ra'iyet içün kalb tabakasında olan halîfe sâlih oldukda ra'iyet dahi sâlih olur. Halîfe fâsid oldukda ra'iyet dahi fâsid olur. Pes âdet bunun üzre cârîdir ve hikmet-i ilâhiye bunun üzre mürettıbdadır. Keşf ü izâh kalbin salâhından sâir cesedin salâhı ve anın fesâdından sâir cesedin fesâdı in-şa'-

Allah zikr olunur. Ammâ halifenin salâhı ve fesâdı şeri ki ra'iyetin salâhına ve fesâdına mürettıbdadır. Pes anın sebebi budur ki kaçan kim Allah Te'âlâ bir halîfeyi bir kavim üzre mevlâ iylese ana anların esrârını ve ukulunu i'tâ ider. Pes bu takdîr üzre halife mecmû' ra'iyet vâkı' olur. Pes her kaçan kim halîfe anların esrârında anlar ihanet itse ol fi'l ra'iyetde zâhir ve eger halife anların esrârında Allah Te'âlâdan ittika itse ol ittika anlar üzre zâhir olur. Vakt olur ki ra'iyetin esrârı halîfeye zelle-i nakısaya i'tâ ider. Ve buna misl "mâ tekûnu yula aleyküm" kaviiyen işâret ider. Pes eger ra'iyet üzre imâmın salâhı gâlebe olâcak olursa ol salâhın eseri in-şa'-Allah ra'iyetde ve erbâb-i devletde zâhir olur. Ve halifenin salâhi mertebe-i hilâfetin muktezâsı olan şeyde kendi nefsinin istimâlidir. Ve fesâdı bunun hilâfidir. Futûhât-ı Mekkiye'de dört yüz dördüncü bâbda Şeyh Muhyiddin Arabî buyurdu. Bir kimesne ra'iyet üzre şiddet itse kendi mülkü helâkında semi' ider. Ve bir kimesne ana refik itse mülk olduğu halde bâki kalır. Her seyyid ki abîdinden bir abîdini katl itse pes tahkik kendi siyâdatından bir siyâdeti katl ider. Kalen nebiyyu aleyh-is-selâm "küllükum rain ve küllüküm me'ulun an ra'iyetihî" Pes ruatın a'lâsı imâmet-i kiberidir. Ve ednası insânın kendi cevârihi üzre imâmetidir. Ve bu iki imâmet beyninimde vaki'a olan imâmet şol kimesne içündür ki anın içün kendi ehli ve veledi ve telâmizi ve memâliki imâmeti olâ. Pes bir insân yokdur illâ ve hâlbuki sûret-i ilâhiye üzre mahlukdur. Ve bundan ötürü imâmet cemi' inâsiyye âmmedir [18B] ve küllisinde hükm birdir küllisi imâm olduğu haysiyetiyle pes imâm enfâs ile ahvâl-i memalike mülakidir ve bu şol imâmdır ki ârif şol şeyin kadrını ki Allah Te'âlâ anın üzre anı müvellâ iyledi ve anın küllisi üzre anı takdîm iyledi. Tâ kim, alem olâ ki Allah Te'âlâ anın üzre rakıbdır ve ol anı istihlâf iyledi andan sonra anı bir emre tenbih iyledi. Eger Allah dan fehm iderse ve ol emr budur ki kaçan bir seyyîd içün nâks olsa bir kimesnenin aynı yâhud hâliki anın üzre ol seyyîd oldukda pes tahkik anın siyâdetinde naks oldu ol naks olduğu kadar ve ol kadar siyâdetden azl olunur. Şol kimesne gibi ki bir a'bid'de vaki' olan anın şakkasını i'tâk itse pes i'tâk itdigi şeyi i'tâk itdi ve atık abîdin küllisinde sırâyet itmedi. Ela meger kim abîdin küllisini i'tâk ide kezâlik imâm eger lehvi sebebi ile gaflet itse ve ra'iyete müşarık olsa şol şeydeki funûn-i lezzât ve neyl-i şahevâtdan ra'iyet anın üzredir. Ve ra'iyetden birinin ahvâline nazar itmese pes tahkik imâm kendi nefsini fi'ili ile imâmetden azl ider. Ve mertebe-i imâmet anı remî ider. Ve Allah'dan suvâl anın üzre bâki kalur. Ve vebal ve heybet bâki kalur ve riyâset ve siyâseti yâdı kalur. Ve Allah Te'âlâ ol

mertebeinin hayrını ana harâm ider. Ve nâdim olur ki nedim ana nef' virmiyse. Pes halîfe kendi hevasını terk idüb ra'yyetin ahvâline nazar ide. Refik ve mülayimet ile anlar ile mu'âmele ide. Kale-n nebiyyu aleyh-i-selâm "in-Allah'e yuhibbu rifka fi'l emri küllihi eger halîfe hilâfetin kadrine ârif olub ra'yyetin umûru ile takayyudun zevkden alaydı ve ibâdullâhın ahvâline anın nazarı mukâbelesinde min indillâh ahzâr olunan ezvak-ı ruhâniyeyi müşâhede ideydi. Ebeden kendi nefsi için râhatı kabûl itmezdi. Ve her nefis kendi nefsi ile ibâdullâhın ahvâline meşgûl olurdu kezâlik Şeyh Muhyiddin Arabî Futûhâtta yüz altmış ikinci bâbda sene ihda ve semanin ve hamse ve miede [19A]hamse ve miede Sultan Salâh üd'din Yusuf bin Eyyube culesasının ba'zısı didi. Hikayet ebu'l fetha müneccim zikr itmişdi ki bu senede rih-i azime vâkı'a olur. Ve bir şey üzre murûr-itmez. İllâ anı remîm gibi ider. Pes lâbuddur ki sizin için arzda bir beyt ittihat oluna ki ol rihin hububi gincesinde anda olâsız. Pes sultan eyitdi yâ nâs helâk olur mı? Dedi olur. Buyurdu ki kaçan nâs helâk olâ ben kimin üzre mülk olur ki mülkün ve nâsın zihâbından sonra hayatta benim için hayr yokdur yâlinız hayât bana gerekmez. Beni terk iden tâkim mülk olduğım halde olayım. Ve Allah ben bu fiile mübâşeret itmem huyu severdi. İmdi Allah Te'âlânın rıdvânı bu pâdişâh üzre olsün ki nâsın hayâtı üzre kendi hayâtını tercih itmedi. Ve nâsın helâkından sonra kendi bekâsını talep itmedi. Belki saltanatı nâsın bekasında ve vucûdunda müşâhede iyledi.

İkinci Bâb: imâmetin şurûtu beyânındadır. İmdi şöyle ma'lûm ola ki imâmetin şerâiti ulemânın zikr itdigi üzre ondur. Altısı halka der mükteseb degildir, dördü müktesebdir. Pes şerâit-i halkıyye bulû' ve akl ve hürriyet ve zukurdur. Ve nesebi Kureyş'dir. Bunda ulemâ beyninde hilâf vârdır. Ba'zısı bunu şart itmedi. Ve dahi semi' ve basar hâssesinin selâmetidir. Ammâ şerâit müktesebe necdet ve kifâyet ve ilm u verağdır. Ammâ bulû'un şart olduğu zirâ imâmet sâbi için münakid olmaz. Zirâ sâbi üzre şer'â hitâb müteveccih olmadı. Ve emr-i imtisâl dahi andan tasavvur olunmaz zirâ ra'yyetin umûr ve ahvâl-ı beyninde hall u akdem mertebesine bâli' degildir ve hal akd ile mükellef degildir. Akl şart olduğuna sebep budur ki zirâ imâmet mecnûn için mezkur olmaz. Zirâ mecnûn dahi muhâtab degildir ve mükellef degildir. Hürriyet şart olduğuna sebep birdir. Zirâ imâmete refik için münakide olmaz. Zirâ imâmete istid'â ider ki imâm evkâtını halkın umûruna sarf ide. Ve anların umûrunda müstağrik olâ. Bu emr abd-içün vaki' olmaz. [19B] Zirâ anın

seyidi anın mülküdür. Halkın mühimmatında anın nazarını kât' ider kendi tasarrufunda anın iştigali sebebi ile imâm halkın umûrunda müstefrik gerekdir. İbâdet-i ma'rûzadan gayri şeyî ahra kalb sarf itmek gerekdir. Ve halkın mühimmatını kazâ itmek anın üzre farz olunân ibâdât-ı ma'rûzadandır. Ve zükûret şart olduğu budur ki imâmet-i mer'e için mün'akıde olmaz. Zîrâ mer'e için ekser hükümetde mansıb-i kazâ ve mansıb-ı şehâdât yokdur. Şer'â kezâlik mer'e hasse ve hükemâ riclin tahtındadır. Pes cemi' evkâtını mühimmat-ı halkda sarf idemez. Zîrâ bir riclin hükmü tahtında mukayyededir. İmâm mutlak gerekdir. Kezâlik mer'e akılda mâkısadır. Ve kuvvet-i infîliyye sâhibidir. İmâmda akl-i kâmil gerekdir. Ve imâm kuvvet-i fi'liye sâhibi gerekdir. Mer'enin zâhir olması muhal töhmetdir. Neseb-i Kureyş'inde ba'dul ulema şart olduğu budur ki zîrâ siyâdet-i Kureyş muhtezadır. Resûl Aleyh-is-selâm seyyid-i velid beni âdemdir. Anın hilâfeti cevami'i kelimi muhitadır. Ve risâleti devleti kâfe-i halka âmmedir. Pes anın ırk-ı nesebisinden olan evladır. Bu kavlin katılı katında. Ammâ bir halife eger ırk-ı mânevî ile ki ahlâk ve kemâlât-i Muhammediyededir. Ana müntesib olsa pes ırk-ı nesebiden olmağa muhtac degildir. Ve selâmet hâsse-i semi' ve basar şart olduğu budur ki. Zîrâ âmâ ve asamme olan kimesne kendi nefsi tedbîrine kadar degildir. Fekeyfe ki gayri tedbîr ide. Ve tecdid ve kifâyet şart olduğu budur ki zîrâ bunlar ervâhın sıfâtındandır. Kale Te'âlâ inni mumiddukum bielfin minel melâiketihî ve Kale Te'âlâ ve eydiyehum ve biruhin minhu ve ilm şart olduğu budur ki zirâ câhil için imâmet mün'akıde olmaz. Zîrâ tedbir ve tasarrufa kâdir degildir. Belki umûri mevkiinden tahvîl idûb tahrîf ider. Anın için evvela halife olan âdemde cemi' esmânın ilmi zâhir oldu ve âlim oldu. Vera' şart olduğu budur ki zîrâ ehl-i vera' umûri muvazâında icrâ itdikde ittikâ ider ki anların hakkı olduğu üzre anların hakkını [20A]hakkını i'tâ itmedi. Pes ol fi'l mukâbelesinde ikâbdan havf ider. Zîrâ ehl-i vera' ehl-i şuhûd degildir. Pes bir halîfedeki şerâit-i mezkûrenin küllîsi cemi' olsa pes ol halife hilâfete müstehakdır. Ve şerâitin ba'zısına hâvi olan halife üzre takdîm olunur. Ve eger halâikden bir ahdda şerâit-i mezkûre cemi' olmasa pes şerâiti ecma olan takdîm olunur.

Üçüncü Bâb: Kadı-i adlin beyânındadır. Ve bir kimesne kangî sıfât ile muttasıf olmak gerekdir. Tâ kim mahal hull u akd olan mertebe-i kazâyâ sâirden takdîm olunmağa vâcib ola. İmdi ey seyyid-i imâm-ı adel ve ey halife-i efzâl u ekmel şöyle ma'lûm olsûn ki eger murâdın mülkünde lika ve devam ve âdal üzre zafer ve

anlardan ahz-ı intikâm ise pes lâbuddur ki sen ra'iyetin ahkâmına müteveli olan ve kazâyayı münfez olan kimesne kâdı-i adl u hâkim ehl-i takva ve ehl-i fazl ola. Ya'ni sıfât-ı ilâhiye ile muttasıf ve ahlâk-ı nebeviye ile mütehallik ve ulûm-i şer'iyye ve ahkam-i dîniye ile mütehakkık olub vucûdu cemâl arûs u islama mir'at ve kalbi mücellası nûr-i imâna ve nûr-i ferasete ve nûr-i ilm u ma'rifet müşekkat olâ. Ulûm-i şer'iyye ve yakınıyede Resûl Aleyh-is-selâma vâris kâmil olub ahlâk-ı Kur'an-iyye ve nebeviyyesi câmi' ve kemâlât-i ilâhiyye ve melekâtı fâsıladan haz ve âher üzre olub ibâdullâh beyninde halk-ı ilâhi ile i'tâ külle şey'in haleka fehvası üzre hükm itmekde kalbi hâşi' olâ. Anın hukûmeti tahtında olan nâsın hakkı ve satında mîzân-ı adl gibi kâim olâ. "Mâ terâfi halkı rahmân-ı min tefâvut"(K.K:67/2) mahallu hükümetde hasmın anın katında alesseviye olub ahd tarafına mayıl olmaya. Pes bunun gibi rical-i kamil-i ve imâm-ı fazıl ve adili halayik üzre kâdı-ı enâm ve şeyhulislamı nasb ile tâkim anın adâleti nûri ile mülk-i cihân ma'mûr ve kulub-ı ibâd-ı mesrûr olâ. Pes bunun gibi kâdı ârif ve hâkim-i mensuf [20B] bir medine üzre veya bir memleket üzre müvellâ olmaz. İllâ ol memleketde hayr u bereket zâhir olur. Ve erzâk ve hayrât anın cemi' ehline tâmmе ve âmmе olur. Ve ol kâdı memerrîdûhur ve i'sâr üzre mahmûd ve mahcûbdur. Ve arza hala'ik ile beyninde mîzân-i mevzû' ve mensûbdur ki anın vucûdi ile ibâdullâh beyninde fasl vakî' olur. Ve şöyle ma'lum ola ki mülk ceseddur. Anın ruhu hâkim adldir. Mülkde adl bulunmâsa harâb olur. Hükema dahi derlerdi. Adlu's'-Sultân enfağlirraiyyeti men hasebi zaman. Ya'ni sultanın adli ra'iyet içün enfa'dır zemânın ucuzluğundan Hakk Te'âlâ ibâdına emr iyledi adl ile "İnnellâhe ye'muru bi'l-adli ve'l-ihsâni"(K.K:16/90) ve adl ile muttasıf olmayân kimesneye zemm iyledi. "Veylun lil mutaffifin ellezîne izektâlu alennâsi yestevfun"(K.K:8/1-2) "ve izâ kâlûhum evvezenihum yuhsirûn"(K.K:83/3) "elâ yezunnu velâike ennehum meb'usum li yevmi 'azîm"(K.K:83/4-5) "ve kale lokmânu libnîhi ve'ksid fi meşhike vekdut min savtike ve kâle te'âlâ velâ techer bisalâtike velâ tuhâfid vebteği beyne zâlike sebilâ". Ol sebil ve kale Te'âlâ "velâ tecgel yedeke mağluleten ilağinukike velâ tebsudhâ küllet best" ve Resûl Aleyh-is-selâm Hazreti Ebû Bekr "erfau savteke" ve Hazreti Ömer'e "ahfaz" buyurdu. Ve bir gün Resûlullahın na'lininden birisi münkat oldu. Na'li ahar ile nez' idûb yalın ayak yürüdi. Tâ kim akdâmında dahi adâlet iyle. Zîrâ Allah Te'âlâ anı adl üzre inşâ ve tasavvır iyledi. İmdi şer' muhammedîye mir'at olan kâdr-i adl halîfeye rahmet hasseten ve cemi' ra'iyete şâmile olan rahmet-i âmmedir ki hukûmeti kelimet-i ilâhi

âlâ ve ibâdullâh beyninde ahkâm şer' ve dînî icrâ için kabûl itmekle [21A]itmekle ol hizmete mensûb ola. Ve fi'llahi vallah hudûd-i şer'iyeyi ihyâ iyleye enbiyâ ve mürseline ittiba'en ve ulemâ-i müctehîdine iktidâ-i icrâyı ahkamı dîniye ve tenfiz kazâya-yı İslâmiyye mukabelesinde ecr-i ahz itmiye. Zîra enbiyâ ve mürselin min 'indillâh getirdükleri şerayı'ı ilâhiye ve ahkâm-ı dîniye mukâbelesinde da'vet itdikleri ümemdan ecr taleb itmediler. Anların da'vetleri Hakk Te'âlânın emrine imtisâlen ubudiyet içündür mâmûr oldukları cihet ile da'vet itdiler. Ve risâleti iblâg itdiler. Kezâlik ictihâtda verese-i enbiyâ olan ulemâ-i müctehîdin dahi mezâhib-i erba'a üzre ahkam-ı şer'iyeye-yi vaz' iylediler. Emr-i ilâhiyeye imtisâlen ve şer' resûle ittiba'an bir ahidden ecrî taleb itmediler. Varis-i resûl olan kâdı-i adl dahi dîn hakkı ihyâdan ve ahkâm-ı şer' resûl-i icrâdan ötürü bir kimesneden ecr taleb itmez. Kâdı celb-i mâl için hükûmet-i kazâya ittihaz itmiye ve illâ verâset-i nebeviye hudûdundan sâkit ve fi'ilinde sâhi ve emrinde gâlet olur. Pes hükûmete lâyık ve ibâdullâh beyninde Hakk ve adl üzre kazâyaya fasl idecek mertebeye müstehâk olmaz. Bunun gibi kâdının ref'-ı zarûret mikdârı olan mâdelet ve meûnet-i beyt-ül-mâl müslimîn üzredir. Zîrâ fi sebilillah micâhiddir.

Dördüncü Bâb: Vezîrin zikri ve anın sıfâtı beyânındadır. Ve bir şahs ne keyfiyet üzre olmak gerekdir. Tâ kim emr-i vûzerat için takdîm olunmağa layık ibâdullâhın umûru beyninde hal u akde müstehâk olâ. İmdi şöyle ma'lûm ola ki tedbîr-i rabbani ve hükmi-âdetde böyle cârîdir ki bir melîkin mülkü müstekîm olmaz. İllâ bir vezîr-âkıl ve düstûr-i kâmil iyle ki mülkü tedbîr ide. Mâlik ile memlûk beyninde vâsıta olâ [21B] pes imâm-ı âdl için anın mülki tedbîrine evvel muhtâc-i ileyh olan şey vezîr-i âkıldır. Fatim-i velâyet-i Muhammedîye Şeyh Muhyiddin Arabî Futuhat'ın üç yüz altmış altıncı bâbında dir ki: Şerân İnnel imâme innel veziri fakirun ve aleyhime melikü'l vucûdi yedurun ve'l meliku'l inlem testekim ahvâlehu bu vucûdi hazeyni fesevfe yeburu. İmdi şöyle ma'lûm alâ ki vezir-i âlim aklın nazırır. Belki anın mazharır. Akl anın için akl-ı tesmiye iderler. Zîrâ akl Allah Te'âlâ'dan fehm ider her şey'i ki ana ilkâ ider. Vezîr dahi memleket üzre ukkâl gibidir dabbe üzre zîrâ mülki harâb olmak hazerinden hıfz ider. Vezîr fe'ıldır. Yahtemildir ki vezirden mâhûz ola. Vizir-ı sakıldır. Zîrâ hâmil isgâl memleketdir. Tahmildir ki verz den mahûz ola verz-i mülce'dir. Zîrâ vezîre ilticâ olunur cemi' eşyâda zîrâ halîfenin lisânıdır anın tarafından anın evamirini münfezdır. Pes bu ma'nadan ötürü vezâret

ânın üzre sahih oldu. Pes bu lafzın vücudundan lâbud oldu. Vizir ile vezir vezirde mevcûddur. Pes vezir bir mevcûd-i acîb muhtera latîf ve garîbdir. Allah Te'âlâ anı imâmdan ikinci makâmda i'câd iyledi. Anı halifeden enzel iyledi. Şemsden kamer mezilesinden. Şol kimesnenin mezhebi üzre ki vezirin halifeden istimdâdına zâhibdir. Bundan ötürü halifenin huzûru ve tecellisi kâtında veziri müşâhede idersin ki anın içün ol savlet yokdur ki. Halifenin gıybeti hâlinde anın içün hâsıladır. Zîrâ halifenin huzûru kâtında emr-i bağır vesâit halifeden sâdır. Ve müşâhede heybeti azimedir. Kale Te'âlâ limenil mülkülyevme lillahi'l vâhidi'l kahhar her kaçan kim halife muhtecib olsa. Pes zuhûr ve infâz emr u i'tâ ve men'. Vezire mahsûs olur zîrâ [22A]zira vezir halifenin lisânıdır. Ve andan mütercimdir ve bu kamer ile şemsin rûhâniyyeti serter mevcûddur. Pes kameri görmez misin ki kaçan kim şemsin kapzasında vâkı' olsa. Anın içün nûr u zuhûr hâsıl olmaz zira anın üzre şems-i istila itmişdir. Pes kaçan kim leyalî beyt vâkı'a olsa anın içün zuhûr-ı tâm hâsıl olur. A'yîn nazarından şems gâ'ib olduğundan ötürü. Pes ol vaktde kamer şemsi müşâhede ider. Âlim ile nâs kameri müşâhede iderler. Amma vezirin esrâr-ı mülküne itlâ'ından ve ahvâl-ı ra'iyete vukûf ve şuurundan anın katında hâsıl olan ulûmu halîfeye ta'lim ve ilkâ itdigi ve anâ hâdî olup anı irşâd itdigi haysiyetiyle zîrâ vezir-i esrâr memleketide halifeden arefdir. Pes vezir halife içün muallim ve hâdîdir. Halife vezirin irşâd ve ta'lîmi ile mehdi ve mühtedir. Bundan ötürü bu ümmetin aharında seyf ile zâhir olan imâm mehdî ile tesmiye olunur. Zîrâ anın vezcrâsı anın hüdâtıdır. Anların yedleri üzre anâ ilm-i ilâhî hâsıl olur. Pes hidâyet-i ilâhiyye-ye mahzar olan vezir halife içün hâdîdir. Pes bu takdîr üzre vezir şemsden müstefid olan kamer mukâbelesinde vâkı' olmaz. Müdebber ve mufassal olan akl mukâbelesinde vâkı' olur. Pes vezir sâlih ve âklın fikr-ı sakıbından ahvâl memleket nazm-ı istikâmetde müntezime ve tedbîr-i âlim umûr tenvîrinden ra'iyet-i resm i'tidâla emr-i tesmiye olur. Vezir akıl ve düstûr-u ruşen-dil halîfeye rahmet hâssa ve Hazreti Hârûn, Musa aleyh-is-selâma rahmet olduğu gibi. Zîrâ halife tarafından ra'iyetin evzâr u eskâlini hâmil ve memleket-i kudûratının halîfeye isâbetinden anın içün bir sedd-i hamildir. Kezâlik vezir ra'iyete dahi rahmet-i âmedir. Pes halife vâhid olmak lâbud olduğu gibi. Vezir dahi vâhid olmak lâbuddur emr-i vezâretle [22B] ana müşârunileyh halife cemi' umûrunu ana tefviz iyleye ve anâ muayyen olup a'dadan anı hâmi ola. Ve cemi' ahvâline nâzır ola. Anın hakkında i'tikâdını kavî ide. Aharın kelâmını istimâ' itmiye anı hâfiz olâ anâ muhabbet ide ve kendusuna muhabbet itdire. Tâ kim

memleket tedbîrinde vezîre kesel ve anın müsâhelesinden mülke haleli gemliye zîrâ vezirin bekâsında mülkün ve medinenin salâhı hâsıldır. Pes halîfe vezîrini hıfz iylesûn kendi nefsinin hıfz itdiği gibi zîrâ vezîr anın şol yedîdir ki anınla yâpışur. Ve anın şol aynıdır ki anınla görür. Pes ey halîfe kaçan kim mülkde bir emrin imzâsına kâsd idesin vezirini takrib idub emri anınla tedbir iyle ve anınla müşâvir iyle. Pes nazar ile şol şey'i ki andan sâdır olur. Ve amel ile şol şey ile ki ol ana işâret ider. Zîrâ Allah Te'âlâ sevabı anın rayında ira' iyledi. İmdi ey seyyid-i ekrem ve ey halîfe-i a'zam vezîrin sıfât ve ahlâkı sana beyân iderin pes kaçan kim bu sıfât ve ahlak ile muttasıf bir şahs görsün. Anı kendun vezîr ve ahvâl-i memleketde müşîr ittihaz iyle şöyle ma'lûm olâ ki. Adl vezîrîn şahs ve hîmmet anın raya ve cemâl ve anın vechi ve hıfz anın iki hâcibi ve haya anın iki aynı talâkat anın cebîni ve izzet anın enfi ve sıdk anın femî ve rahmet anın lisânı ve niyet anın inkamı ve sa'at anın menkıbı ihtimâl ezâ anın sadrı ve şece'at anın azûdi ve tevekkül anın merkamı ve ismet anın ma'sumi ve kerem anın keffi ve işâr anın benâni vücûd anın yedîni ve yemin anın yemini ve yesir anın yusarı vera' anın batni iffet anın ferci istikâmet anın saki recâ ve havf anın kademeyni [23A] kademeyni fitnat anın kalbi ilm anın rûhu emânet anın hayatı zûht anın libâsı tevazu' anın tâcı haysiyet anın iklîli hilm anın hâtimi ins anın beyatı Hüdâ anın tarîkı şerîat anın musâhibi fehm anın vesârı nush anın şîârı ferâset anın ilmi fakr anın kesbi akl anın ismi Hakk anın semî' ola. Pes her kaçan kim bir recülde evsafı müşâhede itsen anı vezîr ve ahvâl-i mülke düstûr ehl-i tedbîr ittihaz iyle. Tâ kim senin mülkün anın tedbîri ile ma'mur ve kalb-i ra'yyet anın adâleti ile murûr senin sa'yın dahi indillâh meşkûr ola. Pes halîfe mertebe-i hilâfetin kadrına ârif olub mülkü ra'yyet min indillâh anâ emânet olduğun ve ra'yyetden mes'ul olduğun âlim oldukdan sonra emr-i hilâfetde ana evvelâ lâbud olan evsâf-ı mezkur ile mevsûf olan vezîrdir ki emr-i hukûmetde mücerreb ve ahlâk ve sıfâta mühezzeb olâ. Ve illâ salâh ve fesâdı gayrı marûf olan kimesneye mertebe-i vezârete takdim ve emr-i tedbîr ve hukûmetü ana tefvîz itmek ve emr-i hukûmet ile tecrübe itmek halîfe kendi yedi ile bîlad tahrîb ve kendi mülkünü helâk ve demâra takrib itmekdir. Zîrâ mertebe-i vezârete mensûb olan vezîr sâlih olduğu i'tibâr üzere. İlm-i tedbîr-i memleket ilm-i zevkî ve ilm-i ihtibârı olmağla. Vezîr henüz anı zevk itmemekle hukûmetde sehiv ve hatâ itdikde ve tedbîr-i târik gayr sevâb üzere zâhir oldukda. Anın galet ve hitâsı cemi' balâda sârî ve adem isâbeti naks ra'yyetden cemi' ibâde câri olur. Pes meretebe-i vezâretde hukûmet ile ilm-i vezâret zevkî aza hâsıl olunca mülke hâlel gelir ve ittifak

böyle vâki` olâcak olursa ol vezîr içün hukûmetde imtidâd gerekdir. Ta kim mülk nazm hâs üzre karâr bula. Anı ref` idûb anın gibi ilm-i vezâretten âri olân [23B] kimesneyi anın yerîne nasb itmek ve anı dahi tecrübe itmek ve ahvâl-i memleket ile ilm-i vezâreti anâ ta`lim itmek. İla helun ve cera mülkün adem-i salâhını irâde itmekdir. Vezîr-i tâlih olduğu i`tibâr üzre mülkün fesâdı zâhirdir. Zîrâ tecrübe ile ta`lim ve taallüm ile anın salâhı zâhir olmaz. Pes şol kimesne ki kendi nefsinde sâlih olmıya. Ve kendi nefsinde emîn olmıya. Mülkü nice ıslâh idebilir? Ve mülk üzre nice emîn olâbilir? Şol kimesne ki kendi nefsinde gâfil olâ. Allah Te'âlâ ve Resûluna ve dîn-i hakka kendi nefesine hâin olâ. Gayri kimesneye gafletden nice îkâz idebilir? Ve emvâl ve i`râz-ı müsliminde ve umûr-ı selatinde nice müstekîm olâbilir? Nasihati lil vezir. Ey vezîr-i rûşen-dil ve ey düstûr-i âkıl ve âdil sanâ şöyle ma'lûm ola ki. Semavât ve arzın ve dünyâ ve ahretin mülkü Allah Te'âlâyâ mahsûsdur. Ve anın müdebbiri ve mâlın mürebbsi bi'l isâle hakdır. Ve hulefa-i ilâhiyyeyn olan aktâb ki mülk-i vucûd üzre hilâfet-i ma'neviyye ile halîfe olub tasarrufun ile zâhir oldılar. Anların mülk ve tasarrufları mülk-i istihlâfdır. Ve mülk-i emânetdir. Ve mülk-i temlikdir. Bi'l isale anların degildir. Ve anlar bu mülki anın sâhibi olan Hakk redd itmekle ve anın üzre anı tevkîl ve istihlâf itmekle me'mur oldılar. Kezâlik hilâfet-i zahirde de müteâyyin olan ümerâ ve selâtînin yedlerinde memâlik-ı hâssada tasarrufda olan mülk-i cüzî dahi anların mülki degildir. Zikr olunduğu gibi mülk-i istihlâfdır. Ve mülk-i emânetdir ki umûr-i memleketi ve ahvâl-i ra'iyeti hıfz u hirâset içün anlar emîn ve vekîl nasb olundılar. Pes eger ol mertebenin kadrine ârif olub anın muktezâsı üzre tedbîr ve tasrîf ve emr-i ilâhi üzre teklif iderlerse anların ecverî hak üzre olur. Dünyâda mülk-i fani-i cüzî [24A] fani-i cüzî üzre selâtîn oldukları gibi ahrete dahi mülk-i bâkî-i külli üzre selâtîn-ı ezel ve ebed ve hulefa-i bekâ ve sermed olan aktâbın mülk-i müstahlif fihte ahvâlî ve senin seyyidin ve emr vezâretde senin müstahlifin olan halîfenin hâli ve anın mülki ahvâlî vech-i meşrûh üzre olıcak. Senin vezâretin halini dahi anâ göre kıyâs idesin. Çünkim takdîr ezel ve sâik hükm lemyezel. Bu vechile senin hakkında cârif oldı. Ve halîfe kendi zâtına müsahib ü vezir. Ve mülk ve saltanatı ve ra'iyet-i memleketi ahvaline seni vekîl ve emîn ve muayyin ve zahîr nasb iyledi. Ve umûr-i müslimini senin zatına havâle idub seni kendi yerîne halîfe iyledi. Pes sen rûtbe-i vezâreti melâbı seban ve mekseb-i mal ve izzu unvan ve mahal gaflet ve nisyan kıyâs itme. Bu mertebe ibâdullâh beyninde ma'rifet ve ibâdetin husûl ve zuhuruna ve hakkın mârûf ve ma'bûd ve meşhûd

olmâsına sebep olan mertebedir ki meretebe-i rubûbiyyetin mazharidir. Hakk Te'âlâ ibâdullâh beyninde hak u adl üzre hükm idûb i'tâ külli şey'i halka mefhûmî üzre her şey'in hakkını i'tâ itdiği gibi. Ra'iyetden her ahdin hakkını anın iktizâsı ve talebi üzre i'tâ itmek mertebesidir. Pes emânet ve diyânetin hasebiyle ibâdullâh beyninde hak ve adl üzre hükm idesin. Ahd cânibini ahz üzre tercîh itmeyesin. Ve kimesnenin hâtırı içün kimesneyi rencide itmeyesin. Ve kimesneden bir nesne almıyasın. Beyt-ül-mâldan sanâ tâyîn olunân şey ile kanâ'at idesin. Bî gayrı hak kimesnenin ırzın yîkmıyasın ve katilde isrâf itmiyesin. Ve kimesneye buğz ve adâvet itmeyesin. Ve hukûmetde kimesneye gazab itmiyesin. İllâ meger fillah ola. Ya'ni bir kimesne şer'an ta'rîze ve ikâba müstehak oldukda şer' anâ ikâba emr itmekle anâ gazab ve ikâb idesin. Ba'del ukkab kanelemyekün anınla mûnis olub musâfât üzre olasin. Fillahi gazabın alâmeti budur. Mülkün vîrân olan yerlerin imâret [24B] ve ma'mûr olan yerlerin hıfz u himâyet idesin. Ve fukara ve mesakînin kılub münkesiresin cebr idesin ve ra'iyeti kilâb ve ziyâb olan zulmeye tâl itmeyesin ve hâkim gayrı sâliha ki bana tabi'dir ve benim deyu davamdır deyu hukûmet-i garaz itmeyesin. Ve fukarâ üzre anı havâle itmeyesin. Zîrâ bir çırağın şereri âlemi yakâr. Ve çok çırağ cem' oldukda nârda yânmağa nâr ahz muhtâz olmazsın. Kendi elin ile ev yândırdığın çırağlar sanâ kafidir. Çırağlardır âlemi yâkûb harâb iden ve mülk-i hilâfetin esasın yıkan ve dahi ra'iyetin vesa'ından hâric olan şey'in ki şer' anlara anı teklif itmedi anlara teklîf itdirmiyesin. Ve ra'iyetin ahvalından ötürü halîfeye kendi nefsinin rahmetini terk itmek vâcib olıcak sanâ dahi vâcib olur. Zîrâ halife senin gibi vezîr-i âdlin mezâhireti ve düstûr sâlih ve âklin muâveneti hasebiyle ra'iyetden muhtecib olsa. Ve vucûdi ikâmetinden ötürü istirâhat idûb gafletle müsteshab olsa anın içün vech vârdır. Zîrâ halife içün zuhûr ve bütün vârdır. Amma sen ne vecihle kendi nefsin içün râhatı kabul idûb re'âyânın ahvâlından gâfil olâbilursun. Zîrâ sen zâhirsın senin içün bütün yokdur. Sen dahi kendi nefsin ile ra'iyetin cemi' ahvalına vâkîf olmâzsın anların ahvâlına sanâ hûd itlâ' vâcibdir. Pes sanâ lâbuddur ki huddam ve itbâ'dan mütedeyyin ve ehl-i basiret olan kimesneleri umûr-i dîn saltanat ve esrâr-ı mülkün ve ra'iyetde kendu ki mahrem ve emîn idinûb mahalli hükûmet olan medineden ve etraf-ı bilâdde olan hükkâm üzre havâle idesin. Ve her diyârda olan hâkimin hâli ve ra'iyetin ahvâlî [25A] ahvâlî nicedir istihbâr idesin. Ta kim hükâmından birisinin ra'iyet üzre zulm u ta'addisi zâhir oldukda halîfeye anın haberî vâsıl olmâdan anı ref' idûb hâkim ahârı nasb itmekle ra'iyetin havatırın tatyîb

idersin. Pes ol hâkimin zülmü haberî halifeye vâsıl olub umûr-i saltanat ve ahvâl-i ra'iyet ile niçûn mukayyed degilsin deyu sanâ anın itâb ve ikâbı gâilesinden ve mülkden gafletin hasebiyle indillâh emîn olâsın. Mensub vezâret ve rütbet-i hukûmet mahal-i istirâhat degildir. Merâtib-i ilâhiyye ve kevniyyede mertebe-i hilâfet-i kübra ve derece-i niyâbet âla bir mertebe yokdur. Ve ihtiyârî ile ârifin ve kemâlîn anı kabul itmezler. İllâ emr-i seyyide imtisâlden ötürü. Zîrâ hukûmet tasarruf ibtiladır. Eger hükûm-i bâtinde vech hakkın müşâhedesinden hâli degildir. Fekeyfe ki esfel-i safilinde olan halkın beyninde anlar hukûmeti ihtiyâr ideler. Pes ey vezîr-ı âkıl her bir şahs içün anın mertebesi hasebiyle mertebe-i imâmet hâsıladır. Ol tasarruf ider şol şey kadar ki Allah Te'âlâ anâ anda tasrifî temlik iyledi. Her bir insân sûret-i Hakk üzredir. İllâ bu kadar var ki imâm-ı ekber mücellâh izhardır. Ve anın emrî i'zam ve tâ'atı eblâğdır. Ve ra'iyetden sûal sâirden anın ekberdir. Ve senin vezâretin hasebiyle ra'iyetden sen dâhi mes'ûl olursun. Pes sa'y iyle ki amelin hayr olâ. Tâ kim Allah Te'âlâ sanâ hayr ile cezâ ide. Vaktâ kim ferâset vezîr-i mezkûrun ilmi oldu ise ki anınla mekmenat-ı havatırı ve manûbat umûra matla' ve nâzar olur. Ferâset-i ihsan hey'et ve âdl-i neşât sâhibine âdet-i câriye üzre mahsûs olmağla. Bu bâb bâb-ı ferâset ile tâkîb olunub ferâset-i hükmiyye ve şer'iyye anda beyân olundu.

Beşinci Bâb: Ferâset-i şer'iyye ve hükmiyyenin beyânındadır. Kavluhu Te'âlâ inne fizalike liâyâtın [25B] lil mütevessimin ve Kalen nebiyyi aleyh-is-selâm itteku firasetel mü'minu fe innehu yenzuru binurrullah. Pes ferâset envâr-i ilâhiyyeden bir nurdur ki Allah Te'âlâ ibâdına hidâyet ider. Ve ibâdına hidâyetinden ferâseti anlara i'tâ ider. Ferâset içün halkın zâhirinde delâil vardır ki hikmet-i ilâhiye ol delâilin medlûlatına irtibâtı üzre câriye oldu. Vakt olur ki ferâset şâzze olur. Ya'ni kıyâs ve âdete muhâlif zâhir olur. Bu ferâset-i hükmiyyede olur. Zîrâ ferâset-i hükmiyye edile-i adiye-i zahifeye mevfuğadır. Ammâ ferâset-i şer'iyye şâzze olmaz. Zîrâ emr-i ilâhiden vâkı'adır. Nitekim Hazreti Hızır vemafaaltea emrî dedi. Ferâset-i şer'iyye anın erbâbı katında müstemiredir. Zîrâ anın delâil-i sâbitedir. Şol kimesnenin nefsinde ki ol anınla kaim oldu. Ferâset-i hükmiyye buna muhâlifdir. Zîrâ anın edilesi mütegarris-i fehimin nefsinde. El firasetü'l hükmiye şöyle ma'lûm olâ ki ferâset-i hükmiye anın içün bunda beyân olundu. Zîrâ her ahdda Allah Te'âlâ nûr yakını i'tâ itmedi. Ve anın basiretinden hicâb ruyûnı izâl itmedi. Tâ kim ferâset-i şer'iyye ehlinin silkinde müntezim olâ. Ferâset-i şer'iyyeye her ahd kâdar olmadı. Zîrâ

ol min indillâh mevhubedir. İbâdullâhın havâsından gayri bir kimesne anâ fâiz olmaz. Ferâset-i hükmiyeye avâm dahı nâil olurlar. Pes havâs ferâset-i şer'iyeye avâm ferâset-i hükmiyeye muhtâclardır. Zîrâ insân muâşeret ve muhâlefet nâsa mustardır. Her insân bir sıfâtda ve bir âlemedir. Pes insânda bu vâkı' olıcak anın katında ferâset-i şer'iyeden mevcûd olmasa şol şey'i ki anınla ahvalı beyinde temeyyiz ide. Pes ferâset-i hükmiyyeden irâd olundu. Tâ kim insân anın katında vâkıf olâ. Ve kendi mühimmatında anı sarf ide. [26A] anı sarf ide. Hûrub ta'ata müştagil olâ. Pes Allah Te'âlâ kendi tarafından nûr tayına melekût âla mülâhazasına karîb bir bâb feth ider. Fasl şöyle ma'lûm olâ ki kaçan kim Allah Te'âlâ dilese ki bir insânı halk ide neş'esi mu'tadil olduğu hâlde tâ kim cemi' harekâtı ve tasarrufâtı müstekim olâ. Evvelâ anın ebeveyn tevfiik virir. Şol şey'i ki mizâclarının salâhı anda hâsıldır. Pes zikr u inşadan meni sâlih olur. Ve rahmın mızacı sâlih olur. Rahimde ahlât mütedil olur. Şol i'tidâl mikdârî ki nutfenin salâhı anınla vâkı' olur. Talı' sa'yıdde mânın rahma inzâlini Allah Te'âlâ ol mâda kainatdan mütekevvin olan mahlûkun salâhına alâmet itdi. Pes râcül meresine mucamaat ider. Tâlî' sa'idin mizâc-i mu'tedil iyle. Pes mâi rahm-i mu'tedile nuzûl ider. Rahimde anı telakkı ider. Allah Te'âlâ amme tevfiik virir. Anâ şuhûd i'tâ ider. Her gadâya ki anda anın içün mizâcın salâhı hâsıldır. Nutfe dahi rahimde anınla müttefidiye ola. Pes nutfe mekân-ı mu'tedilde ve mevâd-i mu'tedilde ve harekât filkiye-i müstakimde tasvîri kabul ider. Neş've-i huruc ider adl sûret üzre kâime olur anın sâhibi mü'tedil olur. Eger rahimde ihtilâl-ı mizâc vâkı' olursa lâbuddur ki bu ihtilâl insânın neş'esinde â'zâsında bir uzvda yâ ekserinde yâ aklında rahimde nâşır iyleye. Ol uzv içün ol vaktde kuvvet-i câzibeden mâada olduğu hasebiyle. Ey imâm-i ekrem ve ey halîfe-i â'zam sanâ lâbuddur ki mülk içün bir vezîr ve kendi ki leyl ve nehâr musâhib ve semir ittihâz idesin. İhsan-i hey'et ve adl-i neşât sâhibi olan kimesneye ki tavîl olmya, kasîr olmya. Lahmi leyyin ola. Galiz ile rikkat beyinde rutubetde mü'tedil ola. Ebyad ola. Hamrete ya safrete muteşerrib ola. Şuura mu'tedil ola. Tavil ola. Sıbt olmya. Ya'ni müstesil olmya. Ve dahi çağdı gadad olmya. Ya'ni kurcak olmya şuurunda humret ola sevât olmya esil'l vech ola ya'ni vechi müştetîl ola gözleri büyük ola. [26B] ve gözleri gavre ve sevâde mâil ola. Azm-i re'si mu'tedil ola. Aksanı sâil ola. Ya'ni arkaları müstatîl ola. Unukunda istivâ ola. Mu'tedil-i ilâhiyye ola. Ya'ni göksünün meftuli ve heykeli duracak yerî ki ana mevzu' kıladedir ki mu'tedil ola. Terkinde ya'ni ucasındaki uyluğun üsti yanındır. Devâhi sulbünde kem olmya. Savleti

hafif ola ve saf ola. Ne galiz ne râkik ola ki isticab oluna tavilil benan ola. Rikkat ile keffi istivâde ve istitâletde küçük ola. Ya'ni düz ve uzun ve açık ola. Uzun ve açık olan yumri ve buruşuk olmiya. Kelamı vadhları kalil ola. İllâ hacet vaktinde tabağı sofraya sevdaya mâil ola. Nazarında ferh u surur ola. Mâlda tamamı kalil ola. Senin üzerine tahkimi ve riyâseti irâde itmiye. İclân olmiya batî dahi olmiya. Pes hükemâ itdiler bu adl u ahkam hilkatdır. Bizim seyyid-i senedimiz Hazreti Muhammed Aleyh-is-selâm. Bu hilkatda halk olundu. Tâ kim neşâtda anın içün kemâl-i sahih ola. Nitekim mertebede anın içün kemâl-i sahih oldu. Pes cemi' vucuhda anın içün kemâl-i sahih oldu. Ey imâm-ı reşîd ve ey halîfe-i vahîd eger kadir isen kendine musâhib itmiye illâ bunun gibi kimesneye. Zîrâ tecrübe ile sabitdir ki âdl-i halk vasfi takdîm iden kimesnedir. Hükemâ mukâlâtlarında zikr itdiler ki beyâz sâdık rızık ile şakreti kesire ile kâhta hiyânete ve fusûka ve huftu akla delîldir. Eger bu vasf ile vasî'ul cebhe ve dıyku zekan ezârı ucun ve re'si üzre şîr-i şuara olacak olursa bu sıfât ile muttasıf olan kimesneden tahfiz ve ihtirâz gerekdir. Efai kıtaleden ihtirâz olunduğu gibi eger şârı haşin olacak olursa şeca'at ve sıhhat dımağa delâlet ider. Eger leyyin olacak olursa cübne ve berd-i dımağa ve killet-ı fitnata delâlet ider. Eger keşfin unk üzre şâr-i kesir olacak olursa humka ve cürete delâlet ider. Eger sadr u batın üzre kesret-i şâr olacak olursa hisset-ı tıbbâ'a ve killet-i fehme ve hübb-i cevve delâlet eder [27A] delâlet ider. Şâr de şakrat humka ve gadabın kesrine ve suratına ve dahi tasallûta delâlet ider. Şâr-i esfed akılda sukûna ve inayete ve hubbi adle delâlet ider. Şakrat ve esved-i beyninde mütevassıt olan şâr-i i'tadâle delâlet ider. El cebhete hükemâ virdiler münbasıt olan cebhe ki anda ğusun olmiya. Husûmete şübe ve rikâ'a ve salga delâlet ider. Mütevassıta olsa nûtuda ya'ni yumrilukda ve sadde ve ende ğusun olsa. Ol kimesne sadrun ve muhib-u fehm ve âlem ve yakazan ve müdebbir ve hâzıkdır. El üzünan bir kimesne azîmü'l üzneyn olsa ol kimesne câhildir. İllâ bu kadar vardır ki hâfızdır. Sağîrü'l üzneyn olsa ahmak ve sârıkdır. El hacib kesiri'ş şâr olan hâcib-i ayyen ya'ni incinmek veyâ söylemekden aziz olmağa dahi ğaş kelâma ya'ni fesâddır diye olan kelâma delâlet ider. Eger hâcib sıdga ya'ni göz ile kulagı arasına mümtedd olacak olursa tebbâh ve halefdir. Hâcibi refik olsa tûl u kasrda mu'tedil ve sevdâ olsa yakzan fehîmdir. Elaynu uyunu erdeli-i uyun zerkdir. Ve zerkin erdeli ifir ve rahiyedir. Bir kimesnenin aynanı azîme ve cahize olsa ya'ni büyük ve çokduk tomalic olsa ol kimesne hâsud ve kah ya'ni hayasız ve keselan ve gayr mâmûn olur. Eger zerkâ dahi olacak olursa andan eşedd olur. Az olur ki hâin

ola. Ziyâde kahr göz sevdâya delîldir. Gönlünden akâmil iden câhil ve yüreksizliğe delildir. Her bir kimesnenin aynânı mutavassıta olsa gavr ve kühlete ve sevâda mâil olsa ol kimesne yakazan ve fehm ve sıkı ve muhib olur. Ve eger aynı bedenın tûli hasebiyle çukur olsa anın sâhibi habisdir. Eger aynı camda olsa hareketi kalîl olsa ve behice gibi meytun nazar olsa ol kimesne câhil ve galizu'ttab'dır. Ve eger gözünde sürât ile hareket ve hiddet nazar olsa ol şahs muhtâl ve lıssıdır. Eger gözi hamrâ' olsa ol kimesne şecâ' ve mukaddemdir. Eger gözi havalisinde nutku safra olacak olursa anın sahibi [27B] erdeli ve eşerri nâs olur. İlla ünfi rakik olsa hiffet ve acele sâhib olur. Ünfi femine kârib olsa, şücâ ola ve eftâl olsa mağlubu şehve olur. Cımâ'a ziyâde haris ola ve ünfi deliki sedidü'l infitâh olsa gazûb olur. Burnun ortası galiz ve futusta mâil olsa gezub ve mehzar olur. Ya'ni her ne ve heryân sivilcidir ve burnun adeli uzûn olandır, Lâkin tûl fâhiş olmıya. Ve burnun ğalazde mütevassıt ve fenâsı gayri fâhiş olsa akla ve fehme delâlet ider. Elfemun bir kimesne vasiğul fem olsa secâ'dır. Ve eger târ olsa yüreksizliğe delildir ve eger şefeteyni galiz olsa ahmakdır. Eger galizde mütevsit olsa hamr sâdik ile ol kimesne mu'tedildir. Ve bir kimesnenin dişleri egri dolaşık yaz yada yoğun ve uzun olsa haddâ' ve müttehî ve gayr me'mûndur. Eger yassi ve yoğun ve ziyâde arî ve uzun olmıya orta ola ve dahi düz olub açık olsa ve seyrek olsa âkıl ve saka ve müdebberdir. El vech bir kimesnenin vech-i lahmi müntefih şitkayn olsa ya'ni femin iki cânibinde yüzi şişmiş olsa câhil ve galiz-ül batı'dır. Eger nahîf ve asfar olsa hudâğ verdi habisdir. Ve uzun olsa vakhdır ve bir kimesnenin asdağı müntefih ya'ni gözü ile kulağı arası şişmiş olsa. Ve evdâcı mümteliye ya'ni boynı tamarları tûli olsa ğudubdur. Ve bir kimesne ki sen anâ nazar itdiginde vechinde humret zâhir olsa hacil olsa veyâ gözleri yaşarsa tebessüm itse şol tebessüm ile ki anı murad itmiye. Ol sanâ metburet ve muhibdir. Ve senin içûn anın nefsinde muhâbbet sabitdir. Essavd suret-i cezir secâ'ate ve teetti ve galez ve rikkat beyninde mu'tedil olan savt akılı ve tedbîr ve sıdka delâlet ider ve kelâmın sur'atı ve rikkatı kahıyye kizbe ve cezle delâlet ider. Savtle gâlizet ğadaba ve su'i halka delâlet ider. Savtda ğunne humka [28A] humkate ve killet-i fitnete ve nefsin kibrine delâlet ider. Taharruki kesir salga ve hezin ve hidâ'a delâlet ider. Celesetde vakâr ve lafzda tedarik ve fûsûl-i kelâmda "....." aklın tamamına sıhhat-ı tedbîre delâlet ider. Kasru'l unuk kasırlığı habse mekre tûli ve rikkatı humka ve cübne ve siyahe delâlet ider. Eger tûlu rikkat ınka sağr-ı muzâf olacak olursa şahza delâlet ider. Galezi cehl u kesret anla delâlet ider. İ'tidâl-ı unuk hulus u meveddete ve sıdka delâlet ider. Batn-ı

kebir humka cehle ve cübne letâfet-i batn ve diyk-ı satr cûde akla ve husn-ı re`ye katfeyn ile zahrın arzı secâ`ata ve hûft-i akla delâlet ider. Ahna-i zahr şikast ve nizagate eşva-i zahr âlâmet-i mahkumdur. Burûz ketfeyn sû-i niyet kubhı mezhebe ve zirayn olsalar hatta keff-i rikbete balıĝ olsa secâ`at ve kereme ve nil-i nefse kaçan zirayn kâsir olsalar, cübbandır. Keffi tavile esâbiri tıvâl ile sanâ`atda ve ahkâm a`mâlde ve tedbîr ve riyâsetde nafûza delâlet ider. Kademde lahim-i galîz cehle hubbu cevre delâlet ider. Kadem-i kebir kuvvete kadem-i saĝır ki leyyin ola. Fecevre delâlet ider. Rikkat-ı akat sahfe ya'ni akıl ve fikrin daifine. Galiz-i a`kab secâ`ata delâlet ider. Sâkayn galazı urkubeyn ile bile kahte delâlet ider. Bir kimesnenin ki hutvesi vasia ve batia olsa cemi' a`mâlinda mün cem ve avâkıbında müfekkir olur. Ve ince enek çift akle ve yoğun enek tekebbürlüĝe ve orta enek akle ve köse zeyreklige ve degirmi sakal ve kara ve yufka sakal fehme ve çok sakal tabiat yoğunluĝuna ve uzun sakal killet-i akle ve etlû yüz kahillige ve cahillige etlû yanak tabiat yoğunluĝuna ve etsiz yanak fehm ve himmete ziyâde degirmi yüz cehle ve ziyâde uzun yüz hayasızlıĝa ve ziyâde büyük yüz horluĝa ve hiffete ve orta yüz eyû işlere dilildir. [28B] pes ehil tecrübeden ulemâ-i tabiatdan olan hükemânın ahvalinden zikir olunan eşya ve nuût mezkure vakt olur ki çok olur. Vakt olur ki az olur. Hükmi gâlib içün sâbitdir. Ve az olur ki nuût bir şahsda musâviye olur. Pes bir na`'t na`'t-ı aharînin hükümünü ref` ider. İnsânda bir vech ile kadî-i hassada na`'tinden birisînin vuku'u ile. Ve bi'l cümle riyâset ve isti`mâl-i ilm ve müessirdir. Her sıfât-ı mezmumenin izâlesinde. Pes hükemânın vaz' itdikleri ferâset-i hükmiye budur. Pes buna ârif ol tâ kim nâsın ma`rifetine irşâd olunasin. Ve mümkün olduĝu kadar hey`ete ihsan olan kimesneye vezâret ve imâret mertebesinde ve mülk ve ra'iyet hıdmetinde isti`mâl idesin. Tâ kim mülkün nûr-i adli ile münevver olâ. Ve eger ferâset-i şer'iyye dahi ana münazzama olâcak olursa. Nûrun âla nûr olur. Yehdillehi linur menyeşe el ferâset-i şer'iyye şöyle ma'lûm ola ki. Âlem-i melekût batındır. Âlem-i şehâdet zâhirdir. Ve anın hükmi teshirindedir. Âlem-i şehâdetden hareket ve sukûndan ve dahi ekl ü şurbdan ve dahi kelâm u samedden bir şey sâdır olmaz. İllâ âlem-i gaybdan. Zîrâ insân hareket itmez. İllâ kasd ve irâdet ile bunlar kalbin amelindedir. Kalb âlem-i gaybdandır. Âlem-i gayb ise aynı basîret ile idrâk olunûr. Nitekim âlem-i şehâdet aynı basar ile idrâk olunur. Nitekim basar âlem-i şehâdeti idrâk itmez hicâb zulm mürtefi' olmayınca pes mevânı' mürtefi' oldukda. Envâr-i mahsûsât üzre münbasit olsa basar idrâk ider. Pes anların idrâkı nûr-i basr ile nûr-ı

şems ve nûr-ı serace ve bunların işbâhı olan envâr-ı makrûndur. Kezâlik aynı basiretin hicâbı reyden ve şhadât ve mülâhaza-i agyârdır. [29A] ağıyardır. Hicâbdan bunların emsâli gibi pes bu hicâb insân ile melekût olan âlem-i gaybın idrâkı beyninde ha'il olur. Kaçan kim insân kalbi mürâit kast itse ve anı envâ' riyâsât ve mücâhedât ile mücella itse tâ kim cemi' hicâb andan mürtefîa olâ. Mürâit kalbin nûru müctemi' ola. Şol nûr ile ki âlem gayb üzre münbasit olur ki ehl-i melekût anınla müterâi olur. Bu nûr-i mahsusâtda şems menzilesindedir. Pes nûr-u aynı basîret nûr-i âlem-i gayb ile müctemi' olur. Pes mugîbatı âla mahi aliye keşfider. Nitekim nûr-i basar ile nûr-i şemsin veya nûr-ı serâcın ictimâ'ı katında âlem-i mahsusât idrâk olunur. Kaçan kim bu emr mukarrer olsa. Âlem-i gaybdan keşf bize vâdih olur. Şol kimesne ki bu makâmda vâki' oldu. Kaçan kim anın zâhirî üzre. Bir şahsın hakkında bundan bir şey zâhir olsa pes ol şey ferâsetdir. Ferâset mekâşifin âli derecâtıdır. Kitâbdan anın hazzi innefizalike le âyâtın lilmutevesimin kavli şerifidir. Ve bu ferâset içün hüsnde alâmât vardır ki anlar ile âlem-i gayb beyninde irtibât vârdır. Ve bu ilm zevk-i mevkûfdur. Ferâset-i hükmiye buna muhâlifdir. Zîrâ ol tecrûbe ve âdete mevkûfdur. Vakt olur ki sâdik olmaz. Ve bu neş'enin ehli kâtında ferâset-i şer'iyyenin tekzîbine sebîl yoktur. Zîrâ nûr-i ilâhidir. Hakâyıkdan gayrı şey'i i'tâ itmez. Ferâset-i şer'iyyenin âlemi içün Allah Te'âlâ zâhir mevcûdâtta alâmât nasb iyledi. Nitekim Hazreti Osman Radiallahu anhdan eser varid oldu. Şol hinde ki bir recül üzre ahz itdi. Anın şol şey'i nazarındaki anâ nazar itmek anâ helâl degil idi. Ol recül eyitdi evâhi ba'd Resûlullah fekalâ lâtekun kâle Resûlullah itteku ferâsetil mu'mini feinnehî yenzuru binurillâh rayet zeâlike fi aynın. Pes insânın ferâset-i şer'iyye ile zulmât-i gaybiyyede mugîb olan eşyâyı keşf itdigi gibi ferâset sâhibi mülk üzre virir. [29B] ve ra'iyyet üzre hâkim ve emir oldukda. Ol mülk anın ferâseti nurî ile münevver ve müzeyyen ve anın adâlet-i ziyâsı ile rûşen-i gülşen olur.

Altıncı Bâb: Mülk içün ve dâr-ı hilâfetin etrâf-i erba'asında mütesarrıfın olan vüzerâ ve ümerânın ve kuvvâd ve ecnâdın tedbîrî ve siyâseti ve dört olmasının hikmeti beyânındadır. İmdi şöyle ma'lûm ola ki. Mülk bir beyt dir ki dört rûkn üzre kâimdir. Anlar anı imsâk iderler. Pes halîfeye lâbuddur ki mülkün dört cihetinden ki anlardan halîfeye hâlel gelir. Anın mülki fasid olur. Havâs-ı mukarrebînden dört kimesneye istifa ide ve her birisini bir cihetde emîn ve emîr vaz' ide. Tâ kim halîfenin memleketi eflâki ve sultanı rûhaniyeti anlar üzre devriden ve ecnâd ve kuvvâd ve

hükkamın bâkisi bu ümerâ-i erbaa tahtında olâ. Pes anların hakkında halifenin nazarı zâil olmıya. Ve anlar anın mülkünü tedbîr ideler. Her birisi bir tâife-i ma'lûmeye ki anâ mu'ayyendir. Hâkim olub anların umûri ile takayyüd itmekle. Ve ümerâ ve kuvâdın dört olmasına illet umûr-i salisedir. Bir emr budur ki zikr olunurdu ki mülk beyt gibidir. Ve beyt dört rûkn üzre sâbitdir. Anlardan birisi nâkis olsa beyt münhedim olur. Ve bir emr budur ki erbaa besâit addiyede asl-i sânidir. Asl-i evvel vâhiddir. Besâit ilâma tetenahi terkiib âdat içün asıldır. Ve bunun beyânı budur ki besâit-i aded ve vâhidden aşereye varıncadır. Ve basâit aded-i vahitden aşereye cemi' ider. Bir aded yokdur erbaadan gayri. Zîrâ erbaanın hakikati erbaadır ki vâhid andan dört kere mukerredir. Ve erbaada sülûs vardır ki erbaanın dört cüz'ünden üç cüz'üdür. Pes salise erbaaya hizb olundukda seb'a olur. Kezâlik erbaada isnan vardır ki erbaanın nisfidir. Pes isnan sebaya hizb olundukda tis'a olur. Kezâlik erbaada vâhid vardır ki erbaanın dört cüz'inden bir cüz'dür. Pes vâhid tis'aya hizb olundukda [30A] olundukda aşere hâsıl olur. Pes besâit adetde bir aded yokdur ki aşereye mütezammin ola erbaadan gayri. Pes erbaa sâir â'dâdı mütezammin olduğu gibi ümerâ-i erbaa dahi sâir ümerâya mütezammindir. Ve bakisi anların tahtında ve kuvvetinde olduğundan ötürü mülkün kıyamı içün ümerâ-i erbaa istifa olunub tayîn olundu. Ve bundan ötürü Allah Te'âlâ yevm-ül-kıyâmeti vasf idüb ve yahmilu arşa rabbike fevkahüm yevme izin semâniye buyurdukda Resûl Aleyh-is-selâm vehmü'l yevmü erba'a buyurdu. Pes İbn-i "....." Cebelî'nin Tefsiri üzre arşdan murâd mülk oldukda. Gerek mülk sağır olsün ki selâtin-i müteaddidenin mülküdür. Gerek mülk kebîr olsün ki âlem-i kebîrin mülküdür. Pes mülkün hamlesi dört olur. Pes mülk sağırın hamlesi dört emîr-ı kebîrdir ki mülkün dört rûknüdür. Ve mülk-i kebîrin hamlesi ki dördür. Birisi cism, birisi ruh ve birisi mertebe ve birisi gâzadır. Bunlar dahi sekiz olur hissi mu'ini i'tibârı ile. Ve hamle-i arş ki yevm-ül kıyâmetde sekizdir. Ve bu gün dördür. Bir mülk İsrâfil sûreti üzredir. İkincisi Cebraîl sureti üzredir. Üçüncüsü Mikâil sûreti üzredir. Dördüncüsü Rıdvân sûreti üzredir. Beşincisi Mâlik sûreti üzredir. Altıncısı Adem sûreti üzredir. Yedincisi İbrahim sûreti üzredir. Sekizinci Muhammed Aleyh-is-selâm sûreti üzredir. Ve bu sûver bunların maânileri sûrîdir. Anların neş'etleri sûrî degildir. Pes İsrâfil ile Adem sûver içündür. Cibril ile Muhammed Aleyh-is-selâm ervâh içündür. Mikâil ile Hazreti İbrahim erzâk içündür. Rıdvân ile Mâlik va'd ile vaîd içündür. Pes hamele-i arş melek-i kebir bu gün dört olduğundan ötürü hamele-i arş melek-i sağır dahi dört oldu. Ve emr-i sâlis budur ki

şol cihatla halife üzre anlardan hâlel gelür. Ve mülk fâsid olur. Dörtür. Birisi yemîn dir. Birisi şimâldir. Birisi hilafdır. Birisi imâmdır. Kavluhu Te'âlâ sümme leatiyen min beyni eydihim ve min halfihim [30B] ve an eymanihim ve anşema ilihim. Pes Hakk Te'âlâ dört ciheti zikr iyledi. Anlardan ekser zikr iylemedi. Ve zikr itmek dahi sahih degildir. Zîrâ iki cihet bâkiye kâldı. Ve birisi fevkdir. Ve birisi tahtdır. Pes tahtı zikr itmedi. Zîrâ tahta da'vet ider. Fevki dahi zikr itmedi. Zîrâ fevk-i mahal tenzil-i ilâhidir. Ve Tarık kazâ ve kaderdir ki Allah Te'âlâyâ mahsûsdur. Mahlûk içûn anda medhal yokdur. Ve andan vârid olan redd olunmaz. Li irâd li kadâihi vela mani li hükmihi. Pes halîfeye lâbuddur ki dört cihete nazar ide ki anlardan anın üzre fesâd dâhil olur. Ve mülk helâk olur. Pes zikr olunân ümerâ-î erba'adan her biri hakkında bir emîri ittibâ' ve ecnâdı ile nasb ide. Ya'ni her bir cihetden gelen adüvvünün mazarratın def idecek ve ol ciheti hıfz u himâyet idecek kadar. Ol cihetde ta'yîn itdiği emîre asâkir ve ecnâd ta'yîn ide anların cemi' mühimmat ve levâzımların müheyyâ ide. Tâ kim cunûd-ı ra'iyete zulm u te'addi itmiyeler. Ve üzerlerine gelan a'dâyâ mülkden ve ra'iyetden def itmege kadir olalar. Pes vech-i mezkur üzre her nâsiyyeden adüvv geldikde anın murâdına vusûldan anı men' ider. Emîr ve cunûd bulur. Pes ol cihetden mâlik ü mülk hazer idemez. Pes halife işu heniede âfiyet üzre devlet sürer. Ve ra'iyet anın zıll-ı himâyetinde esvak hal olurlar. Ve anın mülkü kuvvet bulur. Pes halîfeye lâzım olan budur ki mülkün etrâf-ı erbaasında olan mertebe-i imâret ve hukûmete nasb itmiye illâ hevâsından eslah ve ittika ve adl ve eşcağ ve ahmâ olan kimesneye ki kendi nefsinde erşed ve evfak ve ra'iyet içûn erham ve eşfak ve hukuku ibâdı ve ihkâk itmek ehak ola. Ve diyâneti ve emaneti murâda mücerreb ola ki dîn u devlet ve beyt-ül mâl ve ra'iyet üzre emîn ola. Ve halife ol mertebede olan kimesneye beyt-ül-mâldan ta'yîn itdiği şey'i kanâ'at ide. Ra'iyete tecâvuz itmiye. Pes mülk ve devlet anın gibi kimesne ile kuvvet bulur. Ve ra'iyet [31A] ve ra'iyet refâhiyyet üzre sıfât-i mezkûre ile müttesıf olmayan kimesneye mansıbdır duyu kuvvet ve kudret ve mal u miknet sâhibi olmağ içûn nasb itmiye. Zîrâ emîrî ol mertebeye nasb itmekden murâd mülk ü devletden â'danın defî' ve ra'iyetin râhatıdır. Pes mazarrat-ı â'dâ ve refâhiyyet-i re'âyâ içûn ol mertebe nasb olunân kimesne lemme mağluhu şuruğ idub re'âyaya taaddi itdikde ra'iyetin emvâl ve erzâkın gâret itmek hâricden adûye ihtiyâc kalmaz. Mülkün hâmisi olacak kimesne ile mülk eshel vech üzre helâk ve diyâr harâb olur. Bir taraftan adüvv zuhur itdikde re'âyada kuvvet olmamağla adüvv galebe ider. Ve memleketde zayîf olan

ra'iyet adüviye takviyye virirler. Mülk bi'l külliye elden gider. Pes hâkim-i emîn ve âdl-ü mütteki ve mu'tedil gerekdir. Tâ kim mülk ve ra'iyetden men'u def ile eger ümerâ-i erbaadan ziyâde anların tahtında mülkde emîr olursa câizdir mülkün sa'ti hasebiyle. Eger vezîr-i kebîrden gayrı dâr-ı hilâfetde vezîr olacâk olursa anlar dahi halîfenin ashâbı ve hilâfetin erkânıdır. Umûr-i hilâfetde halîfe anlar ile meşveret ider. Ve anlardan her birisi ulûm-i kevnîyeden bir ilme mahzardır.

Yedinci Bâb: Erbâb-ı kalemin ahlâk ve sıfâtı beyânındadır. İmdi şöyle ma'lûm ola ki. Halîfeye bir kâtiplik ve reşik ve zikik ve fiteni şefik gerekdir ki şimâlinda hararet vechinde fetânet-i zâhir ola. Kelâmı melih lisânı fasih i'tikâdı sahih ve lafzı sarîh ola. Baidden taraf aynı ile gamz itdikde ana göz açtırmayûb fehmi ide ve halîfenin nazarından lahzı rahından gözden sürmeye kayâr gibi anın işâretini mûlahaza ide. Halkı hüsn ve azâyâ hamûl ola. Kelâmında fasih ve belîğ ola. Sana ki kesireyi ibârât ve cezîrede derc ide. Ve maânide lafz-i sarîh ile itbâ ide. Ve kitâbında nassı sevk itmiye. Alâ şol makâm da ki. Anın ikâbından emîn olâ. Eger emîn olmazsa kitâbında [31B] elfâzdan sevk itsûn şol lafzı ki mânusını ve dahi ziyâde mâniye mutehammil ola. Hattı ba'zı kütübünde bir şey zâhir olsa lafzın melâtından birisini i'tâ ider. İmâm lutf idub ihtimâl-i sâniye udûl itse ki ol lafz anı mutehammildir. Allah Te'âlâ kesirü'l afv ve't tecâvuzdur. Zîrâ kâtib lafzında ihtimâl idhâl itse ol lafzın şey muayyen delîl olması sâkıt olur. Bu kâtibin mahâretinden ve nikâbetindedir. Hurûf-u ma'aninin i'tidali beynini cem' idesin kelâmında istimâl itmiye illâ elfâzı sâkile-i ve ibâret mu'tâde-i hitamiyeyi ki nefse tesir ide ve kalbe ta'alluk ider. Kâtib kitâbında ve sicilatında hamd u senâ vusulu ile bed'i ide. Andan sonra halîfenin adline ve evsâf-ı hüsn ve şerifesine ve makâm-ı âli mûnifine ki. Makâm-ı hilâfetdir şuru' ide. İmâmın hakkında terğib ide. Lâkin evsâf-ı ubûdiyet ile elfâz-ı rubûbiyyet ile vasf itmiye. Andan sonra halîfe tarafından ne şey ile me'mur oldu ise anı zikr ide. Kendi nefsinden anâ bir şey zamm itmiye. Eger yazdığı kitâb hayr olâcak olursa ol margûbdur. Eger hadd hayr olâcak olursa kâtib ma'zûrdur. Kâtib esrâr-i hilâfetde ve umûr-i memleket ve ra'iyetde halîfeye mahrem umûr-i hafiyeden ki halîfe ile anın beyninde vakıadır gayra keşf itmekden lisânı ebkem gerekdir. Ra'iyetin emvâl ve erzâkına ve dimâ-ı ve i'râzına emîn ve hâfiz ve avâkıb-ı umûri mütefekkir ve mulâhız ola. Halîfenin emrinden hûric bir harfe kalem ve kendi nefsi garazından ötürü ve bir kimesnenin hâtırını riâyetden ötürü bir lafza rakam-i urûmiye. Kâtib

halifenin ve vezîrin tercümanı ve lisânıdır. Anlardan sâdır olan ümerânın lisanı ve ilmi ile cemi' memleket câri. Ve anın emrde kaydı ve kitâbeti cemi' balâda ve ibâda sârî olur. Eger kâtib emîn u müstekim olursa halifenin kelâmından gayri kitâb içre şey'i ahârı derc itmez. Eger bunun hilâfî üzre olacak olursa anın kütübi anın muradı üzre memâlikde maşiyye olur bilâd harâb olur. Dâr-ı hilâfet raiyyetden âriye olur. Ra'iyet ve bilâd [32A] ra'iyet ve bilâd ve fâsid oldukda halifenin mülkü dahi fâsid olur. Pes halife ve vezîr mülkün tedbîr u siyâsetinde ve ra'iyetin hıfz u himâyetinde ihtiyâc-i eşed iftikâr ekreer ile evvelki şey ki ana muhtâclardır. Evsâf-ı mezkure ile muttasıf olan kâtibdir. Zîrâ halife egerçikim mansıb-ı imâmet ana mahsûsadır. Amma mansıb-i hitabet kâtibe mahsûsadır. Halife kâtibsiz anâ müstekil degildir. Ammâ imâmet-i ihâtiyyede halifenin adlinde katib içûn dahl-i azim ve te'sir-i cisim vardır. Pes ey halife mülkin tedbîr ve istidâ müttezih ve saltanatın devâm ve istikâmetinde vezîr-i âklu âdilden sonra sanâ evvel lâzım olan kâtib-i mezkürdür. Anı ve ana muhabbet ve ri'âyet idûb anı kendu ki mahrum ve müsahib iyle. Ve illâ mülk-u fesâda müeddî olur. Zîrâ mülk-ı fucur takvaya kabildir. Kâtib ikisine ma'an emîndir. Pes halîfeye katibin hâlini tefekkut itmek lâzımdır. Ve illâ kendi mülkünün esâsını katibin kalemi ile kâzar. Ve saltanatın fesâd ve helâkına anın rakamı ile nâme-i siyâhı yâzar.

Sekizinci Bâb: Ashâb-ı harâc ve cibâyât olan âmilinin beyânındadır. Ey seyyid-i kerîm ve ey ra'iyet-i şefik ve rahim olan halife şöyle ma'lûm ola ki Allah Te'âlâ derecât ile mevcûdâtın ba'zısını buğz üzre ref' iyledi. Ba'zısını mâlik ve re'is ve emîr ve se'is iyledi. Ve ba'zısını memlûk ve mer'us ve hâdım ve mahrus iyledi. Allah Te'âlâ yevm-ül-kiyâmetde ra'iyetinde adlden seni su'âl ider. Ve anları dahi senden su'âl ider. Pes sanâ kendi nefsin ile bâdiye ve hazıhda olan eşyânın cümlesine mübâşeret ve cemi' umûri ri'âyet itmek mümkün degildir. Ra'iyetin mâlından sadakâtı ve harâc ve cibâyâtı ahz idûb ashâbına sarf itmek ile sen me'mursun. Senin mülk ü saltanatın bekâsı ve kuvveti beyt-ül mâl iledir. Sen anâ muhtâcsın andan senin gınân yokdur. Ra'iyetin yedlerinden vaz'-ı meşru' ve tarz-ı merdu' üzre harac ve habâyâtı adl ve siyâset tarîkı üzre istihrâc itmekde kaviyyül câş adimü'l îcâş bir emîn ve sakaya nazar ile ve anı ele getûrub cibâyât ve harâcın [32B] ihracına havâle iyleye ki vâcib olduğu kadar ahz ide. Ve maslahat-ı tâkat ve vasağ-ı takat kadar teklîf ide, tecâvûz itmiye. Ve ra'iyet üzre beyt-ül mâldan bir habbeye ibkâ idûb anı ketm

itmiye. Ve ra'iyetden bir dirhemi zulm ile alûb beyt-ül mâla anı zamm itmiye. Ve muâmil kalb ve dagal olan akçeyi kabz itmiye. Hâlis ve nâki olan nakdi kabz ide. Halife mutâlibdir. Ra'iyet tarafından refik ile ve hüsn-u mu'aşeret ile. Ve müstahlifi hak tarafından emre imtisâl idûb hak ve adli temşiyet itmekle halife bu emrîn azîmîn beyânında merhûm ve mukâmîn kerîmîn beyninde mahbûs ve mescûndur. Halife bir âmili müvellâ itmiye. İllâ şol şey'i ki anın harîfi ola. Ve anâ müstetil ve kadir ola. Ra'iyet ve beyt-ül mâla gadır olmiya. Amel-i kebire sağiri ve hakiri'l kadir olan kimesneyi müvellâ itmiye. Ve amel-i sağire kebiri azîmü'l kadir olan kimesneyi havâle itmiye. Ve bir âmile ahddan gayri müvellâ itmiye. Zîrâ emr-i vâhidde kesret fesâdı müeddîdir. Ve eger vâhiddeden ekser müvellâ idecek olursa anlardan her birisi halîfeden anın kâtında câh ve mensub ve sâhib üzre zuhûri talebi ider. Peş ihtihâd ve gayreti izhâr iderler. Mâlik ziyâdesinde say' iderler. Ve hâlbuki ra'iyet zay'ifdir. Mümkündür ki anlara bir şey teklif iderler ki. Anlar anâ mütehammile olmiya. Bu fi'l ra'iyetin kati'at ve helâklarına sebep olur. Bu nazardan anların ifsâd itdikleri şey ekserdir islâh itdikleri şeyden zîrâ bi gayri hak beyt-ül mâlın teksir ve islahında say' itmekle ra'iyetin helâkında ve mülkûn tahzibinde say' iderler. Bu âmil zâhirâ halîfeye beyt-ül-mâla müstekîm amma ra'iyete hâindir. Zîrâ beyt-ül-mâlî tûldur. Muğın içûn ra'iyetin hanelerin boş ider. Ve beyt-ül-mâlî ma'mur itmek içûn beyt ra'iyeti vîrân ider. Bu âmil ma'nen sûret-i salâhda beyt-ül-mâlîn vîrân olmasına say' ider. Beyt-ül-mâlîn imâreti ra'iyetdir. Ra'iyetin hânesi tehî oldukda beyt-ül-mâl bitariki uhra tehî olur. Zîrâ karye-i harabdan harac ve hane-i tehîden bâc alınmâz. Eger âmil kendi hanesini pür itmek içûn hane-i ra'iyeti tehî idûb zulm u ta'addî ile ra'iyetden aldığı şey'i beyt-ül-mâla teslîm itmezse [33A] itmezse hem ra'iyet hem halîfeye hâin olur. Anın gibi kimesneye ra'iyet üzre müvellâ itmek halife kendi eli ile kendi mülkünü ve ra'iyetin emlâkını ifsâd itmekdir. Bundan ötürü âmil ve deynde kaviyyi beyt-ül-mâla ve ra'iyete emîn gerekdir. Tâ kim dîn u saltanat anınla tasarruf ve kuvvet bulâ.

Dokuzuncu Bâb: Cibâyât ve harâcın ref' ve sultânın huzûrunda vukûfu ve sultânın anla itlâğı beyânındadır. Şöyle ma'lûm ola ki: Cibâyât ve harâc üzre müvellâ olan âmilîn harâc ve ra'iyetden alûb halife bâr-gâhında getirdiklerinde vezîr-i a'zamdan gayri vüzerâ eger dört ise anlara bu falân nâhiyenin ve falân diyârın ve falân âmilin cemi' idûb getirdigi harâcıdır deyu arz ideler. Ve illâ mukâta'acıdır ve ruznameci ve

muhâsebeci ve deftedâr olan dört kimesneye arz ider. Ve anlar dahi hâlisi reddiden tahlîs ve reddiyi tenkîd ideler. Ve ra'iyyeti âmillerden su'âl iderler ki anlardan kadir muayyenden ziyâde aldılar mi? Ve ra'iyete zulm itdiler mi? Eger ziyâde aldılar ise ashâbına redd iderler. Hak ile bâtın beynini fark iderler. Ol tenkîd ve mesbur olmuş hazîneyi vezîr-i kebîre arz iderler. Bu hazîne falân diyârın falan âmilin harâcıdır diyeler. Vezîr dahi ol hazîneyi halîfe hazretine arz ide. Ve diye ki bu hazîne falân diyârın harâcıdır ve falân âmilin tahsîlidir ki halîfenin emrî ile cem' u tahsile irsâl olunmuş idi bâdiyeden cem' olunub elân hazreti halîfeye arz olundu. Halîfe diye ki bu hazîneyi mukâbil îdek beyt-ül-mâli müslimîn hazinesinde mahfûz olan şol defter ile ki ol âmili izâr kitâbet olmuşdur. Ve hazîn-i hâlise mıdır, degil midir? Ol defter ile mukâbele iderler. Eger adl üzre ra'iyyetden bilâ ziyâde velâ noksân cem' idub anâ muvâfık ise ve hâlis ise anı ahz idub hazîne-i beyt-ül-mâla teslim ideler. Ve ol âmilin mertebesi ref' idûb hil'at giydüreler. [33A] ve eger âmil havâs sebebi ile cem' harâcda ihmâl üzre olmağla yâhûd isrâf ve itlâf itmekle harâc nâkıs olursa. Yâhûd âmil-i harâc cem'inde mücedded ve sâ'î olmağla ra'iyyetden zulm ve ta'addî ile zîyâde olmağla harâcî zîyâde gelürse ve deftere muvâfık gelmezse ol harâcî ahz idûb beyt-ül-mâla ve halîfenin hazinesine teslim itmeyeler. Ve amîli envâ' hakâret ile zindân içre habs ideler. Halîfe vezîre diye ki senin sâhibin olan âmil ve anın hâline nazar eyle ki havâsına anın ta'biyeti ve beyt-ül-mâlda isrâf ve itlâfî anı benim dergâhımda nice redd iyledi. Benim müşâhademden anı nice mahrûm iyledi. Pes vezîr ile halîfe cibâyât ve harâc sâhibi olan âmil ile hazînenin ahz ve kabzında vechi mezkûr üzre muâmele idecek. Bilâd ve memâlik-i âbâdân olub kılub ra'iyyet-i mesrûre ve hazîne-i beyt-ül-mâl mâmûr olub yevmen fe yevmen mülk ve hazîne ile halîfe kavî olmakdan zâil olmaz. Ve ra'iyyet leyl u nehâr halîfenin devâm izzu ikbâli duâlarına muvâzebet iderler.

Onuncu Bâb: Mülkün etrâfına irsâl olunan elçilerin beyânındadır. Ey halîfe-i âzam ve ey imâm-i ekrem söyle mâ'lûm ola ki. Kaçan kim mülkün etrâfında mülükden olan â'dadan birisine resûl irsâl itmek istersen. Pes lâ-buddur ki senin resûlun fetanet ve zekâ ve şecâ'at ve vefâ ve sıdk ve suhâ ve diyânet ve emânet sâhibi olâ. Ve hiccet ve mevâki' kelâm ilm sâhibi olâ. Resûl sâhib zannûn ve usûl gerekdir. Zîrâ resûl-i mürsel ve anın menzilesine delâlet ider. Kaçan kim resûl-i evsâf-i mezkûre üzre olsa icmâla mâ'lûm olur ki. Anın mürseli dahi bu mesabetdedir, dâhi âlâdır. Zîrâ havâşiden bir kimesne bu mesâbetde olıcak mürsel eyleye kâtında anın kadrî mechûl

olur. Pes resûlun kelâmı nufûsun tesirinde dahi evka olur. Bi'l zarurî mâ'lûm olur ki bunun gibi resûl hücec-i kati'a ve berâhin-i sâtî'a ile adüvi kami' idûb ana galebe ider. Vakt olur ki ol add ve İslâma dâhil olur. Amma eger mürselin ilmi, aklı mâ'lûm olsa anın resûli gayriden temeyyüz olunmaz ve anâ i'tibâr olunmaz. Amma eger resûl-i evsâf-i mezkûre [34A] mezkuresinin haddî olacak olursa mâ'lûm olur ki anın mürseli olan echel ve eshafdır. Adüvviye anın kelâmı mâ'fuz olmaz adüvvünün adâveti tegalubi ziyâde olur. Resûl fâik ve hekim hazık olur ki. İki mülk ceng ve cidâl ve harb u kıtâl içün tertîb-i sufûf ve sill-i suyûf itdiklerinde perhâş beynine mânend ricâl ebtâl girûb cânibinden ebniye-i ilâhiyenin hedeminden ve ibâdullâhın dem'i cereyânatdan sedd olub ceng ve nifâkı koyûb ahd-ü vesâk sulh ve ittifâk iderler. Eger senin mülkün helâkına sâ'i olan adüvvenin rusuli takdim idûb sanâ vârid olursa anlar üzre gızzet itmiye. Zîrâ resûla emânet itmek mülkün siyâsetinden ve saltanatın himâyetinden degildir. İbtidâdan anlardan nefret itmiye ve anların kendinden tenfiz itmiye ki gönülleleri yahzûr olâcak kelâmı söyleme belki kavli kerim söyle tâ kim anların ebsâr ve esmâ'ların ahz idesin. Ve anlara ehl-i kerem ahlâkı üzre ni'met ve hil'at en'am idûb kendi meclisi hâsına idhâl iyle ve vezîre emr iyle ki senden anlar tercümânlık iyelün. Zîrâ vezîr-i emîn ve sey'is ve cemi' mukarreblerin üzre mukaddem ve re'isdir. Pes ol resûli neden ötürü geldin su'âl iyle. Sanâ dise gerekidir ki beni irsâl iden falân pâdişâh ki mülk-i metâ'dır. Bizi sanâ irsâl iyledi tâ kim anâ itâ'at idesin. Ve anın mezhebine giresin ve anâ cizye viresin ve illa harb ve cenge hazır olasin. Anın dînu mezhebi sizin şeriatınız ki şer'i Muhammedî dir, degildir. Resûl di: Senin mekânetin bizim katımızda azime ve menziletin kerimedir. Bu kelâmı senden istimâ' itdikde mesrûr olur. Zîrâ kendi sultanından bunun gibi takzimi görmüşdür. Sen ana di ki ey resûl kendi aklın ve fikrin ile insâf iyle ki Allah Te'âlânın hakkında ne dersin bizim rabbimiz degil midir? Resûl dir ki rabbimizdir. Ve anâ di ki bu dâr-ı dünyâdan rihlet ider miyiz yohsa [34B] itmez miyiz? Ol dir ki ideriz. Sen dirsin ki bizim rihletimiz Allah Te'âlâyâ mıdır? Yohsa gayra mıdır? Ol dir ki Allah Te'âlâyadır. Sen dirsin ki Allah Te'âlâ ne şey ile vasf itdi şol kimesneyi ki anın şer'îne ve dînine muhâlefet ide. Ol dir ki şekâ ile sen di ki: Bir kimesne anâ itâ'at iylese ol dir ki sa'adet iyle. Sen anâ di ki ey resûl sen ol şer'a muhâlif olan mülkün resûlisin. Sen bilursin ki ben seni da'vet iderin. Şol şey'i ki Allah Te'âlânın rızâsı anda mevcûddur. Sanâ ne oldiki dünyaya ve mâla harissin. Allah Te'âlâ kitâbet itdigi şeyden gayri sanâ vâsıl olur mu? Gel bu hevâdan ferâgat

iyle ömrünü marazât rabba sarf iyle in-şâ`-Allah sa`yid olursun. Dünyâ metâ`i kalil ve faniyedir. Dâr-ı ahret hayr ve ebkâdır. Resûl nâimdir ve İslâma dâhil olur. Eger İslâma gelmezse anı mürsel olan mülk vâsıl oldukda halifeden gördüğü lûtf u kerîmi söyler. Ol mülkün kalbini sulha meyl itdirir. Zîrâ mulûk irsâl itdikleri rüslun kelimini esfâ iderler. Ve anınla amel iderler. Eger bunun zıddı mu`amele iderse anı mürsel olan mülke halifenin adem-i tedbîrini ve za`afın söyler. Evvelde ceng u kıtâl rağbet idüb azîm asker ile gelur efsâda sebep olur. Pes halife ahlâk-ı şâhâne ve evsâf-ı mülûkâne ile ol resûl ile refik ve mülâyemet üzre mu`amele idüb anın kalbini halîfeye meyl itdirmek mülkde tedbîr ve siyâsetdendir. Halifenin ulû kadrına bundan naks gelmez.

On Birinci Bâb: Re'ayanın hıfz u hirâseti ve mülkün tedbîr u siyâseti beyânındadır. Ey hâfız hudud-ı İslâm ey kami' esâsı küfrü zalâm şöyle mâ'lûm ola ki. Hilâfet-i mahzar mertebe-i rubûbiyyet ve ibâdullâh beyninde hak üzre fasl-ı husûmet ve ra'iyet-i hıfz u hirâset mertebesidir. Ve ra'iyet üzre anların evlâd ve ehli ve emvâl ve erzâkı üzre Hakk Te'âlâ halîfeyi emîn ve vekil nasb itmişdir. Tâ kim nâs beyninde adl üzre hükm idüb [35A] idüb ra'iyeti â'dadan hıfz ide. Ve evvela nev'i insânı mütenâsil olub ma'rifet-i rabbâniye ve ibâdet-i ilâhiye emri ekmel sûret üzre mahlûk olan sûret-i insâniye-i kemâliyye ile kâim ola. Mülk ve ra'iyet cism müsevvî gibidir. Halifenin mülkde tedbîr ve siyâseti ve rûhun bedende nefhi ve ceryânı ve âza ve cevârihde sereyânı mertebesindedir. Beden-i insânide rûhun şiddet zuhûrî ve anâ tevcihî sebebi ile. Beden-i şebâb cemîl ve kaviyyu'l mizac ve kesiru'l imtizac olduğu gibi halifenin ra'iyet beyninde tedbîr ve siyâset ve hıfz ve hirâset ile zuhûrî kâtında mülk ü devlet tâze ve handân. Ve arâzi hudûd hilâfet envâ' hayr ile mel'ân ve umrân olur. Ve şeyhûhat ve katında beden-i insânide rûhun za'af üzre sereyânı ve anın tedbîrinden a'râzı katında beden-i insânide herem u za'af u tabiât zuhûr idüb zevâle karîb ve münâdî "yâ eyyuhe'n-nefsü'l-mutmainne İrciği ilâ rabbiki râdiyete'n merdiyye(K.K:89/27-28-29-30) nidâsına mucib olub helâk üzre olduğu gibi. Mülkün tedbîrinde halife hükmünün adem-i sereyânı ve andan â'râzı kâtında mülk dahi zevâle karîb olur. Rûh-i insahinin beden-i insâniyyeden mevt ile bi'l-külliyeye â'râzı ve â'lem-i bekâya ikbâl kâtında. Beden-i insâninin icrâsında infikâk ve iftirâk vâki' olduğu gibi. Halifenin hevâsına ta'biyyeti sebep ile bi'l külliye ra'iyet müteferrik ve münfek olub mülk helâk olur. Pes mashar-ı mârifet-i rabbâniye medar-ı felek ubûdiyyet-i ilâhiye olân halife min indillâh ra'iyet üzre emîn ve râ'ı vaz' olunmuşdur.

Yevm-i cezâda hıfz re'âyâdan mes'uldur. Pes halîfe muktezâi emânet üzre ra'iyyeti himâyet üzre oldukda re'âya kuvvet bulur. Ra'iyyet kavîyye oldukda halîfenin mülk ve saltanatı dahi kavîyye olur. Ve hazinesi ma'mûr ve askeri ve kavî ve meşkûr olur. Â`dâdan birisi anınla mukâvemete mecâl bulamaz. Ra'iyyet za'yıf oldukda bâc ve harâc noksân üzre gelmek ile hazine-i beyt-ül-mâla tehî olur ve askerî za'yıf olur. Zîrâ ra'iyyetin rûhi adildir. Halîfenin kuvvet-i rûhi ra'iyyetin kuvvetidir. [35B] Pes etrafdan bir âdüvv zuhûr itdikde. Bir sipâhinin ki atı gice bî-cev yata bir cû' ağzı kıymet itmez. Eger anın kıymeti sathezâr dinâr dahi olursa bâzar-ı kâr zak degmez. Bir askerinin ki seyf ve teberî ve miğfer ve siperi gerude olâ. Rûz u vegâde âdüvv başına kâsd idûb sell-i seyf itdikde. Kendi tıgına irişmekden kolları kas olmağla âdüvvenin yalın kalınca boş elleri uzâtmaz. Ve yalın baş âdüvvenin teberrîne siper itmez. Pes ra'iyyet-i adâlet halîfe ile kavî oldukda asker dahi kavî olur. Beyt-ül-mâl ma'mûr olur. Pes halîfe zehâir ve hazine ile miknet ve kudret sâhibi oldukda. Â`dâ bir vechile anâ mukâbele idemez. Ra'iyyet halîfenin adâlet-i sebebi ile safâyı hatıra ma'rifet ve tâ'ate mâil olur. Halîfe dahi dâr-ı ahretde ecrî cezil ve sevâb-ı cemile nâil olur. Eger halîfe kadar hilâfeti ârif olub Dâvud Aleyh-is-selâmı Allah Te'âlânın "Ya Davudu inna caalnake halîfeten fi'l ardı fahküm beynen-nâsi bi'l hakkı velâ tettebi'l hevâ" (K.K.18/38) kavli şerifine imtisâl idûb. Ve dahi "innallahe ye'muru bi'l adli ve'l ihsani"(K.K:16/90) kavli şerifinde vârid olan emrine mübâderet idûb ra'iyete adâlet iderse. Ve asâkir ile hüsn-ü mu'âşeret iderse ve anların tarîk-i vâzın şer'i üzre ikâmet iderse Allah Te'âlâ yevm-i kıyâmetde anları anın adline ve hüsn-ü niyetine şuhedâ ikâmet ider. Eger vechi mezküreden adûl iderse anları Hakk Te'âlâ anın kabih niyetine su'i mu'âşeretine şuhedâ ikâmet ider. İmdi halîfeye kendi nefsi ile raiyetin cemi' ahvâlına mübâşeret mümkün degildir. Pes anâ evvelâ lâbud olan budur ki kendi tasarrufunda olan memâlik-i mahruseyi ve ra'iyyet-i mersümesi bir kâtib müttaki tahrir vâsıtası ile tahrîr idûb kaleme getüre. Ve ra'iyyetden her birisinin bâc ve harâcını vasi' tâkatı üzre emr-i şer'i ve kânûn-i mer'i üzre vaz' ide. Zîrâ ra'iyyet saltanatın üssîdîr. Saltanat bir şecere gibidir. Anın aslı ra'iyyetdir. Şecerenin za'afı ve kuvveti anın bîh ve aslındandır.

Beyt:

Ra'iyyet çû bîhendu sultân dıraht

Ey pûser bâşed ez bihi sahd.

Vakt olur ki ra'yyet [36A] ra'yyet hîn-i tahrîrde olan hallerinden za'yıf üzre zâhir olur vaz' olunan harâcı edaye kadir olamazlar. Anlar üzre müvellâ olan âmil vaz' mersumdan nâkıs birer resm almaz. Halîfeye lazımdır ki, ra'yyetin hâlini her sene tefakkud ide hâli nezil olanın teklifini tenzîl ve bâc ve harâcını taklîl ide. Ve ehl-i zimmet olan ra'yyetden hali kavî olanların haracını teksir ide. Ra'yyet üzre hıfz u emânet halîfeye lâzım olduğu gibi etrâfda olan ümerâ ve hükema dahi elzemdir. Her emîr tahtında olan ra'yyet zıllullah ola adl üzre icra-i umûr ide. Ol imaretde hizmeti mukâbelesinde beyt-ül-mâldan anâ ta'yîn olunan nafaka ile kâna'at ide. Zîrâ emîr yağulam-ı emîr dirhemsiz ra'yyetin küsfendin alûb âmil dahi ol küsfendin ra'yyetden cizyesin aldıkda. Ra'yyet küsfendsiz kaldığı gibi. Halîfe dahi ra'yyetsiz kâlur. Ve'l hâsıl ra'yyet kelle gibidir. Emir râ'idir. Kellebanlığı ziyâde ve kurt ve dişlu kilaba virmeyeler. Ve illâ kelleden bir kelle kalmaz. Bir emîrden re'âyâ râzı ola. Halîfe anı azl itmiye. Eger zulm iderse azl ide katl itmiye. Zîrâ mümkündür ki sâlâha kelle illâ meger kim hükm-i şer'i iktizâ ide. Tecrübe olunmıyan kimesneyi müvellâ itmiye ve câhil istihdâm itmiye. Zîrâ şol kimesne ki kendiye zulm iyleye gayriye ezlem olur. Mülûk-i âmave ahras ve ehl-i hevâ ve heves ve deli ve nâkıs alıcak sarık-i feres ve lıss-ı bul heves andan nice ihtirâz ider. Ve dahi halîfe ümerâdan her birisine imâreti anın akl u ferâseti hasebiyle vire ra'yyetden mufakkad olanların hakkı taleb olunmıya. Zîrâ meyyit mükellef degildir fekeyfe ki anın teklifi ile gayriye kimesne mükellef ola. Ve illâ mevcûd olan dahi mevkûd olursun teklif karye-i harbiye vâkı' olur anın harâcı bad-hevâ olur. Bu takdîr üzre mülk hedâya münkalib olur.

Nazım:

Şehinşah şebândır ra'yyet gele
Revâmı gele gülbândan gele
Sezâdır şebanlık bugün şol şehe
Letâfetde benzer surûsi güle
[36B]Saadetlü şevbâne olur nişân
Bir perakende kelle ana bir gele
Şebânın zeynine oldur dâil
Ki andan gele kelle içten gele
Tegâful gerekmez ki bir gün geçer
Çû gâfil çobanın ayağı güle.

İmdi halife-i âdil ve vezîr müdebbir ve âkla lâbud olan budur ki. Etrâf-ı bilâdda nasb itdikleri ümerâ ve hükema ve âliyyîn ve kavvâm ve haddâm adâlet ashâbı olalar. Zîrâ anlar mülkün sem`î ve basarî ve sâir cevârih ve a`zâsı gibidir ki pes mülk anların vucûdî erkânı ile dâim ve anların adl ve insâfı ile sâbit ve dâim olur. Ra'iyet halîfenin zıllî himâyetinde olub Hakk Te'âlânın ibâdetine meşgûl olalar. Ve anın dünyevî ve uhrevî izzu ikbali dâ'vâtına muazebet iderler. Halîfe dahi indillâh derecâtları ve mesubâtları azmiye nâil olub kıyametde zıllî arş tahtında müstezill ve kenet-i himâyetine dahil olur.

On İkinci Bâb: Askerin hıfzî ve mürâ'âtı beyânındadır. Ey imâm-ı ehl-i basîret ve ey halife-i sâhib-i ferâset şöyle mâ'lûm olâ ki mülk beden gibidir. Ra'iyet anın kuvâ-yı hayvâniyyesi gibidir. Asker anın eli ve ayâğı ve gözü kulâğı ve sâir â'zâsı gibidir. Halîfenin anda tedbîr ve siyâseti rûh gibidir. Bir bedendir ki rûhi kâim olâ. Bedenin â'zâ ve cevârihin ve kuvâ-yı hayvaniyyesine sârî olâ. Ol beden sâbit ve dâim ve rûhun kıyâmı ile kâim olur. Anın üzre insân ile hüküm olunûr. Bir beden ki rûh andan i'râz iyleye meyyît olur. Ana insân ile hüküm olunmaz. İllâ mecâz tarîki ile. Kezâlik rûh dahi beden icrâsının iltihâm ve iştimâ'ı ile sâbit olur. Bedenin ihlâlî ve infikâkî kâtında rûh anda sâbit olmaz. Mülk dahi halîfenin tedbîr ve siyâseti rûhî ile kâim olur. Mülkün sebâtı ve istihkâmı kâtında halîfe dahi anda sâbit ve kâim olur. Halîfenin kuvveti ve devâmı ra'iyet iledir askerin kuvveti ile ve asker mülkü hıfz itmek iledir. Ve askerin kuvveti iki şey iledir. Birisi ra'iyetin kuvveti ve bilâd ve kura hayru bereket ile ve zehâir ile mel'ân ve umrân olmâsıdır. Ve birisi dahi halîfenin lûtf ve ihsânı ve askerîyenin her birisine beyt-ül-mâldan ta'yîn itdigi sıdkıyesinin bî-kusûr en'âmıdır. Ve askerin za'afı dahi [37A] za'afı dahi bir kaç şeydendir. Birisi ra'iyetin za'afı ve perişanlığı ve bilâd ve karânın ademi umranı ve haraplığıdır. Bilâdı bî âb ve 'ulfde esb nâzı dahi bî 'ulf zay' ve telef olur. Zahâbe anın mecâlı kalmaz.

Nazm:

Kerimde zerre câferî zârda

Merdi bî tûşe negîr der bi yabanı fâkir suhtera

Şalgam-ı puhder bihki nukra-i ham ve şâhzâde-i

Bînan-ı kuvvet eger müsteğrak-ı lâlu yâkût

olursa cânını selâmet tarafına iletmez. Fe-keyfeki ol bilâd-ı harâcî geçûb feth-i bilâd-ı cedîd ve kahr â'da-i bed nihâ ve anîd ide. Anlardan ahz-ı intikâm idûb bi-inhizâm yine dâr-ı hilâfet olan dâr-ı İslâma vâsıl ola, heyhat. Ve birisi beyt-ül-mâli müsliminden anlara ta'yîn olunan sadakâtın anlara adem-i vusûlidir. Zîrâ abid cemi' evkâtta hıdmet-i sultân müştegidir anın maunet-i hazarı ve mühimmât-ı seferî ol vazîfe-i muineye münhasırdır. Vazifelerinin mahallinde adem-i vusûli ile anların mühimmât seferî nâ-sâhte. Ve umûr-i ma'âşi nü-yardahte olûb sefere gitmek iktidârı kâlmaz. Birisi dahi beyt-ül-mâldan ta'yîn olunan sıdkının kifâyeti mikdârından ziyâde hidmetin ana teklifidir. Zîrâ zihâb ve ayabına kifâyet itmeyince fakîr olur hıdmeti edâ itmeye kadir olmaz. Ve birisi dahi tâ'akıb-i esfâr ve istitaleti murarebe-i â'dâ-i bed girdârdır. Zîrâ nufûs-i insâniyye ve âbdan-i hayvaniyye hareketin kesretine tâkat ve sefer-i meşakkatına istitâ'at getürmezler. Pes hayvân ile insânda itlâf nufûs ve ervâh ve efsâd sûr u işbâh vakı' olub ra'iyet dahi pay-mâl olur. İnnel mulûke iza dahalû karyete efseduhû vecegâlu izzete ehlika ezillete kavli şerifi üzre. Mulûkûn bir karyeye duhûli ol karyenin fesâdına sebep olıcak senin mutatavele hasebiyle bir karye zirî payi semi huyyul memerri asâkir-i ehl-i fudûl olıcak ol karyenin ağniyasında izzet fukarasında râhat [37B] ne vech ile tasavvur olunur. Pes halîfeye asker u huyûl ve ra'iyet ciheti ile za'it gelir. A'dâya imkân mukâvemet olmaz. Ra'iyet-i saltanatın ıssı ve aslı olduğu gibi cunûd-ı adüvv intikâm-ı manendi gasrı meşîd olan mülk-i hilâfetin etrâf-ı erbaasından sedd-i sedîd ve rûkn-i şedîddir. Anların vucûdi ile mülk-i hilâfet mahfûz ve mahrûsun ve makarrı saltanat mer'i ve mer'usdur. Pes halîfeye lâbud olan budur ki hıızr-ı mûnı' ve hısnını kavi vesi' olan askerın cemi' ahvâlini tefakkud idûb umûr-ı ma'aşların meheyya ve esbâb-ı sefer ve hayışlerin kazâ ide. Vakt-ı şitâda sefer emr itmiye. İllâ meger kim hasm kuvâ-yı galebe ide. Ra'iyetin za'af ve zehâirin adem-ı vucûdi kâtında diyâr-ı ba'ide düşmen kaviyye askerın irsâli gibi olan teklif mâlayutakı askere teklif itmiye. Zîrâ askerın ve mülkûn helâk ve zihâbına sebep olur. Pes halife askerden her bir cinsi kendi uzvî gibi hıız ide kendi hâfız olursa asker dahi anı hıız ider. Zîrâ ra'iyet ve askerinden halife mes'ûldur. Hakk Te'âlâ ki abîdini mülk-i ademden sahrâi vucûda götürmüşdür. Abîdin vus' tâkatlarında ziyâde anlara teklif itmez. Ziyâde olursa abîd helâk olur. Allah Te'âlâ abîdin vucûdin anların mazharî marûf ve ma'bûd olmâsın diler. Halîfeye dahi lâbud olan sıfât-i ilâhiye ile ittisâfdır. Kendi vucûduna zann itdigı şey'i askerinden edna kimesneye anı zann ide. Zîrâ mülk-i hilâfetin bekâsı â'dadan mahfûz

olması askerin vucûdi iledir. Anları tehlikeye ilkâ itmek kendi mülkünü helâk itmekdir. El insânü abü'l ihsan fehvası üzre en`âmı ve adl ve keremi mebzul iderse anlar dahi halîfenin yoluna cân ve bâş diriğ itmezler.

Beyt:

Zeride merd-i sipâhi ki sereş tâ bînehed

Ve gerş zerendehi ser ne nehed der âlem

Vech-i ihsan üzre halîfenin murâdı hâsıl olur. Zîrâ adüyye ikrâh ile varan askere fi sebîlillâh muhabbet ve safâyı hâtır ile varan asker gibi degildir. Pes ey halîfe-i sâhib-i kıram. Ve ey imâm-ı muhteşem. Eger sanâ devlet ve saltanat gerek ise askerin ahvâli ile [38A] ahvalı ile mukayyed ol mesâfe-i ba'ideye zahiresiz ve hazinesiz tiğ-i tebersiz ve cevşen-i muzaffersiz irsâl itmiye. Bir askerin ki sen kalbi ve rûhi olasin kendi nefsin ile ol asker de mevcûd olmağı ihtiyâr itmezsın asker içûn dahi ol seferi ihtiyâr itmiyesin zîrâ anlar senin hilâfetin mülküne hisn-i hasin hazâr-ı metûndir. Anlara zarar isabet itdikde sen dâhi mutazarrır olursun. Anlar kût ve kuvvetli ve atli donlu oldukda senin mülkün dahi mahfûz ve masûn ve vucûdun a'dâdan me'mûn olur. Ve Allah Te'âlânın vekatilullezine yelu nekûm minel küffari kavli şerîfi üzre. Mülk-i hilâfetin hıfz u hirasetinde ve tedbîr u siyâsetinde lâzım olan kendi dâr-ı hilâfetinin ıslâhı ve erbâbının zulm u ta'addiden halâsı ve felâhıdır. Ba'de mülk-i hilâfet haddinde dâhil olan biladdân ve karanın tedbîr ve siyânetidir. Tâ kim ibâdullâh anın zillî himâyetinde âsûde hâl olalar. Bilâd-ı ma'mûr ve erbâbının kulûbi mesrûr oldukdan sonra mülk-i hilâfete akreb olan kâfirîn ile mukâtele ide. Ve illâ mülk-i hilâfetde vâcibü'l izâle ehli şer u fesâd variken anların ta'addisinden ra'iyyeti halâs itmedin küffâr ile müdârât üzre olâ sefer itmiye. Zîrâ halîfeye vâcib olan mülkün dâhilinde olan a'dâdan mülkün tahlisidir. Ba'de mülkün karibinde olan a'dâya ref'dir. Adüvvî akreb variken ba'id olan küffâr ile mukâtele itmiye. Zîrâ emr-i ilâhi ile halîfe üzre vâcib olan akreb küffâr ile mukâteledir. Ve halîfe emr-i ilâhi ile amel itmege me'murdur. Zîrâ akreb olan adüvvenin mazaratı eşedir. Zîrâ eb'ad olan adüvv ile mukâtele üzre iken akreb olan adüvv fırsat bulub galebe itdikde eb'ad olan adüvv mukâtelesinden ferâgat idûb tevcih itdikde üzerlerinedir ve dîn haber alıb kimin ideler. Eb'ad olana a'kâbından yetişe. İki adüvv beyninde kala. Eliyazü billahi telef ve hezimet vâki' ola. Pes halîfe üzre vâcib olan muktezâ-yı hikmet [38B] ve emr-i şer'i ve sünnet üzre ra'iyet ve askerî hıfz itdigi gibi a'dâ ile dâhi muhârebeyi emr-i ilâhi muktezâsı üzre ide. Mülkün tedbîr ve siyâsetindendir ki asker-i İslâm üzre

kendî tarafından ser asker nasb idûb bir diyâra irsâl itdikde anları Allah Te'âlâya emânet ide adüvv bilâdını harâb idesin dimiye. Anlar zîrâ meşiyet Hakk'a mahsûsdur. Ne hâyıf mahlûkdan bunun gibi iddi'â cenâb-ı ilâhide su-i edeptir. Meşiyet-i ilâhiye ta'alluk iderse olur. Ve illâ olmâz. Eger halîfe emr itdigi emrin vukû'una takdîr-i rabbâniye teslîm iderse anın irâdete havâlesine ta'alluk itdî ise. eger halîfe kendi murâdı üzre emr itdî ise anın murâdı üzre emr-i vâkı' olmaz. Halife iki hüsrân içinde vâkı' olur. Birisi emrini Allah Te'âlâya teslîm itmesi. Ve birisi anın murâdı üzre emrin adem vukû'adır. Yahûd askerinin inhizâmıdır. Serdâr olan kimesne iki emr-i azîm beyninde vâkı' olur. Bir emir budur ki eger halîfenin teklifi emr mahâl ise meşlâh-ı şitâda ve askerde ve zehâirde ve ba'd mesâfede bir diyâra sefer itmesidir. Eger emîr asker halîfenin emr mahâl ile âmel olâcak olursa ikâb ve itâbdan gerçi emîn olur. Ammâ halîfenin emrî hasebiyle asker İslâmı mahal-i tehlikeye ilkâ iderse asker-i İslâma zarar isâbet idecek olursa niçûn iktizâ itdigi gibi amel itmedin deyu halîfenin atâbından emîn olmaz. Ve indillâh mü'âheze dahi emîn olmaz. Pes emîr-i leşker eger yakazân ise ehl-i İslâma zarar itdirmeyub kendi nefsi helâkını ihtiyâr ider emr-i ilâhiye imtisâla halîfeden vârid olan emr ile amel itmez. Pes halîfe anâ ya ikâb ide, yâ itmiye. Eger itâb itmezse febihâ ve niğme eger itâb ederse bu kadar nufûsun hıfısından ötürü kendi nefsinin fedâ itmekle indillâh mesubat-ı uzmaya nâil olur. Mercûddur ki dünya ve ahiretde Allah Te'âlâ anı dahi hıfz ider. [39A] hıfz ider. Eger câhil ve bî basîret olub halîfenin emrini icrâ içûn asker-i İslâmı mahal-i tehlikeye ilkâ iderse hasired-dünya ve'l ahirete olur. Halîfeye lâbud olan budur ki sâlâr leşkere iktizâ-i hâlden ziyâde emrî teklif itmiye. Zîrâ külli yevmin huve fi şe'n (K.K:55/29) her ân ân ahra ve bir zamân zamân ahre benzemez. Pes halîfeye lâbud olan budur ki cümle umûruni Allah Te'âlâya teslîm ide. İzhar-ı ceberût itmiye ve Lâkin bunun gibi evkâtda halîfenin vezerâsı ve ashâbı ve erbâb-ı devleti basîret ve bîniş ve fetânet ve dâniş sâhibi gerekdir. Tâ kim bunun gibi emrî halîfeye ilka itmiyeler. Kendi nefsinden iderse men' ideler. Ve ey ol mülkün hâline ki halîfenin ashâb-ı kurena-i sû' ola. Elyazubillâhhi.

On Üçüncü Bâb: Beyt-ül-mâlin hıfzî ve beyt-ül-mâldan sadakâtın eklene müstehak olan akvâmın beyânındadır. Ey halîfe-i sâhib-i emânet. Ve ey imâm-ı hâmil tâc-ı hilâfet. Şöyle ma'lûm ola ki mülk-i hilâfetin kuvveti ve asker-i İslâmın zâd u kuvveti beyt-ül-mâldır. Beyt-ül-mâl kavî oldukca mülk ve asker dahi kavî olur. Anın za'afi

sâridir. Beyt-ül-mâlin kuvveti anın üzre müvellâ olan âmilin mübaşırının istikâmet ile cem' ve tafsîl hasebiyle ve hazineye teslîmden sonra halîfenin adem-i isrâfi hasebiyledir. Pes halîfe üzre lâbud olan budur ki mü'min ve müttakî ve emîn olan kimesneye beyt-ül-mâlin tafsîline havâle ide. Tâ kim adâlet ile ra'iyetden cem' idûb beyt-ül-mâla teslîm ide. Ve anın hıfzına emîn ve hâzen ahz ta'yîn ide. Ve vezîr ile halîfe isrâfdan ihtirâz ideler. Beyt-ül-mâl müslimîn masârif deyn ve umûr-i muminîn içün mevzû'adır. Beyt-ül-mâlin sarfı sekiz tâfeyeye mahsûstur. Birisi fukarâ ve birisi sâkîn, birisi âmilîn, birisi müellefeti'l kulûb ve biri ehl-i rikâb, birisi garimin yedincisi fi-sebilillah mucâhidin[39B] mucâhidin, sekizincisi ibn-i sebîldir. Kâle Te'âlâ İnnemessadakâtu lil fukara-i ve'l mesâkini ve'l âmiline aleyha ve'l müellefeti kulubihim ve firrikabi ve'l ğarimine ve fi sebilillahi vebnis-sebil ferizaten minallahi vallahi alimün hakim (K.K:9/60) Pes halîfeye ihtiraz lâbuddur. Mezkûrden mâ'adaya sarfdan fi-sebilillah mucâhede iden ehl-i İslâmdan kazâte i'tâ itdikde dîn-i İslâma hizmetleri ve şecâ'atları hasebiyle riayet ide. At ve don ve dirhem vîre anları ac ve uryân tutmıya ki mülki masun ola. Tevaîf-i mezkûreden herkesin salâh ve takvası hasebiyle kuvvet yevmiye vîre bundan gayri hilâfete sa'f vîren eşyânın birisi beyt-ül-mâlin adem-i hıfzıdır. Ol dâhi iki vech üzredir. Bir vech budur ki istikâmet ile cem' olmıya. Bir vech dahi anı halîfe hıfz itmiye. Pes eger tertîb-i cüyûş asâkir ve eger da' ser müşrik ve kâfirdir müstehak olan mevdua sarf itmiye. Beyt-ül-mâl içün anda dahl-i azîm dârdır. Beyt-ül-mâlin vucûdi kâtında etrâfından bir adüvv tevcih itdikde. Ashâb meydân rezm olan ricâl ibtâl içün feth-i hazâin cûd u kerem idûb dinâr ve direm bezl olundukda bazen Allah def'i şer-i a'dâ idûb anlardan ahz-i intikâm ideler.

On Dördüncü Bâb: Hurûb u fitnenin sebebi beyânındadır. Şöyle mâ'lûm ola ki. Bir mülk-i hâs üzre halîfeye mûnâzi' olan kimesne; yâ âsi yâ münâfikdir. Ya mü'min yâ kâfirdir. Âsi şol kimesnedir ki halîfe üzre hurûc ide, muhâbere ide. Münâfik sol kimesnedir ki anın tevhîde Hakk'a Resûle ve akâid-i İslâmiyyeye i'tikâdı ve îmânı olmıya, Lâkin müslimîn sûretinde ola. Ol dahî hurûc idûb halîfe ile mukâtele ider. Pes âsi ile münâfıkın hurûci kâtında hurûb ve fitnenin sebebi zâhirdir. Pes taraf ve ahd gâlib olunca mülkde mukâtele zâil olmaz. Mü'min dahi şol kimesnedir ki mülkün ashâbından ola. Ve nâsın bir şakk-ı evvel nasb olunan halîfeye bir şakk-ı halîfe-i sâniye mübâyaât ide. Olda gerek istiklâl-i riyâset içün mukâtele itsûn. Gerek anınla müttehid olsûn [40A] olsun. Pes ikisinden birisinin katlinden lâbuddur. Zîrâ

aklâ ve şer'ân emirin münâkazîn beyninde bir mülkün tedbiri hâiz degildir. "Levkane fihe aliheten illellah lefesedeta."(K.K:21/22) Eger çekim mahlûk beyninde ittihâd dahi farz olunsa. Zîrâ âdet ve şer' hükmi anı men' ide. Allah Te'âlâ murâd itmedi. İllâ bir şahs üzre ve lisân-i resûl üzre tasrih iyledi. İze bu'ya li halifeteyn faktelul ahar minha kavli ile. Pes kâfir mülk üzre müstevli olsa anda dahi hurûb ve fitnenin sebebi zâhirdir. Zîrâ halife ehl-i İslâmı hirâset ve kelime-i ilâhiyyeye'yi â'lâdan ötürü. Evdâ' şeriki ve küfri ref' etmek ister. Kâfir dahi kezâlik kendi âlâimi küfri anda icrâ etmek ister. Pes cânibinden münaza'a ve mukâtelede imtidâd vâkı' olub nufûs-i kesire helâk olur. Aksam-i mezkûreden âsi mûmine ilhâk olunûr. Zîrâ akîdesi hâlasdır ve münâfik kâfire mülhaktır. Zîrâ akîdesi fâsiddir ameli dahi salâh üzre degildir. Pes hurûb ve fitnenin sebebi aksâm-ı mezkûreye mahsûsdur.

On Beşinci Bâb: Hurûb cuyûşun tertibi beyânındadır. Ey imâmi ehl-i basiret. Ve ey halife-i sâhibi tedbîr u siyâset. Şöyle mâ'lûm ola ki. Senin üzre hilâfet emrinde kâime olan kendi zâtını hıfz etmek olsûn. Pes mülk-i hilâfetde kendi nefsin içün enzeh ve ahsen ve akva ve ahsan olan mevzu'a kasd ile anı mesken ittihâz iyle. Sen kendi nefsin ile hurûba mübâşır olma. Zîrâ sen helâk olursun mülkün dahi helâk olur. Sen hilâfette bâki kâlup kuvvât ve ümeradan birisini ser asker idûb hurûb müâşeretine meteveccih olsa biemrillah münhezîn olâcak olursa sen bâki kâlûrsun mülkün dâhi bâki kâlur. Senin kâtında mevcût olan asker ve ecnâddan anlara imdât etmek mümkündür. Görmezsisin ki bir şecerenin fer'i yâbis olsa asıl ânı cebr ide. [40B] Ve şecere yine müteferri' olur. Eger aslı helâk olacak olursa şecerenin küllîsi fâside olur. Pes mâlik kendi mülkünün aslıdır. Anın bekâsı ile ve anın adli ile mülkü bâki olur. Devlet cismdir. Anın rûhi melikdir. Rûh helâk olsa cism dahi helâk olur. Cismde bir şey fâsid olursa rûh bâki olsa tabîb anı islâh ider. Pes senin tedbîrin senin tabibindir. Ümerâdan biri seni ser asker itdikde anâ şöyle iyle, şöyle iyle deyu emr itmeye gayet mâ-fi'l bâb emr itdiginde kâr-dîde ve cenk-i azmude olan kimesneler ile müşavere etmekle ve nice iktiza iderse amel etmek ile emr idersin. Zîrâ senin huzûrunda olan havassın ki şîr-i maderden gayrı şîr-i beççe olan dilâverin zahmin yememişdir. Ahenger dükkanından gayrı yâlin kılıç yüzün görmemişlerdir. Adüvvünün meger ve haylisinin görmüş degil iken asker-i İslâmın fesâdına bais olan ba'zı umûri halîfeye ilkâ ider. Halife dahi anın kelâmını tasvîb idûb ser askere şöyle olsûn deyû emr ider. Pes ol serdâr adüvv ile mi mukâtele olsûn. Yoksa vâkı' halı â'la ve tefehhim etmek

ile mi mukayyet olsun. Dâr-ı hilâfetde mevcûd olan halkın tedbîri ceng içinde olan kavmin tedbîrine ve adüvvünün tedbîrine muvâfık degildir. Pes halîfeye lâbud olan budur ki cengde olan askerın kelâmını istimâ' ide. Her ne ki taleb iderlerse anınla imdâd ide. Ve ana istimâlet ide. Bazen Allah'a galebe iderlerse anlara ziyâde nazar ide. Eger irâdet-i ilâhiye asker-i İslâmın inhizâmına ta'allûk iderse halîfe serdâra itâb itmiye. Belki hâtırını cebr ide teselli ide. Zîrâ serdâr ile askerın meşvered ve tedbirde isâbetleri emr-i keşfi degildir, emr-i zevkî dir, tecrübe ile hâsıb olur. Galebe ve meşiyet-i ilâhiyyeye dâir bir emrdir. Meselâ devr-i nübüvvetde eger nebî ve halen eger velî olsa ol iki askerın hallerinin keşfi nübüvvet [41A] nübüvvet ve vilâyetin levâzımından degildir. Anın içün efdâl Resûl Aleyh-is-selâm ba'zı evkatda galebe itdî. Ve ba'zı evkad da mû'mine cerahat isâbet iyledi. "Ve inyemseskun karhun fekat mes'ul kavmin karhun misleh ve tilke'l eyyami nüdaviluhâ beynen-nâs" kavli şerifi tesliyet içün vârid oldî. Kezâlik üserâi dûr hakkında Hazreti Resûl-i Ekrem Aleyh-is-selâm ashâb ile müşâvere buyûrub Ebû-Bekr Radiyallahu anh anların itlâkına ve Ömer Radiyallahu anh anların katlin re'y itdikde Resûlullâh Ebû-Bekr'in re'yini tasvîb itmekle anlara itâb-ı ilâhi nâzil oldu. Resûlullah bunâ idûb eger bu husûs içün bizim üzerimizde ikâbı nâzımını olaydı Ömer'den gayrı cümlemiz helâk olurdi deyû buyurdi. Pes halîfeye lâzım olan vekîli olan serdârın kelâmını istimâ' idûb anınla amel itmekdir. Emr-i nusret meşiyet-i ilâhiyye yedindedir. İki asker birbirine mukabil oldukda sen havâsın ile askerın kalbinde vâkıf ol yemîn u yesâr ve kuddâm ve halefinde ümerâyı tevabi'leri ile ikâmet iyle. Sen hiç yerinden hareket itme. Senin bu fi'lin adüvvüye hevl vîrir. Adüvv ne cihetten gelürse ümerâ muhârebe iderler iktizâ iderse sen dâhi imdâd idersin. Ve şems senin askerni bünyânün mersûs gibi müşâhede itdikde bî-fazlillâh münhezim olur. Yâ mukâteleyi terk ider lâkin bu vakt içün kârdân olan dil-âverleri enva' ni'met ve ihsân ile beslemek gereksin. Tâkim vakt-ı vegâde cân feda itmekden ibâ itmiyeler ceng vaktinde bir dil-âver bin adem yerine kâim olur. Ve adüvvünün inhizâmına sebep olur. Bir muhñis kezâlik ehl-i İslâm inhizamına sebep olur. [41B] Halîfeye lâbuddur ki askerının mikdârı ve kuvvetin bile ve adüvvünün dahi kuvvet ve menfe'ini bile anâ göre mukâbele ide. Ve askerının bir kısmı gerektir ki halîfenin yânında mevcûd ola. Tâ kim bağfeten bir adüvv zâhir oldukta anın üzre irsâl olunur. Halîfe asker cem'ine muhtac olmıya. Fasl ey imâm-i sâhib cûd ve kerem. Ve ey halîfe-i muhterem ve muhteşem. Şöyle ma'lûm ola ki dâr-ı hilâfet etrafında birkaç adüvv senin mülküne kasd itse. Akvâ olan adüvv

ile müdârât üzre ol sulh yüzün göster ser-haddi muhafaza iyle, mekrinden dahi emîn olma. Cemi" a`dâ üzre bir vakitte techiz-i asker itme . Zîrâ etrâf-ı erba`adan anlar ittifâk idecek. Cümlesine mukâvemet müşkildir. Ez`af olan adûvv ile mukatele iyle. Bi emrillah galebe itdikten sonra andan kavî ile mukâtele idersin. Bu tedbîr üzre adûvvî akva ilede mukâtele idersin. Lâkin ittisâlen birisinin inhizâmından sonra birisinin üzerine varmıyasın. Zîrâ bir mikdâr asker ki râhat yetiştir ba`da bir düşmanın kaldıktan sonra eger ol senin üzerine gelurse yâ mülkûn ta`addi iderse anın üzre tertîb-i cuyûş idersin . Ve illâ senin üzerine lâbuddurki a`dâ-i kesîre ile müdârât üzre olasın. Feincenehu li-silmi fecnah leha ve tevekkel al-allah vallahu yehdî menyeşâu ila sıratım müstekîm. İmdi vaktâ kim ma`rifet-i rabbâniyenin zuhûrun. Ve ibâdet-i ilâhiyenin tahakkukun iktizâ iden âkem-i kebir nişâsının i`tidali ve tedbîr u tasarrufu beyân olundu ise, pes neş`et-i âlemin neticesi ve hazret-i uluhiyyetin emnû dahi ma`rifet ve ibadet içün mazhar-ı eşmel ve tecelli zâtı cemi" içün mücellayı ekmele olan insânı kamili neş`esinin beyânına şurû' [42A] şurû' olundu. Zîrâ insân sûret-i hak ile sûret-i âlem üzre mahlûkdur. Pes hazreti uluhiyyetde esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye ve şûunu izâfât-ı gaybıyyeden müteakkile olan eşyâ neşât-ı insâniye-i kemâliyyede mevdu`adır. Pes nitekim âlemde nemâ ve tağzi ve naks u herem ve mevt-i inkıtâğ-ı nesl vardır. Kezâlik insânda dahi nemâ ve tağzi ve intiha ve naks u herem ve mevt ve inkıta nesl vardır. Nitekim âlemde mâî mâlih ve ğazeb ve züâk mürre varise mâî mâlih insânın ayninde ve mâî ğâzab anın feminde mâî züâk anın menharininde mâî mürre anın eziyetinde mevcûddur. Nitekim âlemde tûrâb ve mâî ve hevâ ve nâr mevcûddur. Bîayniha insânda mevcûddur. Anın cismî bunlardan mahlûkdur ki ânâsır-ı erba`adır. Nitekim Allah Te`âlâ kitâb-ı azîzinde bunlara tenbih iyledi. "Hüvellezi halakaküm min turâbin" andan sonra min tîn didi tîn mânın tûrâb ile imtizâcıdır. Andan sonra min hâmain mesnun didi. Hâmâin mesnün rîh ile mütegayyırır, ve anda cüzî hevâyâ vardır. Andan sonra "halakal insâni min salsâlin"(K.K:55/14) didi. Salsâl cüzî nârıdır. Nitekim âlemde şimâl ve cenûb ve sâba ve bevr olan, rıyâh-ı erba`ada mevcûdedir. İnsânda kuvvet-i câzibe ve kuvvet-i mâsike ve kuvvet-i hâzime ve kuvvet-i dâfi'a olan kuvâ-yı erba'a mevcûddur. Nitekim âlemde sibâ ve şeyâtin ve behâyı mevcûddur. İnsanda ümerası ve taleb kahr u galebe ve gadab u hakda ve hased ve fûcur ve ekli şurb ve nikâh-ı temettu' mevcûddur. Yetemetteune ve ye`kûlune kemâ te`kûlül en'ami vennaru mesvenlehum(K.K:47/12) kavli şerifi üzre. Nitekim âlem melâike-i, bir rîh-i sefer

mevcûdedir. İnsanda tehâret ve tâ`at ve istikâmet mevcûddur. Nitekim âlemde ibsâra zâhir olur şey ve onlardan hafî olur şey mevcûddur. [42B] insânda zâhir ve bâtın ve âlem-i his ve âlem-i kalb mevcuddur zâhiri mülkdür batınini melekûtdur. Âlemde semâ ve arz vardır. İnsânda ğuluv ve sefel ve rûh ve beden mevcûddur. Ammâ âlem-i âlâ anın âlası latîfe-i üstüvadır ki hakikat-ı külliye-i Muhammediyedir. Anın feleki hayatdır insândan anâ nâzır olan anın latîfesidir ve rûh-i kudsidir. Andan sonra âlemde arş mevcûddur. İnsândan anâ nâzır olan cismdir. Andan sonra âlemde kürsüdür. Nücûmî ile insândan nefsi anâ nâzırdır kuvvâsi ile ve kürsi mevdu kademeyndir. Kezâlik nefis emr u nehy ve medhu zem mevdu'adır. Andan sonra âlemde beyt-i ma'mûr mevcûddur. İnsandan kalb ana mukâbildir. Andan sonra âlemde melâike mevcuddur. İnsândan anlar nâzır olan anların ervâhîdir. Ve insân ervâhının merâtibi melâikenin merâtibi gibidir. Andan sonra âlemde zehlî ve anın feleki mevcûddur. İnsândan anın nâziri kuvvet-i ilmiyye ile nefsidir. Andan sonra âlemde müşterâ ve anın feleki mevcûddur. İnsândan kuvvet-i zâkir ile müahhir dimâ' anlara mukâbildir. Andan sonra âlemde merih ve anın feleki mevcûddur. İnsândan kuvvet-i âkile ile ya fevh anlara nazırdır. Andan sonra âlemde şems ve anın feleki mevcûddur. İnsândan kuvvet-i mütefekkere ve vasat-ı dimâ' anlara nâzırdır. Andan sonra âlemde zehir ve anın feleki mevcûddur. İnsândan kuvvet-i vehmiyye ve ruh-i hayvanı anlara nâzırdır. Andan sonra âlemde attar-ı devânın feleki mevcûddur. İnsândan kuvvet-i hayâliyye ile mukaddem dimâ' anlara nâzırdır. Andan sonra âlemde mümerradânın feleki mevcûddur. İnsândan anâ kuvvet-i hissiye ile hevâs-ı nâzırdır. Pes âlem-i â'lânın tabakâtı insândan anların nâzâiri budur. Ve ammâ âlem-i istihâlet-i kerre-i eşir-i âlem-i istihâletdendir. Ve anın ruhi hararet ve yubûsettir. Ve bu kerre-i nadırdır insândan safrâ ana nâzırdır ve anın rûhi kuvvet-i hezimedir. Felek-i hevâ dahi [43A] hevâ dahi andandır. Ve anın ruhi hararet ve rutûbetdir. İnsandan dem bunlara nâzırdır. Ve anın ruhi kuvvet-i câdibedir. Ve felek dahi andandır. Ve anın ruhi burûdet ve rutubetdir. İnsandan balgam bunlara nâzırdır. Ve anın ruhi kuvvet-i dâfi'adır ve felek türab dahi andandır. Anın ruhi burûdet ile yubûsettir. İnsânda anın nazırını sevdadır, anın ruhi kuvvet-i mâsikidir. Ve ammâ arz yedi tabakadır. Arz sudâdır. Ve arz gabraadır. Ve arz hamradır ve arz safradır ve arz beyzâdır. Ve arz zerkâdır. Ve arz hazradır. İnsandan anın cisminde bu yedi tabakanın nazîrî cild u şahm u lahm ve arûku asb ve adalât ve izâmıdır. Ve ammâ âlem ta'mir anların ba'zısı ruhâniyûndur. Ve anların nazîrî insândan olan kuvvâdir. Ve anların

ba'zısı alem-i hayvândır. Ve anın nazîri insândan ihsâs iden şeydir. Ve anların ba'zısı âlem-i nebâtîdir. Anın nazîri insândan numûv sâhibi olan şeydir. Ve anların ba'zısı âlem-i cemâddır. İnsândan anın nazîri ihsâs itmiyen şeydir. Ve amma âlem-i neseb. Anların ba'zısı arzdir. Anın nazîri esved ve ebyâddır. Ve elvân-ı elevândır. Ba'de keyfdir. Anın nazîri ahvâldır sahih ve sâkîm gibi. Ba'de kemmdir. Anın nazîri sâk-ı zîrâ'dan etûl ba'de eyndir. Anın nazîri unuk re's içûn mekândır. Ve sâk ve fahz içûn mekândır. Ba'de zamandır. Anın nazîri benim rasımın hareketi yedimin tâhriki vaktidir. Ba'de izâfetdir. Anın nazîri bu benim babamdır. Ve ben anın oğluyım. Ba'de vaz'dır. Anın nazîri benim lugatım ve benim lahmim ba'de fi'l dir. Anın nazîri ben ekl itdim. Ba'de infîâldir. Anın nazîri ben şeb'ân oldum. Ve anların ba'zısı ümmehâtda sûrun ihtilâfidir. [43B] fil ve himar ve esed ve sarsar gibi. Ve bunun nazîri kuvvet-i insâniyyedir ki Mahmud ve mezmûmdan sûr-i ma'neviyye yi kabul ider. Pes fil içûn bu fatındır. Himar içûn bu beliddir. Esed içûn bu şücâ'dır. Sarsar içûn bu cebândır dînîlûr vesâir ecrâ ve kuvva-yı âlemin insânda olan nazâirî gibi. Pes insânda halîfe ve vezîr ve kâdı ve kâtib ve kâbız harâc ve cibâyât ve a'vân ve mukâtele-i a'dâ ve katl u üsr vardır. Pes neş'et-i insâniyyede halîfe rûddur arz bedendir. Ve kâle rabbûke lil melâiketühü inni cailun fil ardı halîfeten(K.K:2/30) kavli kerimi üzre neş'et-i insâniyyede halîfetullah ruh-i insânidir ki esmâ-i ilâhiyyeyi âlem olub sûret-i ilâhiyye ile müstehak ve zâhirdir. Cism u beden anın mülküdür. Kalb anın mevzu'udur ki Allah Te'âlâ anı ruh içûn mahal ve mevzu' ta'yin iyledi. Kâle Te'âlâ mâvesağni ardı vela sema'i ve sâni kalbi abdi ve kâle aleyh-is-selâm inn'allahe lâ yenzuru ilâ sûveriküm vela ila ağmaliküm ve Lâkin yenzuru ilâ kulubiküm elleti fissudur. Kâle Te'âlâ veLâkin tağmel kulubu'l-leti fissudur. Kalbden murad-ı kalb nebâtı degildir. Kalbi nebâtı anın kasrıdır. Kâle aleyh-is-selâm inne fil cesedi lemezâ'te ize sâlâhât sulhi sâiri'l cesedi ve iza fesedet fesede sairûl cesedi illa ve helkalbi nebâtı ancak sırrı matlube muhassaldır. Ve hâl mahal hasebiyle zahir olur, mahal sâlih olıcak hal dahi sâlih olur. Pes mahal rûh-ı ilâhi olan kalbin mahalı ki kalb nebâtıdır. Sâlih olıcak sâir cesed dahi sâlih olur. Neş'et-i insâniyyede kuva-yı ruhaniye ve kuva-yı hissiye ve ağza ve cevârih-i insâniye ra'iyet mesâbesindedir. Allah Te'âlâ halîfe içûn medîne-i bedende erfa' mekânda bir mütenezzih acib ve âli müşerref binâ iyledi. Anı dimağ ile tesmiye iyledi ve andan tâglar ve havzlar feth iyledi ki halîfe mülküne anlardan müşrif ola. Ve anlar üznân ve aynân ve ünf ile femdir. Ve bu mütenezzehin mukaddeminde bir hazâne binâ iyledi. Ve anı [44A] ve

anı hazâne-i hayâl ile tesmiye iyledi. Ve anı müstakar cibâyât ve mevzu' ref' vülât his iyledi. Ve andan cibâyât ve mübsirat ve meşmûmât ve matûmat ve melmûsât ve dahi bunlara müteallik olan şey mahzûne olur. Ve bu hazânedan mürâ-i ve ahlâm vakı'a olur ki nâim anların müşâhede ider. Nitekim cibâyâtde helâl ve harâm vardır. Kezâlik mürâide mübeşşirât ile ezğası ahlâm vardır. Ve bu mütenezzihin vesârında hazâne-i fikri binâ iyledi ki muheyylât anâ ref' olunur. Anlardan sahih olan kabul olunur fâsid olan redd olunur. Bu mütenezzihin ahârında hazâne-i hıfzî binâ iyledi. Kezâlik Allah Te'âlâ aklî rûh içün vezîr iyledi. Ve dımâ'ı anâ mahal iyledi. Ba'de rûh Allah içün nefsi kerîme ve zevce icâd iyledi. Ve hüsn mahal-i tayyiru tethirdir. Ve makarrı emr u nehyi ilâhidir. Kezâlik nefis şol leylei mubârekdir ki anda her emr-i hekim fark olunur. Kâle Te'âlâ fihayûferriku külli emrin hâkim(K.K:43/4) ve alem-i ulviden nefsin hazzı kürsidir. Nitekim andan rûhun mahalli arşdır. Nefs bu halîfenin kerîmesi ve zevcesidir. Allah Te'âlâ insâna ni'metinin temâmından ve nusha-i ilâhiyyeyi ikmâlinden beden-i memleketinde kesîrû'l havlu'l ceş kavî ve metâ' bir emîr icâd iyledi. Bu halîfeye münazi' olduğu halde ve anı hevâ ile tesmiye iyledi. Anın içün bir vezîr dâhi icâd iyledi. Ve anı şuhûd ile tesmiye iyledi. Pes heva bir gün ecnâdı ve huülû beyninde taşra çıkdı. Tâ kim ba'zı besâtininde tenzih ide. Pes hâlifenin hürresi olan nefis anın üzre işrâk iyledi. Biribirini gördü. Hevâ nefis âşk oldu. Anınla ictima' hakkında bir hayli amel iyledi. Pes hevâ nefis istinzâl idûb isti'tâf itmekden ve anın kâtında mevcûde olan şey'in ahseni ile anâ hedâyâ irsâl itmekden zâil olmadı. Ve ğurur ve emânî elçileri beyne hümâda mâşiye [44B] olmakdan zâil olmadı. Hatta nefsi ana mâil oldu. Ve anâ münkâde oldu. Ve hevânın ihsânı ile kavlı oldu. Ve hâlbuki halîfe bu emrden gâfil idi. Ve anın vezîri olan akl bu emre müttali' idi. Lâkin anı ihfâ itdi. Tâkim halîfe anâ müttali' olmya ve olakim halîfenin hürresi olan binefs bu emirden rucû' ide. Pes nefis emîrin kavmin mutâ'ın beynindeki vezîrin azîmîn sâhipleridir. Vakıa oldu. Her birisi nefis-i nidâ ider. Ve küllisinin nidâsı bazen Allah'dır. "Kul küllü min indillâh. Ve küllen nümidduha ûlâhi velhâ ulahi min atâi rabbik. Ve kâle Te'ala fe elhemehâ fucûrahâ ve takvâhâ(K.K:91/8) fi eseri kavlihî ve nefesin ve mâsevvâhâ" ve bundan ötürü Allah Te'âlâ anı mahal tathîr ve tagyir iyledi. Pes eger nefis hevâya icâbet idecek olursa mahal-ı tagyirdir. Anın içün nefis-i emâre ismi hâsıl olur. Eger ruh ve akla icâbet iderse mahal-ı tethîr olur nefis-i mutmainne ismi hâsıl olur. Halîfe üzre hevâya tesliyet itmekde sırr-ı ilâhi budur. Zîrâ Allah Teâla halîfeyi kemâl üzre icâd iyledi.

Diledi ki ol kemâlin anda vücûdi ile anın fakrını ana târif iyledi. Anın havli ve kuvveti yokdur. İlla seyidi olan rabbın vücudi vakte kim ruh gördüki hürresi olan nefis nidâ ider ve nefsi ana icâbet itmez. Ve halbuki ana dinilmiş idi ki nefis senin mülkündür. Ruh vezîri olan akl itdi nefis içün ne sebep hâdis oldu ki benim icâbetimden anı men' iyledi. Akl ana dedi ey seyyd-i kerim ve ey imâm-ı fehim tahkik senin mukâbeletinde bir mülk-i metâ zâhir oldu. Ve nefis içün senin mâkamında kâim oldu. Ana hava dirler. Anın atıyyesi muâcele ve meşhûdedir. Pes vezîrini ana irsâl iyledi. Ve kendi hazretini anâ bast iyledi. Ve ednâyı zamanda anın emniyetini ana tâ'cil iyledi. [45A] iyledi. Ol dahi anın duâsına icâbet idti. Ana münkâde oldu. Ve anın kahrı tahtında hâsıl oldu senin ecnadın ve bâdiyede olan ra'ıyyetin dahi nefse tabi' oldu. Senin mülkünden senin içün kalmadı senin erbâb-ı delâletinden gayrı ki senin hakayıkınla müstehakik oldılar ve sanâ muhtas oldılar. Ol emir hâla senin kasrın fenâsına nuzûl itdi. Tâkim anı tehziib ide. Ve seni mülkün ihrâc ide ve senin arşın üzre müstevli ola. Ey halîfe helâktan evvel başının tedârik iyle. Pes ruh vezîri olan akıldan bu emri istimâ' idecek Allah Te'âlâya şekvâ ile rucû' itdi. Ruhun kendi nefsinde iftikâr ve ucur u zillet ve ubûdiyeti sâbit oldu. Ve anınla rabbı beyinde temyîz müstehakkik oldu. Ve kendi mikdarına arif oldu. Ruh üzre hevânın tesliyetinden murâd-ı ilâhi dahi ne idi. Zîrâ insân müddet-i umrunda hayr u niam üzre neşvu ve nemâ bulsa kendusi müstağrikdir. Anın kadrine arif olmaz. İnnel insâne lekefur innel insâne li rabbihî kefurâ ve amma eger ol niam üzre gayrı kimesne tesliyet olunsa ol zamânda mün'amın ve ni'amın kadrine arif olur. Vakte kim ruh u şekvâ ile rabbine rucû' iyledi. Allah Te'âlâ ruh ile nefsi beyinde vasıta oldu. Pes nefse hitâb idûb buyurdu. “ Ya eyyetühe'n-nefsü'l-mutmeinne irci'î ilâ rabbiki râdiyeten merdiyyeh fedhulî fi 'ibâdi ve'dhulî cenneti” (K.K:89/27-28-29-30) Vakte kim ref' ve sâit ile nefse nidâ geldi. Nefis cennete müştâka oldu. Ve gâyet-i ilâhiyye ile icâbet ve inâbet itdi. Eger suvâl olunursa ki Allah Te'âlâ nefsi mut'mainne ile niçün tesmiye iyledi. Halbuki ana raziyye ve merziyye dedi. Elân nefsi sû'i ile imâredir. Cevâb olnur ki zîrâ nefsin îmanı bunun üzre müstahakkıktır ki münâdı hevâ kendi nefsi ile [45B] münâdı olmadı. Belki mevcûdi ile münâdı oldu. Zîrâ nefis Allah Te'âlânın “kûl külli min indillâh” kavli şerifinin ma'nasına ârif oldu. Ol nidâ ile mut'main oldu. İbtidâda müstehakik olmağla halbuki sebep ve illet takaddüm itdi Râziyye ve merziyye kavli şerifi ya'ni nedâ'isine ki birisi nidâ-i rabdır ve birisi nidâ-i havâdır. Raziyyedir dimektir. Ve merziyye kavli ya'ni merziyye

indinâ dimekdir. Zira nefsin imanı ve tevhidi müstehakkıdır. Fethulî fi ibâdî dimek. Ya'ni hazreti ulûhiyete müntas olan ibâd dimekdir. Vedhulî Cennetî kavli ile şol mekârihi murâd ider ki anlar halîfenin niamıdır. Zîrâ şehvât kafirin cennetidir. Halbuki şehvât ale'l-hakika nârdır. Zîrâ anların zâhiri na'im bâtnı cehîmdir. Resûlullah bu emre tenbih iyledi. Hiftül cenneti bi'l mekârihi ve hiftün-nâri bişşehvât kavli ile Allah Te'âlâ bu emrî deccâlın hurucu kâtında izhâr ider. Resûlullah zikr iyledi ki tahkîk-i deccâl için nâr ile mâdan iki vâdi vardır. Şol kimesne ki nâra kâsd itdi nârı mâ bulur. Şol kimesne ki mâ-i kâsd itdi. Mâ-i nâr bulur. Eger suâl olunursa ki nefsi dahi akl ve rûh dâi'sine icâbet iderdi. Ve hakdan istimâ' iderdi. Niçün dâi'hevâye icâbet itdi. İki vech ile cevâb olunur. Bir vech budur ki, tâkim Allah Te'âlâ ruh mikdârını bildire sebep-i mezkûrden ötürü. Nefse hevânın nidâsını işittirdi. Ve dâi' akıldan anı asâmın iyledi. Tâkim ervas itdigi şey vâkı' ola. Vech aher budur ki nefis ruhdan ba'zıdır. Nitekim Havva Adem'den ba'zıdır. Münâdî ruh nefsin aslından oldu munâdî hevâ ecnebîden olduysa aslı hâsıldır ecnebî gayrı haslıdır. Pes nefsi müştâk oldu. Tâkim arif olmadığı şey'e arif ola [46A] ârif ola hevâya icâbet itdiki anda vâkı' olanı şey'i göre. Nitekim Havva şecerinin ekli hakkında bilse icâbet iyledî. Bu mertebeden mülk-i insânî üzre hevâ ile akl beyrinde hurûb ve fitne vakıa oldu. Ba'zı evkâtda anın üzre ikisinden birisi müstevli olur mülk-i insânı ahz ider ol ma'zûl ve esir olur. Vakt olur ki eşhâsdan bir şahsın bahtında katl vâkı' olur. Hikmet-i ilâhiyyeye böyle müstemiredir. Vakt olur ki birisi bâdiyeye ya'ni zâhir mâlik olur. Ve ahar hazırıyye ya'ni batına mâlik olur. Vakt olur ki zâhira ve bâtna mülkün küllisine mâlik olur. Ammâ asâbât-ı hevâ anların bâdiyelerine ve akl hâzırlarına mâlikdir ki anlara mahsusdur. Ammâ münâfıklar akl anların bâdiyelerine hevâ hazırlarına mâliktir. Ammâ ma'sûmın ve mahfûzîn olan mu'minler. Alk anların bâdiyelerine ve hazırlarına mâliktir. Ve ammâ kâfirin hevâ anların bâdiyelerine ve hazırlarına mâliktir. Dâr-ı ahretde kaçan kim mevt zebh oluna. Ferigân mütemeyiz olalar. Asâbât-ı müminin ma'sumine ilhâk olunur. Anlar için na'im dâim kâsıl olur. Münâfıklar kâfirine ilhak olunur. Anlar için azâb lazımlı hâsıl olur. Münâfıkın ilmi Allah Te'âlâdan anâ vârid olan azâb men' idemez. Zîrâ ehl-i tevhîd degildir. Tevhid asıldır. Amel-i fer'dir. Furûda bir şey fâsıd olsa asl anı cebr ider. Asâbât-ı mü'minin gibi asl harâb olsa fer' anı cebr idemez münâfık gibi. Zîrâ itikâdsız amel sâhibidir. Mülk-i insâninin dünyada tasarrufu dört tabaka üzreddir. Elbette bir şahısdan dördten birisinin vukû'u lâbuddur. Yâ mümin ma'sûm

ve mahfuzdur. Yâ kâfir ve müşrikdir. Yâ âsîdir. Ya münâfikdir. Şöyle ma'lûm ola ki Rûh-i insânî beden-i insânî mülkünde halîfe-i ilâhidir. Kuvâ-yı rûhaniye ve hissiye ve a'zâ ve cevârih olan nas ve ra'iyet [46B] beyninde hak ve adl ile hükm itmekle ve hevâya âdem-i ittibâ' ile me'mûrdur. Kuvî' ve a'zâdan her birisinin isti'dâdı hasebiyle anâ ifâza ider. Ve her bir kuvvet ile her bir uzv ki bir kemâl içün mahlûkdur. Anın tahsili içün imdâd ider. Bâ'd anın üzre anı ikamet ve isbat ider. Ol kemâl münâkaz olan naksdan anı hıfz ider. Ve hevâya ta'biyetden ihtirâs ider. Zîrâ ruh hevâya ta'biyet idecek olursa anın tasrurufunda olan akıl ve nefis ve kuvâyı ruhaniye ve hissiye dahi bi'l külliye anâ tâ'bi olur mülk-i insânide hevâ ile şuhûtu hükmi sârfi olur. Küfr anın zâhir ve bâtının ihâta ider. Tarîk-i hakdan ruhi ihrâc ider. Pes ruh olan halîfeye lâbuddur ki neş'et-i insâniyede adalet-i ilâhiyye iyleye ki a'tâ külli şeyi halaka havlinin mefhumıdır. Zâhir olup hevâdan ve anın tevabi'ndan anı telhis idûb kendusine tahsîs ide. Tâkim neşât-i insâniyenin intişâsından murâd olan emri ma'rifet ve şuhûd anınla hâsıl ola. Kezâlik halîfeye lâbuddur ki anın ra'iyeti olan kuvvâ ve a'zâya ves'u tâkatından hâric olan i'mâl ve riyâzât-ı şâkaya teklif itmiye "lâ yukellifullâhu nefsen illâ vus'âhâ"(K.K:2/286) kavli şerifi üzre. Zîrâ ma'rifet hak ve ibâdet hak isti'dadından haric olur. Pes kaçan kim halîfe-i hak olan ruh sıfât-ı ilâhiyye ve esmâ-i rabbâniye libası ile kavmi beyninde zâhir olsa anın ecnâd ve ra'iyeti anınla müttasîf ve anın ahlâkı ile mütehâllik olur. Ol ruhun ve ol nişânın sâhibi insânî kâmil olup mahzar cemi' cema'yât-ı ilâhiyye-i zâtiye kâbil-i hilâfet-i ma'neviye-i külliye olur. Pes neşât-ı âlemde zikr olunan ebvâbın mukâbelesinde neş'et-i insâniyenin beyânında olan ebvâbın beyânına şurû' olundu.

Bâb-ı Evvel: Halîfe olan ruhun ahvâlı beyânındadır. İmdi şöyle ma'lûm ola ki neş'et-i hassa-i insâniyede halîfe olan ruhun mertebesi mertebe-i ahadiyetdir. Zîrâ ruh [47A] zîrâ ruh, ruh olduğu haysiyetiyle anın mertebesi vâhidedir. Kezâlik anın hilâfeti haysiyetiyle dâhi mertebesi mertebe-i vahdetdir. Zîrâ cemi' esmâ-ı ilâhiyye ve sıfât-ı rabbâniye cemi'yetini câmi'a olan mertebe-i vâhidenin ki mertebe-i uluhiyyet mazharıdır. Pes mertebe-i vâhide olduğu gibi halîfe dahi vahitdir. Ve mülkde anın tasarrufu vahdet üzredir. Zîrâ zıll-ullahdır halîfe-i müstâhlifin sûreti üzre zâhirdir. Mülk-i bedende ruhun vahdeti Hakk'ın vahdetine delâlet ider. Mülk bedende dahi halîfeteyn oldukda halîfe olan hevânın katlı bunun içün lisân-ı Resûl ile meşrumdur. İzâ buyı'a li halîfeteyn faktulu'l ahar minhâ kemâ Kâle Te'âlâ levkâne

fihima aliheten illellahu lefesedetâ(K.K:21/22) kavli üzre. Pes ruh-i mahzar uluhiyyetdir. Uluhiyyet mertebe-i vâhidedir. Halife dahi vâhitdir. Neş'et-i insâniyyede halife-i ahar olan hevânın katlî anın içün vâcibdir. Zîrâ hevâ mülk-i insâniye ibâdet hak üzre ikâmet itmez. Ubûdiyyetden anı ihrâc ider. Anın vucûdi ile bedende hurûb ve fitne hâdise olur. Pes halife-i evvel olan ruhun hilâfet üzre isbâti ve anın ta'biyyeti lâbuddur. Zîrâ insân kendi vucûdunda kendi ruhi vahdetini ve anın tasarrufunu müşâhede itmeyince, mülk-i vucûdda Hakk'ın vahdetini müşâhede idemez. Ruhun ahlâk ve sıfâtı ahlâk ve sıfât-ı ilâhiyye gerekdir. Tâ kim ra'iyeti olan kuvvânın ahlâkında ve sıfâtında zâhir ola. Ve ruh mülk-i bedeni âmir ve neş'et-i insâniyyede hâkim ve âmir iken ye eyyetühe'n-nefsü'l mutmainne irci'i ilâ rabbiki(K.K:89/27-28-29-30) kavlini istimâ' itdikde ubûdiyeti ve rizâyı hakkı hilâfet üzre tercih idüb bâb-ı rubübîyetde âkit olub iftikâr üzre emr-i seyyîd müntezir olur ve emr-i ilâhiye inkiyad ider mertebe-i hilâfet üzre hakkı istihlâf ider. Ve medine-i cism [47B] rûh olan halîfenin mülkü olduğu haysiyetiyle. Medine-î cism içün anın ikâmeti budur ki fasl-ı evvel vaktâ kim Allah Te'âlâ bu halîfeyi icâd iyledi. Anın içün bir medine binâ iyledi ki anın ra'iyeti ve erbâb-ı devleti anda sâkin ola. Ol medine cism ile yahûd beden ile tesmiye olunur. Halîfe içün ol medînede bir mevzu' ta'yîn iyledi. Tâ kim halîfe anda müstekar ola. Şol kimesnenin kavli üzre ki ruh mütehayyızdır dedi. yahud ruh anda hulul ide. Şol kimesnenin kavli üzre ki ruh mütehayyız ile kâimdir dedi. Allah Te'âlâ anın içün bu medine-i cismi dört amûd üzre ki istekkisât u anasıdır ikâmet iyledi ve anlara rûkni nâzu mâzı heba ve tûrabdır. Bunlar bedenin erkânıdır. Beden bunlar ile kâimdir. Zîrâ bunlar cemi' müvellidât vucûdunun aslıdır. Nitekim harâret ve burûdet ve buyûset ve rutûbet erkân-ı tabî'atdır. Kezâlik hayat ve ilm ve irâdet ve kavli olan sıfât-ı erbâa uluhiyyetin erkânıdır. Ve dahi Allah Te'âlâ bu halîfe içün medine-i cismde mahzar nûr-i ilâhi ve mehbit-i tecelli rabbâni olan kalbi bir taht-ı âli icâd iyledi. Tâ kim andan cemi' memleket ve ra'iyetine nâzar ve hak ve adl üzre saltanatda hâkim ve âmir ola. Ve kuvâ ve a'zâ ve re'âyâsından her birisi ki bir amel içün mahlûkudur. Anın tahsili üzre ana imdâd ide. Şey-i ahar iştigâlinden anı men' ide. Ve şey-i aharın tasallutunu andan def' ide. Riyâzât-i şâkka-i tekâlifini anlara itmiye. Zîrâ neş'et-i insâniye mülkü i'tidalinden sâkit olur. Halîfeye âid olan kemâlât-i insâniye noksan üzre olmağla halîfeye dahi zaiftârı olur. Sûret-i ilâhiyye ve cem'iyet-i esmâiye ile müstehakik olub hilâfet-i külliye-i cem'iyye-i ihâtiye ile zâhir olmaz. Halîfe mülk-i bedende taht-ı kalbde adâlet-i ilâhiyye ile zâhir oldukda

neş'et-i insâniyyede ma'rifet-i ilâhi [48A] ma'rifet-i ilâhi ve celâ ve isticlâ-i külli hâsıl olur. Mülk-i insânide hilâfet halîfe-i vâhîde ki ruhdur anâ mahsûs oldu. Emrînden ötürü birisi bâtin ve birisi zâhîrîdir. Emr-i bâtinî budur ki uluhiyyetde taaddüd tevehhüm olunmıya. Ve bunda mahzar-ı rubûbiyyet olan ruh dahi vahitdir. Emr-i zâhiri budur ki halîfeyn vucûdundan mülkde fesâd zâhir olmıya. Zîrâ halîfeyn tedbîri ile mülk-i beden kâim olmaz. İcâd âlemden gillite gaiye olan zuhur ve izhâr emrî hâsıl olmaz. Pes neş'et-i insâniye mülkünde halîfe-i âhar olan hevâ münâzî' oldukda anın katlinden lâbuddur. Zîrâ Allah Te'âlâ mülkün tedbîrini irâde itmedi. İllâ halîfe-i vâhid üzre. Halîfeynde katli hilâfet-i zâhirede ve neş'et-i insâniyyede olan hilâfet-i bâtinde vâkı'dir. Ammâ hilâfet-i bâtine-i hakikiye-i külliyyede katli ihtimâli mutasavvur degildir. Zîrâ şahsinin ta'yını anda mahaldir. Pes emr vucûd-i vahdet üzre olduğı şol kimesne ârif olur ki kendi vucûdunda ruhi vâhid olduğun ve rabbi vâhîde mahzar olduğun ârif olub kalb-i vâhid ile teşât hâtırsız ola vâhid tevcih-i tâm ile tevcih idûb vahdet-i hakkı kendi vucûdunda müşâhede iyleye. Ârif-i kâmil oldur ki afâk u enfûsde âyât-ı ilâhiyyeyi müşâhede idûb bir şey ile vucûd-i vâhid hakdan muhtecib olmıya. Cemi' eşyâya mahzâr-i ilâhiyye ile müşâhede iyleye. Mahall-i hilâfet-i ma'neviyye olan kalbin mahalli olan kalb nebâtının salâhından sâir cesedin salâhı luzûmunun vechi budur. Zîrâ feyz-i ruhani nezâhet-i asliyye üzre kalbe nuzûl ider. Eger kalb nebâtı sâlih ise feyz-i ilâhi anda müteâyyin olur. Ve sâir a'zâya andan münteşir olur. Ennâsu alâ'dini mülûkihîm mefhumı üzre. Eger kalb-i nebâtı fâsid olursa. Feyz-i ilâhi dahi mahal-i hasebiyle anda müteâyyin olub sâir a'zâya münteşir olur pes cemi' a'zâ kalbe nâzırdır öyle zâhir olur.[48B]

İkinci Bâb: Hilâfetde ruhun şurûtu beyânındadır: şerâit-i imâmet ondur. Nitekim zikr olundu. Şart-ı evvel bülüğdür. Ruhun makâm-ı ilâhiyyet anın ittisâlıdır. İttisâl şeref ile ve dahi makâm-ı kerime ittisâldır ki anın üzre Allah Te'âlâ misâki ahz itdi. "Elestu bi-rabbikum" kavlinde ruh dahi bu kûlun hitâbı cevâbında belli dedi. Eger ervâh gayr bâli'a olaydı anlardan cevâb tasavvur olunmaz idi. Ve anlar üzre hitâb mütevecih olunmazdı. İkinci şart fi'l dir. Ruh üzre Allah Te'âlâdan vârid olan şey'i ruh-i fehîm itmekdir ki bela dedi. Hakk'dan fehîm itmek ruh ile kâim bir sıfâtdır ki ruhun vezîri olan akl andan sâdir oldu. Üçüncü şart hürriyyetdir. Ruhdan hürriyyete eşid ve ekmel bir şey yokdur. Zîrâ Allah'dan gayri bir ahidim anın üzre hükmi

yokdur. Ruh muhdes-i evveldir. Pes şey-i ahr içün mülk olmasına keyfiyetle tasavvur olunur. Dördüncü şart zükûretdir. Bu sıfât-ı ruh da zâhiredir. Zîrâ ruh kuvvet ve fi'l ve tesir sâhibidir. İnfiâl ve tesir sahibi olan nefis anın kerîmedir. Ve zevcesidir ki mahal fucuru ve takvadır. Beşinci şart nesebdir. Ya'ni makâmât-i Muhammediyye ruhun duhûlîdir. Pes nitekim Muhammed Aleyh-is-selâm kaffeten cemi' halâike mürseldir. Kezâlik ruh dahi cemi bedene mürseldir. Altıncı şart selâmet-i hâsse-i sem' ve basardır. Ya'ni ruhun hakla semâ'ıdır ve hakla nazarîdir. Bu takdîr üzre ruh afatdan mukaddes ve münezze olur. Kâle Te'âlâ küntü semi' ellezi yesme'u bihi ve basara hüllezi yebsiru bihi. Yedinci ve sekizinci şart necdet ve şecâ'at ve kifâyetdir. Bunlar ervâhın sıfâtındandır. Allah Te'âlâ kaçan kim ibâdının nusretin irâde itdi. Melâike ile anlara imdâd iyledi ve te'yid iyledi. [49A] iyledi. Kâle Te'âlâ inni mümiddiküm bi-elfi minel melâiketihî ve kâle eydiyehum birûhin minhu. Dokuzuncu şart ilm dir. İlm ruhun sıfâtıdır ve tahkik-i ilm Adem Aleyh-is-selâmda zâhir oldu. Allah Te'âlâ cemi' esmâyı ana ta'lim itdigi hinde. Onuncu şart vera'dır. Ruh verâ'ın memba'ıdır. Pes neş'et-i insâniye-i hassada şerâit-i mezkûre kâmil olsa ruhun anda hilâfeti sahih olur. Ve amma hilâfet-i ma'neviye-i külliye-i cem'iyye-i ihâtiyye kâbu kavseyin ve mecmu'ul bahreynde müteâyyin olan kimesneye müyesserdir. Ey imâm-i ekrem ve ey halîfe-i a'zam. Hilâfet-i uz mânın muktezâsı hak-ı müstahlifin sûreti ile zuhûrdur. Ve sıfât ve ahlâk-ı ilâhiye ile ittisâf ve tahallükdür. Pes halîfe vech meşrûh üzre olub emr-i ilâhiye imtisâldır. Sâbit olsa anın ragıbi ahna' der olan kuvvâya sırâyet ider. Anların ilmi hayrî halîfeye râcî' olur. Anlar kemâlât-ı hasebiyle halîfe-i ruh-i kemâlât-ı ilâhiyye-i insâniye-i külliyye nâil ve hilâfet-i uzma mertebesine vâsıl olur. Sen dahi her sınıf atâyı bezl ile ve muharremden anları men' iyle. Tâ'ât ve ibâdâta kandır. Kâle Te'âlâ yevmü teşedü aleyhimü sünnetehü ve ercülehum ve Kâle Te'âlâ inne semâi ve'l basara ve'l fu üde külli âlâ ike kâne inde mes'ulâ. İmdi şöyle mâ'lûm ola ki halîfenin zâhiri ameldir, bîatını ilmdir. Zâhiri haddır, bîatını matla'dır. Ra'iyet iki kısım üzredir. Bir kısmı bâdiyedir, bir kısmı hadıradır. Pes bâdiye âlem-i şehâdet münfasıldır. Matbû' Muhammedî hakkında hadıra dahi iki kısım üzredir. Bir kısmı havâssıdır ve bir kısmı avâmdır. Pes avâm âlem-i şehâdet müttasıldır. Anlara bâdiyedir. Gayr matbû' hakkında havâs dahi iki kısım üzredir. Bir kısmı âlem-i akldır. Bir kısmı âlem-i nefsdır. [49B] Nefs dahi iki kısma münkasımdır. Bir kısmı mutî bir kısmı âsi. Pes mutî âlem-i ceberût ile tesmiye olunur. Âsi bu medinenin â'dâsıdır. Âlem-i akl dahi iki kısmdır. Bir kısmı mahcub, bir kısmı gayrı mahcûbdur. Pes

ashâb-ı evsâf mahcûblardur. Anlar âmel-i melukûtdür ki makâmât ashâbıdır. Kâle Te'âlâ vemâ mebnâ illâ lehu makânun ma'lûm ve gayrı mahcûb ashab sebildir. Anlar arâis-i ilâhiyyedir ki hakkın ğuyubi hazâininde anın kâtında mecnundur. Allah Te'âlâ anlar üzre gayretten ötürü gayrden anları setr iyledi. Tâ kim anlara gayri kimesne vâkıf olmya. Nitekim anlar andan gayriyi bilmezler. Anlar mahvi külli makâmındadır. Anlar bu medinenin havâssıdır. Kaçan kim bu aksâmı hakikat üzre fehmi idesin. Avâlım mezkûreden her bir âleme bezl ile şol a'tâyı ki ol âlem anâ muhtâcdır. Kezâlik nefsin dahi bezl ile tâ kim makâm-ı Muhammedî'de ilm u amel sâhibi olasın. Bu makâm kemâldır. Ve a'zam-ı sehâ nâsın ellerinde olan şeyde zühdi itmekdir. Zîrâ ra'iyet meliklerine muhabbet itmezler. Anların kâtında mevcûd olan şeyde ol zâhid olmayınca sehâ muhabbeti mevruzdur. Muhabbet kurbeti müverresidir. Kurbet vuslât-ı cem' müverresidir. İmdi insân nâs kâtında olan şey'i nâs içün terk itdikde nâs anâ muhabbet ider. Kezâlik sen dahi Allah kâtında olan şey'i Allah içün terk itsek Allah Te'âlâ sanâ muhabbet ider. Ve cemi' ef'alinden bir fi'l kendi nefesine izâfet itmek hakikat-i tevhîd üzre sen zâhid olasın.

Üçüncü Bâb: Kadı adlin beyânındadır. Ey tâlib mülk-i mâ'ani ve ey muntâzır-ı vârid ve subhâni şöyle mâ'lûm ola ki. Cesed-i insânı bir medinedir. Ve sıfât adl ol medînenin kadısındır ki ol medîne anın ahkâmı ile kâimdir. Ve kuvva-yı hissiyye ve ruhaniye beyninde [50A] beyninde a'tâ külli şey-i halâkâ hasebiyle hak ve adl üzre hâkimdir. Halife-i ruh ve kalb anı ra'iyetin bâdiye ve hadırası üzre kâdı nasb itmişdir. Tâ kim ra'iyetden her bir ferdin hakkını ahkak ide ve hevâya tâ'biyetden ihtirâz ide ki mülk-i insânı a'mâl-ı sâliha ve ervah-ı tayyibe ile envâr-i ilâhiyye ve tecelliyât-ı rabbâniye ile ma'mûre olub ubudiyyet ve ma'rifet anda hâsıl ola. Pes adl mülk-i bedende ruhdur. Adl efrât ile tefrît beyninde bir sıfât-ı ilâhiyyedir. Kâle Te'âlâ velâ techer bi sâlâtike velâ tehâfet bihâ veb'teği beyne zâlike sebilâ. Ve Kâle Te'âlâ velâ yedeke mağluleten ilâ unuk'ın velâ tebtahi küllel besti ve Kâle Te'âlâ küntüm ümmeten vesâtâ.(K.K:17/29) Kezâlik Resûllullah Aleyh-is-selâm, Hazreti Ebu Bekr'e irfâ' savteke buyurdu. Hazreti Ömer'e ahfâz buyurdu. Pes neş'et-i insâniyede adl hâkim ilâhidir ki kuvvayı insâniyye beyninde her bir kuvvetin istikâkı hasebiyle anın hükmi cârî ve emrî sârîdır. Her bir kuvvet ve cârihaki bir fi'l içün mahlûkdur. Âdil vech üzre anın tahsiline sâ'idir. Pes adalet-i kuvvâ beyninde sariye ve neş'et-i insâniyede hâkim oldukda insân dahi âdl-i tarık üzre sülûk ider. Ve Hazreti

Muhammediyyeye vusûl bulan tarîk-ı adl üzre sâbit olur. Allah Te'âlâ Kur'an-ı Kerim de "İnnellâha ye'muru bi'l-adli ve'l ihsâni"(K.K:16/90) kavli ile emr buyurdu. İnsan adl ile me'murdur. İnsânın mülk-i hâsılda gerek zâhiri ve şâhidi gerek bâtini ve gaybı olsun. El akrabun evlâ bin mağruf adl-i şuhûd hak içün bir sırâtım müstekim ve bir tarîk-ı mevsimdir ki her kim anın üzre sülûk iderse şuhûd-ı hak müntehihi olur. Allah Te'âlâ adl ile müttesif olmıyanı zemm iyledi. Veylün lil mutafifin(K.K:83/1) ilâ ahirul âyeh. Pes a'mâl ve ahlâda nâkıs olanlar veyli âzim ve husrânı cesim vârdır. Kıyamet metâ' ve ecr amel hasebiyledir. Ecr dahi müminlere noksân üzre vâsıl olur. Gayri mümin olanların a'mâli serâb gibidir. [50B]

Dördüncü Bâb: Vezîr olan aklın beyânındadır. İmdi şöyle mâ'lûm ola ki Tedbîr-i rabbânı ve hüküm-i âdî böyle cârî oldu ki bir melîkin mülkünde anın emrî müstekim olmaz. İllâ bir vezîr ile ki mülki tedbîr ve mülk ile memlûk beyninde vâsıta olur. Kezâlik hikmet-i iktizâ iyledi ki mülk bedende halîfe-i ruhun dahi emrî müstekim olmaz, illâ bir vezîr ile. Pes akl halîfenin vezîrîdir. Hitâb-ı ilâhi anın üzre müttevcih olur. Zîrâ mülk bedeninin müdebbîrî akıldır. "Kâle Te'âlâ inne fizâlike le âyâtin li uli'n-nehâ. Kavlihi Te'âlâ inne fi zâlike li zikri li menkâne leh kalbi. Ey akl Allah Te'âlâ bu imâm içün akl ile müsemma olan vezîri icâd iyledi. Anın içün anâ akl dirler ki her emr-i ilâhiyi fehm ider. Allah Te'âlâ vezîri imâmdan ikinci makâmda icâd iyledi. Şemsden kamer mezilesinde şol mezheb üzre ki istimdâde zâhibdir. Bundan ötürü mülkün huzûrunda vezîr içün savlet yokdur. Zîrâ emr-i gayr vâsıta sâdırıdır. Halîfe muhtecib oldukda zuhûr ve înfâz vezîr içün hâsıl olur. Zîrâ halîfenin lisâmıdır andan mütercimdir. Kezâlik halîfe olan rûhun kalbde zuhûri ve işrâkı kâtında aklın hükmi zuhûri yokdur. Ol zamanda insân üzre hakkın huzûri sıfâtı gâlib olub tecelli-i ilâhiyenin istifrâkında iken aklın anda hükmi ve zuhûri yok ol aklın istihlâk mukâmıdır. Halîfe olan ruhun ihticâbı kâtında vezîr olan akla mahsûs olur. Akl halîfeye müşâhede ider, müstefiz olur. Kamer şemsden olduğu gibi. Ra'iyet akl müşâhede ider ki fakat Allah Te'âlâ vezîr olan aklın bünyesini ibdâ' ve cevheriyetini tesviye itdikde anda hüsn ve tedbîrî ve siyâseti ida' iyledi ki anın memleketine lâyıkdır. Anın makamından ra'iyetden edna kimesnenin makâmına varınca andan sonra Allah Te'âlâ aklın zâtı cevheresinde cemi' ulûmi nakş iyledi. [51A] iyledi. Akl cemi' ulûmun mahalli oldu. Kaçan kim Allah Te'âlâ halîfeyi arş vahdaniyet üzre ik'âd idse ve ann redâ' ferdâniyet ile müreddi ve sıfât-ı ilâhiyye hüllesi ile mahal itse

azamet ve heybet ve iclâlden halîfe-i şol kisve ile eksâ ider ki. Eger âlem şehâdet ve hisse anlardan semm hayât mıkdarı zâhir olacak olursa anın nûrî anlara galebe idûb ol hinde anlar za'yıf olub nufûslarından selb olunurlardı. Pes azametden halîfenin makâmı budur. Dâr-ı kerâmetde müşâhede-i hakda ne keyfiyet ile nûr-i tecelli bizi meslûb itmiye. İmdi ol kuvvet acayıb ne a'zamdır ki Allah Te'âlâ anınla bizi te'yid ider. Dâr-ı ahretde hakkın idrakında anâ nazar itdigimizde vaktâ kim halîfe azametden bu makâmda kâim oldu. Akli kendi üzre idhâl iyledi. Vaktâ kim akl ruh üzre dâhil oldu. Aklın cevheriyetinde olan sûreti zât-ı halîfe-i ruhda mütecelliyeye oldu. Akılda menkûşe olan ulûm ve esrâr anâ lâyh olur. Ya'ni halîfenin huzûru aklın küdürâtı gönyesin mahv ider. Anın cevherinde olan esrâr halîfenin zâtı mar'âtında layhe olur. Kâdiri hallül mer'u le matlûbe ve sebebî matlûbu firrâhi'l Kâle Te'âlâ ve fi enfisiküm efela tubsîrun. Pes kaçan kim akl mülkün tedbîr ve islâhında bir şey'in ma'rifetini murâd itse, imâm olan ruhun müşâhadesine müftekir olur. Ana tevcih ider. Ruhun müşâhadesi katında akla mülk-i insâninin tedbîrinde murâd itdiği esrâr lâyh olur. Murâd olan ilmin suvali mülkün tedbîrinde akl-i müstekıl degildir. Ruhun müşâhadesine ve andan ilmin ahzına muhtâcdır. Akl sıfât-ı ruhaniye ve ma'arif-i ilâhiyye ile mahal olub. Zâhir oldukda anın ilmi keşf-i ruhani ve şuhûd üzre hâsil olur. Ammâ [51B] ruhun adem-i şuhûdu kâtında aklın ilmi taklidî olur. Mülk-i insânide ruhun tedbîri akl vâsıtası ile vâkı' olur. Pes Allah Te'âlâ akli bu sıfât üzre icâd itdikde dimâği anâ mesken iyledi. Tâ kim aktâr memlekete işrâk ide. Ve hazâne-i hayâle ki müstakar cibâyât-ı bâdiyedir karîb ola ve hazâne-i fikr ve hıfz dahi karîb ola. Tâ kim cemi' mühimmâtında anâ nazar itmek mümkün olâ. Mülk bedeninin salâhı akl ile dir. Akl fâsid olsa medine-i cism harâb olur. Pes ruha lâbuddur ki vezîri akli muhâfaza ide. Bir mülkde hayr yokdur ki akl anı tedbîr itmiye. Zîrâ Allah Te'âlâ sevâbı anın rey'inde idâ' iyledi. Ve vezîrin sıfâtı mülk-i kevninin tedbîrinde sebk iyledi.

Beşinci Bâb: Zikr olunan ferâset-i hükmiyyenin mukâbelesinde olan ferâsetin beyânındadır. İmdi şöyle mâ'lûm ola ki. Nûr-i insânı içün bir vech nûr-i mahz mukâbil oldu ise anın ebîdir. Bir vechi tabi'at olan zulmet mahzaya mukâbil oldu ise anın ümmîdir. Nefs-i nâtika ki ruhî insânîdir zâtı ile. Nûri ile zulmet beyinde mütevessit oldu. Nefs-i nâtikanın beynehümada mekânında tevassut itdiginin sebebi budur. Zîrâ nefsi nâtika neş'et-i tabi'yeyi unsuriyeyi müdebbiredir. Nefs-i külliye

gibi ki akl ile heyûlâ'-i kul beyinde halk olundu. Pes zulmet-i mahzadır. Ve akl nûr-
i mahzadır. Nefs-i beynehümâda berzâh gibidir. Biri gâlib olmasa ahd cânibine mâil
olmasa umumi i'tidâl üzre mütelakkiye olur. Adl ile hükmi ider. Eger anın üzre nûr
mahz galib olsa. Yâ zulmet mahz galib olsa. Nefs-i nâtık gâlib olan şey'i mahsûse
olur. Nitekim neş'et-i cismiyyede zikr olundu. Tûl-i müfritden ve kasr-ı müfritden ve
sevâd-ı müfritden ve beyâz-ı müfritden her birisi ahadi tarafeynde tefavüd üzredir.
Amma beyaz-ı müfrit insânın nazarı ile âlem-i nurda istiğragı [52A] istiğragı ve anda
istigrâkıdır. Şol haysiyetle ki anda bir şey kamlıya ki anınla tabi'atı âlem tedbir
iylese ebî akl mağribi gibi ve anın emsâli gibi. Kemâlîn husûlundan evvel ruh seriân
fâsıd olur. Pes nefis-i nâtika içün âlem-i nûrda istifrak ve anda istifrag ve istihlâk
mezmûm olur, heymân gibi. Zîrâ anın nazarında kesret-i mürtefi'a olur. Cem' esmâ-i
ilâhiyye ile zâhir olub kesretde hakkı müsâhade idemez. Kezâlik sevâlî mefrut ki
ruhun âlem-i şuhûd ve tabi'at istifragıdır. Ve ruhun âlem-i tabi'at nazarı âlem-i
nurdan anı men' ider. Bu dahi mezmûmdur. Zîrâ anın üzre âlem-i tabi'at ve zûlmet
ve sıfât-i tabi'yye ve hayvâniye gâlib olur. Ve anın beyni ile ulûm-i ilâhiyye
muaddili olan âlem-i envâr beyinde hâil olur. Kemâl-i insânı ile zâhir olmaz. Kaçan
kim bir vakt âlem-i nûr ve tecelli istifrâkında olsa. Ve bir vakt âlem-i tabi'atde olsa.
Ve ahd ve vâhidi vasfın anın üzre gâlib olmasa hadd kemâlde vâkı' olur. Nitekim
Resûlullah liye maallahi vaktum la yesteğni fihi ğayra rabbi dedi. Pes bir vakt rabbi
şuhûdunda istihlâkda ve bir vakt ashâbı ile, ve bir vakt ehli ile olurdu. Kezâlik ahd
cânibine nazarda anın ikâmeti müddeti. Yâ müddet mûmteddedir. Ol tûldur. Yâ
müddet-i galiledir. Ol kasırdır. Lâbud olan budur ki. Müddet-i sâhib mikdârı ola.
Ammâ lahmın rutubetde galez ile rikkat beyinde i'tidâli insânın ber zehiyyât ma'na
ile hüsn beyinde i'tidâlidir. Cild ile azim beyinde lahm gibi. Ammâ şâ'r i'tidâli
insânın kabz ile bast beyinde ikâmetidir. Ammâ insânın esyelul vech olması talâkât
ve beşâşetdir. Amma insânın aynı olması ya'ni büyük gözlü olması. Umûrda nazarın
sihhati. Ammâ ayninin ğavra ve sevdada mâil olması umûr-i hatiyyenin ve ulûm-ı
gaybiyyenin istihracıdır. [52B] Ammâ ayninde cuhûzet âlem-i şehâdetden ulûmun
istinbâtına insânın meylidir. Amma azim re'sin i'tibârı aklın tevfiridir. Ammâ sâilül
ekbâf olması mingayri eserin ezyek ihtimâldir. Ammâ müstevil unuk olması eşyâ
üzre istisrâfdır. Anlara meyilsiz unukda tûl zâid ala mâ yenbeği istişrâfdır. Amma
kasr-ı müfrit tefritdir ve şol şeyde ki anın üzre istişrâf lâyıkdır. Ammâ mu'tedilü'l-
leb olmâsı istikâmet-i esvâd içün mecrâ-ı nefsidir. Kelâmın hitâbda istikâmetidir. Şol

vezn ile ki muhâtab kâtında anınla menfa`at-ı vakı`a olur. Ammâ rüknde ve sulbünde lahmın olmaması şol umûra nazarıdır ki anlar üzre tâ`vîl olunur. Ve anlar üzre teverrük olunur. Tâ kim ahd tarafına telhs sâhibi ola. Zîrâ umûr ber zehiyye olacak olursa galib emirde anâ müteazzir olur. Ammâ hafıyyu savd olması sırrın hıfzıdır. Ammâ savtın sıfâtı sırde bir şey`i ziyâde itmiye. Ammâ tûlul bennan olması tenavelin letâfetidir. Ammâ keffîn basatı dünyânın remidir. Ana taalluksuz ammâ kelâmın ve dahhakın kılletı insânın mevzu` hikmeti nazarıdır. Hâcet mikdârı tekellüm ve dahhak ider. Ammâ suğra ile sevdaya tab`ının meyl itmesi suğrada âlem-i ulviye sevdada âlem-i suflıye anın üzre meylin galebesidir. Ve âlem-i süflide kurrete aynun olan şeyde ahfâ olunan şey`in istihrâcıdır. Zîrâ tabı`yet ekser ukûli mahcûb ider. Anâ nazar itmekle ve kavmin ezhânında zemmi tabı`at mesbûkdur. Ammâ insânın nazarında ferh u surur olmak nufûs gayri muhabbet ile kendisine isticlâb itmekdir. Ammâ malda kalilüd tamağ olması gâileden ba`d olmasındır. Her şeyden ki anın içûn anda nef` yokdur. Ammâ senin üzre tahkimdir. Yâ senin adem-i irâdeti kendi nefsi kemâline anın şughulidir. Ammâ batı ve acelân olmaması kadretin vucûdi kâtında seriul aks olmamasıdır. Ve ahızdan âcız olmasındır. Pes neş`et-i latife-i insâniyede zikr olunan şeyi neş`et-i tabı`at i`tidalinde hükemânın [53A] hükemânın zikr itdikleri şey`i harfen bi harf muvafıkdır. Tedbîrât-ı ilâhiyyede Şeyh Muhyiddinî Arabî Hazretleri zikr itdiği üzre faslul ferasetiş-şer`iyye ey sâhib-i keşf ve basîret ve ey ehl ve râyet ve ferâset. Şöyle mâ`lûm ola ki. Tahkik-i âlem melekût-i âlem şehâdeti muharrikdir. Anın hükmi tahtındadır. Ammâ melekût kendi nefsinden ol hükme müstehak degildir. Lâkin teshir ilâhi ile. Allah Te`âlâ âlem-i şehâdeti anâ teshîr iyledi. Ecsâmı ervâhın teshîrinde itdiği gibi. Alem-i şehâdetden hareket ve sükûn ve ekmel ve şurb ve kelâm ve himmet sâdır olmaz. İllâ âlem-i gaybden zîrâ hayvân hareket itmez. İllâ kasd ve irâdet ile. Kasd ve irâdet kalbin amelindendir. Kalb âlem-i gaybdandır. Hareket ve dahi anın eşkâli âlem-i şehâdetdendir. Ve evliyâyı Muhammedîn kâtında âlem-i şehâdet şol şeydir ki biz anı âdet-i hiss ile idrâk ideriz. Âlem-i gayb şol şeydir ki biz anı haber-i şer`i ve nazar fikri ile idrâk ideriz. Şol şeyde ki âdet-i hiss zâhir olmaz. Şöyle ma`lûm ola ki. Âlem-i gayb ayn basîret ile idrâk olunur. Nitekim âlem-i şehâdetayn basar ile idrâk olunur. Basâr âlem-i şehâdet-i idrâk itmez. Mâdâm ki andan hicâb ve zulm ve anâ şebih olan şey mürte`fi` olmya. Mevani` mürtefi`a olsa envâr-ı mahsûsât üzre münbasıt olsa basâr-ı mubsîrâtı idrâk ider. Mubsîrâtın idrakı nûr-ı basar ve nûr-ı şems ve nûr-ı serâc

bunların işbâhı olan envâra makrûndur. Kezâlik ayn basîret âlem-ı gaybı idrâk itmez. Mâdâm ki andan hicâb-ı ruyûn ve shevât ve mülâhaza-i agyar ve bunların işbâhı olan şey mürtefi' olmıya. Hâcib-i ayn-ı basîret ile âlem-i gayb olan melekûtün idrâkı beyninde hâil olur. Kaçan kim insân kendi kalbi mer'âtine kasd itse anı envâ'ı riyâzât ve mucâhedât ile mücella itse hacebin küllisi zâil olsa anın nurî âlem gayb üzere münbasit olan nûr ile müctemi' olsa âlem-i gaybın nûrî şol nûrdur ki ehl-i melekût anınla mürâî olur. Ol nûr-i mahsûsâtda şems menzilesindedir. Nûr-i ayn [53B] basîret nûr-i melekût ile müctemi' olur. Nûr-i ayn-ı basîret mugayyibât-ı âlâmahiye aleyhi keşf ider. İllâ bunda bir lâtife vârdır anın beyânı budur ki tahkik-i hiss cidâr-ı mahcubdur. Ve dahi ba'd müferrit ve kurb-u müferrit ve ecsâm-ı keşîfeki hâiledir. Hüsn beyni ile idrâk olmağa murâd olunan şey beyninde. Zîrâ hüsn âdet-i hicâbın verasında idrak itmekden kâsırdır. Vakt olur ki nebî içün yâhûd velî içün âdet-i münharık olur. Nitekim Resûl Aleyh-is-selâm inni ârâküm min verâ-i zahrî dedi. Ve dahi evliyâ içün mükâşifât sülûkları evâilinde vâkı' olur. Merîd içün evvela mahsûsâtdan keşf olunur. Bir râculi mukbil görür. Yâ hâlâtdan bir hâlet üzere müşahade ider. Halbuki beynlerinde ba'd müfrit ve ahsam-ı keşîfe vâkı'dir. Meselâ bir raculi mükerrerimde müşâhede ider. Yahûd kâ'be-i müşâhade ider. Halbuki râî aksâ-i ma'ribdedir. Bunun gibi keşf ehl-i irâdetin evâilinde vâk'dir. Andan sonra keşf-i mezkûr ashâbı olan merîdîn eger inâyet ehli ve verâset-i nebeviyeye ihtisâs ehli olacak olurlarsa andan müntekıl olurlar. Eger anlar üzere bu hâl ya'ni harkâde aleddevâ bâkı kalursa anlar budaladır. Eger bir vakt tahallel iderse ve bir vakt itmezse anın sâhibi yâ vârisdir yâ fitrât sâhibi olan âbitdir. Ammâ âlem-i basîret anınla âlem-i gayb beyninde mesâfe yoktur. Ve karib müfrit ve bu'd müfrit yoktur. Anın hicâbı reyndir ve kaflu kûndür. Halbuki bunlar mucâhedât ile mürtefia oldu i'lâm ve ğuyub-ı lâyıha oldu. Lâkin bunda emr-i aher vardır. Ol emr budur ki eger ayn basîret-i munceliyye olacak olursa zikr olunduğu gibi anda hicâb âher-i ilâhi vardır. Bunun beyânı budur ki şol nûr ki hazreti cûddan hazârât-ı vucûdiyede muğayyebât üzere münbasit olur. Ammâ ol nûr cemi' muğayyebâta 'âm olmaz. İllâ Allah Te'âlânın anlardan senin içün keşf itmege irâdeti yoktur. Ve mâhâza insân-ı gâyet safa ve celâda olsa bu makâm-ı dehâdir. Evliyâ-i Muhammedîyesine bu ki delil anların nufûslarında anların [54A] anların zevkidir. Ve gayra delil la edri mayefalu bî vela biküm inettebiğu illa mayuha ileyye kâvli kerimidir. Safâî nebevî gayetde iken fe keyfe ki bu hicâb-ı velâda olmıya ki tarîkdan ana ikine dil ki kadar feth olmıya. Bu

hicâb hicâb-ı ilâhidir ki Allah Te'âlâ ve mâkâne libeşerin en yukellimellâhi illâ vahyen ev min verâ'i hicâbi ev yursile resûlen feyuha bi iznihi ma yeşâ kavlinde anâ işâret ider. En etba`a ilâ mayuha ileyye kavli şol şey kadardır ki âlem-i gaybdan Resûlullah'a keşf olunur. Âlem-i şehâdetde anın tesirini müşahade ider. Muşâhade itdigi hadd üzre tekellüm ider. Dir ki filan şey vâkı' olur, filan şey olmaz. Ve bizim âkibetimiz filan şeyi âildir. Anın keşfi kadir ve bu hicâb-ı ilâhinin aklâ ref'i mümkün degildir. Egerçe kim insân gâyatın a'lasına balı' olursa. Zîrâ ayn basiret keşf itmez. İlla şol şey'iki merâtib-i vucudiyye ve evcehinde bir vech ile vucûda dahil ola. Kaçan kim emr-i mezkûre mukarrer olsa âlem-i gabdan keşfin haddî bize vâzih olur. Bu makamda vâkı' olan kimesneden bir şey zâhir olsa eşhâsdan bir şahsın hakkında ol emr ferâsetdir. Ferâset mekâşifin âli derecâtıdır. Kitâb-ı mübînden anın hattı inne fi zâlike leâyâtîl lil mutevassımın kavlidir. Ve resûlden itteku ferâsetel mu'mini fe innehu yenzuru binurillah kelimidir. Tetmim: Şöyle mâ'lûm ola ki ferâset-i şer'iyye ve hükmiyyede, nüshâteynin mukâbele ile tahsisi kasd olunan şeyden bir bâkiye kaldı. Ol bâkiye budur ki kâil içün dimek vardır ki elbette sizin katınızda mukâbeleden lâbuddur. Bu ferâset-i şer'iyyeden eşkarın ve ezrakın ve azîmü'l ünf olan kimesnenin ve kühületi mu'tedil olan kimesnenin hazzı katındadır. Pes biz anâ cevâb idûb diriz. Ey sâil sen sûâl ârif ile sûâl itdin. Biz in-şa'Allah Te'âlâ anı eyser şey ile tehlis idûb sanâ telhis ideriz. Ol şey budur ki tahkîki biz ferâset [54B] hükmiyyeye nazar ideriz. Anın erbâbını ve anınla kâil olub hükm iden hükemâya müşâhede ideriz ki tarafeyn ve vasıtaya rucû' itdiler. Eşyâya mahmûda ve mezmûma taksîm itdiler. Hayrin küllisini vesâtında vaz' itdiler. Zem ile şerî tarafeynde tâ'yîn itdiler. Pes ebyâd-ı şedidin eş'ârda ve erzâkda zemden zikr itdikleri şey'i istimâ' itdik. Ol gayr mahmuddur dediler. Kezâlik şedidü's-suvâd olan kühûl ve refikulünf olan cüdâ mezmûmdur. Beyne hümâda mu'tedil olub meyl külli ile ahd-i tarafeyne mâil olmıyan mahmuddur. Ferâset-i hükmiyyede takaddüm itdigi üzre. Vakta kim biz hükemayı gördük ki eşyâya bu kadar üzre hasr itdiler. Pes biz âlem-i insâniye nazar itdik ki hüsn ile kaçan kim hükmi bize nereden zâhir olur. Biz diriz ki hüsn yokdur ki indillâh anın sebebi ile menzilet vâkia ola. Ve dahi kabih yokdur ki andan ictinâb itmek ile Allah'dan hayr vâkı' ola. Şol şeyden gayrîki anı şer' tahsîn ide. Ve dahi şer' anı takbîh ide. Biz gördük ki bir fi'l üzre hamdın veya zemmin vukû'u şer' cihetledir. Biz nazar itdikki tarafeyn beynini vâsita ile nice cem' ideriz. Tâ kim tarafeyni mahal i'tidâl olan vasat hükmüne muhâlif ideriz. Biz deriz şer'a nazar

itmekle insân üç kimesneden birisi olmakdan hâli degildir. Yâ batini mahzdır, ol halen ve fi'len tecrîd tevhide kâil olan kimesnedir. Bu ahkâm-ı şer'in tâ'tiline ve şerâ'i a'yanının kalbine mü'eddir. Bâtiniyye gibi. Ve her şey ki kuvâ'idi ve dînden bir kâ'idenin hedmine müeddi ola. Ol şey her mü'min kâtında bi'l itlak mezmûmdur. Veya zâhiri mahzdır ki zâhire mütegalgil ve mütevagildir. Şol haysiyetiyle ki tegalgül anı teccim ve şebihe müeddi ola. Bu dahi mezkûr gibi zemme mülhakdır. Şer'an veyâhûd şer'iyet üzre câri ola. Lisânın fehmi üzre şâriğ-i mâşî' olduğu haysiyetiyle vâkif olduğu haysiyetle vâkif ola. Kademi anın kademine muvâfik olduğu halde bu halet-i vesâtdır. Bu vech ile insân için Allah Te'âlânın mahiyeti [55A] mahiyeti sahih olur. Kâle Te'âlâ fette bi'ûni yuhbibkûmullah ve yağfirlekûm zunubekûm(K.K:3/31) şaria iktida ve ittibâ' itmekle ve anın eserini iktifa itmekle âbîd için muhabbet-i ilâhiyye sabit olur. Ve zünûb-u gafr olunur. Ve sa'âdet dâima hâsıl olur. Pes ferâset-i şer'iyye ve hükmiye de nasihatının mukâbelesi vechî budur ki zikr olundu.

Altıncı Bâb: Mülk-i bedende metasarrıfın olan vüzerâ ve ümerânın ve kuvvâd ve ecnâdın tedbîr ve siyaseti ve dört olmasının hikmeti beyânındadır. İmdi şöyle mâ'lûm ola ki. Gerek âlem-i kebîr gerek âlem-i zagır mülki olsun anın kıyâmı dört şey üzredir. Beyt dört rûkn üzre kâim olduğu gibi. Pes mülkün bir rûknü cismdir. Ve birisi ruhdur. Ve birisi ğıdadır. Ve birisi mertebedir. Hiss ve ma'ni i'tibariyle sekiz olur. Bundan ötürü yevm kıyâmetde hamle-i arş sekiz olur. Allah Te'âlâ ve yahmilu arşı rabbike fevkahun yevme izin semâniye buyurdu. Bugün hamle-i arş dördür. Nitekim Resûlullah hümül yevm erba'atün buyurdu. Anlar cism ve ruh ve ğıda ve mertebedir. Mülk-i sağırin bu dört üzre kıyâmı sa'âdet ve şekâvet ve kemâl ve naksdan nazarı kat' itmekledir. Ammâ neş'et-i Kemâliye-i insâniye-i ilâhiyye mülkünün kıyâmı ki ibâdet ve ma'rifet-i ilâhi ve celâ ve isticlâ-i külli anıla hâsıldır. Pes sıfât-ı insâniye-i Kemâliyeden dört sıfât iledir. Birisi havfdır, biri ricâdır, biri ilmdir, biri tefekkürdür. Bunlar mülk-i insânide halîfet-ullah olan ruhun vüzerâsı ve ümerâsı ve kuvvâdı ve ecnâdıdır. Bunlar dört kılındı. Zîrâ cihât ki halîfe üzre halel ve mülk üzre fesâd anlardan gelur. Birisi yevmin, biri şimâl, biri half, biri emamdır. Kâle Te'âlâ sümme lâ âti yennehum min beyne eydihim ve min halfihim ve an eymanihim ve an şemâlihim bu cihât-ı erba'adan ekser zikr itmedi. Tahtı zikr itmedi. Zîrâ insâni tahta da'vet ider. Fevki zikr itmedi. Zîrâ mahlûk için anda medhal yokdur. Ey halîfe-i sübhânı ve ey imâm-ı rabbanı sanâ lâbud olan budur ki [55B] bu

cihât-ı erbaaya nazar idesin. Zikr olunan sıfât-ı erbaa ümerasında her birisini ittiba' ile bir cihette vaz' idesin ki etrâf-ı erbaadan kâlan adüvvünün mazarratın ideler. Pes emîr havf kendi yemininden emîr ricâli şimâlinden emîr ilmi yedînin beyninden emîr tefekkürü hilafından nasb iyle ki cihât-ı erbaadan adüvv geldikde mülkünü etraf erbaadan cünûd ve asâkir ile mahfûz bulur. Yâ hâib rucû' ider, yâ münhezim olur. Havf-i cihet yemine muhtas kılındı. Zîrâ yemîn mevzi' cennetdir. Şimâl-i mevzi' nârdır. Add yemîn tarafından geldikde şehvât ve lezât ile gelûr havf bu a'dâyı de'f ider. Eger havf mevcûd olmasa sanâ galebe iderdi senin mülkün helâk olurdu. Bu mevzi'den gayri mevzi' aherde havf vâki' olmak vâcib degildir. Cihet-i aharide havf-i isti'mâl itmiye. Zîrâ ye's ve kunût vâki' olur. Pes havf insâna cündi içûn alet-i harb gibidir. Cünd anı ahz itmez illâ adüvvüye mübâşereti kâtında zîrâ bu mahalden gayri anı ahz itmek sıhriyettir. Eger adüvv şimâlden varid olursa kunût ve ye's ve sû-i zann ile vârid olur. Şimâlde hâzır olan recâ Allah Te'âlâya hüsn-ı zan ile karşıd varır anı def' ve kam' ider. Eger küddamdan vârid olsa sanâ kûl zâhir ile vârid olur. Testim ve teşbih mezhebine zâhib olmağa müeddi olur. Küddamında hâzır olan ilm kâim olur anı men ider. Eger adüvv halfından gelurse hayâlât-i faside vârid olur. Tefekkür ana kâim olur anı def' ider. Kaçan kim cihât-ı erbaadan vaz' olunan emîr cünûdi ile sâbit olsa bekdin mahrûs olur. Eger ümerâ-i erbaadan ziyâde ümerâ idecek olursan senin besatinde mevcûde olan ümerâ-i aşr üzreki sen anlara ilkâ idersin ziyâde itmiye. Aşre tahsis olundu, ikabdan, hıfzından ötürü. Zîrâ hakkın tenzihi olan hudûd-i aşradır. Anlar enam ve half ve yemîn ve şimâl ve fevk ve taht ve kabl ve ba'd ve külli ve ba'zdur. Pes bir kimesneki [56A] bir kimesneki Allah Te'âlâya bu hudûddan tenziye iylese ki medâr-ı selâmet ve dâr-ı bekâda bekâ-i mülk bunlar üzredir tahkik hakkı tenzih iyledi. Se'âdet-i ebediyyeye nâil olur. Ve zikr olunan ümerâ-i aşreden her emîrin tahtına zamm ile şol cendîki ol emîr ana muhtâcdır. Bu hudûddan her bir hadde ki her bir hadd içûn bir emîr ashâbı ile mevcûd ola. Ve nikaba ve urefâ ile anın katında vâkîf olâ. Kaçan kim adüvvesinin üzreki vârid olsa senin üzerine merâm sehl olursun, nazar idersin. Ol nahıyyede olan emîrî da'vet idersin. Adüvviye beru zeyl anâ emr idersin. Ol emîr anın hemmi içûn sanâ kifâyet ider. Cemi' nevâhıda dahi hâl böyledir. Fasl şöyle mâllûm ola ki mülk-i insânı sıfât-ı mezkûre olan ümerâ-i erbaa ile uluhiyyete mazahidir. Zira sıfât-ı erbaa olan hayât ve ilm ve irâdet ve kavl-ı erkân ulûhiyyetdir. Bunlar âlem-i vücûdînin aslıdır. Nitekim tabiat olan erbaa ki harâret ve burudet ve buruset ve rutûbetdir. Ecsâm vücûdînin aslıdır. Ve anâsır-ı

erbaa ki rûkn esirdir. Hevâ ve mâ ve nâr ve tûrâbdır. Müvellidâtı vücûdinin aslıdır. Ve ahlât-ı erbaa ki merretan ile dem ve balgamdır, hayvan vücudinin aslıdır. Ve hakâyık erbaa ki cism ve taaddi ve hiss ve nutkudur. İnsân vücûdinin aslıdır. Ve neş'et-i insâniye mülkûnün ümerâ-i erbaa ile kıyâmının ba'zı ve cevhi neş'et-i günüye tedbîrinde takdim itdi ki erbaa besâit adediyyede asl sâni olduğudur. Ve i'tibâr aher üzre halîfenin ümerâsı ondur. Beşi mülkiyyetdir, beşi melekûtîyedir. Mülkiye olanlar havvas ile tesmiye olunurlar. Melekûtîye [56B] olanlar ervâh ile tesmiye olunurlar. Ümerâ-i mülkiye hâsse-i basar ve hâsse-i semi' hâsse-i şemm ve hâsse-i zevk ve hâsse-i lems ümerâ-i melekûtîye ruh-ı hayvanı ve ruh-ı hayâlî ve rûh-ı fikri ve rûh-ı akl ve rûh-ı kudsidir. Kaçan kim emr-i ilâhi bu ümerânın birisine rûsl havâtırın idî ile sâdır olsa her birisi kendi hakikatı hasebî üzre anâ vârid olan emre mübâderet ider. Eger kalb imâm-ı hidâyet olursa ecnadını tâ'ate tahrîk ider. Anın havâtırını âlem-i gaybdan ki halîfenin mazaretidir. Ve âlem-i şehâdetden ki anın bâdiyetidir. Ümerâ-i aşreye tevcih ider. Her emîr teklîfden layık olanı ve anın hakikatine iktizâ iderse sünnet ve cemâ'at üzre istikâmetini kitâbet ider. A'zâ-i mezkûreden sâdır olan her amel ki kalbin amelî olan ihlas anı tayîd itmiye. Hebâ-i mensûrdur. Ol amel se'adet-i ebediyyeye müverris degildir. Kâle Te'âlâ vemâ umiru illâ li eğbudullahe muhlisine lehuddin.(K.K:97/5) İmdi Resûl Aleyh-is-selâmın inne fi'l-cesedi lemezannea ize salâhât sulhud cesedî ve iza fesedet fesedde'l-cesedî illâ vehiye'l-kulub kavlinin fehvası üzre kalb-ı insânı sâlih olıcak cemi' a'zâ sâlih olur. İ'mâl dahi sâlih olur. Pes kalb abd husûsu beytullahdır. Mevzi' nazar-ı ilâhi ve mahzar-ı tecelli gayr mütanâhidir. Her bir uzv içün hareket ve sükûn ve zuhûr ve bütûn ve hüküm ve te'sir yokdur. İlla anın emr ile. Pes kalb-i mahal kabz ve bast ve reca ve havf ve şükür ve haber ve mahal imân ve tevhîd ve tenziye ve tecriddir. Ey halîfe sen dahi kalbin mahzar ulûm-i ilâhiyye ve esrâr ve envâr-ı rabbâniye ile. Tâ kim ecnâd ve ra'yyetin dahi el nâsu alâ dini mulukihim fehvası üzre senin ahlâk ve sıfâtın üzre zâhir olalar. Anların fezâil-i ahlâk ve a'mâl [57A] ve a'mâl ve berekâtı ile senin mülkûn kavî ola. Ve indillâh mazhariyetde eşmel ve ekmel vech ile ana mahzar olmakda sâir hulefa üzre izzet ve şeref bulasın.

Yedinci Bâb: Kâtibin beyânındadır. İmdi neş'et-i insâniyyede kâtib bir sıfât-ı latife-i ilmiyedir ki yemîn ile tesmiye olunur. Anın maddesi ebrârın makâmı olan aliyyindendir. Ve ol şerâb memzûc sâhibidir. Kaçan kim imâm melekûtünden bir emri

âlem şehâdetde izhâr itmek dilerse kalbe tecelli ider. Sadr münşerih olur. Bu keşf-i azâdan ibâretidir. Kalbde imâmın murâdı mürtekim olur. Mücellâyı hak olan kalb vezîr olan aklın mir'atıdır. Aklda mir'at kalbde müşâhade ide ârif olur ki ol emr imâmın murâdıdır. Kâtibi istid'a ider. Ve anı ol murâda matlu' ider. Ve anâ der ki nefsin zâtında müşâhade itdigin filân emri ve filân şey'i kitâbet iyle. Kaçan kim ol emr nefste hâsıl olsa cevârih hurûc ider. Bundan ötürü biz didik ki kâtibin şerâbı memzûcdur. Zîrâ makrebînin aynı olan akl ile mümteric olur. İmdi şöyle mâ'lûm ola ki. Mahal-i kitâbet olan levh-i kitâb ile müsamâdır. Kitâb iki kısım üzredir. Birisi kitâb-ı merkûmdur ve birisi kitâb-ı mestûrdur. Kâle Te'âlâ vetturi ve kitâbî mestûr ve Kâle Te'âlâ kitâbî merkûm. Pes Allah Te'âlâ mestûr ile kase itdi. Merkûmdan ahbâr iyledi ki ol iki mahaldedir. Birisi siccîn, birisi illiyyîndir. Pes mestûr-i âlem-i ervâhdedir. Merkûm âlem-i gayb ve şehâdetdedir. Ve cânib-ı hakâyıktan ve keşf-i sahih cânibinden merkûm ve mestûrun aynıdır. Lâkin vaktâ kim andan melâ-i â'la mu'âyın olmadiyse illâ anın tarafından olan vech-i vâhidî ki âlem-i emre mahsûsdur kitâb-ı mestûr oldu. Vaktâ kim insân ulvî ve süfli [57B] cem' itdi ise ve cihetine müşerref oldu. Anın içün merkûm oldu râkım tarafından olan mestûrdur. Ol mevzi meşkuldur mevzi' in'kâd ve huyût ba'zısının ba'zı tedâhul mahaldir. Ve kitâbdan arz tarafından olan yine kezâlik mestûr oldu. Ve merkûm oldu. Râkım tarafından olan vech vâhid i'tibâriyla şol kimesnenin hakkındaki iki vechi müşâhade iyledi. Pes bu mestûr arz-ı ashâb ulûm-i ahkâm olan fukahânın ilmidir ki hübbü dünya ile anların kulûbî muayene-i melekûtten mahcûbdur. Pes melâike emr-i ulvî âleminde mesturdur. Fukahâ-i mahcubîn halk süfli aleminden mestûrdur ve muhakkıkîn merkûmdedir. Vechinin müşâhadesiyle şol şey ki arz tarafından oldu anı hussâ müşâhade itdiler. Râkım tarafından olan şey ki muhakkıkın sırrı hakkında arşın mâfevkı olan şeydir. Ve avakım emrin ba'zısı hakkında semânın mâfevkı olan şeydir. Kalbâ ve aklâ anı müşâhade itdiler. Kaçan kim kulûblarından ferağ oldu. Dediler ki sizin rabbınız ne didi. Dediler ki Hakk Te'âlâ anlara tecelli iyledi. Anlar ana hitap itdiler. Ol dahi onlara hitâb itdi. Kaçan kim hicâbı hark itdiler anların hakkında esbâb mün'adim oldu. Anlar sırrı kadere nazar itdiler ki halâyıkda nice hükm ider. Emr-i mebdeine mülâhaza itdiler. Eger dilerlerse sâmit olurlar. Ve eger dilerlerse nâtik olurlar. Hakk Te'âlânın anlara hitâbı kitâbetdir. Anların kulûbunda ve anların kulûba elvâh mahfûzadır ki her şey anlarda mektubdur. Mevîzâi tâ' dilaî külli şey-i kavli kerimi üzre anlarda karait iderler. Ve anlardan ahbâr iderler. Makarda olan âyât-ı

havâtır-ı rabbâniyedir. Pes ey halîfe-i vahîd ve ey imâm-i reşîd ve ferîd. Eger kâtibin sâlih olursa mülk-ı vucûdun zâhiri ve kuvva-ı zâhiresi olan bâdiyede anın kitâbı emr-ı ma'rûf üzre mâşî olur. Ve a'zâ ve kuvvâ ra'iyetinden her birisi kitâb-ı kerîmin emrine imtisâl idûb me'mûr olduğu şey'i mübâderet ider. Zâhirin olan bâdiye mâmûr oldukda bâtının dahi mâmûr olur. Ey halîfe eger sen vezîrin ile meskenin olan hazretin tedbîrinde isen kâtibin kütbî [58A] kütbi bâdiyede olanlar anın murâdı üzre mâşîyedir. Senin murâdın üzre mâşîyye degildir. Ol fucûr ve takva üzre emîndir. Senin mülkün iki sıfâta kâbildir. Kâle Te'âlâ ve nefsin vema sevvaha fe elhemeha fucuraha ve takvahâ.(K.K:91/7.8) Ey halîfe zikr olunan kâtibi ki sıfât-ı ilmiyedir. Ele getür ve anın temyizi emrî ile vucûdun mâmûr iyle tevkî' ref' rabbânî ve emr balîğ sübhânîki halîfe-i insâniye mürseldir tevkî' ref' âlişân-ı rabbânî ve emr-i şerif cihân matâ' sübhânî mülk-i insânide halîfe olan rûh-i kudsiye vâsıl olıcak mâ'lûm ola ki. Ber mûcib-ı hükm-i küntü kenzen makfiyen lem uğraf fe ehbaptû en uğrafe fe halektul halka fe taarraftu ileyhim. Fe arafuni ki zatım gayrı mutlak zatıda mahfi ve vucudi gayri cemâ'i zatimden menfî olub zatimden gayrı bir ahd içün zâim gayr ma'rûf iken muhabbet-i zafiye-i gaybiyye ma'rûf ve meşhud ve ma'bud ve mescûd olmağa iktizâ itdikde kemâl zuhûr ve izhâr ve celâ ve isticlâ içün halkı halk itdim. Ve sen dahi ahsen-ı takvîm ve ekmele-i tersimde cemi' esmâ-ı ilâhiyye kemâlâtına kâbil ve sûret-ı rabbâniye âsârına ve ahkâmına şâmil olan sûret-i câmia üzre halk itdim. Haram-ı muhterem gaybda sırru evkât azze ve celle ve sübhan vechi cemâlim kenefezehu eddebeni rabbi feahsene te'tibi mefhumu üzre âlâ-i tecelliyât-i zatiye ve'l banı fuyûz sıfâtiye ile terbiye idûb. Hazrât-ı şuhûdiyyet ve menâtib-i vucûdiyede seni ve sâir ervâh makâm muhâtibde ikâmet idûb elesti bi rabbikum avlim ile rubûbiyetimi size arz itdim. Ve sen dahi cemi' ervâh ile belâ diyûb vahdaniyyet ve rubûbiyetime ikrâr itdin. Ve izahezna minen nebiyyine misâkahûm ve minke ve minnuhum ve İbrahime ve Musa ve İsa ve İsebne Meryeme ve ahazna minhu misâken kaliza kassı kerimi üzre anlardan misâk galizi ahz itdim. Ya'ni arşdan tahte serâye varınca mahlûk olan zerrâtdan hiçbir zerreye gönlü virmeyesin deyu senden ahdi ahz itdim. Ve ba'de [58B] ve nefahat min ruhî kavlim üzre sûret-i ilâhi üzre mahlûk olan neş'et-i ademiyyeye seni nefh itdim. Ve seni ruh-i külli olan benim ruhuma nisbet ve izâfet itdim. Ve dahi dîvan-ı kudsi ve celâl ve divan-ı izz u kemâlde sâir abîdim üzre seni takdîm idûb tâc-ı hilâfet ile mükerrerem ve hülle-i emânet ile müşerref ve mu'azzenn itdikden sonra sıfât-ı ilâhiyye olan hil'i sana

giydîrûb vücûd-i insânî âleminde seni halîfe ve imâm ve mehdî enâm itdim. Ve seni baba ve innâ caalnane halîfeten fi'l ardı fahküm beynennasi bi'l hakkı vela tettebi'ul heva fey-dullik'an sebîlillah fehvâsı üzre mülki vücûd-ı insânide halîfe itdim. Ve kuvvâyı bâtine-i ruhâniye ve kuvvâyı zâhire-i hissiye ve a'zâ ve cevârih insâniye olan nâs beyninde hak u adl ile hüküm itmege sana emr idûb hükümde hevâya itiba'dan seni nehy itdim. Ve delâil-i kât'a olan tecelliyât-ı zâtiyye ve huçec-i sâti'a olan vâridât-ı rabbanîyye ile seni müeyyed iyledim. Tâ kim mülk-i hâs-ı insânide senin hukûmetin tahtında olan benim abîdem dahi nefis u hevâdan fârağ olub. Kalb-i selim ile bâb-ı rubûbiyyetde vaz' re's ideler. Ve cem'yet hâtır ile banâ tevcih idûb benim ubudiyyetimde ve şuhûdumda olalar. Bundan gayra iltifât itmiyeler. Tâ kim anların kulûbi merâyâsı cemâl ve hıdmete mahzar ve arûs tecellî-i zatime mahal ve manzur ola. Ve emr-i ma'rûf ve ibâdet ve emr-i zuhûr ve şuhûd senin vücûdunla kâim ola. Pes halen innellahe ye'muru bi'l aldi ve'l ihsani(K.K:16/90) olan bu menşûr cihân metâ'ı sanâ irsâl itdim. Ve buyurdum ki sen dahi bu ni'met izamı ve mekânnet zülfinin şükrî makâmında bâb-ı rubûbiyyetimde âkif cenâb vahdetimde vâkıf olub mülk-i bedende dâr-ı hilâfet ve mukarrer saltanat ve mir'ât-ı hazreti ve mahzâr-ı cemâl-ı ulûhiyyet olan kalbin tahtında culûs idesin. Ve dahi vezîr-ı âkl ve düstür-ı âdil olan akli ve sâir erbâb-ı devlet ve erkân-ı saltanat olan kuvvâyı ruhâniye ve ahlâk-ı ilâhiyye olan ümerâyâ ve ecnâd ve asâkiri ve nefsi ve kuvvâyı nefsanîyyeyi ve ra'iyet olan sâir kuvvâyı cüz'iyeyi da'vet idûb ve enibu ila rabbüküm [59A] ilâ rabbüküm ve eslimu ileyhi(K.K:34/54) Abudullahe vettekühü ve kaza rabbuke illa tâ'budu illâ iyyahu(K.K:17/23) mefhumunu anlara iblâğ idesin. Sen dahi benim rubûbiyyetim cânibde ubûdiyyetde kâim olub benim ahlak ve sıfâtım libâsı ile anların beyninde zâhir olduğun gibi. Anları dahi eti'ullahe ve eti'urresûle ve ululemri minküm emrim üzre benim itâ'atıma ve Resul ve vâridim ita'atına ve senin itâ'atına da'vet idesin. Ve cevanib erbaa olan mülkün anâsır erbaası ve tabâyı bilâdında ve bâdiyede sâkin olan kuvvâyı hissiye ra'iyetin dahi evâmir ve ahkâm perişân idûb anlar dahi innehâza sıratım müstekime fettebi'uhu kavlimden murad olan tarık-ı akdem ve sırât-ı akvam olan tevhîd zâtı tarık üzre. Bana da'vet idûb anları benim ibâdetime ve tâ'atıma idhâl idesin. Ve dahi velâ tettebi'u sübüle feteferraka bi küm an sebilihi kelimimden murâd tarîk ve hiddetden münhezim olan sebil müteferrik ve mezâhib muhtelif ve akâid mütebayineye itba'dan anları nehy idesin. Tâ kim kuvvâyı bâtine ve zâhire mulûkünden ve ahalisinden ve semavât hakayık ve muanı

sükkanından ve arâzı nufûs ve kulûb amellerinden bir ferd kamlıya ila benim ubudiyetim silkine dâhil ola. Ve cümlesi cemal-i vahdetim müşâhadesinde huyâra ve şarâb visalimden sükâra olûb sübehât celâlim verâsından leminel mülki yevm nidası vârid oldukda envâr zâtimde anların istihlâkları hasebiyle cevâb itmege istitâatları olmya. Pes eger festekim kema ümirtu emrim üzre benim abidimi benim cemalime teşvik itmekde ve anları benim ibâdetime da'vetde me'mûr olduğun gibi istikâmet idûb a'tâ külli şeyi halaka emrim üzre her şey'in isti'dadı ve kâbilyeti hasebiyle benim ibâdetimi ve inkiyâdımı teklif idecek olursan ve benim ma'rifetim emrî da'vetde senin istikâmetinden kâim ve hâsıl olacak olursa. Mülk-i hâs insânî hilâfetinden biz senin mertebeni ref' ideriz ve umuma [59B] halâyık üzre tasarruf ile zâhir olan hilâfet-i uzma ve niyâbet-i kübra mertebesi sana vehb idûb seni halife-i a'zam ve imâm-ı ekrem ideriz. Tâ kim senin mahzar-ı külli celâ ve isticlâ-ı külli ve şuhûd ve eşhâd cemi' ve cemil ve tafsil emrî hâsıl olâ. Ve ibâdımdan her birisi ki benim sebilimde ne dil ruh ve ifnâ-ı vucûd itmişdir. Biz anâ mâla aynul raat vela üznü'l semiat vela katarun âlâ kalbin beşârahu mefhumi üzre hazerât-ı ilâhiyyede mahzûn olan atıyyât-ı ilâhiyyeye ki ilel-an hazerât vucûdiyyede müteâyyine olub kimesnenin kalbine nuzûl itmemiştir i'tâ ideriz. Ve her birisi ki isti'dâd zâtiyesi hasebiyle bir amel havr ile bize takrib itmişdir. Biz anâ atâ-i gayri meczuzi nasîb gayr menkûs i'tâ ideriz. Kaçan kim emr-i da'vet temâm ola. Ve emr-i zuhûr kemâl bâliğ ola. Ve hak zâhir olub bâtil zâhik ola. Tekrar sanâ ya eyyetuhen nefsul mutmeinne irci'i ila rabbiki(K.K:89/27-28-29-30) hükmüm vârid ola. Ve tebettül ileyh tebtılâ emrim üzre banâ tebettülü külli ile mütebettil ve dahi fetta hazeni vekila menşuruma mümtesil olub emr-i da'vet ve hilâfetde beni vekîl ittihâz idesin. Ve cenâb vahdetimde ubûdiyyetde vâkîf olan ibâd-ı hasım zümresine dâhil olub tecelliyât-ı zâtiye ile mütesettir ve anların tahtında ahkâm-ı imkâniye ile müstetir alasin. Ve kul hezihi sebili edğu ilellah âlâ basireti ene ve menit'tebe anî vema ene minel müşrikin. Bu hükm vâcibü'l ittibâ'a imtisâl idûb mucibiyle amel idesin.

Sekizinci Bâb: Ashâb harâc ve cibâyât olan âmilinin beyânındadır. Ey imâm-ı ekrem ve ey halife-i a'zam. Ve ref' bâ'diküm fevka bağdın derecât fehvâsı üzre senin vucûdun mülkünde olan nâsın ba'zısını ba'z üzre derecât ile ref' iyledi. Ba'zısı reis ve mâlik ba'zısı mer'us ve memlûkdür. Pes nitekim halife zâhir beyt-ül-mâla ve ra'yyetden harâc ve cibâyâtın cem'ine muhtâc ise ve anın kuvveti ve merdî

ra'yyetden [60A] ra'yyetden nitekim vasıl ise. Kezâlik neş'et-i insâniyede halife-i insânî rûh-ı insânînin kemâli ve kuvvatı ve merdî kuvvayı ruhaniye ve hissiye iledir. Ve dahi afâk-ı âlemde insânın teshirinde olan âlem iczâsı ra'yyetin merdî ile ve anlardan hâsıl ve asl olan harâc kuvveti iledir. Gerek neş'et-i insâniyenin ruhaniyeti ile olsun. Halife-i zahirin insâniyenin cismâniyeti haysiyetle anın merdî olsun. Gerek neş'et-i harâcî bâdiyeden ve bilâdında olan ra'yyetden ashâb-ı cibâyât ve harâc olan âmilin yediyle cem' olub halîfeye vasıl olduğu gibi. Neş'et-i insâniyede ruh insân halife senin cibâyâtı ve harâcî gerek mülk-i bedende olan ra'yyetden olsun gerek âlem his eczâsı ra'yyetden olsun ashâb-ı cibâyât ve harâc olan âmilin yediyle vâsıl olur. Şöyle mâ'lûm ola ki neş'et-i insâniyede mükellef olan a'zâ sekizdir. Yedisi âlem-i hisdendir, birisi âlem-i gaybdendir. Âlem-i hisden olan ayn ve üzn lisan ve yed ve batn ve ferc ve racüldür. Bunlar halîfe için ehl-i badiyeden vârid olan harâcın ammâl ve ümenasıdır. Bunlardan her birisi mâl izâfından şol sınıfın hâzzını ve reîsidir ki anı cem' idûb getürür. Bunların reîsi ve imâm-ı hissidir ki bu kavâs-ı amâl ile anâ rucû' iderler. Ve hiss riyâseti ve memleketi ile mer'ûsdur. Sultan hayâl tahtında ve hayâl dahi içinde sıhhat ve fesâddan olan şey ile mer'ûsdur. Sultan zikr tahtında ve fikr dahi mer'ûsdur. Sultan fikr tahtında fikr dahi mer'ûsdur. Sultan akl tahtında ve akl halîfe olan ruhun vezîridir. Ve rûh-i kudî imâm ve reîsidir. Mümkün degildir ki halîfe sıfât-ı ruhaniye ile ra'yyetden her birisine mübâşir ola. Andan harâcî ahz ide. Kendi saltanatında olan bilâddan her bir bilâda mahsûs olan mâl ve harâcî ahz itmege [60B] mahsûs bir âmil emîn ve vesikadan lâbuddur ki me'mûr olduğu üzre ol harâc hasse cem' idûb halîfeye îsâl ide. Tâ kim neş'et-i insâniyede halife-i insânî olan ruh için âlem-i şehâdetden ahza mahsûs olan ulûm ve ezvâk anın için hâsıl ola. Ve neş'et-i insâniye-i ruhaniye kemâl-i bali'a ola. Ve ulûm-i zâhire ve batineyi câmia olub hilâfet-i kübra ve niyâbet-i uzma mertebesinde sûret-i ilâhiye-i cem'iyye-ı esmâiyye-i zâtiyyeye mazhar ola. İmdi neş'et-i insâniyede harâc ve cibâyât ashâbı olan â'zânın birisi basardır. Basar âlemde ayat-ı ilâhiyye ve asâr-ı rabbaniiyenin rûyeti kâtında ahz-i i'tibâr ile me'mûrdur. Kâle Te'âlâ fağtebiru ve iyya ulu'l-ebzar muharremata nazar itmiye ve ma'fuvven anha olan nazarat-ı evlâdan ittikâ ide. Ve hakikâtte basar sâhibi şol kimesnedir ki basarî hakkında teklîfden anın üzre tevcih iden şeyin mura'âtında müstehakik olâ. Şari'in anâ tahdîdî kâtında vâkîf ola. Şari'in mübâh gördüğü şeyin ba'zısında basarî sarf ide. Eger müstetiğ olursa vâcibden ya mendubdan gayrı yerde sarf itmiye. İkincisi semi'dir. Semi' ilmin ve

zıkr-i ilâhın ve hakka senânın ve meviza-i hasenenin ve kavlı hissini semâ ile me'mûrdur. Kâle Te'âlâ febeşşir ibadellezine yestemigunel kavle feyettebigune ahsene ulaikellezine hedahumallahu ve ûlâikehüm ulul elbâb semâ gaybet ve buhdanı su'ı kavlı ve refs ve cidâlden ve her mahremden ki şariğ anın semâ'ını ana harâm iyledi. Ana ilâc tasamımdır. Bu evsâf ile müttasıf olan kimesneye Allah Te'âlâ kitâb-ı azîzinde vasf idûb buyurdu. Ve izâ semi'ul-lağvi ağradu anhu ve kalulenâ âmâlune ve veleküm amalukum selamün aleyküm la nebteğil cahilin [61A] cahilin ve kâle Te'âlâ ve iza semi'a ma enzele ile'l-resûli tera aynihim tefidu mineddem'i mimma arafu minel hakkı. Pes semi'a kavlı hüsn ve mev'iza hüsne haracına ahz idûb mülk-i bedende halîfe hazretine isâl ider. Semi' sahih olmaz illa huzur-i kalb ile. Kâle Te'âlâ inne fizâlike li zıkr-i limenkane lehu kalbu evaliki zemkî vehu ve schid sem'in hakikatı Allah'dan fehm itmekdir. Şol kelâmı ki Allah Te'âlâ anı sanâ tilâvet ider. Şol kimesne ki Allah'dan fehm itmedi ol sam' degildir. Kâle Te'âlâ vela tekünü kellezine kâlu semina ve hümla yesmeun(K.K:8/21) ve Kâle Te'âlâ sümümün bükümün 'umyun fehumla yerci'ün.(K.K:2/18) Üçüncüsü lisandır. Lisan zıkr-i hak ve tilâvet-i Kur'ân eyer ehl-i Kur'ân ise ve kavlı hüsn ve mevizaî hüsne ve sıdk-ı kelâm ve kıllat-i kelâm cibâyetinin câbisidir. Ve kalbin tercümanıdır. Şehâdet tevhîd ve ba'z mevâtinde tilâvet-i Kur'ân ve emr bi'l marûf ve nehyi anil münker ve ıslâh-ı zatul beyn ve tedrisi ilm ve irşâd-ı dâldir. Ve reddi selâm ve anların imtisâli ile me'murdur. Nâs beyninde tedrib ve feriyeden imtinave kavlı zor ve yemin ve gaybetden ve şer'an mezmum olan her nutkdan vâcibdir. Kezâlik lisan, kalbin resuli ve kalemidir ve irâdet hakkın tercümanıdır. İmdi şöyle mâ'lûm ola ki. Allah Te'âlâ âfât lisandan ve hadisede ziyâdeden hıfz iyalesün ki tahkîk-i lisan insân için emlek şeydir. Ya'ni insânda lisanın hükmü sâirden ahkamdır. Ve insânın lisana mülkiyeti etemdir. Lisanın hareketi ser'dir. Helâk anın hareketi akrebdir. Necâta olan anın hareketinden Kâle aleyh-is-selâm hel yektubun nâsu alâ menazirihim finnari illa hasaide el sînetihim kâle te'âlâ "ma yelfizu min kavlin illâ ledeyhi rakibûn" atid andan sonra kavlı mesâda ve sabahda hak celle ve alaya izâd olunur. Şol kavlı ki hâlis ola [61B] Allah Te'âlâ anı aliyyine ref' ider. Şol kavlıki gayr halis ola. Enva' kederden bir keder ile hadisede ziyâde gibi. Ve riya merâ ve nusrât bâtılda cidâl gibi. Anı seciyine ilkâ ider. Kâle Te'âlâ kella inne kitâb'el ebrarı lefi'illiyin(K.K:83/18) ve Kâle Te'âlâ kella inne kitâbe füccarı le fi siccin(K.K:83/7). Dördüncüsü yeddirdir. Yed üzre şer'â teklîf olunan amel mübâh olan şeyde anın tasarrufudur. Ve anın üzre

vâcib olan şeyde veya mendûb olan şeyde anın sıbtıdır. Ve dahi yedin kabzıdır. Şol şeyden ki anın üzre harâm kılındı. Ya mekruh ya mübah kılındı vera'an vâcib olan zekât gibi ve anın şebîhî gibi ve mendûb olan imâmet ezâ ve i'ânet za'yıf ve sadaka-i tetavvu gibi ve mahzûr olan serika gibi. Ve şol şeyin lemsidir ki anâ halâl degildir. Bî gayri hakkın darb gibi. Ve bunun işbâhı gibi mükerrire olan bevl katında yemîn ile lems zikr ve istincâ gibi. Ve mübâh olan hayât ve neccâr kâtında celîs gibi ki yedini anın ba'z mâûnî içün meded ider. Ve yedinde anı emsâl ider. Anâ hâceti yoğiken ya tağlibi sevb gibi. Ve bunun enva'ı gibi. Beşinci âmil batndır. Batn ibâdetde cismin kıyâmından ve bekâsından ötürü ekl ve şurb halâl ile me'mûrdur. Kâle Te'âlâ kûlû veşrabu vela tûsrifu(K.K:7/31) ya'ni cevârih bedeniyye ve a'zâ-ı insâniyyeye iktisâb ma'arif-i ilâhiyye ve kıyâm-ı ubûdiyyet-i abdâniyyede meded ve neş'et-i insâniyenin ihlâlinden hıfz ve sedd olâcak mikdârı vech halâlden istimâl ide ve tâ'atde cevârihe kesel hadzinden ötürü tâ'âm ve şerâbın halâlinden mümteli olmağa şebekat ve mazmuneden vera'an tecennub ide. Ammâ şebekat-ı muhakkika da tecennüb vâcibdir. Harâmdan tecennüb gibi. İnsân ev'ini sedd idecek kadar ekl ide. Gerek anın tâ'âmı hubz ve semîr lahm ve yabîr kabza bağla olsun. Libâs hevâ-i hâr ve bâridde hâr ve baridden vikayet sıyânet ide. Gerek libâs-i hille olsun gerek aba akıl üzre vâcibdir ki [62A] vâcibdir ki batını tâ'âm ve şerâbden toldurmıya. Bir ahd helâk olmadı illa batınından ve meksüb dahi vera'a killet üzre ve olmağla hudud-u ilâhi tâ'addi itmekle Kavluhu Te'âlâ "el habîsâtı lil habîsi elhabîsûne lil habîsât ve't-tayyibât-ı lit-tayyîn ve't tayyibûne li't-tayyibât"(K.K:24/26) bir kimesne ki indillâh habîs olsa Allah Te'âlâ anâ gınâ virmez illa habîs ile ve efalı habîsât sâdır olmaz. İlla habîsinden kezâlik metâ'ımdan tayyibât ki anlara halaldır. Allah Te'âlâ anlara gınâ virmez. İllâ şol kimesneye ki anın kâtında tayyibinden ola. Kezâlik indillâh tayyibun anlardan sadır olmaz. İllâ ef'alın tayyibatı kaçan kim insân halâl ile igtizâ itse ve dahi ekl taklîl iylese. Nitekim Resûl Aleyh-is-selâm hasibe ibn ü âdeme li kıymâtı lukmanı sulbihi buyurdu. Anın cevârihi tâ'ata tenşit ider. Kalbi münâcât hakkı içün gayrdan ferâ' olur. Ve lisanı tilâvet ve zikr içün ve ayn seher içün ekl halâl tâ'at müeddidir. Andan taklîl tâ'atında neşâta müeddidir. Kâle Te'âlâ ya eyyuhellezine amenü katillullezine yelunekum minel küffarı veliyecidu fikum gilzaten(K.K:9/123) bu ayetden sufinin ve her muvaffakın hazzı budur ki anda su'i ile ammare olan kendi nefesine nazar ide ki anı her mahzûra ve her mekrûhe hâmidir. Her vâcib ve mendûbden anınla adûl ider. Şol muhalefet haysiyetiyle ki anın

cibilletinde merküzedir. Pes nefsi-i insân için akreb küffar ve â`da-ı aduvvedir. Anın şekîmeti eşedd ve âzîmeti akvâ ve cihâdî cihâd-ı ekberdir. Bu nefsi adüvve-i kafirenin insân üzere kuvvet-i kebîresi vardır. İki seyf-i katı ile ki anlar ile sanadîdir. Halik rikâbını katı`adır. Anlar şuhûd batın ile şuhûd fercdir ki bu iki şuhûd cemî' halâyık tâ`abbud itdiler. Ve halk bunların esîri oldu. Nâsın ekseri bu iki şuhûd ile helâk oldu. Lâkin şuhûd-ı ferah egerçe kim kuvveye ve azîmedir. Ammâ şuhûd batının dînündedir. **[62B]** Zîrâ şehvet-i fercin te'yidi yokdur. İllâ şehvet batn sultanından eger adüvv batnı mağlûb olacak olursa ferc ile lakab az olur. Belki bi'l külliye zâhib olur. Ey tâleb-i tevfiq-ı ilâhî tâ`âm ve libâsda azâ-i tayyibden taklîl senin üzrine olsün. Libâs tâ`âm gibi cismîn azâsıdır. Zîrâ cism anınla münâmdır. Zîrâ cû' mertebesinde olan hevâ-ı bârid ve hârdan anı hıfz ider. Altıncısı âmîli fercdir. Ferc ma'rifet-i ilâhiyyenin zuhûruna ve ibâdet-i zâtîyenin kıyâm ve imtidadına bâ'is olan nev' insânînin tevâlüdünden ötürü ve harairi ve amâdan olan ehline taharrük ile me'mûrdur. Kâle Te'âlâ "nisâiküm harsun leküm fe'tu harsiküm inni şî'tüm". Kâle Te'âlâ "ve enkihu eyyâmâ minküm(K.K:24/32) ve dahi ehlinden gayriye tahrikden tahfiz ile me'murdur. İmdi şöyle mâ'lûm ola ki. Şehvet-i ferc zâtında cüdâ zayıfedir kendi nefsinden anın hareketi yokdur. Belki anın hareketi şol hatırdan münba'isdir ki nikâh için kalbde kâim ola ki ol hatırayı ayn ile bir nazar veya yed ile lems veya üzni ile semâ' intâc ider. Ve bunların küllisi imtila ve seb'den müvellitdir. Ve imtila şehvet-i muharrike olan eşyanın aslıdır. Her kaçan kim bunlardan bir şey vâkı' olsa şehvet-i galeyân ider. Ve anın sultanı kuvvet bulur uzvî tahrik ider. Gerek zeker olsun gerek ünsa şol şey'in vukû'un taleb ider ki ana müteharrik oldu. Eger ol fi'l de ismet olunursa ya'ni şehvet sâhibinin ehli olacak olursa ol fi'l halâl olur. Eger ol fi'l de mahzûl olacak olursa ya'ni eger anın ehli olmayacak olursa ol fi'l haram olur. Kaçan kim mesâlik-i mezkûre için mesdûde olsa ol şehvet müteharrik olmaz. A'zâ-i mezkûreden **[63A]** mezkûreden mütevellid olan şeyin aslı tâ`âmdan intiladır. Zîrâ batn mümteli olsa. Nefsde havâtır fuzûl kâime olur. Cevârih hakâyık hasebiyle anların envâ' fuzûl ile müteharrik olur. Batn cây' olsa ayn âmâ olur. Lisan-i ahres olur. Üznü asamm olur. Yed ile râcül münkabz olur. Şehvet ferc mün'adem olur. Havâtır fuzûl dahi mün'adem olur. Bundan ötürü Resûl Aleyh-is-selâm inne şeytane yecri fi ibn-i adem mecral deme feseddü mecâriye bi'l-cuği ve'l atşe ve kâle aleyh-is-selâm aleyküm bi'l-baği fe innehu eğadda lil basarı ve ahsin lil ferci mimmen lem yestetig fe aleyhi bissavmi fe inmehu lehu vikâhe ve kâle aleyh-is-selâm essavmü

cübnetü. Pes bu ahbârın küllisinde tenbîh buyurdu ki tahkik bu şehvet husyesinin sürâtını müvellid olan sebep tâ'âm ile şerâbdır. Bundan ötürü meşâyihün ba'zısı dediler. Levbuyı'al cû'u fissuki le lezimel mürrideyni ella yeşteru sivahu ve Lâkin maksûd olan cû' mücâhededir. Cû' ıztırar degildir. Pes şehvet ferc za'fan bu mertebede olıcak sâlik ana iltifât iyimiye. Belki anın mesâlik-i seddine müştegil ola. İmdi şöyle mâ'lûm ola ki. Âmel fercin amel ve ahz itdigi harabi budur ki. Vech-i meşrû' üzre muvala'ât vâki'a oldukda beşerin cemi' kuvvâ ve a'zâsında galyân idûb ruh-ı kudsî ve enfâs insânın serayanında mani'a olan şehvet-i ferciye münkesir ve mündefî'a olmağla cem'iyet hâtır ve hak tevcih-i tâm huzûr-i kalb ele verir. Ve fillahi fenâ sûreti zâhir olur ve nefhât-ı ilâhiyye hubûb ider. Âmel-i fercin dahi fillah fenâ sûreti zâhire olur. Ve bu âmelin harâcı ile halîfe olan rûh ve anın sâir ehl-i devleti ve raiyeti olan kuvvâyı bâtine ve zâhire anınla kuvvet bulurlar. Ve a'dâdan bir ferd dahi halîfeye zafer bulmaz. Yedincisi [63B] âmel racüldür. Racul me'murdur zikr-i ilâhi sa'y itmekle ve meşayih ve ehlullâhın talebine sefer itmekle ve müslimin ve müslimâtdan ve ahvanın havaicinde sa'y itmekle ve iyâl üzre sa'y itmekle mesacîd ve me'abide sa'y idûb cemâ'âte mülâzemet itmekle ve hurûb de nüzûl ile ve yevm-i zahfde sübût ile ve dahi sırâtım müstekim üzre sulûk itmekle ve sebele müteferikaya adem-i ittibâ' ile ve arzda merhâ adem-i meşî ile ve muharrâmât ve mahtûrât adem-i sa'y ile. İmdi şöyle mâ'lûm ola ki. A'zâ-ı mezkûre ammal-ı zahiredir. Ve ammâ kalb ki. Sekizinci Âmildir. Ve bir vech ile âmil-i bâtın ve gaybıdır. Ve anın ameli intibâh ve yakıza ve fikr ve heybet ve terk-i hased ve ğıldır. Ve dahi hazendir. Mahzunun makâmı kadar ve tevekkül ve tefviz ve teslimdir. Ve muvârid kazâya fercdir ve murâkıbdır. Ve âlemde tenzihdir. Ve her fi'l-i hüsn ki cevârih içün hâsıl olur. Anın üssi vâsıl kalbin intibâhudır. Ve bu a'mâlin küllisi mebâdili irâdet ve sülûkdur. Ve bunlar şahsdan zâil olmazlar ana mevt gelince eger sâlik merîd ahvâlinda ve tarıkında bunları yâvî kılsa ol mahdu'adır. Ammâ vâsıl olan kimesneden bunların terki tasavvur olunmaz. Ve bir vechile kalb halîfe ve âmirdir. Zîrâ ruh kalbde müteayyîn ve zâhirdir. Batın kalbe nazar olundukda halîfeye ruh itlâk olunur. Ve ruhun kalbde zuhûruna ve tâ'yinine ve andan tecellisine ve kalbin sûr-i ilâhiyye ve künîyede tâ'allübüne nazar olundukda halîfeye kalb itlâk olunur. İmdi kuvvayı mezkûreden harâc ve cibâyât ashâbı olan amel “ la yukellifullahu nefsen illa vüsaha”(K.K:2/286) fehvâsı üzre ve's ve tâkat hasebiyle me'mûr oldukları şeyden ziyâde teklif itmeyeler. Zîrâ raiyyet tâ'addi olur. Ve vaz'-ı ilâhiden noksan üzre dahi

ahz itmiyeler. Zîrâ halifeye ve beyt-ül-mâle [64A] ve beyt-ül-mâle ğadırdır. Ve ziyâde ve noksân ile ityân adem-i emânetdir. Kümtüm ümmeten vasatan fehvası üzere sırâtım müstekim ifrât ve tefrît beynindedir "vela tec'al mağluleten ilâ unıkin vela tebsitutha küllül best'i fesâmeme ve aftara ve kamme ve nemme ve ummali-i mezkûre olan kuvvânın küllisi a'mâlinden mes'ûldur. Kâle Te'âlâ innes sem'a ve'l basara ve'l fuâda ve küllü ûlâike kan anhu meshula(K.K:17/36). Ve Kâle Te'âlâ yevme teşedu ve eydiyehüm ve erculuhum bimakanu yağmelun ve Kâle Te'âlâ hatta izâ macauha şehida aleyhim sem'uhum ve ebsarihim ve culudihim bimakanu yağmelun ve Kâle Te'âlâ ve tükellimuna eydiyehum ve teşedi erculuhum bima kanu yeksibun (K.K:36/65).

Dokuzuncu Bâb: Cibâyât ve harâcın hazreti ilâhiyyeye ref' ve imâm-ı kudsînin anlara vukûfu ve hazreti hak celle şâne ve amme nevâlehu ve ihsân huzurunâ arzı beyânındadır. İmdi şöyle mâ'lûm ola ki. Allah Te'âlâ mâlın mülûk ve emlâk ve rabb abîd vâz' erbâb ve ref' semin ve semândır. Cemi' eşyânın mübeddâ-i feyz ve vucûd ve şudûrî andandır. Cemi' a'yân günüye ve tecelliyât-i ilâhiyyenin rucû'u anâdır. Ve ileyhil masır cemi' eşyâ kendi nufûsı ile ma'dümedir. Hakkın vucûdî ile mevcudedir. Ve ol kendi zâtı ile mevcuddur. Hak vucûd-ı mutlakdır ki anın vucûduna bidâyet ve bekâsına nihâyet yokdur. Zâhir ve batındır. Tâ'yîn ve zuhûr ve gayb ve batun i'tibâriyle zâhir ve bâtın degildir. Anın hakkında anın ilmi hasebiyle eşyânın küllisi kadîmi ve hâdısı ve evveli ve aherî ve esfeli ve a'lâsı anın vucûdunda ve nefsi rahmanısında zâhire oldu. Ve yine andan anâ râcia oldu. Nitekim andan anâ hâricdir. [64B] İmdi ey halife-i âzam ve ey imâm-ı ekrem şöyle mâlum ola ki. Hazreti hissiye kalbiyyeden cibâyâtın sanâ duhûlî ve senden hazreti ulûhiyyete ref' keyfiyeti budur ki hazreti hissiyyenin emîrî hayâldir. Anın sâhib harâcı hissdır. Havâs cemi' mahsûsâtı ahz ider. İzâfetinin ihtilâfı üzre. Ve anları sâhib-ı harâc olan hisse edâ ider. Ve anları hazâne-i hayale ref' ider. Mahsûsât hazâne-i hayâlde şol şeyin cinsinden bir ismül kitâb ider ki anâ ref' olundu. Ve anlardan ism-ı mahsûsât zâil oldu. Ve ism-ı müstehilât anlar üzre müntalık oldu. Andan sonra hayal dahi kezâlik sâhib-i harâc olur. Sultan zikr tahtında müteheyyilatı ana arz ider. Ve anları siper ve tahlis ider. Ve ra'iyeti anlardan sûvâl ider. Hak u bâtıl beyninde tefrık ider. Zîrâ hiss içün egalît kesîre sâbitdir. Ve ism-i müstehilât müntekıl olur. İsm-ı mezkûrât andan sonra zikr dahi kezâlik sâhib-ı harâc olur. Sultan fikr tahtında mezkuratı ana arz iderler.

Mezkûrât ismı mütefekkirât ismine muntekîl olur. Kaçan kim fikr-i mezkûrâtı seyr ve tahlîs itse andan galiz olan şeyi hisse redd itse anlardan sahih olan şeyi ahz itse. Anı hazreti akl arz itse sultan akl tahtında fikr sâhib-ı harâc olur. Fikr vaktâ kim hazreti akl vâsıl oldu ve ânın üzre hâhil oldu. Anâ arz iyledi mugassile ulûm ve a'mâlden götürdüğü şeyi der ki bu semain amelidir. Ve bu basarın amelidir. Ve bu lisanın amelidir. Cemi' ammâli istiğâ idince mütefekkirâtın ismi mâkûlâtâ muntekîl olur. Vezîr olan akl anları kudsi ahz ider. Anı ruh-ı olan halîfeye götürür, istizân ider. Nefs-ı nâtik anâ izin virir içeriye duhûl ider. Cemi' mâkûlâtı anın yedini beyinde vaz' ider. Ve anâ der ki esselâmu [65A] esselamu âlâ seyyidi'l kerîm ve'l halîfetü'l azîm. Bu mâkûlât senin ammâlin yedini üzre hazretin bâdiyesinden sanâ vâsıl oldu. Ruh anları ahz ider ve hutbe-i kudsi anlar ise müntalik olur, ve anda secdeye varır. Ve hazret kabûl olan bâb-ı hakkı kar' ider. Bâb feth olur. Pes başını kaldırır ol tecellide anâ vâsıl olan dehşetden yesinde olan a'mâl sâkıt olur. Hazreti İzzet İzzet-i esmâuhudan anâ nidâ olunur ki seni burâyâ ne getürdî der ki filân ibn filân kimesnenin a'mâli ki senin sultanın beni anın üzre halîfe iyledi. Tahkîk şol harâc ki hazretin bâdiyesinde anı kabz itmegi sen banâ emr iyledin. Anın cemi'isi sanâ ref' olundu. Allah Te'âlâ buyurur ki bu ameli imâm-ı mübin olan kitâb ile mukâbele idin ki anı halk itmezden evvel ben anı kitâbet itdim. Ol bir harfî terk itmez. Eger ol âmîlın ameli hâlis ve sâlih olacak olursa. Meselâ basarın ameli nâ mahreme nazar anın amelinde bulunmıyacak olursa, kezâlik sem'in a'mâlinde kavli sefsâti istimâ' itmek bulunmıyacak olursa. Kezâlik lisanın ve bâkı ammâl olan a'zânın a'mâli sâlih ve âli olacak olursa Hakk Te'âlâ buyurdu ki. Bunun zımânı aliyyisine ref' iden ref' olunur. Kâle Te'âlâ inne kitâbel ebrari lefi iliyyin(K.K:83/18). Eger anın a'mâlinde mezâlim ve mâ-labüdd olan şey mevcûd olacak olursa anın içün ebvâb semâ feth olmaz. Anın mahall vusûli felek esirdir. Andan sonra emr olunur ki ol a'mâl ile siccine ilkâ olunur. Kâle Te'âlâ inne kitâbel fuccara lefissiccin(K.K:83/7). Andan sonra Allah Te'âlâ sidretül muntehada(K.K:53/14) ruh-i kudsiye hitâb idûb buyurur ki. Yâ abdi bu a'mal seni bize ref' iyledi. Ve bu mahall esna ve manzârı alâyâ idhâl iyledi. Senin ahtın ve sâhibin olan kimesneye nazar iyle ana nazar ider. Allah Te'âlânın anın üzerinde olan münteni ârif olur. Müşâhadeden minnete muntekîl olur. Allah Te'âlâ buyurdu ki tahkik benim fazlım anı benden eşğâl iyledi. Pes hak muhtecib olur. [65B] Eger bu ihticâb olmıyaydı ol hazretten abd zâil olmak sahih olmazdı. Lâkin Hakk Te'âlâ her şey içün bir sebep itmîşdir. Ta kim kelime-i ta'amme

olan ya'ni kelimeye temim içün muhtecib olur. Kâle Te'âlâ "ve kelimetuhu elkâhâ ve'l Meryeme" ilkâsı andan ihticâbdır. Lâkin anı tetnimdir. Ve Kâle Te'âlâ ileyhi yasadu'l kelimet tayyubu ve'l amelu sâlihu yerfeguh amelu ervaha vasıl oldukda mâkûlât dan anların ismı ervâha intikâl ider. Anlara ervâh itlâk olunur. Hakk Te'âlâ anlara nazar itdıkde anlara biha hullesini sana giydirir. Ve anlara münber celâl üzre ikâd ider. Ve anların ismine ervâhdan esrâra nakl ider. Nazar ile ki tâ'at hakda abdin hareketine şerifdir. Hazreti akılda zâhir ve batın ve şeriat ve hakikat ve amel-i cevârih ve amel-ı kulûb müctem' olur. Amma a'mâl-i seyiât sâlihâtdan hazâne-i hayâlde ve âlem-i ulvîden felek esırde müfterik olur. Ey seyyîd-i kerîm senin üzerine bu a'mâl olsun ki semavât-ı ulâya muhazzıkadır. Amma ulûm anlara a'mâlınden degildir. Zîrâ ulûm anların malûmatı haysiyetiyledir. Kaçan kim mârif savd ider. Her ma'rifet vakıa olur kendi ma'rifeti kâtında sen amelini ilm-i billah ile tâ kim ilmin nekayızdan mukaddes ve münezzeh ola. Ve bu kelamın ekserî şeyhin mevakiin nucumda olan kelimadır.

Onuncu Bâb: Mülkün etrâfına irsâl olunan ilçilerin beyânındadır. İmdi neş'et-i küniyede zikr olundu ki. Kaçan kim halife mülkün etrafında mulûk olan a'dâdan birisine resûl irsâl itmek dilese lâbuddur ki resûl metanet ve zakâ ve şecâ'at ve vefa ve sıdk ve saka ve diyanet sâhibi ola. Ve hüccet ve mevâkı' kelâma ilm sâhibi ola. Zîrâ resûl mürselin menzilesine delâlet ider. Neş'et-i insâniyede halîfe-i ruh üzre medîne-i bedende sâir ve halifenin kerimesi olan nefsi arz emtiayı muaccele ile kendi havâsına câbir olan hevâ melik-i mefâ'dır ki leyl u nehâr anın sa'y ve ictihâdı budur ki halifenin mahremi olan nefsi kendisine meyl itdire ve sâir a'yân devlet dahi nefsin anâ tabiyeti sebebiyle [66A] sebebiyle anâ tab' olalar. Mülk-i bedeni kendisine temlik idûb kalb tahtında otura. Ve rusûm şirk vucûdı ve küfr ve inâdı mülkde icrâ ide. El-ıyazu billâh Allah'dan gayriye ibâdet itdire. Halife olan ruh hevâ olan adüvvüye resûl irsâl itmek istedikde lâbuddur ki fetanet ve zekâ ashabı olan tevfiğ ü Hüdâ ve fikr u i'tibâr ve tedbir ve sebât ve kasd ve hezm ve istibsâr ve tezkir ve havf ve recâ ve insâf gibi. Olan rusula irsâl ide. Bir melikin ki rüsuli sıfât-ı mezkûre ola. Ol mülk felâh bulur. Pes halife bunları irsâl itdıkde bitdaruri âlem olur ki bunlar adüvvüye hüccet-i kati'a ile kam' iderler. Ve şerre kasd iden hevâ rucû' idûb, hayra kasd ider olur. Mukâbil ve mukâtil irâden mürtefia olur. Zîrâ tevfiğ ve sâir sıfât-ı mevkure gibi risâlin neş'et-i insâniyede vucûdı katında hevânın vucûdı müzmehil

olur. Eger mülk-i bedende mülkün fesâdında sa'i olan hevânın rüslü seni takaddüm idecek olursa ey halîfe sen anlara galizet itme. Zîrâ rüslün ihânetü mülkde adem-i siyâsetdendir. Hevânın rüslü kezb u hıyânet ve bilâdet gibidir. Hevânın risâlinden şol kimesneki sanâ vârid ola. İbtida anlardan nefret itmiye ve redd iyleye belki anlar kavlı kerimi söyle "Kâle Te'âlâ fekula lehu kavlen leyyinel la allehu ye tezekkeru evyahşa" sen anların esma' ve ebsarların ahz idersin. Anların kulübuna duhûl idersin. Mülkün seririnde kuûd ile anları hahalline idhâl iyleye. Vezirin olan akl emr ile tâ kim senin tarafından anlara mütercim ola. Eger cümle-i rüsliden hars olacak olursa ol tekellüm idecek olursa ol hakikat üzre tekellüm ider. Sanâ der ki bu mülk-i metâ'ki anın ismi hevâdır. Tahkik bizi sanâ irsâl iyledi. Tâ kim sen anın sultanı tahtına dâhil olasın. Ve illa sen harbe hazır ol. Ve anın sanâ emri budur ki emvalin cem' ve idhârına harîs olasın. Ve dahi şerâfât sanâ getirdiği [66B] şey'e muhâlefet idesin. Pes sen anâ dersin: Ey resûl sinin mekânatin bizim kâtımızda azîme ve menziletin kerimedir. Resûl bunun istimâ' itdikde mesrûr olur. Zîrâ bunun gibi kelâm leyyini kendi sultânında istimâ' itmamışdır. Lâkin ey resûl sen kendi aklın ile nazar iyle ve nefsinden insâf iyle. Allah hakkında ne dersin? Bizim Rabbimiz midir? Pes der ki Rabbimizdir. Sen dersin anâ: Bu dâr ki bazânda mevcuddur. Andan rihlet ider miyiz? Der ki belî rihlet ideriz. Sen dahi dersin: İnkılâbımız ve rihletimiz Allah Te'âlâyâ mıdır? Olda der: Allah Te'âlâyadır. Sen Dersin: Allah Te'âlâ ne vâsif ile vâsif iyledi? Şol kimesneyi ki anın şer'îne ve dinine muhâlefet iyledi. Ol der ki: Sa'âdet ile. Sen dersin ki: Bir kimesne anâ itâ'at iylese anı ne vâsif ile vâsif iyledi? Ol der ki: Sa'âdet ile. Sen anâ dersin: Ey hars harîs sen bu hevânın resûlisin. Ve sen âlîmsin ki beni da'vet idersin. Şol şeye ki Allah Te'âlânın merzâtı anda mevcudedir. Niçûn taleb mala harîssin? Sanâ maldan vâsıl oldu mu? Allah Te'âlâ sanâ kitâbet itdigimden gayri senin hakikatın bâkîdir sen anı merzât Rabb sarf iyle. Tâ kim anlar ile sa'yıd olasın. Metâ' dünya kalîldir. Kılletü vucûd ile fanîdir. Dâr-ı ahret hayr u ebkadır. Dilersen dünyaya dilersen ahrete harîs ol. Pes hars nâm der ve İslâma dâhil olub selâm verir. İlm ve dîn tarîkı üzre tevcih ider senin mülkün kavî olur. Hevânın mülkü za'yıf olur. Ey halîfe hiyanet ve kezb ve fucûr gibi olan rüsliden her birisi ile böyle muamele idersin. Tâ kim rüslün küllisi İslama dahil olalar. Zîrâ İslâm asıldır. Rüsl usûllerine rihlet iderler. Ammâ senin rüslün bunlara muhâlifdir. Zîrâ anlar ibâden senin üzre ki mürted olmazlar anların gâyeti budur ki hevâ anların kelâmını kabul itmiye hâîbin rucû' ideler. İmdi ey halîfe kaçan kim adüvvüye resûl irsâl itmek dilerse vâsif itdigim üzre

bir resûl hakimi irsâl iyle tâ kim adüvvünün [67A] adüvvünün kulağı anın ağzında kâlehu bidduri anı senin hükmün tahtında idhâl iyleye. Tâ kim senin mülkün ma'mûr ve indillâh sa'yın meşkûr ola.

On Birinci Bâb: Neş'et-i insâniyede kuvvâd a'zâ olan ra'iyetin hıfz ve herâseti ve beden-i insâniyenin tedbir ve siyâseti beyânındadır. İmdi şöyle mâ'lûm ola ki: Beden-i insânide olan kuvvâd-ı cevârih ve a'zâ ra'iyet gibidir. Ruh halîfedir. Mertebe-i hilâfette müteâyyin olan Dâvud Aleyh-is-selâm hazretlerine vârid olan kavî-i kerem muhatabı olduğun gibi. Beden-i insânide ruh-i insânî olan halîfe dahi kezâlik bu hitâba mazhar olub kuvvâd-ı cevârih ve a'zâ olan nâsın beyninde hak u adl ile hükm itmek ve hevâya adem-i tabiatıyla me'mûrdur. Kuvvanın beyninde adl ile hükm itmek budur ki şol harâc ve amel ki kuvvâyı bâdiye olan âlem-i afâkda anın kesbî ile cenâb-ı halîfeye teslim itmekle me'murlardır, anı cem' idemezler. Halîfe afâkda olan ra'iyetin yedlerinden meded vâsıl olmaz olur. Mülk-i insâniye ve halîfeye za'af târif olur. Halîfede kuvvet kalmaz ki mülk-i insânide kuvvâd-ı a'zâ olan ra'iyeti hevâ olan mülk-i meta'ın tasalutundan ve nefsin tagallübünden harâset ide. Ve anlara itâ'at itmekden men' ide. Ve anlar ile mukâtele ide. Mülkden anların vucûdunu kam' ide. Ya kendi emrine inkıyâd itdire. İlla ruh-i insânî ki beden-i insânide emri ma'rifet ve ibâdet içün müteâyyindir. Pes her cânibe ve her uzva kendi mertebesinde bir kemâl ile mahlûk ve anınla muttasıf oldukda halîfe kendisine takrîb ide. Anın üzere nâzil olan feyz-i ilâhiye anlara ifâza ide. Tâ kim her birisinin kemâl-i cemiasında zâhir ola. Sem' ile işitmek, basar ile görmek gibi. Vucûd-ı insânî sıfât-ı ilâhiyye ile muttasıf ola. Pes Hakk anın sem' ve basarı ve lisânı ola. Hakkıyla işite, hakkıyla göre, hakkıyla tekellüm ide. İnsân bu makâmdan ki kurbu nevâfil makâmıdır. Kurbu ferâiz makamına ittikâl ide ki ve mâ rameyte iz rameytü velâ kinnallehe rama(K.K:8/17) makamıdır. [67B] pes hakkın sem' ve basarı ve lisânı ola. Ubûdiyyeti tâ'amme ile müstehak olub niyâbet-i uzma ve hilâfeti kübra makamında müteâyyin olub şuhûd ve eşhâd külli ve celâ ve isticlâ cem' vâsılı hâsıl ola. Ve Allah yehdi menyeşâ u ilâ sırâtım müstekîm.

On İkinci Bâb: Neş'et-i insâniyede olan asâkirin hıfzı ve merâ'âtı beyânındadır. İmdi ey halîfe-i ehl-i velâyet ve ey imâm-ı sâhib-i kerâmet. Şöyle mâ'lûm ola ki: Senin mülkün olan bedende vakia olan a'zâ-i reisiyye ve kuvvâyı hissiye ve

ma'neviye ve bunlardan her birisinin tahtında vakıa olan kuvvâsının asâkir ve cünûdüdür. Ve ahlâk-ı sayde ve sıfât-ı kerîme ve nuût-i cisme dahi asker hassındır. Mülk-i saltanatın sebâtı ve hilâfetin kuvveti bunlar ileddir. Mülk-i hilâfette etrafda zuhûr iden nefis ve hevâ ve kuvvâyı nefsâniye ve tabiiyye ve ahlâkı vehimiyye ve hayvaniyye a'dâsının men' ve def'i bunlar ileddir. Bunları tarîk-ı kavîm üzre isbât idûb bunların ve zâîfi olan mevahib-i ilâhiyyeye müheyâ idûb isti'dâd zâtı ile müstehak oldukları şeyi anlara i'tâ idesin. Tâ'akıb-ı esfâr ile anları za'yıf itmeyesin. Ya'ni kuvvâ cunûdundan her birisi ki bir amel içûn mahlûkdur kuvvâyı nefsaniyeden bir kuvvetin kam'ı içûn leyl u nehâr ala merre duhûr ve lasâr kesret-ı riyâzâyât ve mücâhedât ile teklif itmeyesin ki mahlûk olduğu amelin ityanına kadir olmya. Belki inne linefsike 'aleyke hakkın vela heleke 'aleyke hakkın fehvâsı üzre her birisinin ağzaiyye kevniiyyeden olan hakkını i'tâ idesin. Zîrâ mülk-i insâninin kuvvamı kuvvâyı bedeniyyenin i'tidâli üzre bekâsı ileddir. Her bir uzva meded itdiği kadar hizmet teklif ide. Katilüllezine yeluneküm minel küffarı ve a'da adüvvüke nefseke elleti beyne cünübiküm fehvâları üzre akreb adüvv olan nefis ve heva mücâhedesi kanun-ı şer' üzre vâriken anın ıslahı vâcib iken ba'd ve mesâfede olan bilâdın fethi sevdasına ki nefsin tûl emelidir. Efrât ile mücâhedesi mukâbelesinde [68A] mukabelesinde tasavvurâtdan derecât cenâniyye vusûli veya erbâb-i akâidden her birisinin akd hâsı hasebiyle tecellinin zın ve hasbanıdır. Sûret-i ilâhiyye üzre mahlûk olan neş'et-i insâniyenin umrânı ve dâr-ı saltanat olan kalbin tecelliyât-ı rabbâniye ile tenvîrî lâbud iken kuvvâyı bedeniyye ve a'zâ-ı insâniye olan ecnâdın techiz ve irsâl şol bilâd-i bâ'ideye ki ki ba'zısının teshiri mümten' ve ba'zısı tâ'b kesîr ile hudâ imkâniyede ezmine-i metâvekden sonra asâkir-i kuvvanın mürâza-ı ilâhiyyeden gayrı bir mahall sarfi ve bilâd-ı harbeden bââb ve 'ulf-u uburda telefî mazhar tecelliyât-ı ilâhiyye ve murad-ı vâridât-ı rabbâniye olan kalbin ve bedenin insâna mülkünün za'afi belki helâkidir. Zevil ukûlden olan sâlik bugün min indillâh bir emre mazhardır. Ol emri koyub anâ lâbud olmyan veya zamân-ı istikbalde olacak emr ile takdîr itmez. Seferi zamânında iyler erbâna bulûdan evvel kuvvâ asâkirini feth bilâd ve tahsil-i heda ve reşâd içûn techiz ve kemâlât-ı insâniyyeyi tahsîl ide. Essufî bâ'de'l-erbâin bâret fehvâsı üzre erbaînden sonra olan burûdet şiddetine ki hamsin burûdetidir. Askeri döndürmiye evvel kesb itdiği a'mâl-i sâlih ile kalbinde ilkâd itdiği muhabbet-i ilâhiyye nârî ile cemi' kuvvâsı müctem' ola. Burûdet-i kecûlet ref' olub mevt-i tabiği katında ruh-i insânî bir zehr-i ûlvi behârının ve âlem-i ruhanı

rebiğinin nesâyımı enfâs-ı ruhaniyesin ve belabil-ı hakâyıkın nâgamât ve elhânın istimâ` idince. Ya'ni ya eyyetühen nefsun mûtme inne ırcıği ilâ rabbiki(K.K:89/27-28-29-30) nidası gûş câne vasıl oldukda. Emr-i rabba imtisâl idüb kühûlet burûdetinden halas olur. Ve mukâbil rebi' olan cennet-i rabba duhûl ider. Amma vakt-ı şitâda erbanın tecâvüzünden sonra mü'mini âsiye tevfik-i [68B] ilâhi veya kâfire hidâyet-i rabbani irişub mü'min olsa yâ mü'min gafile cezbe-i ilâhiyye yetişse inni anestu nâran(K.K:20/10) fehvâsı üzre vâdi-i kalbinde muhabbet-i ilâhiyye nârını ikâd itmekle sa'y ider.

On Üçüncü Bâb: Neş'et-i insâniyede vâkı' olan beyt-ül-mâlin ve andan ekl itmege müstekîn olan akvâmın beyânındadır. İmdi şöyle mâ'lûm ola ki. Neş'et-i insâniyede halîfe-i insâni ve imâm-ı rabbani olan ruhun katında cem' olunan beyt-ül-mâl şol ulûm-ı ilâhiyye ve ezvâk-i rabbaniyyedir ki ba'zısı ammâl-i zâhire olan havvâsın yedleri ile kuvvâd a'zâ re'âyâsından ve ba'zısı kuvvâyı bâtın vâsıtası ile âlem-i gaybiyyeden vârid olur. Ol ulûm ve ezvâk sadakâtı Hakk Te'âlânın kelâm-ı mübininde fukâraya ve mesâkîn ve âmilin ve müellefe-i kulûbe ve rikâb ve gârimine ve fi-sebîlillahi ve'l mucahidine vebnissebil (K.K:9/60) bu sekiz tâîfeye i'tâ olunur. Evvelâ fukâraya. Fakîr şol kimesnedir ki: Her şeye müftekir ola. Bir şey anâ müftekir olmya. Şeyh Muhyiddin Fütühât-ı Mekkiyye'de bâb-ı seb'inde didi. El fakir indenâ ellezi leyse derâi mertebe fi'l-fâkir. Hüvellezi yeftekiru ilâ külli şey'in velayen yeftekirru ileyhi şey'in. Pes fakîr bir şeye mâlik olmya ve her şeye muhtâc ola. Hakk Te'âlâ fukârâya zikr ile takdîm iyledi. Zîrâ fukarâdan hâcet-i eşedd kimesne yokdur. Nitekim bâb-ı mezkûrde Şeyh-i mezkûr dedi. Fimâkaddemü'l hak el fukarâ-ı bi'z zikr ve fevkahum men hüve eşeddu hacetün minhüm lâ miskin velâ ğayr. Hüvellezi inkesere fukkar zahra felâ yakdirû alâ en yakını zahra ve sülbühû felâ hazza ilehû fi'l kayyumete ebeden. İmdi şöyle mâ'lûm ola ki. Fakir insân için sıfât-ı zâfiye-i asliyyedir. Sâir sıfât ba'de-l icâd ve'l vucûd anın vucûd ârızısı üzre ârızadır. Zîrâ insân her nefesde vucûdda mevcûdun tecellisine ve imdadına müftekir ve muhtâcdır. Merâtib-i insâniye-i vucûdiyyenin evvelki mertebesi [69A] mertebesi ilm-i ilâhîde insânın ayn sâbitesinin ademiyyet üzre sabût-ı mertebesidir. İnsanın aynı ve hakikâtı kablel icâd mevcûdun icâdına müftekiredir. Anın tecellisini ve feyz ve imdadını talibedir. İlm-i ilâhîde insânın ademiyyeti ve iftikârı beyni ile hakkın beyninde ve hakkın icâdî beyninde bir mertebe yokdur. Pes iftikâr cemi' merâtıbın akdemidir.

Nitekim ba'del icâd insânın fi'len ve sıfâten ve zâten fakrı külli ile ittisâfı ve tahkıkı haysiyetiyle olan anın fukara mertebesi Allah Te'âlâya merâtıbın akrebidir. Nitekim bu manaya izâtemmel fakra fehvallah kavli işâret ider. Ve Allah Te'âlâ vescud vakterib (K.K:96/19) buyurdu. Kezâlik lafz-i iftikâr ayn ihtiyâcdır. Zîrâ fakir ihtiyâc manasınadır. Miskinin ve anın ma-dûnunda olan gayrın lafzında manâya ihtiyâc yoktur. Fakirde ma'na-i ve lafzâ hakikat ve zahire-i ihtiyâc eşedd ve ekmel olmağla fukara mesâkın üzre takdim olundu. Ve bu fakır neş'et-i kevniyede zikr olunan fakirdir. Amma bu tâifenin istilâhında fakîr oldur ki seyri ilellah cemi' merâtib vucûdiyeye kat' idûb fi'len ve sıfâten ve zaten kendi nefsinde bakiye kalmıya. İlm-i ilâhîde ademiyetde sâbit olan anın aynı fakırına mülhak ola. Mazhar-ı ulûhiyyet olan halîfe ve kutb-i âlem tarafından feyz-i ilâhî ve imdâd-i rabbanı sadakâtına fakrı külli ile mütehakkık olmıyan erbâb-ı sulûkden ol akrebidir. Neş'et-i insâniyede fakîrden murâdın bu mahalde murâd olur. İnsânın Hakk Te'âlâya fakrı ve ihtiyâcı sıfâtıdır. Bu sıfât sâir sıfât-ı insâniyeden mülk-i insânide halîfetullah olan ruhun katında mahzûne olan ulûm-ı ilâhiyye ve tecelliyât-i rabbâniye sadakâtına ahakdır. Zîrâ sıfât fakr sâir sıfâtdan efkardır. Halbuki hazreti rezzâk kavli keriminde takdim iylediler. Ve'l mesâkin kavlinde miskîn sukûnde me'hûdur. Sukûn hareketin hazzidir. Ve mevt sukûndur. Meyyit müteharrik oldukda [69B] taharrûk tahrîki ile müteharrik olur. Kendi nefsi ile müteharrik olmaz. Miskîn şol kimesnedir ki gayrı kimesne anı tehbîr ider. Miskîn hâcet ile adem-i hâcet ile müttasîf olmaz. Miskîn an ğayr-ı ihtiyâr Allah Te'âlâya emrini müselleme ve müfevvâz olan kimesnenin aynıdır. Miskîn arz gibi züll ve inkıyâd sâhibidir. Bunda miskinden murâd inkıyâd ve teslîm külli sâhibi olan sâlikdir ki mecâri-i akdâr-ı ilâhiyye tahtında sâkindir. Leyl u nehârda hüknullah ana ne şey ile vârid olur, anâ nâzardır. Allah Te'âlâ anın üzre icrâ itdiği şey ile mutme'indir. Neş'et-i insâniye de miskinden murâd inkıyâd ve itâ'at ve züll gibi olan sıfâtıdır ki hakir olan fakirdan sonra. Bunlar sadakât-ı ruhaniye ve imdâdât rabbâniyeye ahakdır. Ve'l amiline aleyha kavlinde âmelînden murâd ma'rifet-i ilâhiyye mürşid olan ve hakâyık-i ma'aniyi mübeyyin olan mâ'lûm kâmil ve üstad fazıldır ki cemi' hakâyık câmi'dir. Mürşid içün evlâ olan budur ki Resûl gibi inne ecra illâ allallahi diye. Pes Resûl i'tibâr zekâtın ahz iderler. Mal-ı zekâtın ahz itmezler. Neş'et-i insâniyede âmelînden murâd zikr olunan kuvvâ ve havâss-ı insâniyedir ki anlardan her birisi kendisine mahsus olan sâir a'zâ ve kuvvâddan zekâtı ahz idûb halîfeye teslîm iderler. Ve a'zânın ef'âlinde dahi kezâlik zekât

vâcibdir. Zekât bunların a'yânına takdîm olunur. Şol kimesne ki kendi nefsi ile semâ'ın tezkiye iyese kendi sem'i zekâtını i'tâ ider. Rabbi ile semî' olur, kendi nefsi ile semi' olduktan sonra. Kezâlik şol kimesneki kendi nefsi ile nazarını tezkiye iyese kendi basarı zekâtını eda ider. Rabbi ile basîr olur. Kendi nefsi ile basîr olduktan sonra sâir a'zâ dahi böyledir. Kâle Te'âlâ küntü semi'ahu ve basarahu ve lisanehu ve yedini ve riclihi kuvvâyı insâniyeyi câmi' olan nefsi-i insâniye üzere zekât vâcib olduğu gibi kezâlik ol dahi zekâta müstehakdır. Kâle Te'âlâ kat eflahamen zekkâhâ (K.K:91/9) ve kâle aleyh-is-selâm inneli linefsike 'aleyke hakkan [70A] hakken ve'l müellefeti kulûbihim kavlinde kulûbi mü'ellefe olanlardan mûrad nefsi-i emmâre mertebesinde olup ehlullâhın ihsânı hubbi üzre kulûbları mûellefe ve anlara mü'telife olanlardır. Ya'ni nefsi-i emmâre ashâbının umûr-ı dünyeviyeleri husûlunde evliyâullâha himmetlerin sarf itmek ümidi ile anlara i'tikâdları hasebiyle umûrundan ba'zısının vukû'u sebebiyle anlara muhabbet iderler. Ammâ ıslâh-ı nefsi içün teslîm-i külli ile teslîm olub derecât-ı uhreviyye maârif-i ilâhiyyeye tâlib degildir. Neş'et-i insâniyede anlardan murâd sû-ı ile emmâre olan nefsin ba'z sıfâtıdır ki inkıyâd külli ile adem-i inkıyâdî sebebiyle ibâetden hâliyye degildir. Ve firrikabi kavlinde ehl-i rikâbdan hürriyeti taleb iden sâliklerdir. Zîrâ esbâb-ı rikâb âlem-i istirkak itmîşdir. Ve neş'et-i insâniyyede anlardan murâd bir sıfâtın rikabında olan sıfât-ı uhrâdır, yahud merâkib ve huzûr gibi olan sıfâtdır. Ve'l garimine kavlinde ğariminden murâd Allah Te'âlânın ve'kredullahe karden hasena (K.K:73/20) kavlinde Allah Te'âlâyâ karz-ı haseni ikrâz itmek ile me'mûr olanlardır. Zîrâ Allah Te'âlâ anlara i'tâ-i karz hün-i emr iyledi ve anı vâcib iyledi. Zîrâ Allah Te'âlânın kavli-i keriminde vâcib olan iki emre atf iyledi. Ve ol iki emr anın ve ekimussâlâte ve âtûzzekâte (K.K:73/20) kavlidir. Lâkin abd ikâmet-i salâtla ve i'tâizzekâtle abd ıztırâdır. Karzda abd ihtiyardır. Şol abd ki ve "ve'kredullahe karzen hasena" (K.K:73/20) kavli katında vâkîf oldukda akrâz karz ile min indillâh me'mûr olmağla anınla azîm olur. Bî hükmül vucûb sadakâtı ahz ider. Zîrâ me'mûrdur ve vâcib-i eda iyledi. Anın cezâsı vâcib olur. [70B] Kâle Te'âlâ ve kâne hakkan aleyna nâsrül mü'minin. Amma şunlar ki anlara emr bâliğ olmadı. Belki inne takrezullahe karzan hasenan kavli ile menzellezi ye'krezu karzen hasene kavli bâliğ oldu. Allah Te'âlâyâ karz ihtiyarı ile akrâz iderler. Ve bu sadakâtı ahz iderler. Mütessaddik anı ihtiyâr itmekle vucûb hükmi ile ahz itmezler. Neş'et-i insâniyyede ğariminden murâd-ı ubûdiyyet ve inkıyâd gibi olan sıfâtdır ki abdin anlar ile ittisâfi hasebiyle Hakka ihlâs

üzre ibâdet ider. Ve fi-sebîlillah kavlinde sebîlillahdan murâd cihâddır. Ve bu âyetde izhar olan budur. Ve mümkündür ki sebîlillahdan murâd, Allah Te'âlâya makrebe olan sübülün küllisi ola. Ve mümkündür ki fi-sebîlillah mücâhidinden murâda nefleri ile mücâhede idenler ola. Kâle aleyh-is-selâm racağtüm minelcihadi'l-asgarî ile'l-cihadi'l-ekber buyurdular. Murâd-ı şerifleri nufusun ictihâdıdır. Ve tarik Allahdan sârf olan anın a'râzından anın muhâlefetidir. Neş'et-i insâniyede fi-sebîlillah mücâhededen murâd akıldır. Zîrâ nef ve hevâya mukâbilidir. Ve ibnü'l sebîl kavlinde ebnâ-ı sebîlden murâd ebnâ-ı tarîkillahdır. Ve dahi gâriminden şol kavmdır ki, arifler dir ki menzilde vukûf-ı mahâldir. Ve emr-i vâhid üzre istikrar dahi mahaldir. Ne kendi nefleri hakkında ve ne Rabb'ın hakkında ve ne Rabb'ın tecellisi hakkında. Zira halkın hakkında emr dâima ibdâ-i cedîddir. Hakk halkın şuûnunda mütecellidir. Külli yevm havfişân. Ve şol kimesne ki anın kademi müstakar olmya. Lâbuddur ki mâşî ola. "....." ola. Hareket itmez. İlla tarîk-i sebîlde anın içün meşâ sâbitdir. Dâîmen ebeden dünyen [71A] dünyen ve ahreten. Pes ol kimesne ibn-i resûldur. Vaktâ kim ibn sebîl sebiline meşgûl oldu. Anda müsâfir oldu. Halbuki müsâfir içün zârdan lâbuddur. Allah Te'âlâ anın içün sadâkâtda nasb farz iyledi. Anâ gadâ virir şol şey ile anın içün anda tâ'ammül yokdur. Vakt olur ki ebnâ-ı sebîlden murâd ayn mücâhidîn olur ve sebîl sebîldir. Kâle Te'âlâ velâ tahse bennellezine kutîlu fi-sebîlillah. Ya'ni eş-şühedâ illezine kutîlû fi'l cihâdi. Ve neş'et-i insâniyede ibn-sebîlden murâd kalbdır. Zîrâ kalb dâimâ takallûbde ve seferdedir. İzâf-ı mezkûrenin zekâtdan nasîbî tahârat-ı ilâhiyyedir. İ'tibâr-i aher ile neş'et-i insâniyede izâf-ı mezkûreden ki zekât anlara vâcibdir. Murâd insândan mükellef olan a'zâ-i semâniyyedir. Pes fukarâya insândan muvazen olan fercdir. Mesâkin batna muvâzendir. Âmilîn kalbe muvâzendir. Mü'ellefe-i kulûb olanlar sem'a muvâzendir. Rikâb basara muvâzendir. Gârimin yede muvâzendir. Mücâhidîn lisâne muvâzendir. İbn sebîl racüle muvâzendir. Pes fakr-ı ferde vâzıhdır. Zîrâ ferc kendî nefsinde nikâha asla kâdir degildir, müftekırdır. Bir şey anâ müftekırdır degildir. Kezâlik ferc tâ'am ve şerâba müftekırdır. Anın kuvveti mededî tâ'amdan şerâbdan hâsıl olur. Ammâ miskinet batn miskinde zâhîrdır. Zîrâ batn meyyit gibidir. Anın hareketi şeyi ahar olan ağdıye iledir. Âmilin kâlbe muvâzeneti sarıhdır. Zîrâ asılda âmil olan ve cevâriha amel ile emr iden kalbdır. Ve mü'ellefe-i kulûb olanlar sem'a muvâzen olduğu beyyindir. Zîrâ te'lif-i kulûb sem'a mahsûsdur. Rikab-ı basara muvâze olduğu vâkı'dir. Zîrâ basar rakîbdır. Gârim yede muvazen olduğu efsâhdır. Zîrâ edâ-i

deyn yede mahsûsdur. Mücâhid lisane muvâzen olduğu sahîhdir. Zîrâ zikr ve tilâvet-i Kur'an ve iz ve nasihat-i lisana mahsûsdur. [71B] İbn-ı sebîl racûle muvâzen olduğu küllîden evzahdır. Zira racûli sa'y itmektedir. Tavâif-ı mezkûrenin sadakâtdan hazzı ve nasıbı iki vech iledir. Bir vech budur ki: Sadakât anların kavvâmını mukteza olan gadâ-i hissîdir. Min indillâh me'mûr oldukları şey ile ityân itdiklerinde anların hazzı olan şeyi anlara i'tâ itmekle anlara akdarır. Ve bir vech budur ki. Sadakât anların neş'et-i ruhaniyeleri kavvâmına mukteza olan gadâ-i ruhanidir. Ve ol halîfenin sıfât ve ahlâkı ile ittisâfdır. Ve fasl-ı ulemâ ittifak itdiler ki zekât ma'adan ve nebât ve hayvân olan müvellidâtda mahsûra olan eşyâ-ı semâniyede vâcibdir. Madem-i zeheb ve fizza. Nebât-ı hinta ve şâir ve temrdir. Hayvan-ı ibil ve bakar ve ğanemdir. Bunlar müttetikun aleyhâdır. Zebîbde ihtilâf vardır. Kezâlik insândan anın a'zâ-ı semâniyesindeki sema' ve basar ve lisan ve yed ve ricil ve batn ve ferc ve kalbdır. Zekât vâcibdir a'zâ-ı mezkûreden her bir uzv üzere bir sadaka vâcibdir ki dâr-ı ahrette min indillâh anınla mutâlebdır. A'zâ-ı mezkûrede vâkıa olan zekât şol hak Allah'dır ki Allah Te'âlâ anı insân üzere bu a'zâ-ı semâniyede icâb iyledi. Nitekim zekâtı eşyâ-ı semâniyedeki zeheb ve feza ve şâir zikr olunan eşyaya zekât icâb iyledi. Mü'min üzere her uzuvda hak Allah'ın edâsı müteâyyin oldu. Basarın zekâtı ki anın üzere vâcib olan hakdır. Muharremâtdan anı gaz itmekdir. Ve şol şeye nazar itmekdir ki indillâh kurbetün mü'eddîdir. Mushafa nazar itmek gibi ve kabeye anda mücavir oldukda ve ehl ve evlâda ve âlimin vechine ve âleme i'tibâr içün nazar itmek gibi. Ve dahi şol kimesnenin vechine ki anâ nazar itmek ile basara nûr ve kalbe surûr ve neşat ve her uzva tahrik husûsân alet-i tenâsül ve cem' ma'nevi ve ruhani telezzüz hâsıl ola. Sâir a'zâ-ı mükellef dahi bunun gibidir. [72A] bunun gibidir. Kâle Te'âlâ inne sem'a ve'l-basara ve'l fuada küllün ulâike kane anhu mes'ûla (K.K:17/34). Kâle Te'âlâ vesteşhedü aleyhim ve erculuhum eydiyehüm ve ercülühüm ve Kâle Te'âlâ ve kâlu liculudihim lemşehidtüm aleyna (K.K:41/21) Kâle Te'âlâ maküntüm teşterune en yeşhede aleyküm sem'uküm vela ebsareküm vela cülüdüküm. Pes müvellidâtdan zeheb ve fizza ğanem ve bakar ve ibil ve hinta ve şâir ve temr olan eşya-ı semâniye mukâbelesinde insânda eşyâ-ı semâniye vardır. Pes maûndan zeheb ve fizza mukâbelesinde insânda ilm ve amel vardır. Hayvandan ganem ve bakar ve ibil mukâbelesinde ruh ve nefis ve cismdir. Nebâtdan hinta ve şâir ve temr mukâbelesinde ervâh ve nufûs ve cevârih ulûm ve havatır ve a'malden isbat itdikleri şeydir. Pes ganem ruh mukâbelesinde kılındı. Zîrâ Allah Te'âlâ kebşi nebiyyi muckerrem ruhî

içûn kıymet iyledi. Kâle Te'âlâ ve fedeynahu bizibhin azîm sıfâtı ile anâ tâ'zîm iyledi. Bu i'tibâr üzre hayvan cinsinden ganemden derece ile erfa' bir hayvân yokdur. Ve bu ümmetin dahâyasıdır. Bakar nefis mukâbelesinde kılındı. Mertebede ganemden eşfâdır, ibilden, yukarıdır. Nefs gibi ruh-i ilâhi olan akıldan eşfâdır, cisimden yukarıdır. Zîrâ akıl meratıb-i vucûddan mertebe-i evlâdadır. Nefs mertebe-i sâniyededir. Cism mertebe-i salisededir. Nefs-i bakar mukabelesinde vaz' olunduğunun beyânı budur. Zîrâ vaktâ kim beni isrâil bir nefsi katl itdiler anın hakkında tedâfu' itdiler. Allah Te'âlâ anlara emr iyledi ki bir bakarı zebh ideler. Anın ba'zısı ile meyyiti darb ideler. Tâ kim bi iznillah meyyit hayy ola. Vaktâ kim bakar ile meyyitin nefsi hayy oldu. Mâ'lûm olduğu bakar ile nefsi beyinde bir nisbet vardır. Bundan ötürü bakar nefis içûn tahsîs olundu. Kezâlik ibil cism mukâbelesinde vaz' olundu. Zîrâ ibil cesîmdir. Ve buna dahi anın esmasındandır. Cism beden ile tesmiye olundu. Ve beden âlem tabiatındandır. Ve tabiat ile Allah beyinde âlemden iki derece vardır.[72B] Birisi nefsdır, birisi akıldır. Pes tabiât kurbetden derece-i sâliisededir. Tabiât kurb-u ilâhiden baidedir. Ganemden birisi bir nebî içûn feda oldu. Yüz ibil bir nefis içûn fedâ kılındı ki nebî ve resûl degildir. Ganem mertebesi ibil mertebesinden rif'atde ne mertebe âlâ olur. Andan sonra akl olan ruhdan Allah Te'âlâ izhâr ider. Ulûm ve ahkam ve esrârdan anda zer' itdigi şeyi ki Allah Te'âlâdan gayrı kimesne anı âlim degildir. Bu ulûmun ba'zısı güne müteallikdir. Ve bazısı Allah Te'âlâyâ müteallikdir. Akıldan zâhir olan ilm hintadan zekât menzilesindedir. Zîrâ hinta erfu' cûbdur. Allah Te'âlâ nefsdan izhâr ider havâtır ve şehevâtdan anda zem' itdigi şeyî ki Allah Te'âlâdan gayrı kimesne ana âlim degildir. Bu ilm temr menzilesindedir. Ve nefsdan Allah Te'âlânın zekâtı hatır-ı evveldir. Ve şehevâtdan şol şehvetdir ki li eclillah vakıa olur. Ammâ cevârih Allah Te'âlâ anlarda cemi' a'mâli zer' iyledi. Pes cevârih a'mâli inbât iyledi. Anlardan zekâtın hinta a'mâl-i meşrû'adır. Bu izaf-i semaniyede zekât vâcibdir. Şol ilm ki zeheb menzilesindedir anda vâcibdir zehebde vâcib olan şey. Şol ame'l ki fizza menzilesindedir anda vâcibdir. fizzada vâcib olan şey ruhdan vâcibdir. Ganemde vâcib olan şey nefsdan vâcibdir. Bakarda vecib olan şey cevârihde vâcibdir. İbilde vâcib olan şey. Ammâ şol şey ki akl-ı maarifden anı intâc ider. Ve esrârdan anı inbât ider. Anda vâcibdir hintada vâcib olan şey. Ammâ şol şeyi ki şehevât ve havatırdan nefis anı intâc ider. Ve vâridâtdan anı inbât ider. Anda vâcibdir ve temr de vâcib olan şey. Şol şey ki

a`mâlden cevârih anı intâc ider. Ve sûr tâ`âtden anı inbât ider. Anda vâcibdir şâirde vâcib olan şey.

On Dördüncü Bâb: Mülk-i insânide Hurûb ve fitnenin sebebi [73A] sebebi beyânında dır. İmdi şöyle mâ'lûm ola ki. Şol sebep ki ruh ile hevâ beyinde hurûb ve fitne anın eclinden ötürü münteşir oldu. Bu mülk-i insâni üzre riyâsetin talebidir. Zîrâ her birisi sa'y ider ki anı kendisine telhis ide ve mülk anâ muhtas ola. Zîrâ akla ve şer'â şol emîrin beynindeki ahkâmlarında mütenakızındırlar. Mülkün tedbîri sahîh degildir. Levkane fihima alihetün illellahu le fesedeta (K.K:21/22) ve iza buyı'a li halîfeteyn faktulu'l ahar lehuma. Ruhun hakikati nurdur. Hevânın hakiki nârdır. Ruh ile hevâdan her birisi kendi vucûdunda kendi hakikatı ile mütene'im olur. Zîrâ anın sıfât-ı nefsiyesidir. Ve illa eger hakikatı nâr olan kimesne müteyakkin olaydı ki tahkîk ol nâr ile tâ'zib olunur. Ve fâil hak buna kadirdir. Ve hakikat üzre âlim olaydı ki anın necâtı nûrun vucudu muhallindedir. Elbette nûrun vucûdi mahalline firâr iderdi. Lâkin bu emri câhil oldu. Her birisi kendi makâmına da'vet ider. Belki nâr-ı nûr ile müteazzib olur. Nitekim rîh virdu cû'le zarar verir. Kaçan kim nâr nûr ile müteazzib olsa hevâ tahayyül ider ki tahkîk bu mülk-i insâni nûr ile müteazzeb olur. Ebden talep ider ki anı nûrdan ihrâc ide ve anı mahcub ide. Şol ef'al ile ki ol ef'al anın nûrdan hurûcuna müeddiyedir. Ol ef'al-i şehvâtdır ki nâr anlar ile muhfûfedir. Şehvâta vârid olan nâra vârid olur. Nûr olan rûh dahi kezâlik böyle talep ider. Rûh ile hevâdan her birisi şol esbâba nazar ider ki mülk-i insâniye anın hizbine mevsûladır. Ol eşyâyı anâ arz ider. Ve anı anlar ile tahlil ider. Zîrâ anların katında sahîh oldu ki tahkîk her kaçan kim bir kimesne, bir vasf ile mütehalli veya müttesif olsa. Ol vasf sâhibi içün mülk olur. [73B] Ve ol anın üzre müstevli olur. Bundan ötürü hurûb ve fitne vakia oldu. Ammâ eger ruh ile hevâdan her birisi kendi nefsinden nazarı terk itse ve haricden dâî' olan şâri'a nazar itse ve dise: Ben haricden bir dâî buldum ki anın sıdkı ve ismeti sâdıkdır. Şol şey ki anda necâtdır didi, ol necâtdır. Ve şol şey ki anda helâkdır didi. Ol helâkdır teslim ve inkıyâd vâkı' olurdu. Ve fitne mürtefi'a olurdu. Ve mülk-i necât hizbinde vâkı' olurdu. Lâkin ebeden bu emr sahîh olmaz. Zîrâ hevânın hakikatı zâil olurdu. Zîrâ hevâ ayn muhâlefetdir. Eger hevânın hakikatı mün'adim olaydı. Hevâ dahi mün'adim olurdu. Lâkin Allah Te'âlâ içün bunda tedbîr acîb vârdır. Halkdan kime dilerse anı andan mahcûb ider. Ve kime dilerse anâ keşf ider. Layûs elamma yefâl ve levşae rabbuke lecaalen nâse ümmeten

vâhideten vela yezâlüne muhtelifine illa men rahime rabbuke ve anlar ehl cem' ve vucûddur. Lâkin hikmet-i ilâhiyye esmâ-ı ilâhiyyenin vucûdda zuhûrun ve esmâ-ı muhtelif ile hakkın magrifetin iktizâ iyledi. Pes ruh ismi hadir mazharıdır. Heva ismi mûdil mazharıdır. Ve haülâi lil cenneti velâ ebâyı.

On Beşinci Bâb: Hurûb u cuyûşun tertibi beyânındadır. Ey imâm-ı sahib tâc-ı hilâfet ve ey halife-i mülk ve vilâyet. Kaçan kim hevâ ve nefis ile ve bunların kuvvâd-ı sıfâtı olan küffar ile mukâtele ve mücâdeleye mübâşir olsun. Senin üzre ki evvela lâzım olan mülk-i bedenın hayatı ve ruhu olan zât-ı şerifinin hıfz itmektir. Senin katında enzeh ve ahsen ve ahküm ve ahsin olan mevzua kast ıyle ve anı kendi zâtın içün mevzu' seni ittihâz ıyle ve ol mevzu' mevzû' kadimin olan kürsidir ki dâr-ı sünnet ve hisn-i şer'dir ki a'daî nefis ve hevâdan hisn-i hasin-i ve küffarı [74A] ve küffar sıfât-ı beşeriyeden hisârı metindir. Pes ey halife kendi nefsin ile hurûbe mübaşeret olma. Zîrâ sen helâk olacak olursan mülkün dahi helâk olur. ümerâdan birisini irsâl itsen münhezim olacak olursa sen ve bâki ecnadın bâkı kalurlar. Anlara imdâd idersin, secere gibi mülkün aslı ve ruhusun. Furû'a fesâd târî olsa. Asl anı cebr ider. Ey halife kaçan kim senin adüvvün olan şeytan veya nefsin seninle mukâtele itmek içün nüzül itse cem'an birbirine mülteka olsa sen Mûsa gibi bahr ilmin sâhılınde vâkıf ol ve asâyı himmet ile bahr ilmuke mütebenni darb ile asânın darbından bahr mungalib olsa senin içün anda tarık münkatih olsa sen bahr içre duhûl it. Zîrâ senin adüvvün asârına vârid olur. Zîrâ ilm-i riyâset aceb bâbıdır. Şeytân riyâsetden ötürü anâ tamağ ider. Bahre duhûl idüb anı tevsit itdikde biddaruri bahr anın üzre mütabık olur. Adüvvün min gayrı kital ğark olur. Senin adüvvün sanâ dise ilmi taleb ile anın sebebiyle ebnâ-ı cenk üzre seyyîd olasin. Mulûk ve selâtın sanâ meyl ideler. Cemi' halk sanâ müftekir alasin dime ki bu hatır şeytanîdir. Belki ilmin talebine ser'at ile şeytan ile heva gayr muamelede vâkı' olan amelinle ferih bulurlar. Bu ilm anlardan gâib olur ki tahkik ilm kendi hakikatını i'tâ itmamakdan ibâ ider. Ya'ni kendi hakikatını i'tâ ider. Bu mes'ulde iblis üzre cehl bundan ötürü târî oldu. Tahsil itdiki tahkik ol ene hayrun minhu hilkâtini minnari ve hilkatihi mintin kavlinde amel ile dâll oldu. Halbuki bu ilm degildir cehl mahzdır. Bundan ötürü bi'l-ilmî dılllet didi. İlmin talebine seni tahrîz iderki sen dahi dâll olaydın. Halbuki şeytan âlim degildir ki ilm [74B] anın avretini ve cehlini keşf ider. Bu mahalde Şeyh Tedbirât-ı İlâhiyye'de dir ki: Cemi' mütâlebü'l-hayrât izâ harraza aleyhâ adüvvüke bi'l-makâsidi'l-fâsidedi velâ terciğu

anha fe innel mer'el âmîle ahsen minel muhlisin batâli. Fe innel ameale izâ istemirrü velem tekün hâlisen lâbüdde minnûri yehsilu lil âlebi yeridduhû fi lahzâtin ile'l-ihlâs fetekabbele cemi'i ahmâle sâlîfe ve lehzen yeksiru hiznû'l adüvvü ve esefe fe innehû'l-mahrid leke âlâ hazihî'l ef'ali elleti in kalibet fi hakkıke hüsne fağlen ve adüvvünün likâsı katında tertîb-i cüyüş budur ki sen havvâsın ile kalb-i askerde vâkıf ol ümerâ-ı erbaadan birisini yeminde, birisini yesarda, birisini küddâmında, birisini halfinde tevâbı' ile ikâmet idesin ki her taraftan gelen adüvvünün def'i ne şey ile mümkündür. Ve inhizâmına şey ile olur. Anlar imdâddan hâli olmıyasın. Her cihetden senin asker gibi bünyânün merhûs gibi sâbit buldukda ya münhezim veya hâib rucû' ider. Ya te'idi ilâhî irişûb müslim olur. İmdi ey halîfe-i kerim ve ey imâm-ı rahim küffar ve münafıkın ile mücâhede ve anlar üzre gılzet itmek ile me'mürsun a'dâ-i adüvvün senin vucûdun mülkünde olan hevâ ve nefsidir. Hevâ diler ki nefsi bi'l külliye kendisine râm iyleye. Hevâ sanâ ekser nefsi yüzünden hucûm ider. Zîrâ sana nefsi mahremiyet ile muhtasdır. Anın kelâmını istimâ' idersin. Hevâ âlimdir ki sen anâ mâil olub muhabbet idersin. Ve anın mahtûti olan ba'z hedâyayı muacceleye tâ'cîl ider. Ubûdiyyetime hulus gösterir bizzaruri nefsi kendisine tabi' ider. Anın yedî ile senin mülkün ezhâbına kasd ider. Ennisâu cibâlu şeyâtin inne keyde küne azim hevâ âlimdir ki nefsi keyd-i azîm sâhibidir. Senin üzre nefsin mücâhedesini [75A] mücâhedesini olsun anı kendi ahlâkın ile terbiye idûb nazarından anı münfekk itmekle hevâ olan rakibinden anı hıfz idesin. Vezîrin olan akl anın üzre hâfız nasb idesin. Tâ kim mülk-i vucûd bâkî kâla. Sen dahi emr-i hak üzre hâkim olasın ve cem' ra'iyetin ile hakkın marifet ve ibâdetine mülâzim olasın. İbâd-ı sâlihîn mahlasîn zümresinden olasın. Ba'de zâlik ey halîfe eger vucûdun mülkünde kuvvâyı nefsâniyye ve ahlâk-ı hevâiyye ve havâtır şeytaniye a'dâsı müteaddide olursa hâlet-i vâhidede cümlesini def' itmege kudretin yoksa kavî olan adüvv ile madârât za'yıf ile mukâbil olub tedric ile kimini def', kimini katl ve kimini esîr ve kimini İslâma götürürsün. Bu takdîr üzre a'dâ-ı müteferrika mün'adime olursun kavî olursun. Pes adüvvü kavî ile mukabele itmege sanâ kuvvet hâsıla olur. Anı dahi tedbîr ile def' idersin. Fasl şöyle mâ'lûm ola ki halîfe-i ruh üzre hevâ olan adüvvünün tasallutundan murâd-ı ilâhî ruh içün ubûdiyyetin tashihidir. Zîrâ ruh Allah Te'âlâya didi. Ya Rabb beni istimâ' itdim. Zikr itdik ki tahkîk benim bir mülküm vardır. Ol benim mülküm katındadır. Allah Te'âlâ nefsi anın içün andan istihrâc iyledi. Nefsde kabul ve iftikâr sıfâtını halk iyledi. Ve aklı ruh-i kudsi içün vezîr iyledi.

Andan sonra ruh nefse nazar idûb didi: Ben kimim? Nefs didi: Sen benim seyyîdimsin. Benim hayatım ve bekâ-ı vücûdum senin iledir. Ruh mülkü ile büyüklendi ve mülkünde kâim oldu. Anın hakkında anın remmî makâmında Hakk Te'âlâ irâdet itdiki anâ tâ'rîf ide ki emr anın tahlil itdigi şeyin hilâfî üzredir. Anın mukâbeleinde hevâya halk iyledi. Ve akl mukâbelesinde [75B] şehveti halk iyledi. Ve anı hevâya vezîr iyledi. Ve nefste cemî' vâridat içün kabul sûretini halk iyledi. Pes nefis iki seyyîd-i kavî beyninde vakia oldu. Her birisi kendi tarafına nidâ ider. Kâle Te'âlâ fe elhemeha fucururaha ve tekvaha (K.K:91/8). Nefste iki cânibe icâbet itmege kâbiliyyet vardır. Vakta kim ruh bir gün nefse nidâ itdî. Ber mucib işitmedi ve didi: Benim mülkümü banâ icâbet itmekden ne şey men' iyledil. Vezîr didi: Senin mukâbeletinde bir mülk-i metâ' vardır. Anâ hava derler anın atıyyesi muacceledir. Pes nefis içün kendi sarayını bast itdî. Ve anı da'vet itdî. Ol dahi anâ icâbet itdî. Ruh Allah Te'âlâ şekvâ ile rucû' itdî. Anın acz u iftikârî zâhir oldu. Ve ubûdiyyeti sâbit oldu. Murâd-ı ilâhî dahi bu idi. Pes Rabb ile merbûbdan her birisi kendi makâmı hasebiyle mütenezzil oldu. Şeyh Futûhât'da bâb-ı hamisde didi: Ve ekûlu innel mülke men yesihhu lehu'l-mülke. Bi tariki'l-mülki vescud lehü'l-mülke. Ve heva lirühi felemme nâzeâl hevâ ve istiğane binnefsi ğaleyhi azmür ruhi âlâ kıtalî'l-hevâ vesteğit. Felemma berzerrühi bi cûnidi tevhidi ve'l-melei illa âlâ berzü'l-hevâ. Kezâlike bicunidi'l-emani ve'l ğurur ve'l-melei illa süfli kalerruhi li'l-heva minni ileyke fe inne zaharte bike fel kavmi li ve inne zaharte ente. Ve hizmeteni fel mülke leke vela yehlike'l-kavme beynenâ berzurruha ve'l-heva fe katele erruha bi seyfil ademî ve zafera binnefsi bağde ebâe minha ve cehdi kebir. Fe eslemtu tahte seyfehu fesellemtü ve tetahharet ve tekaddesat amentü'l-havas li imâniha ve dahalû fi'l-inkiyâd. Ve iz unva ve selebet anhûm erdiyeten eddeğavi'l-fasidetil sed tehadet kelimete hün vesâra'r ruha vennefse keşşeyil vâhidî vesahhalehu ismül melike hakikate intihâ kelâma. İmdi ey halife-i â'zam: Senin üzre akreb olan adüvvünün ıslâhı [76A] ıslahı lazımdır. Sanâ akreb olan adüv senin nefsidir. Zîrâ senin havâssın anâ tâbiadır. Zîrâ nefis-i bâdiyenin hâkimidir, havâssa vâsl olmaz. İllâ şol şey ki nefis anı ilkâ ider. İne hayran hayran fe hayran ve inne şerren feşerra. Pes sen nefis-i ıslâh ile vezîrin olan aklı hâfız vaz' iyle. Tâ kim anâ taltif ide anı harem-ı şer'a ve sünnetde ikâmet iyleye. Bu takdîr üzre memleketin sâlih olur. Cibâyât u haracın çok olur, şugl u tâ'bin az olur. A'dâ üzre dâimâ zafer bulasın. Vallahu yehdi men yeşâu'ilâ sıratım müstekim (K.K:10/25). Fasl imdi vâkta kim marifet-i ilâhiyenin

zuhûri âlem tafsil olan âlem-i şehâdetin ve bir vech ile âlem icmâl olan âlem-i insânin kemâl-i i'tidâline ve istidâd ve kâbiliyetine mütevakkıf oldıysa hakka müteveccih olub ubûdiyyet ve marifeti hakka tâleb ve ibâdet-i zâtiye ile hazreti kibriyâyı ahdiyetde vâkıf olmağa râgıb olan sâlike lâbuddur ki neş'et-i kevnîye olan neş'et-i cismâniyesin ve neş'et-i insâniye olan neş'et-i ruhiyesin ıslâh idûb ubûdiyyet ve marifet hakdan manı' olan şeyi ve cemâl ve hiddet şuhûdundan âik ve hâcib olan şeyi “andan izâle ide. Ve mirât-ı hak olan kalbinde asâr-ı kesreti mahv ide kalbini hakdan gayrı bir şeye mehl itmiye. Tâ kim envâr-ı tecelliyât-ı ilâhiyye anın kalbinde zâhire ve asâr-ı varidât-ı gaybiyye ve nesâim-i rahmaniye anın sırrında tâlia ve bâhire ola. Anın kalbi mazhar feyz-i ilâhi olub hazret-i gaybiye-i ilâhiyyeye mazhar olmakdan münfikk olmya. Eger sâil suâl iderse şol şeyi ki âlemin tedbîrinden bunda îrâd olundu. Zâiddir ve anın îrâdı tazyî' evkâtdır. Zîrâ cumhur zevîrû'l-kavl katında bu zâhirdir ki bu devirde neş'et-i kevnîyenin tedbîri merâtibinde müteâyyine olan hükâm-ı umûma kendi akl ve reyleri ile muaccib ve mertebe-i hukûmetde hal u akd ile tâ'yınleri hasebiyle kibr u uzmet ile muhtecib olduklarından gayrı âlemin tedbîri ve ıslâhı anları murâdı degildir. Anınla takdîr itmezler. Va'z ve nasihata kulak tutmazlar. Anlar içün tedbîr-i âleme müte'allik olan ahkâmı zikr itmek tazyî' vakt olur. Dahi şol şey ki neş'et-i insâniyenin tedbîri ve ıslâhı hakkında kitâbet olundu. [76B] ol dahi kezâlik zâiddir. Zîrâ bu zemânda ehl-i sulûk sûretinde ve meşâyih ve evliyânın zeyyi ve kisvetinde olan kavmin ekseri sûret ugrısındır, merîd tabakasında olanların îradetleri sâdik degildir. Zîrâ anların murâdı ıslâh ve tezkiye-i nefis degildir. Belki muradları salâh sûretinde muzahrefât dñyeviyenin cem' ve ezhârıdır. Müşâyih sûretinde olanların ekseri hûdbin ve hûdraya olub muhabbet-i ilâhiyye ile fakr Muhammedîden tehî olub da've-i kâzibe ile âddâi velâyet iderler. Ve hulefâ-i ilâhiyyeden ve bu tâife-i aliyyeden birisine rast gelseler anâ buğz ve adâvet iderler ve anı zem ve kadem iderler. Buyu hidâyetden bir râyhaya istişâm itmeden bir kavmin katında mürşidlik ile zâhir olub anları tîh-i hayrete ve vadi-i gavayete iledirler ve hurşid ve hiddetden bir pertev müşâhede itmeden da'vâyı hilâfet ile bir cemâ'atı sırâtım müstekimden râhî beyâbâne dalâlet sahrasına delâlet ilerler. Pes cevâb olunur ki Kur'an-i azîm ve furkân-ı kerim ki câm' cemi' kütüb-i ilâhiyye ve hâviî ahkâm cemi' suhufu semaviyedir alemine rahmet içün menzildir. Lâkin umûm üzre halkın hidâyete adem-i kâbiliyeti hasebiyle nufûsu zekiyeye ve kulûbu mutahhara ashabi olan mü'minin için rahmetlidir. Nufûsu melûsa ve arâi mûkeder erbabi içün hüsrân

ve hazelândır. Belki anlar üzre hak içün hiccet-i bâliğdir. Pes mümininden hidayetin kabûlune kabil olan cemâ't-i kalilenin hidâyetinden ötürü inzâl olundu. Nufûs-u hamisenin adem-i kabiliyetlerinden ötürü imsâk olunmadı. Ve bu ona gelince te'lifi ve tasnif-i kütübü sadvünde olan ulemâ ve ârifinin ahvâlı dahi bu tarık üzre câriye oldu. Pes bu kitâbda neş'etiyyenin tedbiri ve salahı hakkında îrad olunan esrâr cema't kalile-i kabilenin isti'dâdı ve kabulü hasebiyle îrad olundu sınıfında adem-i isti'dâdı olan tâifenin adem-ı kabulü hasebiyle imsâk olunmadı. Kelâm kabul idenindir. Kelâmı kabul itmeyen kimesnede kelâm yokdur. Hatime: Ey sâlik-i tarık-ı sedâd ve ey tâleb-i felâh ve reşâd olan mü'min şöyle bil ki lisan-i Kur'an ile ve lisan-ı resûl ile sâbit oldu ki Hakk Te'âlâ seni marifet-i ibâdet içün [77A] içün halk iyledi. Sen emr-i hakka mümtesil olub abdi muhlis olduğun halde sanâ ibâdeti emr iyledi. Ve dahi neferru ilellah kavlinde kalbini alâik-i dünyeviyye ve avâik-i imkaniyeden mücella idûb mâsivadan anâ firâr itmekle emr iyledi. Ve dahi ya eyyuhellezine amenu iltekullahe vebteğu'l ileyhimül vesilete ve câhidû fisebilihî lâ alleküm tüflihûn kavlinde Allah Te'âlâdan ittikâ itmekle ve anâ vesîle-i ittihâz itmekle ve anın sebîlinde mücâhede itmekle emr iyledi. Pes ubudiyyeti tashih ve tekmil ve marifet-i ilâhiyyeye tahsil idûb ibâdullâh sâlihîn zümresine dahil olmağ içün sanâ lâbud olan budur ki: Emr-i seyyide imtisâl ve inkıyâd ve muhabbet-i ilâhiyye nârını kalbinde îkâ idûb ve mesivâ-yı hakdan kalbini mücellâ ve küdürât-i imkâniyeden masva idûb min indillâh hilâfet-i uzma ve niyâbet-i kübra ile müstehakik olan kimesneye vesîle ittihâz idesin. Ve anın emrî tahtında mü'temir ve hükmü tahtında müstemir olasın. Anınla hareket idesin andan gayrı kimesneden istimâ' itmeyesin. Ana bir emirde muhalefet ve i'tiraz itmeyesin. Zîrâ ol sanâ evladır. Senin kendi nefsinden bundan ötürü Zünnunî Mısırî didi. Her fi'l ki bir eserden vâkı' olmya. Ya'ni anın gibi nefsin uhranın emri ile ve kelâmının eseri ile vâkı' olmya. Ol fi'l nefsin havâsıdır. Hakdan bir şey degildir. Ve hadis-i nefis olan ba'z havâtır hasebiyle ki nefsin anları ihdâs ider. Ve zağmunca anları ma'ârif ve hakayık zann ider. Ve ba'zısının vuku'u katında kendi içün derece-i kemâl kıyâs ider. Pes sıfât ve ahlâk-ı ilâhiyye ile müttesif ve zâhir ve emr hakkıyla rütbet-i kemâle irşâd itmege kadir olan insân-ı kâmilin irâdeti haddinden sakît ve vâdî harmana düşûb gâlit olmyasın. Sen henûz sıfât-ı şeriye ile muttasif ve me'nus ve kuyûd-i imkaniye ile mukayyed ve mahbûssun. Kalbin emtia-i dünyeviyyeye mâil. Hakdan âik olan umûr-i hissiyenin tahsiline mükibb ve müşteğildir. Hazrât-i ulviyye ve hakayık-ı gaybiyyeden futûhat-ı ilâhiyye ve nefhât-

ı ruhâniye senin kalbine ne vech ile layiha olur. Sen âlem-i itlâk ve inşirâha ne tarık ile yol bulursun. Sanâ lâbud olan budur ki: Kalb-i selim ile cenâb-i kibriyaya tevcih idûb halîfe-i hak olan mürşid-i kâmilin irâdetinde ve inkıyâdında [77B] olasın. Anın irâdetinden gayrı senin irâdetin olmıya. Mazhar-ı nûr tecelli ala. Ve murad-i hitâb anın olan Musa kelimededen rûh def'a i'tiraz sâdr olmağla anınla Hızır beyninde beynûnet ve ma'ârifet ne vech ile vakıa oldu? Sen ey derviş günde üç yüz kere i'tiraz idersin. Ve yine kezâlik irâdet ve sohbet iddiâsındasın. Kendun arifin zümresinden add idrsin. Halbuki bu emr-i mahâldir. Sünnet-i ilâhiyye ve âdet-i rabbâniye inkıyâd ve teslim üzre câriye oldu velen tecide lis'sünneti'l-lahi teb'dilâ (K.K:48/23) ve Musâ'yı kelime sad-hezâr selâm olsun ki kelîm rabbü'l-âlemin ve sahib-i şer' ve nâmus-ı mübin iken teşvik-ı ilâhi ile tâife-i efraddan olan Hızırın muhabbetine taleb ve ilm-ı ledününin andan ahz u tâ'limine ragıb oldu. Mansıb-ı risâletin ve rütbe-i nübuvenin uluvinden tenezzül itdi. Hızırın sohbetine dahil olub anâ tabiyetde andan istizân iyledi. İlm-i risâletde andan âlim, iken Musa Aleyh-is-selâm Hızırın lakasına müştâk olduğı gibi Hızır dahi kezâlik evliyâ-i Muhammediyenin rû'yet ve likâlarına müştak olmağla âlem-i şehâdetinde anların şuhûdun Allah Te'âlâdan taleb iyledi. Allah Te'âlâ alem-i şehâdetde anâ tûl-i mükîsî i'tâ iyledi. Sen hüd-i ilm-i cüziyye-i resmî hasebiyle. Ve bu tâifeden ba'z ıstılâhın ahz u marifeti hasebiyle. Veya saltanat-ı zâhire-i faniye ve rütbe-i dünyeviye-i âriza-ı zâyıl hasebiyle anların sohbetinden tâ'azim idûb anlar ile sohbet itmekden âr idersin. Teşvîk-i ilâhi ile Hazreti Musa gibi anları taleb itmek senin ebedî hidayet ve sa'adetini intâc ider. İlm-i ilâhiyi anlardan ahz itmek sanâ lâbud iken anlardan ba'zısının sanâ mürâca'at ve mülazemetlerine ve tenezzül ve inkıyâdlarına ra'bet idesin. İttifaken umûr-i fukaradan ötürü anlardan birisi senin kapu ki vârid olsa kapuda anâ tevkif itdirirsin. Ve bevvâb vasıtasıyla cevâb idersin. Ya mülâkat için def'ayı uhrada tereddüd itsûn deyû cevâb idersin. Vaz olur ki hücre-i hâsına duhûl itmege icâzet virdiginde âdab-ı ilâhi ve âdab-ı mevsâyı ile anınla muâmele itmezsin. Pes sen kândasın ve Musa kandadır kendi hâlini fikr itmezsin. Musa Hızırın likâsına müştâk. Hızır varis-i Muhammedinin likâsına müştâk. Anlardan hiç birisi Hızırın sohbetine râğıb degildir. Belki Hızır anlardan ba'zısının itbâ'ına ashâbına zâhir olub anın [78A] anın meclisine hazır olsa anâ iltifat itmez ve sohbetine râğbet itmez. Nitekim Şeyh zîkr ider ki: Bir gün Ebu Suûd-in Şiblî Abdülkâdîr Geylanî Medresesi'nde idi ve anda yatur kalkardı. Bir gün Hızır onun baş üzre vâkıf oldu. Anâ es-selâmu 'aleyke dedi. Ebu Suûd başını

kaldırub ve aleyküm selâm didi. Andan sonra kendi şughline rucû' itdi. Hızır anâ dedi: Sana ne oldu ki banâ ibtihâl itmedin ve benim ile mukayyed olmadın sen beni bilmediğin gibi. Ebu Suûd ana didi: Abdülkâdir Geylanî'ye iltifât itdi. Bu Şeyh andan gayrı kimesne içün bende bir fazl komadı. Sen Hudayı derviş vâris-i Muhammedinin sohbetine râğıb degilsin. İlm-i ledünni ve ilm-i ilâhının husûli senin içün ne vechile tasavvur olunur. Keramet ve rûbet ve şerif ve menzilet takva ve marifet hasebiyledir. Merâtib-i dünyeviye ve menasıb-ı faniye ve zayıf hasebiyle degildir. İlla enbiyâ ve evliyâdan gayrı bir ferd saltanat-ı zâhirede hükümet ile zâhir olmazdı. İmdi ey mü'min eger kalb-i halis ile hakka tâleb ve cemâl müşâhadesine râğıb isek evvela ve rast muhammediye ile müstahkik bir veli kâmil ve mürşid-i fazılı vesile ittihâz idûb anın emrinden hurûc itmiyesin. Allah Te'âlânın züyyine linnası hubbu şehvâtı minel nisaî ve'l-benine ve'l-kanatiril mukantarati minezzehebi ve'l-fiddatı ve'l-hayli'l musevveti ve'l en'amıve'l harsi zâlike metâüddünya (K.K:3/14) kavlinde zikr itdiği metâ'dünyadan kalbini fariğ idûb ubudiyet taâm ve kalb-i selim ile hakka tevcih idesin. Lisan ki kelimât-ı nâ şayitden halkın haram ve mekrûh olan taâm ve şerâbdan ve ayniki harama nazardan sem'i mala ya'ni kelamı istimâ'dan yedini harama müddeden reclini harama sa'ydan bedenini harâm-ı libasdan hıfz idesin. Ve illa bunların küllisinde mevcut iken kalbin ile bunlara müteveccih iken ben tâleb hak u ârifim deyu nice iddiâ idebilirsin. Vela telbisul hakka bi'l bâtili ve tektimûl hakka ve entüm talemun (K.K:2/42) buyurdu ki. Ya mü'min lâ te'nen mekri hatta tecveze'l sırât sen dahi ey gâfil hakkın mekrinden emin olmayasın. Keramet sûretinde olan istidrâcdan ittikâ idesin. Ve mekeru ve mekerullah vallahu hayril makirin (K.K:3/54). Her hâtıraki muhabbet hakdan gayrı kalb ki huzur ider. Anı hâtırdan gider. Ve her fi'l ki anda rızâyı Hakk ve rızayı Resûl fehm olunmıya anâ mübaşeret itmiye. Tevcih-i külli ile mâsiva-yı hakdan hakka mütebettil ve in'izâli külli ile gayrden münâzil ol. Tâ kim ayn nûr-ı şuhûd basiretin hakla karire ola. Ve meşakkat kalbin nûr-ı tecelli-i rahman ile münevver ola. Ve a'budu rabbeke [78B]

3. 2. Hatta Ye'tike'l-Yakin İtâb-ı Kaside-i Adüvv

Gel beru ey emr hakka bende-i fermân olan
Kulluğuyla mülk-i fakra Mâlik ve Sultân olan
Erd-i hicrin mübtelası tâleb-i dermân olub
Mâsivadan can u dilden âzmi cânân olan
Vech-i Hakka gel beru âyine iyle kalbini
Süret gayri komaz âyîne-i rahmân olan
Küllü vucûdun nâr-ı aşk ı hakla mahu eylegil
Tâ ki vechin göstere canındaki pehnân olan
Gel beru vahdet iline ko bu çâhı mihneti
Komıdı cânân ilini meskeni zindan olan
Alem-ı ıtlaka gel sen ko bu kayd-ı kesreti
Rah-ı Hakkı almadı gâbeste-i erkan olan
Hakk yolunda canını bezl iyleyen buldı necât
Gel fedâ it canını ey tâlib-i dermân olan
Kudsi u vahdet iline gel ko bu ricsi kesreti
Gelmez ammâ iş bu ile âbidi evsân olan
Rûşen it nûr-ı şühud-ı hakla güli aynigil
Vahdetin görür cemâlin sâhib-ı ihsân olan
Can u dilden tâlib ol tâ göstere cânân-ı cemal
Cev gibi bahre irir çûn akıbet cûyan olan
Mülk-i bâkı isterisen ko bu mülk-i fâniyi
Hâk olur çûn âkıbet her hüsre vü hakan olan
Talib-i hak olan asla gayra kılmaz iltifât
Görmedi vahdet yüzün âbûdei imkân olan
Ârifin kalbi dürür ilmi hudanın mahzenini
Nakş gayri küfr anda tâlib-i 'ırfan olan
Cem' cem'in halvetinde hakla vuslat bulur
Varlığında lebs-i cânın hal idûb uryân olan
Ol cibât ve hiddefîn âşıkları mest-i medâm
Kanda baksa vâla olur sâhib-i himayât olan
Varlığıyla lâfiyla hiç kimse varmaz menzile

Yokluęuyla buldı vuslat tâlib-i sübhân olan
Kat' ider râh-ı hicâzı gerçim miskin hemar
Lîkin ummaz her hemara tâlib-i ziyân olan
Göge çıksa ki har-ı isi anı tutma aziz
Uyma ana hızır ise gerdap vide yalan olan
Âdem-i dür genc-i vahdet sırrına mahrem olan
Kanda mahrem olur ana pîr u şeytân olan
[79A] Abu hurdur dünyada hayvanın ancak matlabı
Ömrünî Rıdvân-ı hakka sarf ider insân olan
Ol cenâba kimse varmaz lehv ile lûb ile
Yokluęuyla varır ana ser u pirân olan
Bâb-ı hakda efkâr u edga dürür bulan şeref
Ol cenâba nice varsun sahib-i unvan olan
Baş egmez şah âlem tâcına ve tahtına
Tekyeyi fakr içre bu kevni bi serû sâman olan
“.....” Geçer hurşid ve keyvân-ı bugün
Asitân-ı kebriyada hak ile yeksan olan
Afitâb u vahdetin bi'l vechini eyler âyân
Gün gibi mir'ât-ı kalbini berk urub rahşan olan
Mahv ider nakş sıvayı lehv hatırdan temâm
Levh-i dilde vech-i hakka ve ele hayran olan
Feyz rahmiyle can-ı akibet sirâb ider
Derd ile hakkın misâli bahrine aştan olan
Başın egmezab-ı hayvâniyene hazrın tâ ider
Gark olup be-bahri hayat vuslata reyyân olan
Bahr-ı feyze gark olup alûr muâni cevherin
Eşk çeşmi dem-be-dem lü'lü gibi galtân olan
Sâhil-i fark ehlinin işitmez aslâ dalgasın
Bahr-ı cemin lüccesinde gark olup ummân olan
Sâki-i vahdet-i ezel uşsâka sunlı bir kadeh
Tâ evvel ayılmalı ol bâdeden sekrân olan
Pertevi hurşidî vahdet vech gayri hürmet ider
Tâbına tâkat götürmez sûret-i hadsân olan

Bende-i dergâh olan halka gibi anda mukîm
Devlet bâki bulur ol kapuda der-bân olan
Kâbil feyz olmadı kaldı ma`rifetden tehî
Meşk gibi kin hevâyı gayriyle mel'ân olan
Bâliğ olmaz dünyada hedd ricâle her zamân
Tâlib-ı gilmân olub aşûfte-i nisvân olan
Sarf ider mi ömrünü bugün cihân tâ'mirine
Bir gice bu hâne-i virânedede mihmân olan
“Len tenâlül el-birrâ hatta tunfikû” (K.K:4/93) didi kerîm
Bez-i ruh it gel beru ey tâlib-i gufrân olan
Fırsatın elde var iken var ey gör gel menzile
Menzile kaçan varır her mahmil ve keslân olan
Nûr-i Hakk'a mazhar sâfi gerek mişkât-ı dil
Nûr-i aslı gösterir bi-levn olub mel'ân olan
Mum gibi nerm olan dell iyledi feyz-i kavl
Olmadı tesire kabil serd olub sendân olan
Bâb-ı hakta ser virûb koyun gibi galtân olan
Aşk meydanında olur sâhib-i cevkan olan
Cemi' esmâ sûretine mazhar oldu âdemi
Ma'ni-i insâni bilmez seryanı hayvan olan
Sıbgâtullah levnine gir hamı vahdetde bugün
Rengi bi-rengi boyanmaz tâlib-i elvân olan
Gel zeyâbe sen bu gün aldırma gel ağnâmın
Gel senden çün yarin mes'ûl olur şevbân olan
Geçdi insân ilmle hayl halâik zemresin
Çar-ı padan enzel oldu Rabbını nâ-dân olan.

هنگام واسراره اولاد امیر و وزیران و بزرگان و اولاد
بدرست و صورتی که در وقت سخن آنکه صورتی که در وقت
حکم و اسرار از او اندکی و مشوره بی آدم آنکه آنکه
بویکتاب یا مملوک و سلطان و دیگر که در صورتی که در وقت
بنتفع از او بود و او را با سلطان و اولاد مملوک و در وقت
منتفع او بود و آنکه در هر یکی که در وقت مملوک و در وقت
و نصیب غیر منتفعی به نفع و در وقت مملوک و در وقت
و حاصل آنکه این ائمه است و اولاد و بی نشو و علما که در وقت
اولاد و بی در روزهای اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو
احوالی است و در روزهای است و بی نشو و اولاد و بی نشو
بیانند در آنکه بی نشو و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو
خلیفه که در وقت بی نشو و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو
بیانند در روزهای بی نشو و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو
ریش و بی نشو و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو
خانی که در وقت بی نشو و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو
تدبیر و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو
نقد آنکه در وقت بی نشو و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو
که در وقت بی نشو و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو
خانی که در وقت بی نشو و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو

امیر و وزیران و بزرگان و اولاد امیر و وزیران و بزرگان و اولاد
بدرست و صورتی که در وقت سخن آنکه صورتی که در وقت
حکم و اسرار از او اندکی و مشوره بی آدم آنکه آنکه
بویکتاب یا مملوک و سلطان و دیگر که در صورتی که در وقت
بنتفع از او بود و او را با سلطان و اولاد مملوک و در وقت
منتفع او بود و آنکه در هر یکی که در وقت مملوک و در وقت
و نصیب غیر منتفعی به نفع و در وقت مملوک و در وقت
و حاصل آنکه این ائمه است و اولاد و بی نشو و علما که در وقت
اولاد و بی در روزهای اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو
احوالی است و در روزهای است و بی نشو و اولاد و بی نشو
بیانند در آنکه بی نشو و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو
خلیفه که در وقت بی نشو و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو
بیانند در روزهای بی نشو و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو
ریش و بی نشو و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو
خانی که در وقت بی نشو و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو
تدبیر و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو
نقد آنکه در وقت بی نشو و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو
که در وقت بی نشو و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو
خانی که در وقت بی نشو و اولاد و بی نشو و اولاد و بی نشو

زیرا اینست که هرگاه کسی از زین مجبوره در دقلوسه اضلاع پیدا و احوالیک از او نشسته
 میشوند در درسیاست حکیمه ای که سید کرم و ای خلیفه غیبی که کماله از او دور
 بر یکدیگر وضع ایمیکس آل موصوفه و در شش ای بار از ایمیکس آل موصوفه دور
 و ان شاء الله دیکسیخه یکدیگر بن اشیرین دیکه و ایمان و اولاد و بیعتی است
 و در آن سوره در حدیث از یزید انوسند و همگی و نمک اکل ایدر له و سکنند
 حکمی و دیکه تا راه ترمیم بر او هر یک که ترمیم بر او هر یک که ترمیم بر او هر یک که
 شوال و دست که آنکه صحتی است بی که دیکه زیاد بود کرسی و اگر آنکه صحت
 بر بعضی بولاجی و اولاد سکن بر اولاد سوز در سکنه که بعد و کدر بر سکنه و دیکه
 اندون اهتر از این زیرا درین سوره دنیا ملک است طریقه و افرت ملک تعقیما
 سبب اولاد بلکه شوال کسند که ترمیم بر او هر یک که ترمیم بر او هر یک که
 مسعود و قلعه مسرور و افرت و معا یک خصوص اولاد سکنه که ترمیم بر او هر یک که
 نشانی فصل هلیفه ملک روح اولاد انکه طایفه سیانند در دیکه
 شواله معکوم اولاد که هر یک که خاص ده خلیفه و سنا طایفه ترمیم بر او هر یک که
 حیوانی نشانی سنده در بر ستم نشانی انسانیه روح انسانیه ترمیم بر او هر یک که
 سر یانیه و بیعت اعضا و جزای در سنده یانیه ایله که در ترمیم بر او هر یک که
 خاص ده خلیفه ملک که در بیعت نماز سده هم یانیه و معا یک سکنه از اولاد سکنه
 اعضا و جزای معا سنده در سوره التکریم بر یانیه و افرت و ترمیم بر او هر یک که
 اعضا و بیعت در سنده در سوره التکریم بر یانیه و افرت و ترمیم بر او هر یک که
 اخطا طاری اولاد و بیعتی خلیفه که بر ملک است و یا خود بر عیبت که در سنده
 اعراضی و اکا عدم ترمیم بر او هر یک که ترمیم بر او هر یک که ترمیم بر او هر یک که
 اولاد سوره انکه بیعت بعضی اعضا و جزای سنده که سنده انکه ناقصه و لیدی بی

اولاد سوره انکه بیعت بعضی اعضا و جزای سنده که سنده انکه ناقصه و لیدی بی
 به آنکه غفلی سندی است که اولاد ملک ناقص اولاد روح انسانیه در بدن انسانیه
 نوم قائم سنده بعضی اعضا این ایله اعراض اینه که بیعت اولاد و بیعتی است
 سورت فاسقه بالکلیه اعراض اینه که بیعت بدن انسانیه بیعت اولاد و بیعتی است
 تفرقه خلیفه ملک غفلی و یا خود کندی هم سنده بیعتی است تفرقه خلیفه
 اشتغال بیعتی است که ملک تفرقه در اعراض اینه که بیعت بدن انسانیه بیعت
 بدن بیعتی است که اولاد که روح انون مغاری در دیکه کماله است انسانیه
 خصوص بدن انسانیه در روح که فیای ایله آنکه ایدر ایله اولاد اصل اولاد
 ملک و در عیبت ده ظاهره ایله اخطا و سنده و کلا انسانیه بیعت خلیفه
 حکم و سیکسی و حفظ و حیاتی ایله حاصل اولاد و جمع و عیبت عیبت خلیفه ایله
 راجع به اعضا و قوای انسانیه و هر یک که طاعتند اولاد و بیعتی است
 اولاد بر بیعتی است و طبیعت الرسول و اولاد اولاد قوای ترمیم بر او هر یک که
 حقه طاعتی رسول که سوره اولاد اولاد خلیفه به اخطا است اولاد
 و طبیعت خلیفه در ظاهر و طایفه باطنه ایله خلیفه اولاد ترمیم بر او هر یک که
 اولاد خلیفه ظاهر و حکم و سیکسی است ایله اولاد سکنه در اولاد
 باطنه اولاد اولاد اولاد اخطا و بیعتی است که سوره التکریم در اولاد
 اولاد که اولاد سنده اولاد سنده اولاد سنده اولاد سنده اولاد سنده
 سنده اولاد سنده اولاد سنده اولاد سنده اولاد سنده اولاد سنده
 انکه طاعتی سندی است که اولاد سنده اولاد سنده اولاد سنده اولاد سنده
 و کلا افره اولاد و اولاد سنده اولاد سنده اولاد سنده اولاد سنده
 ترمیم بر او هر یک که سنده اولاد سنده اولاد سنده اولاد سنده اولاد سنده

وکفایت مینند چه و عاویا ایله حکم ایتمک و امانت الهیه اولما و عاویا حفظ
 ایتمک و فی واجب و در این باب و ادا ما جملنا که ظیفه و الا و غیره حکم برین اسر
 باکی و لا تتبع الهی و خواسته ازنا السج فی فصل فی ظیفه نیک عدالت دنیا و
 اوزر من مملکت عاویا سب اوله و من بیایا عاویا و در فی بقیه مملکت و عقیقت
 و احوال رعیت ایله عدم تقیدی دنیا و اوقرت من مملکت فقط سبب انبیا اولین
 بیایا ایدر اسیر شویم معلوم اولما که ظیفه ظل الله درها انکه سنده اولان
 رعایا ایچون عاویا ای دره و رعایا اکانا سنده تا مملکت ظل عاویا سنده و عاویا
 ظکند و انظر توکل عاویا و امین اولوشها رعایا مملکت عاویا و لا سرفست
 و عبا و دست امر ایلی قانم اولان و انکر ان فضل و اکل بر کی مع مملکت شهود و
 ثابت و داکم اولان و وظیفه نیک برن اولان کیمیا سبب الهی و برن اولان اولان
 سیف ندرین سنده انده تسلیم بی بوام و در اولور در بر سیف ظیفه نیک مستغنی
 اوزر انکه عاویا سنده اولان رعیتک بر بر سیف ایتدی ستم اولان انکه عاویا
 و افضل و عاویا ایله طلبت بیدرین خا ایله اکانا عاویا اولور من سنده انده عاویا
 ایچون اکانا و ادر اولان اسرا الهی عاویا ایدر و احوال رعیت انکه سنده اولان
 قانم اولور رعایا امر صرف و عبا و دست اوزر مستقیم اولور برین ظیفه نیک
 ایستمال ایتدی و احوال رعیت ایله انکه تقید کی بر اولان امر الهی عاویا
 احوال رعیتک منجیر و عبا و انبیه میننده و سیف نیک ندرین اولور و انبیه
 مملکت دنیویسی مسجورا اولور و ظایف دره و وظیفه نیک بر عاویا عاویا
 احوال رعیت ایله تقید ایلمک بر امر حکوم سنده و ادر اولان امر الهی
 غیر مستغنی از اولور انکه عاویا سنده اولان رعیتک بر بر سیف ایتدی ستم اولان انکه عاویا

و امر صرف و عاویا و فی نقصان اولور و احوال رعیتک برین
 احوال رعیتک برین عاویا سنده ایله دنیا بهی مملکت نقصان اولور
 ظاهر دره و احوال مملکتک نقصان عاویا سنده امر الهی به عدم اشتراک
 اولور رعیتک برین احوال رعیتک برین مملکتک بر اولان بود که امر الهی
 حسی اوزر انکه امانت عاویا سنده اولان عاویا اولان احوال رعیتک بر
 و احوال رعیتک برین احوال رعیتک برین مملکتک بر اولان بود که امر الهی
 ظیفه نیک از ایلمک برین وجودی انکه عاویا سنده اولان رعیتک بر
 غیر تقید مینند و یا غیر انکه اوزر من مملکت ایلمه برین کلکم بر
 و کلکم ستم اولور رعیتک برین احوال رعیتک برین مملکتک بر اولان بود که امر الهی
 اولور رعیتک برین احوال رعیتک برین مملکتک بر اولان بود که امر الهی
 انکه سنده اولان جمع رعیتک برین انکه سنده اولان بود که امر الهی
 برین ظیفه نیک برین احوال رعیتک برین مملکتک بر اولان بود که امر الهی
 امر الهی اوزر و امر صرف اولور احوال رعیتک برین مملکتک بر اولان بود که امر الهی
 سنده و سیف ایدر الله برین مملکتک برین احوال رعیتک برین مملکتک بر اولان بود که امر الهی
 اولور رعیتک برین مملکتک برین احوال رعیتک برین مملکتک بر اولان بود که امر الهی
 ظیفه و احوال رعیتک برین مملکتک برین احوال رعیتک برین مملکتک بر اولان بود که امر الهی
 ایلمک برین مملکتک برین احوال رعیتک برین مملکتک بر اولان بود که امر الهی
 لازم در مملکتک برین احوال رعیتک برین مملکتک بر اولان بود که امر الهی
 برین مملکتک برین احوال رعیتک برین مملکتک بر اولان بود که امر الهی
 مستغنی اولان ظیفه نیک و احوال رعیتک برین مملکتک بر اولان بود که امر الهی

شفا بکسب طهره امام خلفه مهربان مستحق که در عیاد معجزه و شفای
 شی افرا قلیه فراموشی که در وفاتک امانت نفسا اتمک انکار از راه فرزند امانت
 بقا و معرفت و نذر و ذکر و شرط اوله و بی بود که امامت مرآت یکدیگر
 شفعده اوله زنده مرآت اکنون التمه که بمانده منفعتا و منفعتا است بود
 شرفه که در که آه حسا و حکما و حکمتی در بی جیس او فاسق امانت خرد
 بره زنده بر آبره حکمتی عقیده عقیده در امامت مصلحتی که در که در عقل
 اقصه در و موت انصاف صانع در امام عقل کاملی که در امامت عقیده
 باجمعی که در مرآت نظایر اوله بی عقل تمتد ره نسبت قرینت عقیده عقل
 نظا اوله و اولی بود که زبر سبب در وقت تحقیق در رسول عقلی است که در
 فرادم در انکضای جمیع کل می کند در و رسالتی و بی که فخرت عامه در
 سنان در عی و نبی سندان اولی از راه در بر قولا قاطع فاشن اما بر حقیقت که در
 سنوی اوله و اطراف و طلاله حمید و نذر الکانتساب اولی است در بی
 و کمینه و کسب و صلوات همه بر شرط اوله و بی بود که زبر
 بی و اصم اولی که کند بی نبی بر بر بنه فاد در ذکر فیک که غیر بی تبر اولی
 بندت و کسب است شرط اوله و بی بود که زبر انوار و اهل کسب است نذر و فالصی
 بنده کم بالف من اطلاقه و فالصی و انیز هم بر بی سنه و عقلم شرط اوله و بی
 در که زبر اهل کسب انصاف است از راه زبر بنی بر نذر فاد در ذکر و کسب
 در کما معرفت نذر کسب و کسب است از راه زبر بنی بر نذر فاد در ذکر و کسب
 بیع اسمانک عقلم بر اوله و بی و عالم اوله که در و بر شرط اوله و بی
 با اوله و بی معرفت نذر اهل کسب است از راه زبر بنی بر نذر فاد در ذکر و کسب

سستی اعطای نبوی پس او افضل و عا لم سنده عهد بن خرفه لیدر زبر
 اهل و بی اهل سواد و کسب بی بر حقیقت ده که شرف اعطای مذکور ملک نیست
 جمیع اولی را فضیله فخرت صحتی در و شرف اعطای بعینت بی عاوی
 اولی فضیله از راه عقده کم اوله و در کسب عقده بر احد و شرف اعطای
 جمیع اولی است از راه جمیع اولی عقده کم اوله و در کسب عقده بر احد و شرف اعطای
 بی سنده در و بر کسب فخرت صفت اعطای صفت اولی که در کسب عقده
 مرتبه و فخرت صفت اعطای صفت اعطای صفت اولی که در کسب عقده
 و اولی فضیله افضل و اولی صفتی معلوم اولی که در کسب عقده بر احد و شرف اعطای
 و اعدا از راه صفت و اولی صفتی معلوم اولی که در کسب عقده بر احد و شرف اعطای
 احکامه متولی اولی و فخرت یا سنده اولی که در کسب عقده بر احد و شرف اعطای
 و اهل فضل اولی یعنی صفت اهل کسب و اولی صفتی معلوم اولی که در کسب عقده
 و احکام دینی اهل کسب اولی که در کسب عقده بر احد و شرف اعطای
 و فخرت صفتی نور امانت و نوز از راه عقده کم اولی که در کسب عقده بر احد و شرف اعطای
 یعنی ده رسول اعطای صفت اعطای صفت اولی که در کسب عقده بر احد و شرف اعطای
 و حکمات الهیه و صلوات فخرت صفت و اولی صفتی معلوم اولی که در کسب عقده
 اعطای صفتی فخرت صفت اعطای صفت اولی که در کسب عقده بر احد و شرف اعطای
 اولی صفتی صفت و سنده صفت اعطای صفت اولی که در کسب عقده بر احد و شرف اعطای
 من بی صفتی صفت و سنده صفت اعطای صفت اولی که در کسب عقده بر احد و شرف اعطای
 حاصل و طهرت بی نبی که در صل فخرت صفت و اولی صفتی معلوم اولی که در کسب عقده
 فخرت صفتی صفت و سنده صفت اعطای صفت اولی که در کسب عقده بر احد و شرف اعطای
 صفتی صفت و سنده صفت اعطای صفت اولی که در کسب عقده بر احد و شرف اعطای

پس نام ها دل ایچون انکس علی تدبیر نه اول حملج البت اول شش خا از
 فاکم ولایت محترم شیخ محیی الدین عربی فتوحاتک او جنوز التمش التمش بجی
 دریکه شمران الامام الکریم فقیه و علیله ملک لوجو و بیور
 والملك ان لم یستم احواله و بوجو دهنین فسوف یسور ابریا
 شریکه صلوم اولاکه وزیر عالم عتک فظهوری در جلکه لک مظهری در عتله
 انکیون عقل تسمیه ایبره زبرا عقل الله طهاره فله پهر تهری که اکا الفها
 ایبره وزیر وحی حکمت او زره عقال که در دانه او زره وزیر ملک جرابوی
 هزاردن حفظ ایبره وزیر فیصل در جتله که وزیر دن ماحر اولاه وزیر
 تقا بره زبره وزیر حامل انفال مکتدره و کتلی در که وزیر دن ماحر اولاه
 وزیر جلای در زبره وزیر حاجی انوز صیخ آید زبره خلیفه نکرک در انک
 طرفدن انکس اولاه منفذ در بسی بومنا دن او زره وزیر انکس او زره
 صیخ اولکی و بسی بونظک و جودنک لایر اولول وزیر ایله وزیر وزیر در
 سوجو در و بسی وزیر بوجو و حبیب و وزیر لطیف و عزیز الله طح ان
 امام دن ایکی ضفام ده ایجا دایله آنه خلیفه دن انزل ایله شمش
 هر منزه کنده ستور کنده که منزه ای وزیر که وزیر خلیفه دن استمداده
 ذابره بوندن او زره خلیفه نکرک صغورکی و حکم و استوز وزیر امشاه
 ایبره که ایکیون اول صولت بر قدر که خلیفه نکرک بی بی و الله الکریم صلوا
 زبرا خلیفه نکرک صغوری قاتقه احتر بیزر وساطت خلیفه دن ماحر وزیر
 و مشا بهره هسب تی عتله در قاریت کز ایله الکریم الله طح ماحر
 هر خلیفه محترم سیطره انفاذ امر او اعوان و وزیر فظهوری در زبره

زبره وزیر خلیفه نکرک لایدر و کز منزه مبرم در و بوجو مکرکس بره و حاکم
 سربنده سوجو در و بسی وزیر که وزیر محیی که خلیفه نکرک منصفه کنده و ان
 اولکس انکس ایچون نور و فله و حاصل اولکره زبرا انکس از انکس استلا
 ایبره بسی جتک لیا سعفی واقعه اولکس ایچون فله و تمام حاصل اول
 ایچون ناظرین دن سمس غانسه اولدو و غنکس او زره بسی اول و قنده
 هر سمس غانسه ایبره عالم اناناس غریب شهاده ایبره انکس وزیر که سرباره
 اطلا عندک و احوال رعیت و خوف و شعور دن انکس فتنه حاصل اوله علوا
 خلیفه بی تعلیم و القا استرکی و اکا لادنی اولوب ای ارشاد و استرکی خلیفه
 زبره وزیر استر حکمتی در خلیفه دن اعرف در بسی وزیر خلیفه ایچون
 لادی در خلیفه وزیر که ارشاد و تعلیم لکره هوس و استدری در بوندن اول
 بوجو استکس افیند سیف لفظا هر اولان امام عهدی ایله تسمیه اولونور بر
 انکس از زره انکس بهدایه در انکس بدگری او زره اکا علم الهی حاصل اولو
 بسی بهدایت الیه به فظهور اولو وزیر خلیفه ایچون لادی در سرباره وزیر
 وزیر شمس کت خلیفه اولو فرقا بکنده و ایچ اولکره بیکی بدگری
 عقلی ماحر کنده واقع اولور بسی وزیر صیخ کورک فکرتا بکندن او
 حکمت نظم استمساده منظمه و تدبیر عالم امور وزیر دن رعیت
 اعوان و دست اولور وزیر عاتق و دستور استر دن خلیفه
 طرفدن رعیتکس او زره حاصل و حکمکس که وراثتکس خلیفه
 اصحاب مقننه ایچون بر صدر حاصل دره کنده که وزیر رعیت و انی
 و ان در رعیت و اصداوی لایر اولو بی وزیر کی و استمداده لایر اولو

نه و هر چه بقصورت او سوز کسی خلیفه به عسکر و خبیول و رعیه جمعی از طغیان نمود
 اقتدار ای امکان معادست اولمزه و عینه سلطنت است و اعلی اولمزه
 جسود و عهده استقامت مانند قلم مشرد اولان ملک خلافت است طراف ارباب مستند
 ستر سیر و رکب سیر در انگرک و جودی که ملک طرافت عهد و وفور و س
 و قمر سلطنت مرعی و مر و س در سی خلیفه به لایه اول بود که در مریض
 و جعتن قوی و وسیع اولای که خلیفه حواله تقصید به امور حاکمان
 الهیه و اسبیه سوز و هر یک کبرین و فضا الهیه و نیت شتیه در امر الهیه
 الای که خلیفه قوی و غلبه به رعیت و ضعیف و ذهار که عزم و جودی و قاتیه و یار
 بعیده و سمن قوی به عسکر که اولان تکلیف مالایه و حکم تکلیف
 استمه زرع عسکر و منگک بهاک و ذابنه سبب اولور سی خلیفه عسکر و ن
 بهمنشی کند که خلیفه ای که حفظ ایله کند می حافظ اولور عسکر و ن از حفظ ایله
 زبیره رعیه و عسکرین خلیفه معلوله و حجه بهاک عسکر به ملک عدود
 صحرای و جوده کتور مشرعید که وسیع طاقت زرع زبیره اولور تکلیف
 زبیره اولور عسکر بهاک اولور اعدا حکما عسکر و جودی و انگرک نظری
 مسرود و محمود اولمسن و یله خلیفه به ذمی لایه اولای صفات الهیه طرافت
 کنز بر وجود خلیفه است که شیعی عسکرین ادرع کسند به انی طرافت به
 ملک طرافت عسکر اعدا و عسکر اولمسن و جودی اولمزه اولور ارباب
 الهیه است که کنز ملک طرافت عسکر اولور عسکر اولور اولور انسانی
 و عدل اولور میبند اولور ایبر ستم اولور خلیفه ملک یولنه جان و باشتی در انگرک
 بلایت زبیره و مر و سبیه تا که سر ستم با بنید و کوشی زبیره ای سر بنید در اولم
 و جبر احسن اولور خلیفه ملک مراد اولی حاصل اولور زبیره عدویه اولور اولور ارباب
 عسکر سبیل الهه مجسمه و صفای طرافت و ارباب عسکر که و کتور سبیل
 ای خلیفه صاحب کمه والی مانتیم اگر سکا دوله و سلطنت که عسکر که امر الهیه

احوال ای طلم مضیفه اولی مسافه بعیده به و غیره سوز و خلیفه سوز و تبریز و جود
 مضفر سوز ارسال ایتمه عسکر که که قلعی و رومی اولمسن کند سوز که ایله اول
 عسکره موجود اولی احتیاج ارباب سوز عسکر ایون دنی اول سفری احتیاج ارباب
 زبیره انگرک طرافت ملک حجتین و حجتین رعیتین در اهل خراسان
 ایتمه که سوز ای حفر اولور سوز انگرک و نوبت و اولی طرافت اولور طرافت
 ملک دمی و خلیفه و عسکر و وجود که عسکران مامون اولور و الله طرافت
 و قاتل انگریزین طرافت انگرک قوای سوز اولور ملک طرافت و حفر و حراست
 و سیر و سبیه سوز لایم اولمسن که در خلافت اصلای و ارباب تکلیف
 طرافت و فطای در بعده ملک طرافت هر نزه و اخله اولر اولر و ارباب
 صیانتی در تمام عباد الهه نظای طرافت سوز آسوزه حال اولور و جود
 و ارباب تکلیف قوای مسرور اولور قدر که ملک طرافت ارباب کافین لایم
 اولمسن طرافت و ارباب لایم ارباب سوز و ارباب سوز سوز
 رعیه طرافت سوز که ارباب سوز اولور اولور سوز سوز خلیفه به
 ملک و اخله اولور انگرک اولور ملک تکلیف سوز به بعده ملک رعیت اولور
 اعدایه دفع در عدوی ارباب ارباب بعید اولان کنایه طرافت سوز
 زبیره امر الهیه طرافت خلیفه اولور و ارباب اولور کنایه طرافت سوز
 امر الهیه طرافت سوز سوز زبیره اولور اولور عدویه سوز اولور زبیره
 اولان عدوی اولور سوز اولور ارباب ارباب اولور اولور اولور
 ارباب اولور عدویه سوز سوز ارباب ارباب ارباب ارباب ارباب
 در ارباب ارباب ارباب ارباب ارباب ارباب ارباب ارباب ارباب ارباب
 العیای ذابنه تکلیف و ارباب ارباب ارباب ارباب ارباب ارباب ارباب ارباب

حفظ ایدر اگر جاهلی و بجا بصیرت اولوب فیئنه نکه امرنا امر ایوان عسکر
 کلن آهنگه به نلها آیدر سه چشم الدنيا والاخره اولورده فیئنه لایه اولور
 بودر که سالار شکره اقصفا عادلن زیاده امری تکلیف بیتیه زیاده
 کلن یتم هونی شان هه آن آن آخزه و بر زمان زمان آخزه بیزه سیه
 فیئنه به لا بولور اولور که جمله امری الله تبارک و تعالی فیئنه ایدر افلا بصره
 بیتیه کس بونک که او قاتله فیئنه نکه و زراسه و صحابه و ارباب دولتی
 بهیمره و بیئنی و فطانت و دانش صاحبی کدره کلم بونک که امری
 فیئنه به اقا ائمه که کند نشندن ایدر سه بیخ ایدر که وای اول ملک
 هالنه که فیئنه نکه اصحابی قرنا و سوء اولاه السیابانه اون او جن ما
 بیت الماکه حفظه و بیت الماکه صدقانه کلنه کجی اول او امانت ناسند
 ای فیئنه ها جت مانت و وای امام حامل کج فطانت و شریک معلوم اولور که
 ملک فطانت کج قوی و عسکر سلطنت برادر قوی بیت المال در بیت المال قوی
 اولور فطنت ملک و عسکر قوی قوی اولور انک ضعیف ضعیف اری در بیت الماکه
 انکه و زرا مری اولی عاملین و مباشرت نیک است تمام ایتمنج و تقسیم سلیم
 و لایینه به سلیم در فخر فیئنه نکه عدم امر ای حسیله در بی فیئنه زورده لایه اولور
 بودر که مومن و حق و امین اولی کسند به بیع الماکه تقسیمه حرام ایدر
 تا کم عدل الیه رحمت کج ایبره بیع الماکه تقسیم ایدر و انک فیئنه امین
 و هازن آخر تقسیم ایدر و زرا فیئنه امر افدن اصغر از ایدر بیت المال
 سکلیه سهارین و بین و امور مومنین بکون مومنین عزیز بیع الماکه
 هر فی کس فطانت به فیئنه در برسی و فخر و برسی ک کین و برسی بیلا
 و برسی فطانت الطوب و برسی اگر قارب و برسی غارین و برسی فی سبیل الله

و امر شریع و سنته اوزره رعیت و سکر فیئنه ایتمنج کین اعدای اولور
 حنی بر ای امر ای مقننه اوزره ایدر بلکه تبریه و سیه مستور در عسکر اسلام
 اوزره کند جرنندن عسکر نصب ایدر سه بر و باره ارسال ایدر که اطرن الله علی به
 امانت ایدر عهده و عطا در فراسا به سن و میسه اطر زیا مشیت جت مومنین
 فیئنه عسکر قوی بونک که او عا جناب الهی ده سوء اولور فیئنه الهی عسکر
 ایدر سه اولور و والی اولور انک فیئنه امر بیت ک امر که و فقه نقد بر ما نیانه
 تسلیم ایدر سه انکه ارا و سه حواله سنه تعلق ایدر کایه انک فیئنه کند جردای
 اولور امر ایدر ایسه انکه مرادی اوزره امر و اوج اولور فیئنه ایک فخر اولور
 و اوج اولور برسی امر فی الله تبارک و تعالی سلیم ایتمنج و برسی انکه مرادی اوزره انکه
 عدم و قوی در و یا جز عسکر که انرا هم در سر در اولور کسند یا امر عظیم
 سینده و اوج اولور بر مر بودر که انک فیئنه نکه کلین امر حال بیسه مشلا
 شکره و عسکرده و وظایف و بعد سافر و بر دما بهز ائمه سی در الیه
 عسکر فیئنه نکه امر حنی ایتمنج اولور حنی اولور سه عسکر و عسکر بر ک
 امین اولور و انک فیئنه نکه امر جمیل عسکر اسلام عسکر بونک که به اقا ایدر
 عسکر اسلام جز راه صابت ایدر عسکر اولور سه بیخون اقصفا ایتمنج که عمل
 ایتمنج در فیئنه نکه عسکر بنده امین اولور و عند الله نوا فخره و قوی امین
 امین اولور نه بین ایتمنج انک فیئنه ایسه اهل اسلام هر ایدر مومنین
 کند فی نفس هلاکن اخصیا ایدر امر الهی ایتمنج فیئنه دن وارد اولور
 امر ایتمنج ایتمنج فیئنه ایا عسکر به یا ایتمنج اوج ایتمنج و باره
 انک فیئنه ایدر سه بوقدر نفوس که حفظدن اولور کین کند فیئنه فی فخر ایتمنج
 عند الله مومنین عسکر به نل اولور هر چه در که دنیا و اخرت الله نوا فی حفظ ایدر

بوجه آری به نظر ایشان ذکر و تکلیف اربعه امر استند بر سنی اتعالی علیه
 بر جهته و وضع ابره سن که اطراف ابره دن کلان عدد و تکلیف ابره دن
 پس ابره جزو فاعلند که میگردن به ابره چهار جا که استند به ابره
 ابره نظری ضلع گردن نصب ابره که جهات ابره دن عدد و تکلیف
 ابره دن جزو و صاحب که ابره نظری ابره دن یا منبر ابره دن
 حرف جمع میبندند و فاعل ابره دن یا منبر ابره دن
 همین طرفند که کلمات است و افعال ابره نظری ابره دن
 حرف بر وجه اوله سکا غلبه ابره دن سکا غلبه ابره دن
 غیره موضع ابره دن حرف واقع ابره دن و ابره دن
 زیرا یا بس و نیز ظاهر ابره دن حرف ابره دن
 ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 اگر عدد و سکا گردن و ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 حاضر اوله ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 اوله سکا گردن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 اوله دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 کلور سنی خیر ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 حرف جمع ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 اگر ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 اوله دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 اوله دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن

عشره در انظار ابره دن و شمایل و فاعل ابره دن
 عشره در انظار ابره دن و شمایل و فاعل ابره دن
 عشره در انظار ابره دن و شمایل و فاعل ابره دن
 عشره در انظار ابره دن و شمایل و فاعل ابره دن
 عشره در انظار ابره دن و شمایل و فاعل ابره دن
 عشره در انظار ابره دن و شمایل و فاعل ابره دن
 عشره در انظار ابره دن و شمایل و فاعل ابره دن
 عشره در انظار ابره دن و شمایل و فاعل ابره دن
 عشره در انظار ابره دن و شمایل و فاعل ابره دن
 عشره در انظار ابره دن و شمایل و فاعل ابره دن
 عشره در انظار ابره دن و شمایل و فاعل ابره دن

بر کسند که ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 بقا ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 و ذکر ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 موصوفه و اوله ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 ناصیه ده اوله ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 اوله ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 فصلی شیوه معلوم اوله ابره دن ابره دن ابره دن
 الهیته مضافی در ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 ارکان الهیته در ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 حار ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 غلام ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 اصلی در ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 و حقیقی ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 و نشانه ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 نشانه ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 اوله دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن
 ملکته در ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن ابره دن

از بواجب و ایلیا بر سر اول صفت من عبد زکلی اولی صبح اول روز اولی صبح
 برین ایامون بر حسب ایتشده تا کم کلایه آیه اولایه یعنی کلایه نبیه الحی صبح اول روز
 قالوا و کلایه العالیه بر عم کلایه که همه العالیه آندن اصحابی و نبی کلایه آندن در
 وقال یصعبه الکلم الطیب و عمل الصالح یرفعه اعمال ارواحه و اصل اولی و
 معتقلاست دن ایملکه کسی را و آفته استکالی ایبر از نوره ارواح الطاهره او نوزده شای
 الطاهره آید که از نوره حاصله سنی کسیر بر و از نوره نهم صبر الی اولی و ایبر و اولی
 اصنی را و آندن اسر از نوره ایبر بنظر ایملکه طایفه ای ده عید که کسینی نه نوزده
 حضرت عجله ظاهر و باطن و شریعت و حقیقت و عمل جوارح و عمل قلبی و جسم اولی و
 اما اعمال سنیه صالحه تیرن طایفه فیضیه ده و عالم علوی ن فکله شریعه مغربه ایبر
 ایستد بر شکر از یک نوره عال اولی و شکر که سما علی جوارح ده اما علوم انظر اعمال
 و کله بر زیر علوم انظر معلقات حیثیتیل در دنیا کم سعاده و ایبر هر روز و واقعه
 اولی روزی که درین فاشده سن عسکی علم پایه ایملکه کم علم که نیا بصدر علم خورشید
 اراده و بود کلایه که از نوره نبی که مواتع البزم ده اولی کلایه در باطنی باطن
 ملکه اطرافه اسرا اولی ایملکه که نیا ننده در ایملکه نشانه کونیه ده ذکر اولی روزی
 فیما کم ظمینه ملکه اطرافه ملکه اولی اعدا دن بر سینه رسول ارسال ایملکه و بلیه
 لایبر در که رسول مظنه و ذکا و سنجی و وفا و صدق و سخا و بیایف صالحی اولی و وجه
 و مواتع کلایه علم صالحی اولی زیر رسول اسرا ملکه سینه دلالت ایبر نشانه السایه
 ظمینه روح اولی و مدینه بنده شایر و ظمینه که کسینی اولی انفسی عرض سینه جلای
 ایملکه نده ای سینه جبار اولی هوا ایملکه طایع در که نیل و زهار الکسوسی و اجتهاد وی
 بود که ظمینه که در اولی سینه کسینی و سینه میل ایبره و سینه از ایلحی دولت و فی نشانه کاسی سینه نبی

سبیل الی حاجی اولی از ملکه بد ما کند و سینه تملیک ایبر و فکله سینه اولی و
 در سوم شکر و حج وی و کسینی و عنادی ملکه ایبر ایبره العالیه و سینه الله دن غیر عیادیه
 ظمینه اولی و روح ایملکه اولی اعدا و نبی رسول ارسال ایملکه است که لایبر در که ظمینه
 و کاسی حاجی ایملکه توفیقی و دهری و فکر و اعتبار و تدر و ثبات و قصد و حزم و استعمار
 و تکر و حزم و جواد انصاف و نبی اولی ارسال ایملکه ایبره بر ملک که سالی صفات
 مذکور اولی اولی ملکه طایع بود بر سینه نبی اولی ارسال ایملکه که با نوره عال
 اولی روزی که نوره عدویه جمع و طایفه ایملکه ایبره و شیره و قصد ایبرن هو ارجوع ایبره
 ضیره و قصد ایبره اولی نوره طایع ایملکه اولی اعدا و نبی رسول ارسال ایملکه ایبره
 مذکور که کسینی سینه نشانه انسانیه ده و وجودی و فاشده هو آنکه وجودی سخی اولی
 اگر ملکه بنده ملکه سینه نشانه انسانیه ده و وجودی و فاشده هو آنکه وجودی سخی اولی
 ایملکه سینه انظر و فکله سینه زیر اسرا ایملکه ایملکه عدله سینه سینه سینه
 کسینی و فیضیه و غدر و حجب و کل و جمل و عتی و بلاد کسینی دره هو آنکه سینه
 شکر که سینه سینه و آرد اولی ایملکه انظر و نوره سینه در ایملکه سینه کسینی
 نال و طایفه اولی ایملکه ایملکه سینه ذکر او خشنی سینه انظر کسینی و ایضا انظر
 ایضا ایبر سینه انظر طایفه و نوره ایبر سینه ملکه سر بر نوره سینه اولی و ایملکه
 ادخال ایملکه و زیرک اولی عقله امر ایملکه نال سینه طایفه انظر سینه اولی
 اکوهی رسول و حرمی اولی ایملکه اولی سینه اولی تکلم ایبر چک اولی سینه اولی
 تکلم ایبر سینه سکا ویر که نبی ملکه طایع که آنکه اسمی ایملکه در تحقیق بر سینه اسرا
 ایملکه نال کسینی آنکه سینه سینه و ایملکه اولی اسرا و آسوسه حرمه حاضر اولی
 و آنکه سکا ایملکه بود که ایملکه کسینی و ایملکه سینه و فی سینه سینه سینه

نموده که یکی از اینها که در هر کسند نفسانی حرکت اوله میسکین شول کند و در کس غیره
 از اینها که میسکین صاحب اوله عدم حاجت که تصف اوله میسکین عن غیر اختیار
 الله تعالی امرط مسلم و مؤمن اوله کند یعنی میسکین این کس که اوله و انقیاد و حبیبی
 بونده میسکین در مراد انقیاد و تسلیم کامل صاحب اوله میسکین در کس بخارنا قدر الهیه
 فتنه میسکین در دلیل و زهارده حکم الله که نشانی اوله و اوله اوله انقیاد و اعطای
 اوله از اینها که اینها که در کس طریق در نشانه انسانی و میسکین مراد انقیاد و اعطای
 ذل که اوله اصفا در کس تغییر اوله فروغ که بر طرصد فتنه و هوائیه و امراد آریانیه
 اجمع در و العا علیین علیها قولنده علیین در مراد کس اوله آریانیه مراد اوله و حبیبی
 و هوائیه بر سبب اوله معطل کامل بر سبب و فضل در کس جمیع حاجت بی حاجت در مراد کس اوله
 اوله بود که بر سبب کنی این اوله اوله اعطای الله و به سبب سبب اعتبار زکات است اخذ بید
 حال زکات است اخذ از اینها که نشانه انسانی و در کس طریق در مراد ذکرا اوله اوله
 حواس انسانی در کس اوله در کس بر سبب میسکین و در کس حضور اوله سا ز اعطای و اوله
 زکات اخذ از اینها که خلیفه سبب بیدار و اعطای اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 و زکات اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 کند سبب زکات است اعطای بیدار و اوله جمیع اوله کند سبب اوله جمیع اوله اوله اوله
 کند که شول کند که کند سبب اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 اوله بیدار اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 کند سبب سمعه و بصره و لسانیه و بیره و جمله قوای انسانی و جمله اوله
 نفس انسانی و اوله زکات است واجب اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 زکات است سبب در کس اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله

حقا و بالکل و قلند هم قولنده اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 یعنی نفس اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 هر ذکرا که سبب اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 سبب اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 اخذ و به معارف الهیه طالب و کلدر و نشانه انسانی و در کس اوله اوله
 اما به اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 خالی و کلدر و در القاب قولنده اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 هر سبب طلبی سبب اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 انسانی و در کس اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 مراقبه و حضور که اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 و اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 مامور اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 زیرا اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 آنکه و اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 و ایضا در کس اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 و اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 قرض اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله
 صدقات اخذ از اینها که مامور در و اوله اوله اوله اوله اوله اوله اوله

بلکه آن ترضوا الله ورضوا عنه قوما ایله مین ذالذی یوصون الله قوما
قوما بایع اولدی الله کیه قرضی اختیار ایلمه قراقرق ایدرله ووصیه
افزاید ایتصدف انما اختیار ایتیکله وجرع کلمه ایله اخذ انیزه نشانه
انسانیه ده غایرین دن مراد عبودیت و انقیاد و کمال اصفاست در که
عبد که نظر ایله انصاف حسیله حتمه اهل اص اوین عبادت ایله ذل سبیل
قولنده سبیل الله دن مراد حیا و در ذل آیتده اظهر اوللا بود و مکندر که
سبیل الله دن مراد الله تعالیه معرفت اولان سبیل کلمه سی اوللا و مکندر که
ذی سبیل الله حیا هدی دن مراد انفسی ایلمه حیا مهده ایدرله اوللا کلمه
و جمع هم برین کلمه والا صغیر الایها والاکبره بیدرله مراد غیر ایلمه کلمه
و فرین الله دن مراد اولان الله اعراضنده انکه حیا لغتی در نشانه انسانیه
ذی سبیل الله حیا هدی دن مراد عقل در زیر انفس و هوایه مقابل در و سبیل
قولنده انشاء سبیل الله مراد انشاء طریقیه الله در و فری غایرین دن سبیل
قوم در که عاظر در که منزل ده و قوف حیا در و امر و اهد اوین استوار و
حالا در که کفری حقیقه و نه ربک حقیقه و نه ربک حقیقه حقیقه
ظلمت حقیقه امر و انما ایدر جدید در حقی ظلمت شومنده محلی در
کلیتوم هوئی نشان هو سبیل کسند که انکه قدر استمر اولمیت لایه در که
اولا: بلکه اول حیا سبیل الله انچون ثباتنده و انما ایدر دنیا

انده فر اولدی حال بود که فرایکون زارون لایه در استقامت ایکن
صدقات و نصیب یعنی اهلین کاغذ اویر شمشال ایله که انچون انده سبیل بود
و فتح اولور که انشاء سبیل الله مراد عین حیا هدی اولور و سبیل الله
ولا حسیب الذین قتلوا فی سبیل الله یعنی الشهداء الذین قتلوا فی سبیل الله
و نشانه انسانیه ده ای سبیل الله مراد قلبی در زیر آ قلبی در انما تعبدوه و سخره
اضافه مذکورده انکه نکات حسیب یعنی طهارت آیه در اعتبار آخر ایلمه نشانه انسانیه
اضافه مذکورده انکه نکات حسیب یعنی طهارت آیه در اعتبار آخر ایلمه نشانه انسانیه
اضافه مذکورده انکه نکات حسیب یعنی طهارت آیه در اعتبار آخر ایلمه نشانه انسانیه
بسیر فخر ایله انساندن سواران اولان فرج در مسکین بطنه سوارنده عاملین
قلبه سواران در نولنده قلبی که انرا سمعه سواران در در حجاب بر آزارنده غایرین
بیره سواران در حیا هدی سواران در ای سبیل الله اولور انیزه سبیل الله
و فرج در زیر فرج کسند نشانه نکاح اصلاح و دکدر معتمد در برین اکانت در کل
کند که فرج طعام و شراب مشغول در انکه قوتی در طعام دن سواران حاصل اولور
انما سبیل الله یعنی سبیل الله در ظاهر در زیر اهل بیت کی در انکه ضریه شام اولان
اغذیه ایلمه در و عامه سبیل الله مراد اصل عاقل اولان حیا هدی ایلمه
امر ایلمه سبیل الله در نولنده قلبی که انرا سمعه سواران اولور اولی بین در زیر
تالیف قلبی سمعه مخصوصه در قاری بهر سواران اولور فرج در زیر بهر سبیل
غایر بیره سواران اولور یعنی انصاف در زیر اولور بین بیره مخصوصی در
حیا هدی سواران اولور و فرج در زیر ذکر تلاوت قرآن و عظیم شمس سبیل الله

در سوره برسی عمل در سیر صیامت فریبند در حدیث ثالثة ده در طبیعت
 و کسب الهی از بسیده در عظم بدن برسی برسی ایچون ذی اولوی و یوز اعلی بر نفس
 ایچون قدر آفکلندی که نبی در رسول دکلمه و عظم مرتبه سیر علی مرتبه سندن و غنچه در مرتبه اعلی
 اولور و انزوا صحر عمل اولی روح دن الله سکا اظهار را بیدر علوم و احکام و امر آردن
 آنره زرع ایندیگی شینی که الله سکا دن غیر کسند آن عالم دکلمه و بولر که بجهت صیستی
 کوند متعلقه و تبصیبی آینه که متعلقه و عطف دن ظاهر اولی علم جفندی دن زکات
 منزه سنده در زیر حنطه ارفع حسب در الله سکا نفسدن اظهار ایدر حیرت اولی
 آنره زرع ایندیگی شینی که الله سکا دن غیر کسند آن عالم دکلمه و بولر که بجهت صیستی
 کوند متعلقه و تبصیبی آینه که متعلقه و عطف دن ظاهر اولی علم جفندی دن زکات
 منزه سنده در زیر حنطه ارفع حسب در الله سکا نفسدن اظهار ایدر حیرت اولی
 واقع اولور اجا جوارح الله سکا انزوده صیغی اعلی زرع ایلدی برسی جوارح اعلی
 انبات ایلدی دن انزودن زکات که خطی اعمال مشر و معده در بواصناف ثانیه ده زکات
 واجب در مشر لاکمه فیهب منزه سنده در انزوه واجب در ذیبت و حسب اولی شئی
 شول عملی فیهب منزه سنده در آنره اجبه در فیهب ده واجب اولی شئی روح ده واجب
 غنچه ده واجب اولی شئی نفس ده واجب در برتر ده واجب اولی شئی جوارح ده واجب
 ایلده و اجبه لاکمه اما شول شئی که عقلی صحر فیهب آنه انسلج ایدر و اسرار آردن
 انبات ایلدی برتر آنره واجب در حنطه ده و اجبه لاکمه اما شول شینی که شولت خوار
 نفسی انسلج ایدر و آردن آنه انبات ایدر آنره واجب و اجبه مکرره واجب
 اولی شئی شول شئی که علم ایلدن جوارح انسلج ایدر و صورت طاعت دن یا انبات ایدر
 آنره اجبه در شیره و آردن لاکمه روح در در جی با ملک انسلج ده و فیهب کسب

کسب بیجا بنده در ایمد کاشول معلوم اولی که شول سبب که روح ایلده بنسند
 حور و فیهب آنکه اهل بندن او توری منتشسته اولدی بوسکات انزور با
 طبعی زیر برسی صی ایدر که آنکند مننه حلیقه و منکال حنطه اولی زیر
 عطف و شعل شول امیرین بسنده که حکام آنره متناقصین در ریدر که بجهت بری
 صحیح دکلمه و لولا فیهب آله الله لفسد تاده و اذ ابوج طیفینان فاعتر الاله
 روح حقیقی نور در همونک حقیقی آردن روح ایلده هو آردن برسی کسب نور
 کندی حقیقی ایل مستقیم اولور زیر آنکصف غنچه صی در والا حقیقی تا اولی
 کسند متیقن اولی که حقیقی اولی ایلر ایلر توینت اولور و فاعل حوی بوکاد در
 و حقیقته اولور عالم اولسیدی که آنکصف نه نور که وجود کسند در سبت
 لوز که وجودی حقیقی آردن ایدر ولیکن بومری جاهلی اولدی هر برسی کسند متیقن
 دکلمت ایدر بلکه ناروز ایلر متعذب اولور که کسب در در جملی نور در جملی ناروز
 متعذب اولور هوا کسب ایدر که حقیقی بوکاد کسب نور ایلر متعذب اولور ایدر
 طبعی ایدر که آنور دن ایلدن ایدر و آنی مجریسه شول فعل ایلده اولی فعال کسب
 لوز دن فوجیه نور در اولی ایلر شولت در که ناروز ایلر کسب در کسب اولی
 اولی ناروه و آردن اولور نور اولی روح دکلمه بوکاد طبعی روح ایلده هو آردن
 هر برسی شول اسبابه نظر ایدر که ملک انسلج نه آنکسب نه بوسب در اولی
 اسبابه کاعض ایدر و آنه انزل ایلر کسب ایدر زیر انزل کسبده صیغ اولدی که
 حقیقی و حقیق کسب بر منزه محلی و با متعذب اولور صیغ اولی حقیقی اولور

انکه در کسی در همتی سست ایدر بوحسب دل و کجی تربیت آینه ده و در که
 جمیع مطالب غیر آنست اذ احسن علیها عدو که بالمقام صد الفاسد و ذالوج
 عنها فان الامر ان العاقل حسن من الخلق من البطل فان العمل اذا استمر
 ولم یکن خالصا لا بد من لزوم تحصیل لقبی بیده در غلطه الا الاظهار
 نقیبان جمیع عالمه السالمه و لهذا یکثیر حزن العده و استغذ فانه کفر خلق
 علی هذه الافعال الیه انقلب فی صفات حتمی فاعلم و عدو نیکو ایستاده
 تربیت جویستی بود که حسن خواص ایل قلبی سکروه و اوقفا اول امر ایدر
 بوسنی تعیین ده بر سنی یاره بر سنی قد امکان بر سنی ضنکه نواله اوقاف
 ایست که هر طرف من کلان عدو نیکو فخری نیش ایل ممکنه و انرا من نیش ایل ایدر
 انکه ایدر ادون خال اولیه حسن هر جهت من شد که بنیاد هر طرف است
 بود که فتنه یا نه زرم و یا خائب بر جمع ایدر یا تا سید الهی در شرف علم ایدر و ایستاده
 انی ضنکه ایزم و انی عام جیم کنیا و نفا فقیب ایل با بهر و انرا در در غلطه
 انکه ایل ما مورس ه اعدا و عدو که شد که وجود ممکنه اولی هو انو نیکو
 هو آیدر که نفسی بالیکه کند و سنه آم ایلیه هو اسکا انتر نفس ایدر من
 اجموم ایدر زیا سکلا نتر فر میت ایل ضنکه در انکه کلامی کتایع ایدر من
 هو آیدر که کس کا مال اولی بخت ایدر من و انکه خط اولی بعضی ایدر
 مجله ی تحصیل ایدر بوسنی ظهور کس تر با هر دوری نیش کند و سنه تابع ایدر
 انکه ایدر ایل منکر ملکه اذ با بنه قصه ایدر انشا و حبال الشیخ طین
 انکه کس کس عظیم هو آیدر که در کس کس عظیم صاحبی در سنه از نیش که ایدر

چاهده سی اولی انقدری اطلاق ایل تربیه ایدر و بطور که انکه منکر ایدر
 هو آیدر که ریسکدن انی حفظ ایدر من وزیر که اولان عقی انکه اوزرا حافظ
 نصب ایدر کس نام حله وجود باقی فاکه سنه امی اوزرا حاکم اولان
 جمیع رعیت که ایل حکم برونه و عبادت طایر اولان عبادت کس حله من زیر
 اولان بجهت ایل ضنکه ایدر وجود ممکنه و انرا ضنکه ایل حله ایل
 و فر اطر خطی ایل اعدا ایل سنه ایل اولان ضنکه ایل مقابل اولوب ندرج ایل
 قدر نیکو عقی نوال اولان عدو ایل ایل ایل ضنکه ایل ایل ایل ایل ایل
 کس دفع و کس قتل و کس کس ایل و کس کس اسلا که ندرت بر کس ایل ایل ایل
 اعدا ایل سنه ایل اولان کس کس ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل
 سکلا قوت حاصله اولان ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل
 خلیفه روح اوزرا هو اولان عدو نیکو تسلط من مراد الی روح ایل ایل
 عبودیت که تصحیح در زیا روح الله تعالی و سوری یارب بنی کس ایل ایل
 ذکر ایل که تحقیق بنی بر حکم و آرد اولان بنی حکم فانه در الله تعالی
 انکه کس ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل
 و عقی روح قدسی چون وزیر ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل
 کس کس نفس دیدی کس بنی سید من بنی حیات و بقاء وجود ایل ایل
 روح حکم ایل سوس کلندی و ممکنه قائم اولان انکه حتمه ایل ایل ایل
 حقه نفع ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل
 خلافا اوزرا در انکه عقی ایل سنه هو ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل

کلمه و ای امر حقه بنده زما اولاً
 دردی که نیست تا کسی طالبی از او است
 و صفت کلمه و آینه ایله فلسفی
 کل وجودی و عشق حقیقی که اینکل
 کلمه و صورت لطیفه تو بهیها حقیقی
 عالم اطلاق کلن تو بقید سترینی
 حتی بر بنده جانی بدل بلین بولدی
 قدس و وحدت نظر تو بر سر سترینی
 روشن است ندرت تو و جمل کل غیبی
 جاودان طالب اولی که کلمه جانان
 ملک با آیه است بر سیکه تو بهیها فانی
 طالب جسم اولی که غنیه کلن التفاتی
 عارف قلبی در علم خدای که غنی
 جمیع صفت خدای بنده جمل وصلتی بولدی
 اول جبار و صدق و عاقل است بولدی
 و ارفع علیا فیله بهی که در بنده
 قطع اید راه جبار که حکیم بولدی
 که که حقیقتی که غنی است فی طهرت عزیزی
 آدمی در پنج وحدت سه نه خرم اولی

استوار

کلمه و ای امر حقه بنده زما اولاً
 دردی که نیست تا کسی طالبی از او است
 و صفت کلمه و آینه ایله فلسفی
 کل وجودی و عشق حقیقی که اینکل
 کلمه و صورت لطیفه تو بهیها حقیقی
 عالم اطلاق کلن تو بقید سترینی
 حتی بر بنده جانی بدل بلین بولدی
 قدس و وحدت نظر تو بر سر سترینی
 روشن است ندرت تو و جمل کل غیبی
 جاودان طالب اولی که کلمه جانان
 ملک با آیه است بر سیکه تو بهیها فانی
 طالب جسم اولی که غنیه کلن التفاتی
 عارف قلبی در علم خدای که غنی
 جمیع صفت خدای بنده جمل وصلتی بولدی
 اول جبار و صدق و عاقل است بولدی
 و ارفع علیا فیله بهی که در بنده
 قطع اید راه جبار که حکیم بولدی
 که که حقیقتی که غنی است فی طهرت عزیزی
 آدمی در پنج وحدت سه نه خرم اولی

BİBLİYOGRAFYA

- ABDÜLBAKİ, Mehmed, Fuad; El-mu'cemu'l-Mufehres Li el Fazi'l-Kur'ân-i Kerim, İstanbul
- ADIVAR, A.Adnan; Osmanlı Türklerinde İlim, Remzi Kitâbevi, İstanbul, 1991
- ATİK, Kayhan; “XVI. Yüzyıl Osmanlı Aydınlarına Göre İlimiye Teşkilatındaki Çözülmeye İlişkin Tesbit ve Teklifler”, Türkiye Günlüğü 63/Kasım-Aralık 2000
- ATİK, Kayhan; “XVI. Yüzyıl Osmanlı Aydınlarına Göre İlimiye Teşkilatındaki Çözülmeye İlişkin Tesbit ve Teklifler”, Bilig-14/Yaz 2000
- BABİNGER, Franz; Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, Çev: Coşkun Üçok, Ankara 1982.
- BALABAN, M.Rahmi; İlim-Ahlak-İman, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1982.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi; Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Meâli Âlisi, Ankara
- ÇANGA, Mahmud; Kur'ân-ı Kerim Lugatı, İstanbul, 1991
- Defterdar Sarı Mehmet Paşa; Devlet Adamlarına Öğütler, Sadeleştiren: Hüseyin Ragıp Ugural, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- DİLÇİN, Cem; Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara, 1983
- DEVELLİOĞLU, Ferid; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 1996.
- ERGAN, Nevin Güngör; “Siyasetnamelerimizde Çizilen Devlet Adamı Portresinin Temel Özellikleri”, Bilig-81 Kış'99.
- E.HALKIN, Leon; Tarih Tenkidinin Unsurları, Çev: Baheeddin Yediyıldız, Ankara, 1989.
- F.STEINGASS, Ph.D; Persian-English Dictionary.
- KANAR, Mehmet; Büyük Türkçe Farsça Sözlük, İstanbul, 1993.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat; Tarih Araştırmalarında Usûl, İstanbul, 1997.
- LEVEND, Agah Sırrı; “Siyaset-Nâmeler”, TDAY-Belleten, 1962.
- ÖZ, Mehmet; Osmanlıda Çözülme ve Gelenekçi Yorumcular, İstanbul, 1997.
- ÖZÇELİK, İsmail; Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler, Ankara, 1993.
- PAKALIN, M.Zeki; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1993.
- SAMİ, Şemseddin; Kâmûs-i Türkî, İstanbul, 1989.
- SARI, Mevlût; Arapça-Türkçe Lügat, İstanbul, 1982.

- SERTOĞLU, Mithat; Osmanlı Tarih Lugatı, İstanbul, 1986.
- SÜREYYA, Mehmed; Sicil-i Osmani, İstanbul, 1308.
- TOPALOĞLU, H.Karaman; Arapça-Türkçe Yeni Kamus, İstanbul, 1980.
- UĞUR, Ahmet; Siyaset-Nâmeler, MEB Yayınları, İstanbul, 2001.
- UĞUR, Mehmet; Osmanlı Siyasetnameleri, Kayseri, 1987.
- UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı; Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı, Ankara, 1988.
- YILMAZ, Coşkun; "Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma",
Osmanlı-Toplum.
- YÜCEL, Yaşar, Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar, T.T.K. Yay., Ankara,
1998.

ÖZGEÇMİŞ

Süleyman ERŞAHİN 1976 yılında Artvin Ortaköy’de dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Artvin Ortaköy’de, lise öğrenimini ise Bursa Yıldırım Bâyezid Lisesi’nde tamamladı. 1993 yılında Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’ne girdi ve buradan 1997 yılında mezun oldu. Mezuniyet sonrası 1998 yılında öğretmenliğe başladı. 1999 yılının bahar döneminde bitirdiği üniversiteye bağlı Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Yeniçağ Tarihi” dalında Master’a başladı. Süleyman ERŞAHİN halen Kırıkkale Cumhuriyet Lisesi’nde tarih öğretmenliği yapmaktadır.

